

KARIN RIDELL

Dansk-svenska samtal i praktiken

Språklig interaktion och ackommodation mellan
äldre och vårdpersonal i Öresundsregionen

With a summary:

Danish-Swedish conversation in practice
Linguistic interaction and accommodation
between the elderly and their caregivers
in the Öresund region

UPPSALA
UNIVERSITET

2008

Akademisk avhandling som för avläggande av filosofie doktorsexamen i nordiska språk vid Uppsala universitet kommer att offentligt försvaras i Ihesalen, Engelska parken, Uppsala, lördagen den 13 december 2008, kl. 10.15. Disputationen sker på svenska.

Abstract

Ridell, K., 2008: Dansk-svenska samtal i praktiken. Språklig interaktion och ackommodation mellan äldre och vårdpersonal i Öresundsregionen. (Danish-Swedish conversation in practice. Linguistic interaction and accommodation between the elderly and their caregivers in the Öresund region.) *Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet* 76. 231 pp. Uppsala. ISSN 0083-4661, ISBN 978-91-506-2027-6.

This thesis deals with what happens linguistically and interactionally in naturally occurring bilingual talk-in-interaction between Danes and Swedes. In the data—collected within the elderly care in a Danish municipality—three Swedish caregivers interact with Danish pensioners and colleagues. Previous research on inter-Scandinavian interaction has mostly been concerned with talk-in-interaction in arranged situations and/or situations where the participants do not interact regularly with other Scandinavians. The talk-in-interaction in the present data, however, has a clear activity context, and the participants are used to talking to people speaking the neighbour language.

The aim of this study was to examine how comprehension, understanding and social affiliation were achieved and demonstrated across differences in language, age, nationality and institutional roles. The theoretical and methodological framework includes accommodation theory and conversation analysis.

The linguistic aspects of the Swedish speakers' accommodation to Danish were studied both in a detailed analysis of accommodation on five linguistic levels, and quantitatively in a study of five linguistic variables. One result was that the Swedish caregivers had individual ways of accommodating their language to Danish. The linguistic analyses also indicated that one reason for this accommodation was to make communication flow more efficiently.

A CA-study of other-initiated repair showed that four factors in the interactional situation influenced understanding: context, physical distance and orientation, clearness of speech, and neighbour language and accommodation. It could, however, not be shown that the speakers' use of different linguistic varieties caused a significant number of problems in understanding, or that the participants frequently oriented to such linguistic differences as part of the problem. Compliment sequences and their role in creating social affiliation were studied in another CA-study. They often played the role of introducing a new topic and leading the talk away from the practical chores at hand, thereby reducing the institutional aspect of the situation. The interactional ways of creating comprehension, understanding and social affiliation are likely to be at least as important as linguistic convergence in achieving these goals.

Keywords: Danish, Swedish, inter-Scandinavian interaction, conversation analysis, accommodation theory, language contact, compliments, other-initiated repair.

Karin Ridell, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University, Box 527, SE-751 20 Uppsala, Sweden.

© Karin Ridell 2008

ISSN 0083-4661

ISBN 978-91-506-2027-6

urn:nbn:se:uu:diva-9334 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-9334>)

Printed in Sweden by Edita Västra Aros, Västerås 2008.

Innehåll

Förord.....	7
1 Inledning.....	9
1.1 Syfte och frågeställningar	13
1.2 Avhandlingens uppläggning.....	15
2 Bakgrund: Dansk-svensk kommunikation och förståelse.....	17
2.1 Nordisk språkgemenskap och semikommunikation.....	17
2.2 Danska och svenska: språkliga skillnader och potentiella problem.....	20
2.3 Testad språkförståelse	22
2.4 Skandinaver talar med varandra	25
2.4.1 Arrangerade samtal.....	26
2.4.2 Naturligt förekommande interaktion.....	28
2.5 Långtidskontakt mellan grannspråkstalande	32
2.6 Språksituationen vid Öresund.....	33
3 Material.....	37
3.1 Videoinspelningar av naturligt förekommande samtal.....	37
3.2 Tillvägagångssätt vid inspelningsarbetet	38
3.3 Transkription.....	39
3.4 Hur påverkas de inspelade samtalen av min närvaro?.....	40
3.5 Etiska överväganden och hänsyn	41
3.6 Korpusens omfång och studiens deltagare	43
3.7 De inspelade miljöerna.....	45
3.7.1 Vårdhemmet – Anja	45
3.7.2 Vårdhemmet – Lisa	46
3.7.3 Hemtjänsten – Ingrid	46
3.8 Samtalens institutionella karaktär.....	46
4 Teoretiska utgångspunkter och analysmodeller.....	50
4.1 Ackommodationsteorin.....	50
4.2 Kvantifiering av ackommodation.....	53
4.3 Samtalsanalys (CA).....	54
4.3.1 Grundprinciper.....	55
4.3.2 Sekventiell organisation och turtagning	55
4.3.3 Förståelse i samtal.....	56

4.3.4	Preferensorganisation	58
5	Språkliga anpassningsmönster – en övergripande analys.....	60
5.1	Materialurval.....	60
5.2	Beskrivningsmodell.....	61
5.3	Kategoriseringsprinciper	65
5.3.1	Ordföljd	65
5.3.2	Idiomatik	65
5.3.3	Lexikon och morfologi.....	68
5.3.4	Uttal	73
5.4	Övergripande tendenser för anpassningarna.....	75
5.4.1	Ordföljd	75
5.4.2	Idiomatik	75
5.4.3	Lexikon och morfologi.....	78
5.4.4	Uttal	80
5.5	Sammanfattande diskussion	81
6	De svenska talarnas variation mellan danska och svenska: fem språkdrag ...	83
6.1	Tidigare forskning	83
6.2	Syfte, frågeställningar och metod.....	85
6.2.1	Materialurval och excerpering.....	86
6.3	Språkliga variabler.....	87
6.3.1	Syntaktisk variabel: partikelplacering	88
6.3.2	Lexikala variabler	89
6.3.2.1	Variabel 2: danska/svenska substantiv.....	89
6.3.2.2	Variabel 3: ikke/inte	91
6.3.3	Fonetiska variabler: klusil/frikativa	91
6.4	Utomspråkliga bakgrundsvariabler	92
6.4.1	Talare	92
6.4.2	Samtalspartner.....	93
6.4.3	Tal typer	93
6.5	Resultat.....	96
6.5.1	De språkliga variabelernas frekvens och beläggantal	97
6.5.2	Språkliga aspekter på variationen.....	98
6.5.2.1	Substantivvariabeln och de övriga substantiven	98
6.5.2.2	De fonetiska variabelerna	102
6.5.3	Övergripande skillnader mellan talarna i relation till vissa språkstrukturella aspekter.....	104
6.5.4	Samtalspartner.....	108
6.5.5	Tal typ.....	112
6.6	Sammanfattande diskussion	117
7	Annan-initierad reparation: att skapa och visa förståelse	120
7.1	Annan-initierad reparation	120
7.2	Att inte höra eller att inte förstå?	123

7.3	Beskrivning av sekvenserna	124
7.3.1	Anledningar till att problem uppstår.....	124
7.3.1.1	Långt fysiskt avstånd och/eller bristande fysisk orientering mellan deltagarna	125
7.3.1.2	Otydligt tal	126
7.3.1.3	Bristande kontextanknytning.....	128
7.3.1.4	Språkliga problem	129
7.3.2	Reparationsinitieringar	130
7.3.2.1	Öppen fråga	130
7.3.2.2	Icke-verbala signaler	132
7.3.2.3	Explicita uttryck för att inte ha förstått.....	133
7.3.2.4	Fråga med hypotes	134
7.3.3	Reparationer.....	136
7.3.3.1	Endast repetition.....	136
7.3.3.2	Långsammare och tydligare tal	138
7.3.3.3	Förbättrad fysisk orientering.....	139
7.3.3.4	Lexikala och/eller uttalsmässiga ändringar.....	140
7.3.3.5	Omformuleringar.....	145
7.3.3.6	Tillskott av information.....	147
7.3.3.7	Uppdelning av komplex tur	148
7.4	Att visa förståelse i den fjärde turen.....	150
7.4.1	Förståelsen demonstreras implicit	151
7.4.2	Förståelse demonstreras explicit.....	154
7.4.3	Förståelse visas inte	159
7.5	Sammanfattande diskussion: faktorer för förståelse	160
7.5.1	Kontext	161
7.5.2	Fysiskt avstånd och fysisk orientering	161
7.5.3	Talets tydlighet.....	162
7.5.4	Grannspråk och ackommodation.....	162
8	Komplimanger: att visa social uppskattning och skapa samhörighet	165
8.1	Avgränsningar och definitioner	166
8.2	Tidigare forskning om komplimanger i samtal	168
8.2.1	Amerikanska samtal	169
8.2.2	Tyska samtal	171
8.2.3	Finlandssvenska samtal.....	173
8.3	Komplimanger i det dansk-svenska samtalsmaterialet.....	174
8.3.1	Komplimangtureernas konstruktion.....	174
8.3.2	Komplimangsekvensernas placering i interaktionen	176
8.3.3	Komplimangernas mottagande.....	180
8.3.4	Komplimangsekvensernas interaktionella och sociala funktion	188
8.4	Värderingar av grannland och region.....	192
8.5	Sammanfattning.....	196

9 Sammanfattande diskussion och slutord.....	198
9.1 Språkliga anpassningar	199
9.2 Förståelse som interaktionell prestation.....	205
9.3 Samhörighet och komplimanger	208
9.4 Ackommodation och interaktion – en avrundning.....	209
9.5 Slutord.....	210
Summary	213
Litteratur	223
Bilaga 1. Transkriptionskonventioner.....	228
Bilaga 2. Antal fält i den övergripande analysen.....	229
Bilaga 3. Beläggantal för de språkliga variablerna	230

Förord

Under min uppväxt i Malmö var jag ofta omgiven av danska, bl.a. genom besök i Köpenhamn, dansk tv och inte minst genom min barndomsvän Pernille Jædig och hennes familj. Det var sedan svenskans närhet till danskan och danskans fascinerande ljud som intresserade mig mest när jag började läsa nordiska språk på universitetet i Lund. Så har det varit även fortsättningsvis och det blev till slut en avhandling om danskar och svenskar som talar med varandra. Vägen dit har varit lång, krokig, jobbig men också rolig. Som tur är har det funnits många på vägen som på olika sätt bidragit till att göra den något mindre jobbig och inte minst till de roliga bitarna. Dem vill jag tacka här.

Först och främst vill jag säga tack till de danska pensionärer och svenska vårdbiträden som deltagit i min studie. Utan er hade avhandlingen aldrig blivit skriven. Ni har också gett liv åt arbetet när teorier, vetenskapliga artiklar och annat ”torrt” blivit för mycket. Letterstedtska föreningen och Rådet för arbetslivsforskning gav ovärderligt finansiellt stöd till materialinsamlingen.

Ulla Börestam har varit min huvudhandledare och hon har under hela doktorandtiden visat ett stort intresse för mitt projekt. Tack vare sin kunskap inom området internordisk förståelse och kommunikation har Ulla på många sätt bidragit med idéer, frågor och nya infallsvinklar. Dessutom fanns Ullas entusiasm alltid med vid handledarträffarna. Jag är glad över att du delade med dig av den Ulla, även om jag i mina tröttaste stunder hade svårt dela den. Jag har även haft två biträdande handledare, Anna Lindström, som varit med från början, och Lise Horneman Hansen, som kom in mot slutet av arbetet. Lise vill jag tacka för konstruktiva kommentarer och hjälp med allt som har med det danska språket att göra, men inte minst för hennes moraliska stöd. Anna tackar jag för insiktsfulla och välstrukturerade kommentarer som alltid går att läsa och förstå. Jag vill också tacka Anna för allt hon delade med sig av om att spela in naturligt förekommande samtal – det hade varit ännu svårare utan dig! Anna har också på många sätt gjort mycket för att underlätta mitt arbete praktiskt och för att göra mig delaktig i hennes olika forskningsarbeten.

Annas internationella kontaktnät gav mig möjlighet att under 6 månader 2003–04 besöka Paul Drew och Richard Ogden vid Department of Sociology respektive Department of Language & Linguistic Science vid universitetet i York. Jag tackar STINT för stipendiet som möjliggjorde denna vistelse. I would like to thank Paul and Richard for welcoming me in York and for all their support and efforts in trying to sort out me and my thesis. In

York I also met John Local, whom I want to thank for encouragement and a great course in phonetics, and Jennifer Smith, to whom I'm grateful for inspiration and new ideas when things seemed not to be going the right way. Jag vill också säga tack till Lina Melgaard Jensen för alla samtal om meningen med CA och livet.

På sluttampen har många gjort ovärderliga insatser genom att läsa manus. Theres Bellander, Henriette Bruun, Lina Nyroos, Marie-Louise Surland, Marie Sörlin och Hedda Söderlundh har på ett konstruktivt sätt korrekturläst och kommenterat avhandlingsmanuset i delar. Min far Gunnar Ridell har granskat manuset i sin helhet och det tackar jag för! Jag vill också säga tack till Amanda Dalola som med förvånansvärd entusiasm har språkgranskat den engelska sammanfattningen och abstractet.

Det bästa med att vara doktorand är nog ändå alla de trevliga med-doktoranderna (det går inte att nämna alla). Tillvaron skulle ha varit bra mycket tråkigare utan kaffepauserna (med eller utan småkaksprovsmakning) på bottenvåningen, torsdagsluncherna, promenaderna med Marie Sörlin, småpratet i arbetsrummet med Maria Eklund Heinonen, pratstunderna med Charlotta Busing, Sonja Entzenbergs vinprovningar, Lina Nyroos och Kristina Neumüllers yogasällskap och doktorandföreningens alla aktiviteter. Jag saknar allt det där.

Efter att jag flyttade till Strasbourg 2006 har Pauliina och Rikard Lundberg, min syster Annika Ridell och hennes sambo Petter Ranefall, samt Marie Sörlin, Magnus Eriksson och katten Ami sett till att det alltid finns tak över huvudet i Uppsala. Utan er skulle jag vara fattigare och under Uppsala-besöken också blöt och genomfrusen.

Också i Strasbourg på Département d'Etudes Scandinaves har jag haft glädjen av att ha bra och trevliga kolleger och vänner. Tack Sylvain Briens, Henriette Bruun, Michel Cadars, Thomas Mohnike, Dag Flem Mæland och Marie-Louise Surland för att ni ställt upp och stöttat och uppmuntrat mig så här på slutet! Tack vare er har jag också fått mycket egen erfarenhet av inter-skandinavisk kommunikation på en arbetsplats i en gränsregion.

Je veux aussi dire merci à Yves Bourgois. Merci pour ta patience et pour me faire abandonner mon ordinateur et sortir dans la vraie vie de temps en temps. Je crois que tu m'as rendue plus efficace.

Sist men inte minst vill jag tacka mina föräldrar Gunilla och Gunnar Ridell som alltid varit ett stort stöd på många sätt och som alltid trott på mig.

Strasbourg i oktober 2008

Karin Ridell

1 Inledning

Inom vårdsektorn förekommer mycket internordisk kontakt. Det är t.ex. inte ovanligt att på en svensk läkarmottagning träffa på en dansk läkare, att på ett norskt sjukhus träffa en svensk sjuksköterska eller, som fallet är i denna studie, att i dansk äldrevård möta svenska vårdbiträden. Den vardagliga internordiska interaktion som uppstår på dessa arbetsplatser har, trots detta, tidigare inte studerats i någon större utsträckning utifrån vare sig ett språkvetenskapligt eller ett interaktionellt perspektiv. En anledning till att internordisk kommunikation i vården är intressant att studera är att det är en typ av nordiska samtal som är särskilt vanlig och som många nordbor någon gång kommer i kontakt med, antingen som vårdtagare eller som anställd. Vad händer i ett internordiskt samtal i en situation där verkliga arbetsuppgifter ska lösas och effektivitet, förståelse och empati är av största vikt?

Denna avhandling handlar om hur tre svenska vårdbiträden som arbetar i äldrevården i en dansk kommun vid Öresundskusten interagerar med dansktalande pensionärer, och i viss mån med kolleger, på sin arbetsplats. Det är en undersökning av språkbruk och interaktionella praktiker i naturligt förekommande grannspråkssamtal mellan danskar och svenskar. Något som kännetecknar de dansk-svenska samtal som här analyseras är att de inte utgör något exceptionellt tillfälle där man får chansen att tala med en grannspråkstalare (som oftast är fallet vid exempelvis möten inom nordiska samarbetsorganisationer), utan en del av deltagarnas kommunikativa vardag. Tidigare forskning om internordisk kommunikation (t.ex. Börestam Uhlmann 1994 och Zeevaert 2005) har främst behandlat tillfälliga nordiska kontakter. Deltagarna är här alltså vana vid att kommunicera över den dansk-svenska språkgränsen, både på grund av sin arbets- eller boendemiljö och därför att de lever i gränsregionen runt Öresund. Med den ökade integrationen mellan länderna runt Öresund deltar fler och fler i daglig kommunikation med grannspråkstalare. Fokus i denna studie kommer att ligga på hur det sociala samspelet förlöper i en sådan situation och vilka språkliga uttryck det får.

Inledningsvis vill jag med tre utdrag visa hur dessa samtal kan utspela sig och därmed ge ett första intryck av de samtal och den kommunikativa miljö som avhandlingen behandlar. Det första exemplet är inspelat på ett vårdhem

där det svenska vårdbiträdet Lisa (VB)¹ håller på att hjälpa pensionären Margrethe (PE) att komma i säng. Sekvensen börjar med att Lisa går ut och hämtar nytt vatten, så att Margrethe kan ta sina piller.

*Exempel 1:1. 12e:4 nytt vand.*²

01 VB: eh Margrethe ja går li³ å hentar lidit nytt vand;
02 PE: ja tak.
03 (24. 0)
04 PE: kan jeg ta den halve nu,
05 VB: ja,
06 (1.4)
07 VB: å där va en till här;
08 (0.5)
09 VB: å o
10 PE: nå: så den der,
11 VB: ja.
12 (9.0)
13 VB: så:e?
14 PE: ja
15 (0.5)
16 VB: >ska vi se ska du< li ta fatt i den här, (0.4) så
17 tar ja benen?
18 PE: °ja°=
19 VB: ett to [tre.
20 PE: [tre.
21 (3.5) ((VB lyfter PE:s ben och PE lägger sig ner))
22 VB: ble de for ma:?
23 PE: nej, den er go.
24 VB: de go nok?

I sekvensen kan man se flera företeelser som återkommer på andra ställen i materialet. För det första ägnar de två samtalsdeltagarna sig åt en gemensam aktivitet där de har olika roller, vårdare och vårdtagare. Margrethe ska förberedas så att hon kan komma i säng och det är också detta gemensamma projekt som samtalet handlar om. Först ska pillren tas, rad 1–14. Därefter är det dags för Margrethe att lägga sig, vilket hon också behöver praktisk hjälp med, rad 16–24. Det gemensamma projektet illustreras här fint även verbalt med att Margrethe på rad 20 tillsammans med Lisa avslutar Lisas tur på rad 19. Detta sker i samband med att Lisa lyfter Margrethes ben, vilket det

¹ Alla namn på samtalsdeltagare, orter och annat som kan identifiera de medverkande är fingerade. Beteckningarna PE och VB för pensionären respektive vårdbiträdet används inte bara här utan genomgående i transkriptionerna i fortsättningen.

² Transkriptionerna av samtalsutdragen i avhandlingen har jag gjort enligt konventioner som grundar sig på dem som utarbetats av Gail Jefferson (Ochs, Schegloff & Thompson 1996:461–465). En lista över dessa återfinns i bilaga 1.

³ Det två danska orden *lige* och *lide* uttalas av de svenska talarna i materialet på genomgående samma sätt, dvs. med lång vokal: [li:] och jag gör därför ingen skillnad i samtalstranskriptionen, som alltså blir *li* i de svenska talarnas yttranden. På rad 1 och 16 i detta exempel är det alltså fråga om *lige* och i exempel, rad 12 och 16 på följande sida, är det fråga om *lide* som ju på korrekt danska uttalas med kort vokal och stöd.

givetvis är viktigt att Margrethe är med på. I sekvensen ser vi ytterligare ett fenomen som är vanligt i samtalen, nämligen att de svenska vårdbiträdena tar upp danska ord och ordformer i sitt språk, t.ex. *vand* (rad 1), *to* (rad 19), *ma*: ('meget', rad 22) och partikeln *li* ('lige', rad 1 och 16). Vi ser även tecken på språkblandning på ordnivå: *hentar* (rad 1).

Nästa exempel är inspelat vid lunchtid hemma hos pensionären Eva. Vårdbiträdet, Ingrid, som medverkar i denna sekvens jobbar inom hemtjänsten och har just ställt Evas lunch i mikrovågsugnen. Medan de väntar på att den ska bli varm talar de om vad det är som ska serveras.

Exempel 1:2. U3h:2 lever.

```

01 VB:    å så e de lök å [champinjonssås,
02 PE:                                [NE:j de (      )
03        vi ska ha lever, de tror jeg aldri
04        fået nu he:r mens jeg har, [(      )
05 VB:                                [nähä de: e så:=
06 PE:    =nej ja (.) .hja
07 VB:    sällsynt[ här; (.) [me lever;
08 PE:    ['ja°      ['ja°
09 PE:    ja:,
10 VB:    >°.hja°< men de va väl gott[? du=
11 PE:                                [ja.
12 VB:    = kan gott li lever;
13 PE:    JA Ja, (kan lide all) mad,
14 VB:    ja ja. [du äter de hele,
15 PE:    [hahahah
16 VB:    .hh a ja kan ente, ja kan ente li lever.
17 PE:    ka du ↑ik?
18 VB:    nå lever[ syns ja'nte om, å ente==
19 PE:    ['ne°
20 PE:    ='ne°
21 VB:    vi har nåt i Sverige, ja vet inte om de finns
22        här, nåt som kallas blodpölse?
23 PE:    nå::h;
24 VB:    å de kan ja'nte li heller.
25 PE:    na:e,

```

Denna sekvens har mer karaktär av småprat än den förra; både Eva och Ingrid får utrymme att tala om sig själva och vad de tycker om ett ganska okontroversiellt ämne, mat. I samtalskorpusen förekommer en hel del småprat av olika slag. I vissa sekvenser sitter vårdbiträdet och pensionären ner och småpratar utan att de ägnar sig åt någon praktisk syssla, men även i samband med att praktiska sysslor utförs är det inte ovanligt att man småpratar med varandra. I hemtjänsten finns det mer tid för detta än det gör på vårdhemmet.

På rad 21–22 i exempel 1:2 ovan associerar Ingrid lever till blodkorv, som båda är maträtter hon inte tycker om. Samtidigt relevantgör hon också att hon kommer från Sverige och därför kanske har något avvikande matvanor jämfört med Eva. Att vårdbiträdena kommer från Sverige är något som tas upp vid flera tillfällen, särskilt i småpratssekvenserna, av både pensionärerna

och vårdbiträdena och det leder då ofta till jämförelser mellan länderna och språken. Ingrid använder här, liksom Lisa i det föregående exemplet, danska ord och uttryck i sitt språk och blandar även språken. Intressant är t.ex. att hon dels använder uttrycket *at kunde lide noget* (rad 12, 16 och 24), dels den danska mer direkta motsvarigheten till det svenska uttrycket, att tycka om något, *nå lever syns ja'nte om* (rad 18). Mitt i de danska uttrycken håller dock Ingrid fast vid den svenska negationen *inte*.

Samtalen mellan vårdbiträdena och pensionärerna kan beskrivas som serviceinriktad kommunikation i en institutionell kontext. Det är pensionärerna och de aktiviteter som utförs som står i centrum för samtalen. Även i småpratssekvenserna märks institutionaliteten eftersom det är pensionären som oftast får styra samtalen. Det finns inte heller några uppenbara tecken på oenighet eller konflikt mellan de samtalande, utan deltagarna manövrerar runt de potentiella konfliktkällor eller känsliga ämnen som några gånger kommit upp.

Det sista exemplet kommer från ytterligare en miljö i vårdbiträdenas vardag. Här är det återigen Lisa som deltar, men här småpratar hon med sina kolleger under en paus från arbetet. I denna sekvens är det Lisa (L) som talar främst med sin danska kollega Helle (H), medan Beata (B), som är en svensk-polsk vårdbiträdesvikarie, sitter tyst och lyssnar. När utdraget börjar har Lisa precis utförligt beskrivit vad hon ska bjuda sina väninnor på den kommande helgen.

Exempel 1:3. P2:3 lördag.

01 L: °de lät faktist meget gott,°
 02 (0.7)
 03 H: mm
 04 B: ↑mm
 05 L: (°°syns ja°°)
 06 H: hvornår sa du på lø:rda?
 07 L: >mm<
 08 B: HHHHH ((hostning)) hrm ((harkling))
 09 H: ska du ikke arbejde,
 10 L: a ja har li arbejdet
 11 H: a du æ::h hallå ja,
 12 L: .fmmm
 13 H: du (arbejdede jo) hahaha .hhh
 14 (1.5)
 15 H: .hhhh ja så (.) de vil si [jeg ska=
 16 L: [()
 17 H: holde vinduerne lukket;
 18 L: ja, [>de (ska) du nok< hrm
 19 H: [okej.
 20 H: der blir la[rm i gaden derover,=
 21 L: [(ska vi gå i byn)
 22 L: =ja så ska vi på byen sen,
 23 (0.3)
 24 H: jeg ska være barne↑pige,
 26 H: å du ska ikke få nogen nykker [om å=
 27 L: [hahah=

28 H: =sehnde ham ohverh[ehe
 29 L: =hahahaha hmh .hh[hh
 30 B: [(°°ja [°°)
 31 H: [jeg har rigeli
 32 i ét.

Lisa bor i Danmark med sin familj och att döma av Helles tur på rad 15 och 17 bor Lisa och Helle nära varandra. I samtalen mellan kollegerna förekommer både att de talar om privata ämnen med en skämtsam kollegial jargong som i exemplet ovan och att de dryftar olika arbetsrelaterade frågor, såsom en pensionärs medicinering eller planeringen av semester. Även i detta exempel finns flera prov på Lisas språkliga anpassningar till danskan, t.ex. *meget*, *synes* (sv. 'tycker'), *lige*, *arbejdet*, *byen* (sv. 'staden').

I de tre samtalsutdragen synliggörs aspekter i materialet som på olika sätt kommer att tas upp i avhandlingens olika analyskapitel. För det första medverkar både danskar och svenskar i materialet. Det talas både danska och svenska och talarna anpassar sig, eller närmar sig, i större eller mindre utsträckning till grannspråket, vilket framgår tydligt av alla tre utdragen. Deltagarna kan också, som i exempel 1:2, när vårdbiträdet berättar om svensk mat hon inte tycker om, göra sina olika nationaliteter relevanta i samtalen. För det andra rör det sig om samtal som vid olika tillfällen har olika grad av institutionalitet. Det är samtal mellan vårdare och vårdtagare och mellan kolleger som ibland utför praktiska sysslor, ibland talar om arbetsrelaterade frågor eller "bara" småpratrar med varandra. På ett sätt är miljön för vårdbiträde-pensionärssamtalen institutionell, särskilt på vårdhemmet, men samtalen utspelar sig också samtidigt i det som är pensionärernas hem och de utgör en viktig del av deras vardag, till skillnad från t.ex. institutionella läkar-patientsamtal. Den tredje aspekten som kommer upp i sekvenserna är hur deltagarna visar och skapar förståelse för varandra och samförstånd. Detta syns t.ex. i den gemensamma turavslutningen på rad 19–20 i exempel 1:1. Samhörigheten och samförståndet syns också i skämtsamheten och talet om privata förhållanden i exempel 1:3.

1.1 Syfte och frågeställningar

Avhandlingens övergripande syfte är att undersöka hur förståelse, samförstånd och gemenskap kan skapas och visas över de språk-, ålders- och nationalitetsskillnader samt de institutionella rollskillnader som finns mellan deltagarna i samtalen. Jag vill undersöka några av de språkliga och interaktionella resurser som de använder för detta syfte.

Som det framgått av exemplen ovan närmar sig deltagarna, i högst utsträckning de svenska, språkligt till sin samtalspartner genom att ta upp ord och uttryck, syntaktiska mönster och uttal från grannspråket. Forskning med utgångspunkt i ackommodationsteorin pekar på olika skäl för att anpassa sitt

språk i riktning mot samtalspartnerns varietet och på olika funktioner som sådana anpassningar kan fylla. För det första kan anpassat språk och samtalsmönster vara ett sätt att visa uppskattning för den man talar med och därmed göra att man får godkännande och uppskattning tillbaka (t.ex. Giles & Powesland 1975). För det andra kan man med ett till samtalspartnern anpassat språk hjälpa till att göra sig bättre förstådd och få kommunikationen att bli mer effektiv (t.ex. Trudgill 1986, Shockey 1984 och Börestam Uhlmann 1994). Deltagarnas anpassade språk skulle alltså kunna vara en resurs som de använder för att åstadkomma bättre förståelse och/eller socialt närmande. Jag vill därför närmare studera de svenska vårdbiträdenas språkliga anpassningar. Dessa undersöker jag utifrån olika metodiska infallsvinklar i avhandlingens olika kapitel, först från huvudsakligen språkliga vinklar och därefter i ett interaktionellt perspektiv. De språkliga analyserna (i kapitel 5 och 6) syftar på ett övergripande plan till att ge indikationer på i vilken utsträckning de språkliga anpassningarna i samtalen görs för att visa social samhörighet och uppskattning eller för att göra sig bättre förstådd. Mer detaljerat söker jag då svaren på följande frågor: Vilka språkliga skillnader uppmärksammar deltagarna genom anpassningar? I vilka typer av samtals-situationer gör de det? Skiljer sig anpassningsmönstren beroende på vem man talar med eller vilken typ av samtal man ägnar sig åt (t.ex. småprat eller arbetsplanering)? Hur kan man karaktärisera detta anpassade språk? I kapitel 5 redovisas en övergripande analys av anpassningsmönster på olika språkliga nivåer och i kapitel 6 en kvantitativ studie av hur talarna varierar sitt språkbruk mellan antingen danska eller svenska varianter av fem olika språkdrag där danska och svenska skiljer sig åt. I båda dessa huvudsakligen språkliga undersökningar är det endast de svenska talarnas språkbruk som studeras. Det som främst intresserar mig är vad som händer med språket hos de talare som lämnat sin nationella språkgemenskap och nu av yrkesmässiga och sociala skäl har större krav på sig att närma sig grannspråket än de som befinner sig på hemmaplan. Utrymmes- och tidsskäl gjorde att en motsvarande studie av de danska talarnas språkbruk inte var möjlig. Med detta vill jag inte säga att de danska talarnas språkliga anpassningsbeteende är ointressant men det kommer i denna avhandling endast att behandlas från ett interaktionellt perspektiv.

Språklig ackommodation har alltså, som nämnts ovan, enligt ackommodationsteorin två viktiga sidor, social gemenskap och närhet, samt förståelse och kommunikativ effektivitet. Men det finns också många andra sätt än att anpassa sitt språk till samtalspartnerns för att interaktivt åstadkomma och visa förståelse, samhörighet och uppskattning. Jag vill därför i två interaktionsanalyser av olika sekvenstyper (kapitel 7 och 8) söka svaren på vilka interaktiva och språkliga resurser som deltagarna använder för dessa syften. Den språkliga ackommodationen är där en av flera resurser som blir relevant i analysen. Interaktionsanalyserna görs på en samtalsanalytisk (CA) metodisk grund.

I den första interaktionsanalysen (kapitel 7) kommer jag att fokusera på förståelse i samtalen. Hur går samtalsdeltagarna tillväga interaktivt för att skapa och visa förståelse? Förståelse inbegriper så mycket mer än ”ren språkförståelse”, om något sådant över huvud taget finns, och antagandet om att man förstår varandra är grunden som ett samtal kan byggas på. Om denna grund brister på något sätt visas detta i samtalet genom någon typ av reparation. Jag har för denna studie begränsat mig till att studera sekvenser med annan-initierad reparation, dvs. sekvenser där något problem med att förstå och/eller uppfatta samtalspartnerns tal uttryckligen signaleras. Syftet med den undersökningen är att belysa vilka språkliga och interaktiva fenomen som kan vålla problem och vilka språkliga och interaktiva resurser som deltagarna utnyttjar för att lösa dessa problem och slutligen visa att de har förstått. Jag strävar också efter att belägga vilken funktion språkliga anpassningar kan ha för förståelsen.

Exemplen ovan (1:1–1:3) gav bland annat prov på hur deltagarna i interaktionen på olika sätt visar samförstånd och social samhörighet med varandra. Social samhörighet och avstånd mellan samtalsdeltagare är något som hela tiden hanteras i ett samtal, mer eller mindre explicit. I den andra interaktionsstudien (kapitel 8) analyseras sekvenser där detta hanterande kommer upp på samtalets yta och deltagarna explicit uttrycker sin uppskattning för varandra, nämligen i komplimangsekvenser. Syftet i denna delstudie är att beskriva komplimangsekvenserna som fenomen i sig och att undersöka hur komplimanger och svarsturer används i hanterandet av social samhörighet och avstånd mellan de samtalande. Hur konstrueras komplimangturen och hur tas den emot? Var placeras dessa sekvenser i interaktionen? Vilka interaktionella och sociala funktioner fyller komplimangerna och komplimangresponserna? Vilken funktion har den språkliga ackommodationen i dessa sekvenser?

Avhandlingen kan beskrivas som en fallstudie som beskriver just dessa människors språkliga och interaktionella beteenden, men en detaljerad undersökning av det specifika kan enligt min mening också säga något om det allmängiltiga.

1.2 Avhandlingens uppläggning

Efter detta inledande kapitel följer ett bakgrundskapitel som sätter in studien i sin sociolingvistiska kontext och utifrån tidigare forskning beskriver och diskuterar nordisk, särskilt dansk-svensk, grannspråkskommunikation, dansk-svenska språkskillnader och existensen av en eventuell öresundsk språkgemenskap. Därefter följer i kapitel 3 en redogörelse för materialinspelningen och de principer som ligger bakom den. Kapitlet innehåller också en beskrivning av samtalskorpuser, de talare som medverkar i den och den miljö som de vistas i. I kapitel 4 presenteras närmare avhandlingens teoretiska utgångspunkter och de analysmodeller och metoder som används.

Avhandlingens empiriska del inleds med en övergripande beskrivande analys av de svenska talarnas språkliga anpassningsmönster (kapitel 5). De språkliga anpassningsmönstren för fem språkdrag där danskan och svenskan skiljer sig åt analyseras sedan kvantitativt i kapitel 6. De två följande kapitlen utgörs av samtalsanalytiska studier av annan-initierad reparation (kapitel 7) respektive komplimanger (kapitel 8). Avhandlingen avslutas med en sammanfattande diskussion av resultaten, vilken följs av en sammanfattning på engelska.

2 Bakgrund: Dansk-svensk kommunikation och förståelse

Danska, norska och svenska är tre närbesläktade språk. Om man definierar dialekter såsom varieteter som är så lika varandra att deras talare ömsesidigt kan förstå varandra, kan man till och med säga att danska, norska och svenska inte är separata språk, utan dialekter av samma skandinaviska språk (Vikør 1993:27). Detta nära släktskap gör att språkens talare också i de flesta fall kan kommunicera på sina respektive modersmål över språkgränserna. Flera aspekter i denna interskandinaviska kommunikation har blivit föremål för språkvetenskapliga undersökningar. Det rör sig särskilt om attitydundersökningar, grannspråksförståelseundersökningar, studier av hur grannspråkstalandes språk förändras vid långvarig kontakt med ett grannspråk, studier av samtal och annan kommunikation mellan skandinaver (både arrangerade möten och naturligt förekommande) och hur man gör sig förstådd av och anpassar sitt språk till sina samtalspartner. Skillnader som framkommer vid kontrastiva analyser av språken och vad det är som kan ställa till förståelseproblem har också studerats.

I detta kapitel vill jag som utgångspunkt för min egen studie av specifika dansk-svenska samtal på en arbetsplats i Öresundsregionen presentera och diskutera resultaten från dessa undersökningar. Särskilt fokus lägger jag på den dansk-svenska delen av den nordiska språkgemenskapen. Inledningsvis presenteras kortfattat den nordiska språkgemenskapen och vilka kommunikationsnormer som styr den. Därefter presenteras och diskuteras i tur och ordning tidigare undersökningar av språkliga skillnader och potentiella språkliga problemkällor för dansk-svensk kommunikation, språkförståelseundersökningar och studier av samtal mellan skandinaver. Slutligen gör jag en sammanfattande beskrivning av den dansk-svenska språksituationen i Öresundsregionen och dess framtidsutsikter.

2.1 Nordisk språkgemenskap och semikommunikation

Den nordiska språkgemenskapen är en av hörnstenarna i det nordiska samarbetet (Börestam 1991:1) och den kan delas upp i en primär och en sekundär del (Dahlstedt 1980:109). Den förra utgörs av dem som har danska, norska eller svenska som modersmål och som tack vare språkens nära släkt-

skap kan förstå varandra och göra sig förstådda på sina respektive modersmål. Den senare består av de invånare i de nordiska länderna (islänningar, färingar, grönlänningar, finsktalande finländare och utomnordiska invandrare) som genom främmandespråksinlärning av något eller några av de fastlandsskandinaviska språken kan delta i språkgemenskapen.

När Ulla Börestam Uhlmann (1994:20–35) diskuterar den skandinaviska språkgemenskapen gör hon det utifrån tre kriterier (efter Fishman 1976) som kan tänkas utgöra grunden för en språkgemenskap: språklig likhet, interaktion och symbolisk integration.

Till kriteriet språklig likhet knyter Börestam Uhlmann (1994:22–28) ömsesidig förståelse. Den språkliga likheten och ömsesidiga förståelsen är det som utgör grundförutsättningen för att begreppet språkgemenskap över huvud taget kunnat användas om situationen i Norden (se t.ex. Att förstå varandra i Norden 1993:5). Men den ömsesidiga förståelsen har dock i praktiken visat sig vara bitvis bristfällig. Haugen beskriver, med utgångspunkt i sin enkätstudie från 1953, internordisk kommunikation på följande sätt:

Danes, Norwegians, and Swedes expect to be understood by fellow Scandinavians when they use their own languages. At times, however, they are disappointed in their expectations; and the region as a whole offers many examples of what we may call semicommunication, the trickle of messages through a rather high level of “code noise” (Haugen 1972:216 [1966]).

Termen *semikommunikation* har på grund av oklarheter i Haugens text fått olika tolkningar hos efterföljande forskare (för en diskussion kring detta, se Braunmüller 2002:3–4). Det kan hos vissa forskare röra sig om någon typ av problematisk och dålig kommunikation grundad på att de kommunicerande använder sig av olika språk eller varieteter (förleden *semi-* har av vissa tolkats som att man endast förstår ungefär hälften av vad den grannspråkstalande samtalspartnern säger (Braunmüller 2002:3)). Andra, bl.a. Braunmüller (2002) och Hansen (1987), har anfört tolkningen att termen egentligen endast innebär språklig kommunikation där de kommunicerande använder var sitt språk, vanligen sitt modersmål (Hansen 1987:7). Den senare tolkningen finner stöd hos Börestam Uhlmann (1997), som påpekat att termen semikommunikation bygger på Hocketts (1958) term *semibilingualism* (alltså att man är receptivt tvåspråkig, men produktivt endast enspråkig). Hockett använder också begreppet *code noise* i betydelsen störning som uppstår på grund av att två personers varieteter divergerar i större eller mindre utsträckning. Om man väljer att lägga den senare betydelsen i begreppet semikommunikation är det i mitt tycke en olämplig term för att beskriva internordisk grannspråkskommunikation just med tanke på att ordleden faktiskt betyder halvkommunikation. Detta ger konnotationer till att den av naturen är mycket bristfällig, vilket inte behöver vara fallet.

I Haugens attitydundersökning om hur väl man tycker sig förstå varandra i Norden och hur man uppfattar varandras språk, framkom det att den svagaste språklänken fanns mellan danskar och svenskar (Haugen 1953). Undersökningen är en opinionsundersökning, som lider av en del brister vad gäller urval mm. (se bl.a. Ohlsson 1979:11–12 och Haugen 1981:122–124), men den har för senare grannspråksforskning fungerat som frågeställare och utgångspunkt. Även senare undersökningar (se nedan, avsnitt 2.3 och 2.4) har visat på problem med grannspråksförståelsen inom Norden.

Det andra av de språkgemenskapskriterier som Börestam Uhlmann (1994) tar upp är interaktion. Detta kriterium är mer socialt än språkligt och fokuserar på begreppets efterled, gemenskap, mer än på språk (Börestam Uhlmann 1994:28). Det är dock tveksamt om den nordiska språkgemenskapen kan sägas vara sammanhållen genom frekvent interaktion i form av allmänt utbredda kontakter mellan nordbor. Är interaktion nordbor emellan exempelvis mer vanlig än mellan nordbor och världen utanför Norden, särskilt kanske med den anglosaxiska världen? Börestam Uhlmann (1994:29–31) pekar på flera problem med den internordiska interaktionens frekvens om man vill se den som ett kriterium för en nordisk språkgemenskap. Frekvensen i interaktionen mellan nordbor verkar variera efter flera olika faktorer. Haugens enkätundersökning från 1953 (Haugen 1953:248) visade att sociala skillnader spelade en stor roll. Det framkom att det av bland annat ekonomiska och utbildningsmässiga skäl främst var akademiker och vissa i den övre medelklassen, som stod för det nordiska samarbetet. Bostadsortens geografiska närhet till ett grannland torde också spela en viktig roll för integrationsfrekvensen.

Symbolisk integration (ett begrepp hämtat från Fishman 1976:233–34), slutligen, innebär en ”känsla av samhörighet och gemenskap manifesterad i ett språkbruk som markerar identitet” (Börestam Uhlmann 1994:31). Den symboliska integrationen är särskilt viktig i större språkgemenskaper där en direkt kontakt mellan alla medlemmar i praktiken är omöjlig, t.ex. inom nationalstatens ram. Man anpassar där sitt språk i riktning mot en standardvariant när man talar med folk utanför det egna interaktionella nätverket. Standardspråket och skriftspråket håller här på ett språkligt plan samman den nationella språkgemenskapen och utgör också en viktig del i många nationers uppfattning om en gemenskap (*imagined community*, Anderson 1991). Parallellen till standardspråkets funktion av symbolisk integration i nationen blir för den nordiska språkgemenskapen normen för internordisk kommunikation, dvs. att man ska kommunicera på sina respektive modersmål vid internordiska sammankomster och inte bestämma sig för ett gemensamt språk (som engelska eller något av de medverkandes modersmål, t.ex. norska). Denna norm sprids bland annat genom den officiella retoriken om den nordiska språkgemenskapen och om språkens likheter, samt genom undervisningen i grannspråk som en obligatorisk del i modersmålsundervisningen. Etermedierna förmedlar också en bild av hur god nordisk kommunikation går till. Ulla Börestam Uhlmann (1999) har beskrivit hur inter-

nordiska etermedieintervjuer kan redigeras för att visa hur internordiska samtal bör fungera. Det förekommer att en journalist, när han eller hon intervjuar människor med ett annat nordiskt språk som modersmål, ställer en fråga först på sitt modersmål och sedan på den intervjuades språk. I den intervju som sedan sänds redigerar man bort den fråga som ställts på den intervjuades språk och därmed förmedlar man en bild av ett välfungerande samtal som försiggår på två nordiska språk. Man redigerar också gärna bort sekvenser där journalisten har anpassat sitt språk till grannspråket (Börestam Uhlmann 1999:46).

Erik Hansen (1987) har behandlat nordismens och den nordiska språkgemenskapens historia och ideologiska grunder. Han menar att det inte finns något unikt lingvistiskt i denna språkgemenskap; att kommunicera på var sitt modersmål som man enligt normen ska göra inom Norden kan även tjecker och polacker eller spanjorer och italienare göra när de talar med varandra. Det unikt nordiska, menar han, är att den språkliga gemenskapen har gjorts till ett officiellt kulturpolitiskt projekt (Hansen 1987:8). I Hansens beskrivning är främjandet av språkgemenskapen mest en fråga om välklingande retorik som när den omsätts i praktiken inte fungerar. Mycket tid och kraft läggs t.ex. ner på undervisning utan att alla förstår poängen med det eller har motivation för att lära sig mer om grannspråken (Hansen 1987:19). I stället, skriver Hansen (1987:19), är den nordiska språkgemenskapen ”noget som allerede er der og som enhver dansker, normand og svensker bliver født ind i. Nabosprogsforståelse er en del af vores lingvistiske kompetance!” Med detta menar han att när man väl får något att tala med andra nordbor om, så lär man sig att klara av det på ett par veckor medan det tar flera år att utan förkunskaper upprätta en liknande kontakt med t.ex. fransmän eller engelsmän. Har man motivationen behövs det heller ingen undervisning (däremot bra ordböcker) och det är på det sättet som Norden är en språkgemenskap, menar Hansen (1987:19).

2.2 Danska och svenska: språkliga skillnader och potentiella problem

Danskan och svenskan, som språkhistoriskt sett är varandras närmaste släktingar – båda är ju östnordiska språk – kan uppvisa stora likheter inom ordförråd, grammatik och ljudsystem, men de skiljer sig även åt på vissa punkter. Jämför man danska, norska och svenska med varandra finner man snart att danskan och norskan i stor utsträckning har ordförrådet gemensamt medan språkens ljudsystem skiljer sig åt och att norskan och svenskan har många likheter i ljudsystemet medan ordförrådet uppvisar en del skillnader (Delsing & Lundin Åkesson 2005:3). Delsing & Lundin Åkesson (2005:5) noterar följaktligen att ”då svenskar och danskar ska försöka förstå varandra

utgör både ordförrådet och ljudsystemet problem.” Hur dessa problem kan ta sig ut ska jag redogöra för nedan.

För formsystemet finns inte några större skillnader värda att notera. Den mest påtagliga är danskans (och bokmålsnorskans) ändelse-*e* medan svenskan har en större variation bland ändelsevokalerna: *a*, *o* och *e*. Denna och de fåtal andra skillnader som finns i böjningssystemet är dock inget som bör vålla några större problem för förståelsen, menar Maurud (1976:39–40).

En stor kärna av ordförrådet är detsamma i danskan och svenskan. Allmänt inom den nordiska språkgemenskapen urskiljer Maurud emellertid tre typer av glosproblem: a) ord som avviker regelmässigt och obetydligt från varandra, t.ex. da. *kage* – sv. *kaka*; b) ord som liknar inhemska ord men som betyder något annat (lömska likheter), t.ex. da. *kjole* (’klänning’) – sv. *kjol* (’nederdel’); och c) ord som inte alls liknar varandra men som betyder samma sak, t.ex. da. *edderkop* – sv. *spindel* (Maurud 1976:43–47).

Det som dock torde vara den största källan till problem med den ömsesidiga förståelsen mellan danska och svenska är de fonetiska, fonematiska och prosodiska förhållandena. När svenskar som ett led i förståelseprocessen försöker ”översätta” de danska ljuden till bokstäver och svenska ord kan dessa förhållanden vålla problem (Teleman 1980:273–276). Att t.ex. bokstaven <g> kan uttalas på fem olika sätt i danskan: [g], [ɣ], [j], [ɥ] och Ø, kan vålla problem för svensken, menar Teleman (1980:274).

Grønnum (2003) diskuterar ur ett fonetiskt perspektiv vad det är som gör danskar så svåra att förstå för utlänningar och jämför då danska med svenska. För det första, påpekar hon (Grønnum 2003:120), har danskan ett stort antal vokalljud med ofta små skillnader. De 40 olika vokalljuden motsvarar 10 vokalfonem. Nu har även svenskan ett ganska stort antal vokalljud, men det danska systemet är mer hopträngt och har fler öppenhetsnivåer, enligt Teleman (1980:275). Han nämner bland annat att det t.ex. är välkänt att svenskar uppfattar det främre långa danska /a/-fonemet som motsvarande det svenska /ä/-fonemet, men även att det långa danska /e/-fonemet är betydligt mer slutet än det svenska, så att en svensk t.ex. uppfattar namnet *Lene* som *Line*. Andra fonetiska problem i danskan menar Grønnum (2003:120–121) är förmjukningen av konsonanter i stavelseslut. Att fonemen /p t k/ förlorar sin aspiration och snarare kommer att likna /b d g/ är förmodligen ett mindre problem för svenskarna. Men de övriga konsekvenserna av denna process: att /b d g/ går från att vara klusiler till att bli approximanter [ɸ] [ðʏ] [ɣ]; att /v/ också blir en approximant [ɥ]; och att /r/ vokaliseras [ɣ], vilket sedan kan smälta samman med ett föregående /a a: ɔ ɔ:/, kan säkert försvåra vid förståelseprocessen. Ett ytterligare försvagnings- och assimilationsfenomen är att halvvokalerna [j] och [ɥ] försvinner efter slutna vokaler så att t.ex. *syg* och *sy* kommer att uttalas på samma sätt [sy:] (Grønnum 2003:121). Ett ändelseschwa [ə] kan vidare assimileras med en angränsande vokal eller tonande konsonant som då blir stavelsebärande, t.ex. <mange> [maŋŋ] (Grønnum 2003:122). Grønnum (2003:121) menar efter att

ha jämfört danska och svenska ord och deras uttal (t.ex. sv. *löpa* [lø:pa] och da. *løbe* [lø:u]), att det är dessa ovan beskrivna förmjukningar och assimilationer, vilka resulterar i oigenkännbara stavelseslut, som gör att svenskar har svårare att förstå danska än tvärt om.

Också i en dansks öron kan konsonantbokstäver som finns i skrift men som inte uttalas försvåra förståelsen av svenska, t.ex. stumt *g* framför *j* i *gjorde* och stumt *l* framför *j* i *ljud* (da. *lyd*). Vidare är det svenska uttalet av *k* i ord som *köra* okänt i det moderna danska ljudsystemet. Att ”översätta” ljuden [çø:ra] till bokstavsbilden *köra* eller *køre* är därför inte helt självklart för en dansktalande (Teleman 1980:276). I det stora hela menar dock Teleman att det vållar större problem för svensken i allmänhet att koppla ihop de danska ljuden till begripliga ord än vad det gör för dansken att sätta ihop svenska ljud till ord som går att förstå (Teleman 1980:273–278 och Teleman 1987:77). ”Att svenskarna är sämre på att förstå talad danska skulle alltså inte bero på att de är dåliga, otåliga, lata eller egocentriska lyssnare utan på att deras uppgift är objektivt sett svårare”, menar Teleman (2001:25).⁴

Grønnum (2003:123–129) tar även upp stød, ord- och satsprosodi. Det som kan vålla problem på den nivån är att danskan saknar ljudförlängning före gränser i löpande tal medan svenskan genomgående har detta. Vidare är det i danskan inte obligatoriskt att något ord i en sats uppbär huvudbetoning. Dessa två fenomen får till följd att många svenskar har svårt att uppfatta när/om ett danskt yttrande är avslutat (Grønnum 2003:126) och att vissa svenskar uppfattar danskar som ”curiously uninterested in their own discourse”, medan svenskar som talar danska med svensk prosodi i danska öron kan låta ”dogmatic or overly enthusiastic, bordering on the theatrical” (Grønnum 2003:127).

2.3 Testad språkförståelse

Norrmännen Mauruds (1976) och Bøs (1978) undersökningar av förståelsen av grannspråken i de tre skandinaviska länderna och även Delsing & Lundin Åkessons (2005) senare stora nordiska grannspråksförståelseundersökning visar på samma svaga dansk-svenska länk som Haugens (1953) opinionsundersökning. Förståelsen, framför allt hörförståelsen, mellan danskar och svenskar är det som fungerar sämst i den skandinaviska kommunikationen. Som det framgått ovan är åtminstone en del av förklaringen till det språkstrukturell: för danskar och svenskar som försöker förstå varandra finns fler potentiella problem både i ordförrådet och i ljudsystemet. Mauruds undersökning hade som mål att ta reda på i vilken grad vuxna med vanlig grundläggande skolgång kan tillägna sig information på ett skandinaviskt

⁴ En utförligare beskrivning av det danska ljud-skriftssystemet ur ett svenskt perspektiv finns i kapitlet om uttal i Kjeld Kristensen och Lars Brinks lärobok i danska för svenskar (1986:20–67).

skrift- och talspråk annat än det egna (1976:72). Resultatet blev nedslående för den mellanspråkliga förståelsen av danska och svenska, speciellt vad gäller talspråk. Medianvärdet för den svenska populationens förståelse av danskt talspråk var ca 23 % och samma värde för den danska förståelsen av talad svenska var 43 %, vilket kan jämföras med norrmännens värden på ca 88 % för svenska och 73 % för danska (Maurud 1976:141). Talad danska förstås alltså i stort sett inte i Sverige att döma av denna undersökning. Till saken hör dock att populationerna i Mauruds undersökning bestod av rekryter från regementen i närheten av ländernas huvudstäder. Grupperna var alltså enkönade (trots detta menar Maurud att de har validitet för båda könen, 1976:155), unga, och hade för Sveriges del hämtats från en del av landet (Stockholmsregionen) där kontakten med de två övriga länderna är förhållandevis liten, bland annat av geografiska skäl.

I Inge Bøs (1978) undersökning fanns två informantgrupper i varje land (Norge, Danmark och Sverige). En kom från områden där man inte kunde få in grannländernas TV-sändningar och den andra från gränsområden där man kunde se grannlands-TV. Testgrupperna bestod av elever i årskurs 9. Vid jämförelsen av de olika gruppernas resultat på språktesten framkom att de grupper som har mer kontakt med grannlandet, kan se grannlands-TV och har större likheter i dialekt (dvs. de som bodde i gränstrakter) uppnådde bättre resultat. Även i Bøs undersökning var danska det grannspråk som förstods sämst av svenskar generellt sett och svenskan förstods sämst av danskarna. Skillnaden mellan gränsområden och icke-gränsområden var större i Danmark och Sverige än i Norge.

I samband med att Öresundsbron öppnades gjordes också en studie av dansk-svensk språkförståelse bland gymnasieelever i Öresundsregionen (Lundin & Christensen 2001 och Jörgensen & Kärrlander 2001). En läs- och en hörförståelseundersökning utfördes vid samma tillfälle och bestod av ett test uppdelat i tre delar, läsförståelse, hörförståelse och hörförståelse med visuellt stöd (TV-program) (Lundin & Christensen 2001:27). Läs- och hörförståelsen testades med ordförståelsefrågor med flervalssvar respektive öppna frågor. Man ställde även frågor om elevernas bakgrund, vana vid grannspråk och attityder till det. Testet utfördes i sex städer (Malmö, Helsingborg och Växjö samt Köpenhamn, Helsingör och Næstved). Eleverna gick andra och tredje året på gymnasiet.

I genomsnitt presterade de danska informanterna bättre än de svenska på hörförståelsedelen. Deras genomsnittliga resultat låg på ca 45 % och det svenska på 34 %. Resultatet är alltså i samklang med tidigare forskning: även inom Öresundsregionen finner man att danskar förstår talad svenska något bättre än vice versa.⁵ Värt att notera är att resultaten varierar kraftigt på individnivå, från ca 4 % till 75 % hos svenskarna och från 5 % till 85 % hos danskarna (Jörgensen & Kärrlander 2001:57). I stort sett, menar Jörgensen &

⁵ Detta ska dock jämföras med Delsings & Lundin Åkessons (2005) resultat, se nedan.

Kärrlander (2001:69), verkar bostadsorten inte ha spelat någon större roll för resultaten på hörförståelsen. I genomsnitt lyckades dock informanterna i de två städer som ligger närmast grannlandet (Helsingborg och Helsingör) bäst. Resultaten i Malmö och Växjö var mycket lika varandra. Räknar man där-
emot bort den stora andel informanter med icke-skandinaviskt hemspråk som fanns i Malmöpopulationen kommer mönstret på den svenska sidan att likna det på den danska (där andelen informanter med icke-skandinaviskt hem-
språk var lägre än på den svenska sidan). I Danmark var den genomsnittliga hörförståelsen bäst i Helsingör, något sämre i Köpenhamn och ytterligare något sämre i Næstved (Jørgensen & Kärrlander 2001:69). Informanter som endast uppgivit icke-skandinaviskt hemspråk lyckades som grupp sämre än det totala genomsnittet (Jørgensen & Kärrlander 2001:82–83). Det visade sig vidare att de som uppgivit att de har kontakter av olika slag med grannspråket och grannspråkstalande också hade uppnått bäst resultat (Jørgensen & Kärrlander 2001:72).

De danska och svenska skriftspråken lider inte i samma utsträckning av de språkstrukturella skillnader som sätter käppar i hjulen för hörförståelsen (se ovan avsnitt 2.2). Tidigare undersökningar (Maurud 1976 och Bø 1978) tyder också på att skriftspråken är lättare att förstå än talspråken. Skillnaden är särskilt markant för svenskarnas förståelse av danska. Liksom på hörförståelsedelen presterade de danska informanterna bättre än de svenska på läsförståelsetestet: snittpoängen i Malmö var 67 %, i Köpenhamn 79 %, i Helsingborg 76 %, i Helsingör 82 %, i Växjö 68 % och i Næstved 78 %. Det övergripande mönstret är alltså detsamma som för hörförståelsen med de bästa genomsnittsresultaten i Helsingborg och Helsingör.

Den senaste stora nordiska grannspråksundersökningen är Delsing & Lundin Åkessons (2005), där invånare i hela Norden, alltså inte bara i Danmark, Norge och Sverige, testades med huvudsyftet att undersöka vad som hänt med grannspråksförståelsen sedan 70-talet. Man undersökte även informanternas engelskförståelse. Huvudpopulationen bestod av gymnasieelever från alla de nordiska länderna: Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge, Sverige och Åland. I Danmark, Norge och Sverige hade man informanter från de tre huvudstäderna och från ytterligare en stad (Århus, Bergen och Malmö) för att man skulle kunna jämföra områden som ligger i gränstrakter med sådana som har större avstånd till ett grannland. Man gjorde också en undersökning av elevernas föräldrars grannspråksförståelse i Danmark, Norge och Sverige. Sammanfattningsvis visade undersökningen att färingarna är allra bäst i Norden på att förstå nordiska grannspråk och att norrmännen nu är ännu mer överlägsna i det skandinaviska kärnområdet på att förstå grannspråk än de var på 70-talet. Vidare framgick det att grannspråksförståelsen i framför allt Danmark har försämrats sedan Mauruds undersökning (Delsing & Lundin Åkesson 2005:148). Undersökningen av hur bra man förstår engelska visade att nordiska ungdomar i de flesta fall förstår engelska bättre än grannspråken.

Av Delsing & Lundin Åkessons (2005) resultat från Öresundsregionen jämfört med resultaten från Stockholm respektive Århus framgår det att Malmöborna var betydligt bättre än stockholmarna på danska, den sammanlagda genomsnittspoängen (hör- och läsförståelse) för de förra var 5,08 av 10 jämfört med de senares 3,46 och Malmöborna var också bättre på danska än på norska (Delsing & Lundin Åkesson 2005:65). Skillnaderna mellan de två danska informantgrupperna var däremot inte så stora och Köpenhamnsinformanterna hade till och med en något sämre genomsnittspoäng (3,60) än Århusborna (3,74) på svensktestet (Delsing & Lundin Åkesson 2005:65). Delsing & Lundin Åkessons (2005) resultat skiljer sig alltså från Öresundsundersökningarna (Lundin & Christensen 2001 och Jörgensen & Kärrlander 2001), genom att informanterna i Malmögruppen faktiskt hade bättre resultat på dansktestet än Köpenhamnsgruppen hade på svensktestet. Dessa förvånande siffror liksom generellt sett överraskande dåliga danska resultat (färingarna var t.ex. bättre än danskarna själva på att förstå danska) diskuteras Delsing & Lundin Åkesson (2005:146–147) särskilt. De menar att resultaten indikerar att danskarna och särskilt köpenhamnarna visat mindre intresse för undersökningen än de andra informantgrupperna. I attitydundersökningen framkom det också att de danska ungdomarna uppvisar ett mycket mindre intresse för grannländerna än informanterna i de övriga länderna (Delsing & Lundin Åkesson 2005:147). Att dessa tendenser dessutom är starkare i Köpenhamn menar författarna kan vara ett storstadsfenomen då liknande tendenser också finns bland Stockholmsinformanterna. Hur som helst visar de två senaste studierna av grannspråksförståelse runt Öresund på en något starkare ömsesidig förståelse mellan grannspråkstalare runt Öresund jämfört med andra delar av länderna. Men problemen med att förstå grannspråk tycks, att döma av dessa test, ändå vara ganska stora.

För alla dessa undersökningar gäller att det huvudsakligen är fråga om unga informanter som inte kan förväntas ha hunnit samla på sig så stora erfarenheter av grannspråkskommunikation och språklig variation i allmänhet. Delsing & Lundin Åkesson (2005) inkluderade dock också en mindre studie av grannspråksförståelsen hos de unga deltagarnas föräldrar. Den studien visade också på så gott som alla punkter på bättre eller mycket bättre grannspråksförståelse i föräldragenerationen än hos gymnasieungdomarna (Delsing & Lundin Åkesson 2005:116–120). Skillnaderna mellan generationerna är störst på hörförståelsetesten (Delsing & Lundin Åkesson 2005:119).

2.4 Skandinaver talar med varandra

En testsituation är dock en artificiell situation som bara tar upp en del av grannspråkskommunikationen och hur man förstår. I ett samtal ansikte-mot-ansikte kan man tillsammans hjälpas åt att göra sig förstådd. I flera studier

på senare år har även denna aspekt av nordisk språkförståelse och kommunikation blivit belyst.

2.4.1 Arrangerade samtal

Det är från en interaktiv synvinkel som Ulla Börestam Uhlmann (1994) angriper den internordiska förståelsen i sin avhandling. Genom analys av videoinspelade arrangerade samtal mellan ungdomar från de tre skandinaviska länderna undersökte hon vilka strategier de använde för att göra sig förstådda och överbrygga skillnader, samt i vilken utsträckning strategierna användes. Samtalsdeltagarna var 18 ungdomar (14 kvinnor, 4 män) från Danmark, Norge och Sverige med en medelålder på 22 år. De rekryterades till projektet genom Nordjobb, en samnordisk organisation som förmedlar sommarjobb till nordiska ungdomar i andra nordiska länder. Inspelningarna gjordes i de tre huvudstäderna. I varje grupp medverkade en person från varje land, vilket innebar att en var på hemmaplan i sitt eget hemland. Interaktionen i sex grupper, två i varje stad, spelades in (Börestam Uhlmann 1994:59–61). Utöver de internordiska inspelningarna (både i grupper om tre och två och två) spelade Börestam Uhlmann (1994:68) också in deltagarna i enspråkiga par, där de alltså fick tala med en landsman från den andra gruppen i staden. Dessutom utfördes intervjuer med deltagarna. Grupperna gavs i uppgift att planera en nordisk fest med mat till självkostnadspris, men de hade även fått andra uppgifter att diskutera (Börestam Uhlmann 1994:69–70).

I analysen letar Börestam Uhlmann efter sätt på vilka deltagarna utjämnade skillnader mellan sina olika språk, hur de sökte efter en ”språklig minsta gemensamma nämnare”. Detta kunde ske genom att de använde sig av gransspråken (ackommodation) eller genom att de tog till ett hjälpspråk, engelska. Gransspråksanpassningarna gjordes huvudsakligen till danska eller svenska, medan anpassningar mot norska var ”påtagligt sällsynta” (Börestam Uhlmann 1994:101). De som anpassade sig mest i materialet var normmännen, vilket Börestam Uhlmann (1994:126) förklarar med att det var de som hade störst gransspråkskunskaper och tack vare det fick de också fungera som språkliga brobyggare. Överlag var dock tendensen till att närma sitt språk till gransspråken svag. När anpassning skedde gällde det huvudsakligen innehållsord, särskilt substantiv. Vidare påpekar Börestam Uhlmann (1994:125) att den individuella variationen i hur och hur mycket man anpassar sig är stor. Användning av märkta ord, dvs. gransspråksanpassning vad gäller innehållsord, skedde vid olika typer av tillfällen i samtalen: i metaspråkliga sekvenser (som ofta uppstod i samband med något språkligt problem), i yttranden med anknytning till en skriftlig förlaga, i reparationssekvenser, i spontana omformuleringar, men de kunde även vara spontant integrerade i talflödet (Börestam Uhlmann 1994:126). Sekvenser där språket lyftes upp på samtalets yta och diskuterades i metaspråkliga sekvenser ser Börestam Uhlmann (1994:126) som en väg till att genom förhandling nå

fram till gemensam förståelse. Att söka en språklig minsta gemensamma nämnare i engelskan var ovanligt i samtalen, men när engelskan förekom var det ofta i syfte att reparera (Börestam Uhlmann 1994:132).

Börestam Uhlmann gör även en interaktionsanalys av problematiska sekvenser. Hon studerar sekvenser med annan-initierad reparation och den problemlösning som sker i dessa, strategier för att undvika eller förebygga problem samt missförstånd (Börestam Uhlmann 1994:133–182). I interaktionsanalysen visar det sig bland annat att det är danskarna och svenskarna som har mest problem i kommunikationen med andra nordbor; de har exempelvis betydligt fler repareringsinitiativ i de skandinaviska samtalen jämfört med samtalen mellan landsmän (Börestam Uhlmann 1994:164). Vad en samtalsdeltagare gör för att undvika problem är givetvis svårt att dokumentera i samtalen, vilket Börestam Uhlmann (1994:165) också påpekar, och därför förlitar hon sig främst på intervjumaterialet på denna punkt. De undvikande och förebyggande strategier som hon kunnat notera i intervjuerna är att avstå från vissa svåra ämnen, avstå från att skämta och vara ironisk eller från att använda slang eller andra svåra ord (Börestam Uhlmann 1994:166). Av samtalsanalyserna framgick det att de samtalande var mer koncentrerade i de nordiska samtalen än i de nationella samtalen och att de använde mer kroppsspråk och gester. Vidare utgick man ofta från att man hade olika referensramar och förklarade därför olika fenomen utförligare än vad man skulle ha gjort för en landsman (Börestam Uhlmann 1994:167–173). De missförstånd som kunde beläggas i samtalen förekom bara aningen oftare i de internordiska samtalen än i de enspråkiga. De var dock av helt olika typer: i de senare berodde de oftast på bristande explicititet medan de i de förra oftast hade en språklig orsak, menar Börestam Uhlmann (1994:181). Vidare framgår det av den kvantitativa sammanställningen att det oftast är svenskar som missförstår och att det oftast är danskar de missförstår. Resultaten från interaktionsanalysen: den stora förekomsten av reparationer, förebyggande åtgärder mot missförstånd samt förekomsten och typen av missförstånd, får Börestam Uhlmann (1994:181–182) att i enlighet med de definitioner som ges i samlingen *”Miscommunication” and Problematic Talk* (red. Coupland, Giles & Wiemann 1991) karaktärisera de internordiska samtalen som problematiska. Börestam Uhlmanns (1994) resultat angående reparationssekvenser diskuteras utförligare i förhållande till föreliggande undersökning i kapitel 7.

DASVA (DANSK-SVENSK AKKOMODATION) är en undersökning av hur det kan gå till i samtal mellan danskar och svenskar från var sin sida av Öresund. Projektet är en undersökning av ackommodation i arrangerade dansk-svenska samtal (Rasmussen 2002) och attityder till ackommoderat språk (Kristiansen 2005). Det som refereras här är endast Rasmussens (2002) samtalsstudie. Samtalsdeltagarna var rekryterade utifrån arbetsplats, antingen en högkontaktsarbetsplats (Kastrups flygplats, där ett ganska stort antal anställda är svenskar och där den dagliga kontakten med svenska resenärer också är stor) eller en lågkontaktsarbetsplats (postkontor på den svenska och

danska sidan). Vidare kontrollerades grupp sammansättningen efter modersmål, kön, samt uppgivna attityder till grannlandet och integrationen i regionen (Rasmussen 2002:3–4).

Från en dansk-svensk förståelsesyvinkel vill jag främst lyfta fram hur informanterna i denna studie inte tycks ha haft något behov av att använda engelska eller annat utomnordiskt språk för att göra sig förstådda eller lösa problematiska situationer (Rasmussen 2002:44). Den engelska som förekommer i samtalen användes i något fall tvärt om humoristiskt som för att understryka att ”man *ikke* har brug for engelsk i dansk-svensk interaktion” (Rasmussen 2002:79). Detta kan jämföras med Börestam Uhlmanns (1994:127–132) internordiska samtalsundersökning där engelskan i de, i och för sig få, fall där den förekom, använts i syfte att reparera. Börestam Uhlmann (1994:132) noterade också utifrån informantintervjuerna ”att uppgifter har framkommit som tyder på att informanterna ser det som mindre ansträngande att fly in i engelskan än att lyssna till ett grannspråk”. Vidare uppvisar särskilt informanterna i DASVA-undersökningen på högkontaktsarbetsplatsen, goda kunskaper i grannspråket bland annat genom att anpassa sitt språk till grannspråket. Jämför man mer erfarna samtalande med mindre rutinerade framgår det alltså att erfarenhet föga förvånande gör att dansk-svensk kommunikation inte tvunget måste vara problematisk. Den testade grannspråkförståelsen må alltså vara halvdålig (Lundin & Christensen 2001, Jörgensen & Kärrlander 2001 och Delsing & Lundin Åkesson 2005) men i en kommunikationssituation där man befinner sig ansikte mot ansikte verkar de nordiska principerna för grannspråkssamtal fungera ganska bra mellan danskar och svenskar i Öresundsregionen.

2.4.2 Naturligt förekommande interaktion

De ovan refererade undersökningarna bygger på arrangerade samtal, vars poäng i stort sett varit att ge en språkforskare ett material att analysera. Fördelarna med att ha ett arrangerat material är framför allt att man kan kontrollera olika bakgrundsvariabler hos de medverkande, såsom kön, ålder, attityder etc. och därmed kan man göra jämförelser. Vidare kan man också kontrollera ljud- och bildkvalitet på inspelningarna. Nackdelarna är att materialet inte motsvarar en naturlig situation för de medverkande. Detta kan få till följd att de inte heller betar sig språkligt och interaktivt som de skulle ha gjort i ett möte med en grannspråkstalande i ”verkligheten”, där det t.ex. finns transaktioner att utföra, saker att diskutera och/eller personliga relationer som man vill etablera eller förstärka, samt en aktivitetskontext att anknyta till.

Ludger Zeevaert (2005) har studerat sådana verkliga möten mellan grannspråkstalande. Zeevaerts material består av sex internordiska möten inom organisationen NUAS (Det nordiska universitetsadministratörssamarbetet). Medverkade på mötena gjorde talare med danska, finska, isländska, norska svenska och tyska som modersmål men mötena försiggick huvudsakligen på

danska, norska och svenska. Zeevaert (2005) intresserade sig, i sina både kvantitativa och kvalitativa analyser, i första hand för källor till förståelseproblem och hur dessa problem bearbetas i diskursen. I den kvantitativa analysen studerade han hur turerna, yttrandena och orden fördelade sig mellan deltagarna. Vidare studerade han mellan vilka talare som talarbyte skedde (t.ex. i vilken utsträckning norskspråkiga talare efterföljdes av danska, norska eller svenska talare), pauslängd och hur ofta förekommande pauserna var. Kvalitativt berörde analysen lyssnarsignaler (ty. *Hörerrückmeldung*, som *hm, ja* etc.) och reparationer av olika slag. Sammanfattningsvis menar Zeevaert (2005:336–337) att "[d]er äußere Eindruck der Diskurse [...] ist der einer flüssigen funktionierenden Kommunikation", och att resultaten därmed skiljer sig från vad man skulle kunna förvänta sig efter förståelseundersökningar och Börestam Uhlmanns (1994) samtalsanalys av skandinavisk kommunikation. Då förståelseproblem knappt kunnat påträffas under mötena drar Zeevaert (2005:339) vidare slutsatsen att den ömsesidiga förståelsen alltså fungerar bättre i denna naturligt förekommande kommunikation än i arrangerade samtal.

För att kommunikationen ska fungera så bra som den gör menar Zeevaert (2005:339–340) att den institutionella inbäddningen spelar en avgörande roll, eftersom endast skandinaviskt sinnade och intresserade tenderar att delta i mötena. Deltagarna är därmed beredda att gå med på den speciella kommunikativa situationen och att göra det bästa av den. Genom den institutionella kringorganisationen har också hjälpmedel för språkförståelsen i form av informationsmaterial om internordisk kommunikation ställts till förfogande. Vidare fanns det under mötenas gång tillgång till stödpaper och andra visuella presentationshjälpmedel (Zeevaert 2005:341). Till den institutionella ramen hör också att deltagarna på mötena kom från samma bransch och delade såväl erfarenheter och kunskaper i ämnet som en samnordisk begreppsapparat (Zeevaert 2005:340–341).

På ett detaljplan framgick det att man oftare tog turen efter en som talar samma språk och detta sker, menar Zeevaert (2005:337), eftersom det är lättare att planera sitt inlägg då mindre kognitiv kraft går åt till att förstå vad som sagts. Utöver i reparationssekvenser eller vid uppenbara språkliga problemkällor visade sig grannspråksackommodation vara ett undantag under dessa möten. Det var endast två dansktalande medverkande som ägnade sig åt det. Zeevaert (2005:338) menar att det förmodligen har sin grund i diskurskonstellationerna som skiljer sig åt från tidigare studier (Börestam Uhlmann 1994) i det att flera lyssnare har samma modersmål. Slutligen poängterar Zeevaert (2005:341–342) också att mötena inte bara fyller en informationsförmedlande funktion utan också ger deltagarna en möjlighet att förbättra sin grannspråkliga kommunikationskompetens. De mer erfarna deltagarna får också ta mer ansvar för att kommunikationen ska fungera väl, säger han.

Cæcilie Helmer Madsen (2008) har analyserat dansk-svensk muntlig kommunikation i en helt annan typ av naturligt förekommande tal i interaktion. I hennes studie står tre svenska expediter på ett köpcenter i Köpenhamnsregionen i fokus för en undersökning av deras anpassningsmönster. Utöver att göra analyser av samtal mellan expediterna och deras kunder intervjuade Madsen även expediterna samt gjorde en större enkätundersökning om språkval på arbetet bland de många svenskar som arbetar på köpcentret.

I enkätundersökningen fick informanterna gradera sitt språkbruk på jobbet på en skala från svenska till danska. Denna gradering visade att 99 % av expediterna bedömer sitt eget språkbruk som i någon mån anpassat till danska. Ca 40 % uppfattar sig som mer svenskspråkiga än danskspråkiga, 15 % placerar sig i mitten på skalan och ca 40 % uppfattar sitt språkbruk som mer danskt än svenskt. 4 % menar att de talar ren danska. På frågan om hur de skulle vilja tala på jobbet visar det sig att 82 % skulle vilja tala mer danskt, och många av dem placerar sig nära ytterpunkten ”dansk”. 12 % är nöjda med sin danskanpassning och i denna grupp finns en liten grupp som inte uppfattar sig som särskilt anpassningsbenägna i sitt nuvarande språkbruk (Madsen 2008:43–45).

Madsens (2008) undersökning av samtalskorpusen berör huvudsakligen graden av språklig anpassning och på vilka språkliga nivåer den återfinns. Hon intresserar sig främst för den lexikala nivån, uttal på ordnivå samt intonation och satsprosodi, men kommer också in på morfologiska och syntaktiska nivåer. Analyserna visar att alla tre informanterna har en hög andel lexikal anpassning och för två av dem är den nästan maximal, dvs. de använder ett ordförråd som nästan till hundra procent är danskt (Madsen 2008:53).⁶ Räkneorden, som ju är centrala i en expeditens arbete, är anpassade till hundra procent hos alla tre. Vidare är även substantiv i hög grad danska och det gäller särskilt fackord inom de affärsverksamheter där expediterna arbetar (hälsokost- respektive skoförsäljning). När det gäller uttal på ordnivå utkristalliserar sig större skillnader mellan de tre expediterna. En av dem har en ganska låg nivå uttalsanpassning (31 % av alla ord) men de två andra har hög anpassningsnivå (94 respektive 98 % av alla ord och de har dessutom mer eller mindre välplacerad stød) (Madsen 2008:59). På den suprasegmentella nivån fann Madsen (2008:61–62) i stort sett samma tendenser som för uttalet på ordnivå. En av informanterna behåller sin skånsk-svenska intonation medan de två andra har gått över till en köpenhamnsk. Dessa två informanter talar i undersökningen mer danska än svenska på alla undersökta nivåer.

Anpassningsgraden i samtalen är högre än vad Madsen (2008:63) förväntat utifrån tidigare undersökningar. Jag tror dock att den ganska enkelt

⁶ I de lexikala beräkningarna har Madsen (2008:47–48) inte tagit med alla de gemensamma lexikala element som finns i de två språken. De ”lömska likheterna”, lexikala element som inte betyder samma sak på de två språken, t.ex. *rolig*, har hon kategoriserat efter vilken betydelse ordet har i den aktuella semantiska kontexten.

kan förklaras med att de tidigare undersökningar hon jämför med (särskilt Rasmussen 2002) grundar sig på arrangerade samtal medan det här är fråga om samtal mellan en svensk expedit som arbetar i Danmark och talar med danska kunder. Att gå kunden till mötes i så stor utsträckning som möjligt, även språkligt, är vad man kan förvänta sig. Madsen (2008:47) påpekar också att expediterna i de fall en svensk kund interagerat med dem bytt till svenska. I ett arrangerat gruppsamtal mellan kolleger på en arbetsplats som i DASVA-studien (Rasmussen 2002) finns inte den här så viktiga serviceaspekten.

När Madsen ser närmare på anpassningarna i själva interaktionen gör hon skillnad på fatisk och referentiell kommunikation. Sammanfattningsvis fann hon tre ganska olika anpassningsmönster hos de medverkande. Den något äldre expediten som inte anpassade sig i lika stor utsträckning som de två yngre hade en högre anpassningsgrad vid referentiell kommunikation (det var här ofta fråga om ett fackspråksordförråd), men när det var stressigare och många kunder i affären gick ackommodationsfrekvensen ned. Denna expedit har en ganska social stil och tog ofta initiativ till småprat, men med stamkunder som hon är förtrolig med och kolleger, minskar ackommodationsgraden (Madsen 2008:84). Att kunna anpassa sig inte bara språkligt utan också kulturellt visade sig en av expediterna (som också sammanlagt har högst språklig ackommodation) ha gjort framgångsrikt genom att använda och förstå ironi i samtalen. Enligt Madsen (2008:84) är just ett mer utbrett bruk av ironi i offentliga situationer ett sätt på vilket dansk samtalskultur skiljer sig från svensk. Madsens (2008:85) slutsats från samtalsanalysen är att den språkliga anpassningsgraden inte behöver vara hög för att de sociala funktionerna i kundsamtalen ska uppfyllas – det räcker långt med humor, personlighet och vänlighet. I de referentiella delarna av samtalen är dock en viss språklig ackommodation nödvändig.

Jag går här inte närmare in på Madsens intervjuundersökning av de tre expediterna men vill nämna att deras beteende i intervjusituationen, där Madsen försökte manipulera deras ackommodationsgrad genom att tala ömsom svenska, ömsom danska, i stort sett bekräftade deras beteende i kundsamtalen. De två expediter som anpassar sig mycket i kundsamtalen talar också så gott som genomgående på samma sätt med Madsen, som menar att det i deras fall förmodligen beror på själva platsen som intervjun genomfördes på, nämligen på arbetsplatsen. Hos den tredje expediten kunde skiftningar i anpassningsgrad beläggas, särskilt beroende på samtalsämnet – ju mer personligt det blev, desto mindre blev inslaget av danska (Madsen 2008:95).

Om Zeevaerts (2005) studie av naturligt förekommande internordisk kommunikation tydde på en svag tendens till anpassning och blandspråk, visar sig alltså den mycket annorlunda situationen av långtidskontakt på en arbetsplats som Madsen (2008) studerat snarare på den motsatta situationen. Deltagarna, två av tre i samtalsanalysstudien och en stor andel i enkätundersökningen, strävar efter en hög grad av anpassning, eller till och med språkbyte. Båda strategierna tycks dock vara funktionella i de olika situationer de

används i. Även om problem uppstår vid några tillfällen i Madsens samtalsmaterial kan dessa samtal inte heller karaktäriseras som problematiska. Det samtalsmaterial som jag analyserar i denna avhandling har många likheter med Madsens i det att det rör sig om dansk-svensk kommunikation i en servicesituation på en arbetsplats i Öresundsregionen. I både mitt material och Madsens är det svenskar som står för servicen och dansktalande som tar emot den.

2.5 Långtidskontakt mellan grannspråkstalare

Den ovan refererade studien av Madsen (2008) är också en studie av vad som händer med svenskars språk vid en långvarig kontakt med danska på en arbetsplats. Sådan interskandinavisk kontakt har även tidigare studerats av Nordenstam (1979), svenska invandrare i Norge, och av Haastrup & Teleman (1978), svenska universitetslärare på ett danskt universitet. Dessa studier tar dock inte hänsyn till den interaktiva vardagssituationen (Nordenstam 1979) eller gör ingen språklig analys av intervju materialet (Haastrup & Teleman 1978).

Nordenstams (1979) studie är en kvantitativ intervjuundersökning av klassiskt sociolingvistiskt snitt. Sammanfattningsvis kan sägas att det som Nordenstam studerar är en varietetsbytesprocess. Hennes informanter har bott olika länge i Norge och hon kan därför jämföra dem med avseende på hur långt de kommit i varietetsbytesprocessen i förhållande till hur länge de bott i Norge. Nordenstam studerar främst i vilken ordning informanterna tar upp norska varianter i sitt språk och vilka sociala faktorer som påverkar i vilken grad informanterna förnorskar sitt språk. Det visar sig att varietetsbytesprocessen börjar på det lexikala planet genom att man tar upp norska ord i sin vokabulär (Nordenstam 1979:54). Vidare fann hon att ju mer kontakt med svenskar och Sverige man har, t.ex. om man är gift med en svensk, desto svagare är tendensen att byta varietet (1979:178). Resultaten från Nordenstams undersökning presenteras och diskuteras utförligare i relation till föreliggande undersökning i kapitel 6.

Haastrup & Teleman (1978) har intervjuat ett antal svenska lärare på ett danskt universitet om deras språkliga strategier på arbetsplatsen. Det rör sig alltså inte om en studie av lärarnas verkliga språkbruk, utan av hur de uppfattar sin språkliga arbetssituation. Det är svårt att dra några övergripande slutsatser från undersökningen, som har en lätt anekdotisk karaktär, men den innehåller en hel del intressanta kommentarer om de språkliga överväganden en grannspråkstalare boende i ett annat nordiskt land måste göra. Haastrup & Teleman (1978:21–22) slår fast att ingen av lärarna talar ”ren svenska” utan de placerar sig någonstans på en skala från svenska (A) med några danska ord för danska företeelser, via skandinaviska som är ett slags kraftigt danismpräglad svenska, där även vanligare danska ord fått inträde (A/B), till

danska (B), vilket innebär att man genomgående försöker tala danska med danska ord och danskt uttal. Deras resultat liknar alltså svaren på Madsens (2008:43–45) enkätundersökning, där informanterna med endast något enstaka undantag uppgav sig i någon utsträckning ta upp danska i sitt språk. Av Haastrup & Telemans (1978) intervjuer framgick det att en viktig anledning till att man i större eller mindre utsträckning tar upp danska i sitt språk är att det är ”en nödvändig betingelse om man vill uppnå en rimlig grad av förståelse” (Haastrup & Teleman 1978:26). Det visade sig också att många av lärarna inte bara sade sig byta ut besvärliga svenska innehållsord mot danska utan även småord och uttryck, som *mycket* mot *meget* eller *till exempel* mot *for eksempel*. Detta pekar enligt författarna (Haastrup & Teleman 1978:27) på att inte endast förståelse är en viktig faktor för att närma sig grannspråket. Några faktorer som enligt intervjuerna påverkar lärarnas språkval är hur förtrogen man är med ämnet, om situationen är formell eller informell och om man talar inför en stor eller liten publik (Haastrup & Teleman 1978:32). Det framgick vidare att lärarna oftare talade ren svenska med andra lärare än med studenter och sekreterare. På svenska, snarare än på halvdanska, kan den svenska läraren bättre göra sin tanke rättvisa, vilket torde vara en förklaring till detta beteende. Men det är också ett tecken på att han eller hon har högre förväntningar på sina kollegers grannspråkskunskaper än på studenternas (Haastrup & Teleman 1978:29). Vidare spelar förmodligen också lärarens serviceroll vis-à-vis studenterna en roll för att läraren ska anpassa sig mer i samtal med dem.

2.6 Språksituationen vid Öresund

Som det framgått ovan råder det speciella förhållanden för den dansk-svenska språkförståelsen runt Öresund jämfört med de övriga delarna av Danmark och Sverige (se t.ex. Bø 1978, Jörgensen & Kärrlander 2001, Lundin & Christensen 2001 och Delsing & Lundin Åkesson 2005). Den fungerar helt enkelt lite bättre. Flera forskare har betonat vanan av att höra grannspråket och motivationen att förstå som viktiga för god grannspråksförståelse (bl.a. Hansen 1987, Teleman 1987). I Sydsverige och på Själland torde det också vara dessa faktorer som gör att grannspråksförståelsen där är något bättre än i de övriga delarna av Sverige och Danmark. Förhållandet mellan danska och svenska i Skåne och på Själland är också särskilt intressant att jämföra med förhållandet på ett nationellt plan, då de ekonomiska, politiska och kulturella villkoren på det nationella planet går på tvärs mot det regionala. Om det på det nationella planet är Sverige som är eller har varit storebror, är det regionalt sett det danska huvudstadsområdet som är den starkare parten (Teleman 2001:24). I och med byggandet av Öresundsbron, och även tack vare EU:s strävan att stärka gränsöverskridande regioner, har integrationen mellan de två länderna ökat i regionen, vilket leder till fler och

fler kontaktytor mellan grannspråkstalande. Jag har i en tidigare studie (Ridell 2000) studerat de språkliga kontaktytorna för dansk-svenska lokalradiosamtal som var en följd av integrationssträvandena mellan länderna i regionen i samband med Öresundsbronns färdigställande. Vad som händer språkligt vid en annan av dessa kontaktytor i regionen har Madsen (2008) studerat och föreliggande undersökning utgör en studie av en tredje kontaktsituation. Men vad får denna ökade interaktion och kommunikation för språkliga följder på en samhällelig nivå i regionen?

Intressant utifrån strävandena efter en ökad integration i regionen är att Lundin & Christensen (2001:81) funnit att positiva attityder till grannlandet och till att vilja flytta dit och/eller studera där spelar en avgörande roll för resultatet på läsförståelsetestet bland gymnasieeleverna i Öresundsregionen. Att den danska delen är den kulturellt och ekonomiskt starka delen i regionen märks på de uppgivna attityderna till att bo eller studera i grannlandet. Bland de svenska informanterna är hela 51 % positiva till att göra detta och 34 % uttalat negativa, medan endast 17 % av de danska är positiva och 59 % uttalat negativa till att bo, arbeta eller studera i Sverige (Lundin & Christensen 2001:65). De som har mest positiva attityder har också mer kontakter med grannlandet. Särskilt bland de svenska informanterna märks en skillnad i genomsnittligt resultat på förståelsetesten beroende på om de har positiv eller negativ attityd och om de har mer kontakt med grannlandet. Svenskar med positiv attityd hade i genomsnitt 74 % och de med negativ attityd uppnådde ett genomsnittresultat på 65 % på läsförståelisedelen. Bland de danska informanterna var skillnaderna marginella hos de båda grupperna (Lundin & Christensen 2001:65). Vad som egentligen beror på vad är dock omöjligt att fastställa. Det kan vara så att man har fått en positiv attityd till grannlandet för att man har mycket kontakt med det, eller så har man skaffat sig kontakter med grannlandet för att man är positivt inställd till det. Vidare kan man ha blivit bättre på grannspråket för att man har haft många kontakter med det, eller så har man inte dragit sig för att upprätta kontakter med grannspråkstalande eftersom man har lätt att förstå språket. Förmodligen är det ett komplext förhållande där faktorerna förstärker varandra (Lundin & Christensen 2001:66). De utökade kontakterna över Öresund borde ha (ett sannolikt positivt) inflytande på den dansk-svenska grannspråkförståelsen i Öresundsregionen. Motivationen att lära sig förstå grannspråket torde öka eftersom nyttan av det blir mer påtaglig i och med att man oftare träffar på grannspråket i olika situationer. När vanan att höra grannspråket och att kommunicera med grannspråkstalande ökar blir förståelsen också bättre.

Till skillnad från den större nordiska språkgemenskapen som ju i alla fall har normerna för internordisk kommunikation och det nordiska språksamarbetet som en yttre symbolisk ram så finns det på det regionala Öresundsplanet ingen språkplaneringsverksamhet eller någon särskild öresundsk språk- eller kommunikationsnorm. Av Madsens (2008) ovan refererade studie framgår det också att man, i varje fall i den praktiska situation som ett

kund-expeditsamtal utgör, inte håller lika hårt på de nordiska kommunikationsnormerna att var och en talar sitt modersmål som t.ex. var fallet i Zeevaerts (2005) studie av internordiska möten. Gregersen (2003:142) påpekar att avsaknaden av språkplanering och diskussion av språkproblem är iögonenfallande, särskilt med tanke på de många invånarna i regionen som inte har ett skandinaviskt språk som första språk, och antyder att detta kan komma att få oönskade konsekvenser för den gränsöverskridande regionens utveckling. Börestam (u.u.) har dock gjort en intervjuundersökning av icke-nordiska andraspråktalares erfarenheter av den dansk-svenska språkgemenskapen i Öresundsregionen.

Teleman (2001:25–29) spekulerar kring vilka följder den ökade integrationen och mobiliteten över sundet kan få för språken i Öresundsregionen. Han föreslår fyra mer eller mindre tänkbara scenarier: a) att fler och fler språkbrukare får vana vid dansk-svensk kommunikation och lär sig använda strategier som underlättar för lyssnaren att förstå; b) i de lokala dialekterna konventionaliseras vissa ackommodationer som blivit vanliga i dansk-svensk kommunikation och används även när man talar med andra som talar samma språk; c) det utvecklas ett gemensamt öresundskt språk som har drag av både svenska och danska; d) ett av de två nationalspråken blir med tiden det enda huvudspråket i regionen. Av de här fyra scenarierna är det egentligen bara de två första som förfaller realistiska, vilket framför allt beror på den danska regiondelens styrka som centrum för hela den danska nationen (Teleman 2001:29). Att man där skulle ge upp danskan som modersmål och offentligt skriftspråk för svenska eller ett gemensamt öresundskt språk är i det närmaste otänkbart. På den skånska sidan är möjligheterna för en mer dramatisk språklig förändring något större, beroende bland annat på avståndet till Sveriges nationella centrum och att regionen på alla sätt är svagare än den danska grannregionen. Dock kräver det ”en så kraftig försvagning av nationalstaten Sverige och dess band till sin sydligaste provins, att den är svår att tänka sig” (Teleman 2001:30). För att danska skulle kunna bli huvudspråk i hela regionen skulle det dessutom behövas en så kraftig migration från den västra regiondelen till den östra att ett stort antal kommuner får dansk befolkningsmajoritet, tror Teleman (2001:31). På grund av den ömsesidiga förståelsen mellan danska och svenska och möjligheten att en välfungerande receptiv tvåspråkighet utvecklas finns det ingen anledning att tro att ett sammansmält Öresundsspråk skulle ha någon framtid i regionen, avslutar Teleman (2001:31).

Hur kan man då karaktärisera den dansk-svenska språksituationen i Öresundsregionen? Även om resultatet av hörförståelseundersökningen i Bron och språket-projektet inte är lika upplyftande som för läsförståelsen är det viktigt att komma ihåg de danska oproblematiske samtal som spelats in inom ramen för DASVA – när man väl kommunicerar med grannspråkstalande lyckas man förstå och göra sig förstådd. Ackommodationen som registrerades i analysen av dessa samtal skulle man kunna se som ett tillfälligt och

lokalt, till kommunikationssituationen begränsat, steg mot större språklig likhet. Ser man till Madsens (2008) senare studie av naturligt förekommande dansk-svensk interaktion är ackommodationen en ännu starkare tendens, men den är i dessa samtal inte ömsesidig, vilket ju huvudsakligen beror på den servicesituation i vilken samtalen spelats in. Teleman (2001:31) betonar att den inbördes begripligheten redan nu är stor och, tack vare ökad integration, likaså möjligheten ”till utveckling av en välfungerande passiv tvåspråkighet”. Vad gäller interaktionsfrekvensen kommer den troligen att öka i och med att fler kommer att ta sig över Öresund för att bo eller arbeta.

Ett sätt att beskriva den dansk-svenska språksituationen i regionen är att betrakta den som en språkgemenskap som bygger på de frekventa kontakter som finns mellan regiondelarna. En viktig del i en sådan språkgemenskap är att den manifesterar sig i många lokala talgemenskaper av mer eller mindre fast karaktär på arbetsplatser, i bostadsområden (många danskar har ju av olika anledningar bosatt sig på den svenska sidan av sundet), och t.ex. inom gränsöverskridande samarbetsorganisationer som Öresundsuniversitetet (ett samarbete mellan universiteten och högskolorna i regionen) där grupper av människor från båda sidor av sundet möts. Med talgemenskap menar jag människor som i likartade situationer regelbundet interagerar med varandra. Inom gemenskapen delar man vardag, eller delar av sin vardag, med varandra och har gemensamma interaktionella praktiker. I dessa dansk-svenska talgemenskaper är det troligt att man finner situationsgrundad språklig ackommodation och med tiden förbättrad receptiv (och även aktiv, jfr Madsen 2008) tvåspråkighet. Förmodligen är det ur dessa talgemenskaper och genom att fler tar del i sådan vardaglig interaktion som en dansk-svensk språkgemenskap i Öresundsregionen kan växa och stärkas. Det är en sådan talgemenskap som denna avhandling handlar om.

3 Material

Jag kommer i detta kapitel att presentera de grundläggande principerna för materialinsamlingen och hur den gick till. Etiska och forskningsmässiga aspekter som användandet av ett naturligt förekommande material gör relevanta tas upp. Jag kommer vidare att beskriva samtalskorpusen och miljön som den spelades in i. Samtalsmaterialets institutionella karaktär kommer också att beröras.

3.1 Videoinspelningar av naturligt förekommande samtal

Mitt val av ett naturligt förekommande samtalsmaterial, dvs. samtal som skulle ha ägt rum oavsett om de spelas in eller ej (se t.ex. Norrby 1996:31 och Lindström 2000:184), har till viss del sin grund i samtalsanalysens (CA) principer. Vill man studera språket och dess sociala aspekter är det nödvändigt att ha ett material där deltagarna inte orienterar sig mot forskarens projekt eller uppgifter som åläggs dem från forskaren, utan där deltagarnas egna syften står i centrum (Lindström 2000:184). Ur en internordisk aspekt är detta viktigt då ambitionen att förstå och att göra sig förstådd av en samtalspartner som talar ett annat nordiskt språk än det egna kan tänkas ta sig andra uttryck än om samtalet endast blivit av för att man förts ihop av en samtalsforskare. Madsens (2008) studie av naturligt förekommande dansk-svenska samtal i Öresundsregionen fick t.ex. ganska annorlunda resultat vad gäller ackommodationsbeteende än Rasmussens (2002) studie av arrangerade samtal i samma region. Har deltagarna för dem viktiga uppgifter att lösa eller relationer att etablera och upprätthålla, kan också förståelsen i interaktionen bli relevant på ett annat sätt än om det framför allt ska produceras ett samtalsmaterial för en forskare. Genom att jag använder ett naturligt förekommande material skiljer sig också min undersökning från många tidigare undersökningar om internordisk språkkontakt (t.ex. Nordenstam 1979), internordiska samtal och förståelse (Börestam Uhlmann 1994) samt studier av språklig ackommodation och dialektkontakt (t.ex. Trudgill 1986, Chambers 1992 och Shockey 1984). Denna skillnad kan enligt min uppfattning tillföra viktiga ytterligare insikter om dessa situationer och de studerade fenomenen.

Jag valde att göra inspelningarna med video, då ett medium som också täcker de visuella dimensionerna i kommunikationen är oundgängligt för en analys av samtal som sker när parterna befinner sig i varandras fysiska närhet. I situationer där tal-i-interaktion också är nära knutet till praktiska handlingar som utförs, vilket ju ofta är fallet i mitt material, är videoinspelningen, och inte bara en ljudupptagning, också oundgänglig för att man som forskare i efterhand över huvud taget ska kunna följa med i interaktionen och analysera den. Användning av videoinspelat material har vidare blivit mer regel än undantag i samtalsanalytisk forskning. I samtal som potentiellt kan vara mer problematiska än samtal som sker mellan människor med samma modersmål är det troligt att den fysiska kontexten, minspel, gester, mm. utnyttjas i en än högre utsträckning eller på ett annat sätt. Börestam Uhlmann (1994:168–169) påpekar ju bland annat att hon tack vare ett videoinspelat material kunnat belägga att de internordiska samtalen i hennes korpus skedde med större intensitet och koncentration och att man använde gester och kroppsspråk mer än i de nationella enspråkiga samtalen. Dessa fördelar uppväger enligt min uppfattning flerfaldigt den större plats i inspelningssituationen som en videokamera och en med den medföljande forskare innebär jämfört med en liten ljudupptagare som skulle kunna skötas av deltagarna själva. En digital videokamera med medföljande stativ är dessutom en ganska liten och lätthanterlig utrustning som inte torde störa i någon större omfattning. I avsnitt 3.4 kommer jag tillbaka till den inverkan på situationen som min och inspelningsutrustningens närvaro har haft, men först beskriver jag hur inspelningsarbetet gått till.

Bildkvaliteten på inspelningarna är enligt min bedömning god även om jag på grund av lägenheternas storlek och det förhållandet att deltagarna rörde sig mycket i rummet inte alltid kunde få med båda samtalsdeltagarna på bild. Även ljudkvaliteten är god och fullt tillräcklig för samtalsanalytiska behov men för vissa fonetiska analyser är den dock inte alltid god nog på grund av de bakgrundsljud som oundvikligen är en del av en naturlig miljö.

3.2 Tillvägagångssätt vid inspelningsarbetet

Materialet är som tidigare nämnts inspelat inom äldrevården i en dansk kommun vid Öresundskusten. I avhandlingsarbetets inledningsskede ville jag främst finna någon eller några arbetsplatser där jag kunde spela in naturligt förekommande dansk-svenskt tal i interaktion och där samtal mellan danskar och svenskar också var en del av deltagarnas kommunikativa vardag. Ganska snart blev det klart att äldrevården var en lämplig miljö för min studie. Äldrevården har bland annat den fördelen att den utgör en del av vårdsektorn som ju är en av de arbetslivssektorer där det förekommer mycket rörlighet över de nordiska gränserna. Vidare är den i sig en intressant

kommunikativ miljö med en särskild blandning av institutionell och privat kommunikation i en för alla deltagare vardaglig situation.

Vägen fram till själva inspelningarna var delvis slingrig och gick genom kommunens arbetsledning för äldreården via olika vårdhem och hemvårdsgrupper. Tre svenska vårdbiträden gick med på att låta mig följa dem med en videokamera under några arbetsdagar. Men innan dess hade de och deras chefer informerats om syftet med projektet (att det rörde sig om en språkvetenskaplig undersökning som i första hand intresserade sig för hur svenskar och danskar talar med varandra i arbetslivet), tillvägagångssättet för inspelningarna, och hur materialet skulle hanteras. De deltagande pensionärerna informerades om projektet först av vårdbiträdena eller arbetsledningen och sedan av mig i samband med inspelningstillfällena. Både vårdbiträden och pensionärer har fått ta del av såväl muntlig som skriftlig information om forskningsprojektet samt fått en skriftlig försäkran från mig om hur jag skulle hantera det inspelade materialet (se vidare nedan om etiska överväganden och hänsyn, avsnitt 3.5).

Lindström (2000:185) påpekar att det är ofrånkomligt att deltagarna i ett samtal som spelas in mer eller mindre riktar sin uppmärksamhet mot forskaren och inspelandet, speciellt om inspelningen sker med video. Hon menar dock att kameraorienteringen brukar minska under inspelningens gång, särskilt om deltagarna har egna, viktigare saker för sig. Det var alltså viktigt för mig att kunna vistas under längre perioder på de arbetsplatser där jag spelade in, så att de medverkande i studien vände sig vid min närvaro. Ekonomiska och tidsmässiga skäl begränsade dock materialinsamlingen till tre intensiva veckor. Jag strävade också efter att få spela in samma deltagare vid flera tillfällen. De flesta pensionärerna medverkar vid minst tre tillfällen och jag kunde liksom Lindström (2000:186) lägga märke till att uppmärksamheten med tiden riktades allt mindre mot inspelandet.

3.3 Transkription

Materialet som avhandlingens analyser omfattar utgörs av de ovan beskrivna inspelningarna av samtal. För att kunna återge dessa samtal i skrift, men också som ett redskap för analysen, har delar av materialet transkriberats. Detta har skett enligt de konventioner som används inom samtalsanalysen (CA) och som har utvecklats av Gail Jefferson (se Ochs, Schegloff & Thompson 1996:461–465). Dessa konventioner tar hänsyn till bland annat överlappande tal, pauslängd och talhastighet. Konventionerna finns sammanfattade i bilaga 1. I transkriptionerna har också visst icke-verbalt beteende, såsom blickriktning, rörelser i rummet och gester, antecknats när detta varit relevant för förståelsen av det sagda eller för analysen. Endast de sekvenser som på något sätt näranalyserats har transkriberats. Urvalet av dessa

sekvenser skedde genom att jag upprepade gånger lyssnade på och gick igenom samtalsmaterialet.

3.4 Hur påverkas de inspelade samtalen av min närvaro?

De inspelade samtalen är som nämnts naturligt förekommande. Detta innebär att de möten som spelats in skulle ägt rum oavsett om jag varit där med min kamera eller ej. Det innebär dock inte att de skulle ha försiggått på exakt samma sätt om jag inte varit där. En forskares närvaro med en videokamera sätter oundvikligen sina spår i ett samtal, hur diskret och tillbakadragen han eller hon än lyckas vara. Att deltagarna vänder sig mot mig och kameran förekommer på flera ställen i korpusens inspelningar. Jag vill inte se detta som ett problem; snarare är det ett tecken på att interaktionen förflyter på ett naturligt sätt. Bergmann (1990:219–220) har också framhållit att ett sådant beteende snarare är normalt, eftersom detta att man kommenterar händelser och förändringar i omgivningen är något som är genomgående i samtal generellt.

Det förekommer alltså i besök hos alla pensionärerna att min närvaro kommenteras och detta är något som är särskilt tydligt vid de första besöken. Hur stor plats min närvaro upptar i interaktionen mellan vårdbiträdet och pensionären skiftar en hel del från person till person. Några pensionärer försökte ibland dra in mig i samtalen och ville även bjuda på kaffe. Det förekom också att de ytterligare diskuterade studien och dess syfte med mig medan inspelningarna pågick. I dessa fall har jag svarat på deras frågor och även i något fall suttit ner och småpratad en stund tillsammans med vårdbiträdet och pensionären. Hur det kunde gå till när pensionären försökte dra in mig i ett samtal exemplifieras i följande utdrag. Vårdbiträdet, Ingrid (VB), och pensionären, Stine (PE), sitter ner och småpratad och de kommer då in på Ingrids dotter och hur hon ser ut. När utdraget börjar är vårdbiträdet på väg ut i hallen för att hämta sin väska och ett fotografi på dottern. K står här för Karin, dvs. jag.

Exempel 3:1. U3k:4 du har ingen.

01 PE: hun er lik sig selv
02 (0.5)
03 VB: hon e lik sej selv ja du vet,
04 (0.6)
05 PE: Karin du har ingen? (.) vel,
06 K: nej
07 PE: nej
08 (1.0) ((P tittar på K, bakom kameran))
09 VB: ja förvanta mej en li[ten (mörk unge)
10 PE: [du er et (ung)
11 ubeskrevet blad, ((PE tittar fortsatt på K))
12 K: .hhhh heheh

13 VB: ja hehehe
 14 K: hehehe
 15 PE: nu ska du finde den rigtige, ((PE tittar forts på K))
 16 K: ja hehe
 17 PE: i::h du (.) du der (.) der der tog jeg fel.
 18 K: usch
 19 PE: ja
 20 (0.5)
 21 PE: han var så flørtet[de var jeg slet ikke=
 22 VB: [hhe
 23 PE: =klar ov[er
 24 VB: [hår har vi, men de den store
 25 katten också,
 26 PE: ne:j hvor er hun søt.
 27 VB: heheh
 28 PE: ne:j (.) hun elsker dyr.
 29 VB: ja hon elsker dyr [å de hennes älskling=
 30 PE: [ja: de
 31 VB: =den där store katten.

Sekvensen fortsätter sedan med att de talar om katten och dottern och hur söta de är och då slutar också min närvaro att vara något Stine (PE) fäster uppmärksamheten på. Sekvenser där deltagarna uppmärksammar mig och/eller studien är i samtalsmaterialets stora helhet korta inslag som överskuggas av de för deltagarna viktigare vård- och hjälpsysslorna.

På samtalsämnesnivån misstänker jag vidare att ett sätt som min närvaro påverkar samtalen på, kan vara att deltagarna tar upp och talar om likheter och skillnader mellan danska och svenska, danskar och svenskar, dansk och svensk kultur, och hur bra de är på att förstå grannspråk. Ofta kommer dessa samtalsämnen upp i anslutning till, före eller efter, att studien eller min närvaro omnämmts.

3.5 Etiska överväganden och hänsyn

Samtalsmaterialet ger mig tillträde till 17 andra, för mig tidigare okända, människors liv och till de tankar och åsikter de verbaliserar i samtalen. Delar av allt detta kommer att framträda i avhandlingen, främst genom de exempel jag ger. Det förtroende deltagarna gav mig när de släppte in mig i sina hem eller på sina arbetsplatser måste hanteras med respekt och försiktighet. Jag har före, under och efter materialinsamlingen följt Vetenskapsrådets (2002) forskningsetiska principer för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Dessa bygger på fyra huvudkrav: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Jag kommer här att närmare precisera hur jag uppfyller dessa krav.

Informationskravet innebär att deltagarna i en studie ska känna till studiens syfte och villkoren för deras deltagande (Vetenskapsrådet 2002:7). Som nämnts ovan informerades alla deltagande i studien både skriftligen och

muntligen innan inspelningarna påbörjades om syftet med studien. De fick även information om att deras deltagande var frivilligt och att de när som helst, även efter inspelningarnas avslutande, kunde kontakta mig och dra tillbaka sitt medgivande. Jag informerade även om hur det inspelade materialet skulle hanteras och förvaras. Vårdbiträderna och deras arbetsledning informerades av mig vid ett informellt informationsmöte på arbetsplatsen några dagar innan inspelningarna påbörjades. De fick då såväl skriftlig som muntlig information, samt möjlighet att ställa frågor. Vårdbiträderna och deras arbetsledning var behjälplig med att rekrytera pensionärer som kunde tänkas vilja och kunna delta. De gav i samband med det inledande information om projektet till pensionärerna. Jag följde sedan upp denna inledande information ytterligare och gav möjlighet att ställa frågor i samband med att inspelningarna gjordes. Alla medverkande fick en försäkran om hur materialet ska användas. Denna var undertecknad av mig och min biträdande handledare.

Med samtyckeskravet menas att "[d]eltagare i en undersökning har rätt att själva bestämma över sin medverkan" (Vetenskapsrådet 2002:9). Endast de pensionärer och vårdbiträden som ställt sig positiva till studien och sedan de tagit del av information gett sitt samtycke till att delta har spelats in. I all information som getts inför inspelningarna betonades att deltagandet skulle vara frivilligt. Deltagarna har skrivit under ett medgivande där de ger sitt samtycke till att det inspelade materialet används i forskningssyfte. Jag har dock inte betraktat samtycket som något statiskt, en gång givet och därmed alltid giltigt. Under inspelningarnas gång var jag i stället uppmärksam på situationer som kunde uppfattas som känsliga och jag har då frågat om det gått bra att fortsätta filma. Vid några tillfällen har också pensionärerna av någon anledning bett mig att inte filma och jag har då givetvis stängt av kameran tills de gett mig tillstånd att fortsätta. Ingen av deltagarna har i efterhand dragit tillbaka sitt medgivande, men inspelningar som påbörjades hos en pensionär har jag själv valt att utesluta och förstöra då jag inte uppfattade att pensionären förstod och kunde ge sitt samtycke till att medverka.

Konfidentialitetskravet (Vetenskapsrådet 2002:12–13) innebär i stora drag att deltagarnas identiteter ska skyddas och inte lämnas ut samt att obehöriga inte kan ta del av uppgifter om deras personer. Detta krav uppfyller jag genom att i de samtalsexcerper som ges här och i andra presentationer byta ut namn och annan information som kan leda till identifiering av personerna i fråga, både deltagande och omtalade. Alla band och kopior av inspelningar (på band, CD och hårddiskar), samt uppgifter om deltagarnas namn förvaras så att de inte är tillgängliga för obehöriga.

Nyttjandekravet (Vetenskapsrådet 2002:14) uppfyller studien då det insamlade samtalsmaterialet i enlighet med den försäkran jag gett deltagarna och de medgivanden de lämnat endast kommer att användas för forskningsändamål och eventuellt i viss mån akademisk undervisning. I försäkran som gavs till deltagarna betonade jag att inspelningarna inte på något sätt skulle

användas till att utvärdera vårdbiträdenas arbetsinsatser eller pensionärernas behov av hjälp.

Jag har utöver att uppfylla dessa formella krav strävat efter att behandla och omtala deltagarna med respekt och hänsyn i mina analyser.

3.6 Korpusens omfattning och studiens deltagare

Materialsamlingen består huvudsakligen av 729 minuter (drygt 12 timmar) av videoinspelade möten mellan svensk vårdpersonal och danska pensionärer. Av dessa kommer 167 minuter (nästan tre timmar) från vårdhemmet och resten från hemtjänsten. Utöver detta ingår också ett par samtal (två fikarumssamtal och ett informellt möte) mellan vårdbiträdet Lisa och hennes kolleger på vårdhemmet, sammanlagt 128 minuter (drygt två timmar). Inspelningarna pågick under en tidsperiod på 16 dagar i augusti och september 2002.

Sammanlagt tre svenska vårdbiträden och 11 danska pensionärer (6 på vårdhemmet och 5 i hemtjänsten) medverkar. I personalinspelningarna medverkar utöver dessa även två danska vårdbiträden och ett svensktalande vårdbiträde med polskt ursprung. I undantagsfall förekommer det att någon granne, anhörig eller ett annat vårdbiträde också deltar under kortare stunder. På grund av att miljön och vårdbiträdenas arbetssituation är rätt olika på vårdhemmet och i hemtjänsten skiljer sig också inspelningarna åt från de olika miljöerna. Besökens längd varierar från en minut till 56 minuter. De längre inspelningarna är alla gjorda i hemtjänsten och de allra kortaste är gjorda på vårdhemmet, där vårdbiträdena kom och gick hos samma pensionär flera gånger under arbetspasset.

Alla vårdbiträden och pensionärer som medverkar i inspelningarna har fått ett kodnummer (1–3 för vårdbiträdena) respektive en kodbokstav (b–l för pensionärerna⁷) samt ett fingerat namn. Vilket namn som motsvaras av vilken kodbokstav eller siffra framgår av tablå 3:1 nedan, där omfånget och deltagarna i huvuddelen av materialet (vårdbiträde–pensionärssamtalen) presenteras. Kodbokstäverna och siffrorna i tablå används för att förse varje samtal med en kodbeteckning som ger uppgifter om var inspelningen är gjord (på vårdhemmet eller i hemtjänsten), vilket vårdbiträde och vilken pensionär som medverkar samt vilket samtal i inspelningsföljden hos denna pensionär det är. Exempelvis kan en samtalsbeteckning se ut så här: I2f:3. Förkortningen I står för att samtalet försiggått på vårdhemmet (*I* = *inne* med vårdbiträdenas terminologi), 2 står för vårdbiträde 2 (dvs. Lisa), f för pensionär f (Søren) och 3 för att det är det tredje samtalet med denna pensionär som spelats in. Hemtjänstinspelningarna betecknas med U (*ute* i den lokala vårdbiträdesjargongen) och i övrigt följer beteckningarna samma princip, t.ex. U3k:2.

⁷ Anledningen till att kodbokstaven a inte finns med är att inspelningar med en pensionär (a) av etiska och forskningsmässiga skäl uteslutits ur korpusen, se avsnitt 3.7.1.

Tablå 3:1. Sammanställning av vårdbiträde–pensionärsmaterialet.

Pensionär	Kodbokstav	Vårdbiträde (kodsiffra)	Antal besök	Sammanlagd inspelningstid
Sonja	b	Anja (1)	3	30 minuter
Anne-Marie	c	Lisa (2)	3	52 minuter
Åse	d	Lisa (2)	1	2 minuter
Margrethe	e	Lisa (2)	4	35 minuter
Søren	f	Lisa (2)	3	17 minuter
Grethe	g	Lisa (2)	5	31 minuter
Eva	h	Ingrid (3)	9	85 minuter
Anne-Sophie	i	Ingrid (3)	3	52 minuter
Lise	j	Ingrid (3)	6	120 minuter
Stine	k	Ingrid (3)	5	125 minuter
Lars	l	Ingrid (3)	4	180 minuter

Personalsamtalen har nummerats kronologiskt och har beteckningen P2:1–3, där 2:an före kolon står för att det är vårdbiträde 2 som medverkar och P:et betyder att det är fråga om ett samtal mellan vårdbiträden (personal). Personalsamtalens omfattning sammanställs i tablå 3:2 nedan.

Tablå 3:2. Sammanställning av personalsamtalens omfång och deltagare.

Samtalsbeteckning	Vårdbiträde	Övriga medverkande (språk)	Inspelningstid
P2:1	Lisa (2)	Marie (da.), Helle (da.)	25 minuter
P2:2	Lisa (2)	Marie (da.), Helle (da.)	52 minuter
P2:3	Lisa (2)	Beata (sv.), Helle (da.)	51 minuter

Förkortningarna efter namnen i kolumnen *övriga medverkande* syftar på de språk de huvudsakligen talar i samtalen. Kodbokstäverna och siffrorna kommer i avhandlingstexten endast att förekomma i samtalsbeteckningar, som huvudsakligen återfinns i exempelrubrikerna.

Alla namn i de två ovanstående tabellerna är fingerade, liksom alla namn i de transkriptioner som förekommer i avhandlingstexten. I löpande text kommer jag att använda både dessa fingerade namn och personbeteckningarna vårdbiträdet och pensionären. Att jag inte bara använder kodnamn även i specifika resonemang om ett visst exempel beror på att ett sådant bruk av personnamn i mitt tycke skulle ge karaktären av att det rör sig om ett privat-samtal helt utan institutionella aspekter. När det rör sig om personalsamtalen, där alla deltagare är vårdbiträdeskolleger på samma nivå har jag valt att använda deltagarnas fingerade förnamn i löpande text. I samtalstranskriptionerna inleds talarturerna i vänsterkanten med antingen förkortningen PE (pensionär) eller VB (vårdbiträde) och i personalsamtalen används förnamnsinitialen för den talande, t.ex. H för Helle och L för Lisa.

Jag ger här ingen utförlig presentation av deltagarna med etnografiska data. Det jag vet om samtalsdeltagarnas bakgrund är i stort sett det som

framkommit under samtalens gång och det är inte mycket. Kortfattat vill jag dock säga att vårdbiträdena Ingrid och Anja båda bor i Sverige där de har sin familj och omgivning som de interagerar på svenska med. De pendlar varje dag till sitt arbete i Danmark. Lisa däremot bor i Danmark tillsammans med sin man och sin lille son. Hennes man är varken dansk eller svensk men huvudsakligen dansktalande. Alla de tre svenska vårdbiträdena kommer från och är uppvuxna i Skåne. Både Ingrid och Lisa har under en period tidigare bott och arbetat längre norrut i Sverige. Vidare har det framkommit att pensionären Evas mor kom från Skåne men att hon flyttade till Danmark i unga år. En annan pensionär, Stine, har en syster som flyttat till norra Skåne.

3.7 De inspelade miljöerna

Två av de medverkande vårdbiträdena arbetar på ett vårdhem (Anja och Lisa) och det tredje vårdbiträdet inom hemtjänsten (Ingrid). Vårdhemsinspelningarna gjordes på så sätt att jag vistades på avdelningen när det medverkande svenska vårdbiträdet var där och följde med henne när hon gick in till de boende som gett sitt samtycke till att medverka. Inom hemtjänsten gick inspelningsarbetet till på ett liknande sätt. Jag följde med Ingrid hem till de pensionärer som gett sitt medgivande till att delta. Jag väntade utanför eller hemma hos någon av de deltagande pensionärerna när Ingrid hjälpte pensionärer som inte ville medverka. Totalt varade inspelningsperioden i tre veckor och tanken var att jag skulle följa ett vårdbiträde under en vecka. Jag beskriver nedan de tre olika miljöer jag på detta sätt kom att dokumentera.

3.7.1 Vårdhemmet – Anja

Under tre dagar följde jag Anja. Tyvärr blev inspelningstiden kortare än planerat, eftersom Anja sedan skulle ha semester. Hon arbetade på en avdelning där många av de boende dessvärre var ganska dåliga (dementa och/eller oförmögna att tala). Därför blev materialet med Anja mycket begränsat. Endast en pensionär, Sonja, visade sig enligt de etiska och forskningsmässiga krav som jag ställt på samtalsmaterialet kunna och vilja medverka i inspelningarna. Inspe­lingar påbörjades hos ytterligare en pensionär, vars anhöriga gett ett initialt samtycke till deltagande, men då hon visade sig vara oförmögen att förstå inspelningssituationen och min närvaro har banden från dessa inspelningar förstörts och ej utsatts för någon analys. Inspe­lingarna med vårdbiträdet Anja skedde på morgonen/förmiddagen och det som spelades in var morgonbestyren: att hjälpa pensionären upp ur sängen, servera frukost samt att hjälpa till med personlig hygien och påklädning.

3.7.2 Vårdhemmet – Lisa

Under fem dagar följde jag Lisa när hon jobbade på kvällspasset på två andra avdelningar på vårdhemmet (två dagar på avdelning 1 och tre på avdelning 2). Lisa är en s.k. *flyver* och är alltså fast anställd för att rycka in på olika avdelningar där det behövs. På dessa avdelningar var det också svårt att få lämpliga pensionärer att ställa upp och någon rockad mellan vårdbiträdena gjordes för att jag skulle kunna spela in så mycket som möjligt. Även annars brukar biträdena gå mellan avdelningarna för att hjälpa varandra. I grund och botten var det därför inte någon konstlad situation att Lisa gick en trappa ned till en annan avdelning för att hjälpa till med att smörja in benen på en pensionär. I kvällsbestyren ingår framför allt servering av kvällsmat och kaffe samt att hjälpa pensionärerna att komma i säng. I inspelningarna med Lisa medverkar fem olika pensionärer.

Jag fick även möjlighet att spela in när Lisa interagerade med sina kollegor under två matpauser och ett informellt kvällsmöte. I dessa samtal medverkar två danska vårdbiträden och vid ett tillfälle ett polsk-svenskt vårdbiträde som bor i Sverige. Dessa tre har precis som övriga deltagare fått information om studien samt gett sitt medgivande till att delta i den.

3.7.3 Hemtjänsten – Ingrid

Jag följde sedan Ingrid i hemtjänsten hos sammanlagt fem olika pensionärer med skiftande hjälpbehov. Fyra av dessa bodde i samma servicehus (i egna lägenheter). Några av pensionärerna ville hemskt gärna tala med mig under inspelningen, särskilt under de första besöken, och bjuda på kaffe mm. Men under den största delen av inspelningarna har jag kunnat hålla en tillbakadragen observerande position. Ibland har det varit svårt att få med båda samtalsdeltagarna på bild, på grund av små lägenheter och att de helt enkelt inte håller till på samma ställe. I större utsträckning än på vårdhemmet blir det tid till småprat utan att biträdet samtidigt utför någon praktisk syssla (detta är det normala i denna kommuns hemtjänst enligt Ingrid).

3.8 Samtalens institutionella karaktär

Samtalen som studeras i denna avhandling sker både mellan vårdpersonalen och vårdmottagarna, och mellan vårdpersonal av olika nationalitet och olika språklig bakgrund. I båda fallen är det samtal som sker på vårdbiträdenas arbetsplats, vilket bara det skulle kunna vara anledning att räkna dem som institutionella samtal. Ser man till själva den interaktion som äger rum, är det snarare relevant att vid vissa tillfällen klassa samtalen som institutionella och vid andra som icke-institutionella. Som bland andra Drew & Heritage (1992:3–4 och 21–22) och Lindström (2000:186) påpekat är institutiona-

liteten i ett samtal inte något konstant, utan något som varierar under samtalsförloppet. I denna samtalskorpus är de institutionella rollerna (vårdbiträde respektive vårdtagare) i vissa situationer mer relevanta och något som deltagarna orienterar sig mot mer än i andra.

Ett fikarumssamtal mellan kolleger om vad man ska göra till helgen är ju knappast att betrakta som institutionellt, även om det sker på arbetsplatsen. Men när man tidigare i samma samtal diskuterade medicinering av en pensionär är interaktionen snarare att betrakta som institutionell även om den sker under informella former och med samma tur-för-tur-turtagningsmönster som ”vanliga” samtal (jfr Drew & Heritage 1992:28). Dessa informella former är återkommande i materialet både mellan pensionärer och vårdbiträden och mellan kolleger.

Vidare ingår det i hemtjänstpersonalens arbetsuppgifter att småprata med vårdmottagarna, vilket resulterar i samtalssekvenser som på sätt och vis är institutionella, eftersom vårdbiträdet utför en arbetsuppgift, samtidigt som det i småpratandets natur ligger något icke-institutionellt i det att det inte handlar om den praktiska vården och hjälpen. Ser man närmare på dessa småpratssekvenser framkommer dock mönster som har sin bas i samtalsinstitutionella verksamhet – småpratet utspelar sig nämligen i de flesta fall inte på lika villkor för de två samtalande, och det är ofta tydligt att det sker för pensionärens skull. Som ett exempel på detta vill jag nämna värderingar av personanknutna företeelser som jag excerperat i samtalskorpusen.⁸ Många av sekvenserna förekommer just i delar av samtalen där deltagarna småpratar. En översiktlig genomgång av dessa värderingssekvenser visar att värderingarna i störst utsträckning gäller pensionärernas hälsa och ålder, sammanlagt 26 av 110 exempel. Därefter följer pensionärens tillhörigheter (16 värderingar), pensionärens boende (8 värderingar) och förmåga att klara av olika vardagliga sysslor såsom att ta sina tabletter, bada eller gå till posten (8 värderingar). Värderingarnas fördelning på olika ämneskategorier framgår av tabell 3:1 nedan. I tabellen presenteras också hur många av värderingssekvenserna som initieras av pensionären respektive vårdbiträdet. Som framgår av tabellen värderas alltså företeelser som anknyter till pensionären i långt högre utsträckning än företeelser som anknyter till vårdbiträdet. I fördelningen av värderingarna och vem de handlar om kan man se ganska tydliga spår av materialets institutionella karaktär och deltagarnas olika roller. Många av dessa värderingar förekommer i småpratssekvenser trots att man där skulle kunna tänka sig att deltagarnas institutionella roller inte skulle vara så påtagliga. Det är alltså pensionären som står i centrum för de flesta värderingarna och i de få fall när det är vårdbiträdet som värderas görs detta oftast av pensionären. Dessa förhållanden stämmer överens med observationer Heinemann (2007) gjort av självcentrerat tal hos vårdbiträden i den danska hemtjänsten.

⁸ Positiva personanknutna värderingar av typen komplimanger analyseras närmare i kapitel 8.

Tabell 3.1. Personliga värderingar: Vem värderar vad?

Ämneskategorier	Antal	PE värderar	VB värderar
PE:s hälsa/ålder	26	18	8
PE:s tillhörigheter	16	1	15
PE:s boende	8	4	4
PE:s förmåga	8	1	7
PE:s utseende	5	2	3
VB:s arbetssituation	5	1	4
VB:s hemland	4	2	2
PE:s handlingar och aktiviteter	4	2	2
PE:s personlighet	4	1	3
PE:s familj	4	2	2
VB:s familj	4	3	1
VB:s arbetsinsats	4	4	–
PE:s kläder	4	–	4
VB:s utseende	3	3	–
PE:s grannspråkskompetens	2	–	2
VB:s personlighet	2	2	–
PE:s hemland	1	–	1
PE:s levnad	1	–	1
VB:s språk	1	–	1
VB:s kläder	1	1	–
VB:s grannspråksförståelse	1	–	1
PE:s livssituation	1	1	–
VB:s matvanor	1	1	–
Summa	110	49	61

Heinemann (2007) fann att de få fall av självcentrerat tal från vårdbiträdena som hon påträffat nästan bara förekom på initiativ av socialt aktiva pensionärer,⁹ och att de inte utvecklades till längre sekvenser om vårdbiträdet var den som initierade. Hos de mindre socialt aktiva pensionärerna kunde vårdbiträdet oftare ägna sig åt självcentrerat tal då pensionären inte hade så mycket att berätta från sitt eget liv, fann Heinemann (2007).

Det är inte bara hur interaktionen förlöper som gör att samtalen i korpusen har en institutionalitet som ofta är lite av ett mellanting mellan institutionella och icke-institutionella samtal. Själva miljön som de försiggår i är både privat och institutionell på samma gång. Hemtjänstsamtalen utspelas i vårdtagarnas hem och inte på en institution. För de boende på vårdhemmet är det så att institutionen har blivit deras hem. Assymetrin mellan deltagarna är heller inte så betydande som den kan vara i läkar-patientsamtal (Melander Marttala 1995). Var samtalen hamnar på skalan sätter givetvis sin prägel på hur de utvecklar sig och detta avgör hur de ska analyseras. I vilket fall som

⁹ Pensionärerna i föreliggande materialsamling förefaller så gott som alla (utom någon i vårdhems materialet) höra till denna kategori.

helst utgör dessa samtal en viktig del av både vårdpersonalens och vårdmottagarnas (som ju dagligen möter vårdpersonalen) kommunikativa vardag.

Jag har i detta kapitel gjort en beskrivning av den samtalskorpus som utgör grunden för denna avhandling, samt av dess tillkomstshistoria. I följande kapitel kommer jag att presentera de teoretiska och metodmässiga infallsvinklar som jag haft i analysen av detta material.

4 Teoretiska utgångspunkter och analysmodeller

Avhandlingens syfte, att undersöka hur förståelse, samförstånd och social samhörighet skapas och visas språkligt och interaktionellt i samtalen, kräver olika metodiska infallsvinklar. Både kvantitativa dialektkontaktstudier och samtalsanalys (CA) har varit utgångspunkter för de analysmetoder som använts i arbetet. Mycket av CA:s principer (deltagarperspektivet och strävan efter att grunda analysen i den sekventiella utvecklingen tur för tur av interaktionen) ligger också till grund för hur jag valt att närma mig analysarbetet och materialet i stort. Analysmodellerna, liksom den för frågeställningarna övergripande teoretiska infallsvinkeln, ackommodationsteorin, presenteras kortfattat nedan.

4.1 Ackommodationsteorin

När människor befinner sig i samspråk kan de på olika sätt, verbala och andra, närma sig eller fjärma sig från varandra. Ackommodationsteorin, *Speech Accommodation Theory* (SAT) och senare *Communication Accommodation Theory* (CAT), har sin grund i socialpsykologin och syftar till att beskriva och förklara dessa strategier och processer på ett sätt som tar hänsyn till sammanhanget både på en makro- och en mikronivå (Giles & Coupland 1991:61). Teorin syftade ursprungligen till att förklara ändringar i en talares språk som verkar ha sin grund i hans eller hennes strävan att få godkännande/uppskattning av sin samtalspartner eller att uttrycka avstånd till honom eller henne (Giles & Powesland 1975:167). Kortfattat utgår ackommodationsteorin från antagandet att man närmar sig språkligt och/eller kommunikativt till sin adressat (konvergens) om man eftersträvar godkännande eller uppskattning från honom eller henne. På motsvarande vis avlägsnar man sig språkligt och/eller kommunikativt från sin adressat (divergens) om man vill uttrycka ett socialt avstånd till honom eller henne. En talare kan också bibehålla sitt språkliga och kommunikativa beteende (Shepard, Giles & Le Poire 2001:35), vilket då oftast kan komma att uppfattas på ungefär samma sätt som ett divergerande beteende. I det följande kommer jag att presentera och diskutera de motiv och funktioner som ackommodationsteoretisk forskning menar ligger bakom olika ackommoda-

tiva beteenden. Det är främst de motiv, konsekvenser och funktioner som ligger på mikronivån, dvs. i själva samtalsituationen, som intresserar mig, och som jag kommer att ta upp här.

En viktig distinktion att göra i föreliggande studie är skillnaden mellan symmetrisk och asymmetrisk ackommodation. Med symmetrisk konvergens menas sådan ackommodation som sker av båda parter i ett samtal, där man så att säga närmar sig varandra lika mycket, med ömsesidig konvergens. Asymmetrisk konvergens å andra sidan är när endast en av samtalspartnerna i ett samtal mellan två närmar sig den andra medan denna bibehåller sitt språkliga och kommunikativa beteende (Giles & Coupland 1991:68). Att man inte konvergerar symmetriskt i ett samtal kan ha många anledningar, t.ex. de sociala roller deltagarna har, i hur hög utsträckning man eftersträvar uppskattning och social närhet från varandra, eller om det finns åhörare till samtalet.

Språklig och kommunikativ konvergens reflekterar i de flesta fall en talares strävan efter att identifiera sig med sin samtalspartner, eller att bättre integreras i samtalspartners grupp. Giles & Coupland (1991:72) nämner vidare att konvergens kan få till följd att den konvergerande uppfattas som mer attraktiv, stödjande, lättare att förstå och som mer personligt engagerad än en som inte konvergerar. Detta har man främst kommit fram till genom olika sociala experiment. Att få kommunikationen att flyta smidigt och effektivt kan också vara en talares huvudmotiv till att konvergera menar Gallois m.fl. (1995) (cit. i Shepard, Giles & Le Poire 2001:36). Detta har även påpekats av Shockey (1984:92–93) och Trudgill (1986:21–23). På vilket sätt effektiv kommunikation och god förståelse hör samman med strävan efter social uppskattning och närhet är i viss mån en fråga om hönan och ägget. Giles & Coupland (1991:88) påpekar att "those whose approval we desire may come to be those with whom we wish to, or want to be thought to wish to, establish clarity."

Ett divergerande (och även i viss mån ett bibehållande) beteende skulle däremot indikera att talaren identifierar sig med en grupp utanför själva samtalsituationen och dess språkliga och kommunikativa normer (Giles & Coupland 1991:80). Det skulle i en dansk-svensk samtalsituation som den som studeras här kunna innebära att man med ett divergerande beteende identifierar sig som antingen dansk eller svensk och inte som öresundsk eller nordisk. Med ett bibehållande beteende kanske man snarare identifierar sig med de mer eller mindre officiella samtalsnormer som ligger till grund för internordisk kommunikation, nämligen att man ska tala sitt eget modersmål. En annan funktion som ett divergerande språkligt beteende skulle kunna ha är att signalera för samtalspartnern att talaren kommer från en annan grupp, har en annan bakgrund än hans eller hennes samtalspartner och därför inte är bekant med situationen. Samtidigt får talaren då en ursäkt för sitt eventuellt normöverskridande beteende. Giles & Coupland (1991:87) kallar denna strategi för en "self-handicapping tactic."

Från att inledningsvis främst intressera sig för fonetisk variation i interaktion har ackommodationsteorin kommit att inkludera fler och fler kommunikativa, både verbala och icke-verbala, beteenden och även attityder till ackommoderat tal och ackommoderande talare (Shepard, Giles & Le Poire 2001:33). Det är dessa utvidgningar av teorin som föranlett dess namnbyte till Communication Accommodation Theory. Denna senare ackommodationsteoretiska forskning talar inte bara om ackommodation i form av språklig konvergens, divergens eller bibehållande, med den gemensamma benämningen approximeringsstrategier. Den berör dessutom ackommodationsstrategier vars funktioner är av ett annat slag, nämligen *tolkningsbarhet* (*interpretability*), *diskurshantering* (*discourse management*) och *interpersonell kontroll*. Tolkningsbarhetsstrategier är sådana som gör det lättare för samtalspartnern att uppfatta och förstå vad som sagts, t.ex. att tala tydligare eller långsammare. Strategier för diskurshantering omfattar kommunikativt beteende som tar hänsyn till den andra personens kommunikativa behov och anpassningar till dem, t.ex. genom ämnesval och hur mycket man berättar om sig själv. Strategier för interpersonell kontroll rör t.ex. olika sätt att tilltala eller avbryta sin samtalspartner (Shepard, Giles & Le Poire 2001:35–36). Jag menar att dessa tre strategier lämpligen kan studeras med samtalsanalytisk metod (CA, se nedan avsnitt 4.3) och de kommer till viss del, med annan terminologi, att tas upp i de sekventiella analyserna i avhandlingen. I kapitel 7 är det främst tolkningsbarhetsstrategier som analyseras i sekvenser med annan-initierad reparation och i kapitel 8 kommer vissa diskurshanteringsstrategier att belysas i en analys av komplimangsekvenser. Ackommodationsteorin är för mig främst intressant i anknytning till de språkliga anpassningar talarna gör även om dessa givetvis inte kan studeras utan att man tar hänsyn till den interaktiva och situationella kontext de utförs i. Hur sådana språkliga approximeringsstrategier förekommer i samband med annat kommunikativt ackommodativt beteende, som t.ex. tolkningsbarhetsstrategier, är för mig särskilt intressant och dessa frågor kommer alltså främst att belysas med en samtalsanalytisk infallsvinkel.

Den ackommodationsteoretiska forskningstraditionen använder i hög utsträckning ord som *motiv*, *taktik* och *strategier* (se t.ex. Giles & Coupland 1991 och Shepard, Giles & Le Poire 2001) när de talar om kommunikationsackommodativt beteende av olika slag. Med ett sådant språkbruk blir det underförstått att de i sina analyser kan belägga vad talarna har för intentioner med sitt språkliga och kommunikativa beteende. Jag menar dock att vi inte kan säga något om talarnas intentioner i ett samtal (även om vi givetvis kan ha våra aningar). Vi kan bara observera vad de säger och gör, samt hur de andra deltagarna svarar och reagerar. Jag föredrar därför att inte tala om motiv, utan att se till de interaktiva *funktioner* hos den språkliga ackommodationen som kan beläggas i samtalen.

Shepard, Giles & Le Poire (2001:34) påpekar i en beskrivning att "language and speech behaviors are important in interactions because they are

markers of group membership and individual identity”. De fortsätter sedan med en precisering om språkbrukets roll för att avgränsa etniska grupper, indikera statuskillnader, definiera *ingroup*- eller *outgroup*-gränser eller förstärka beteenden som är knutna till en viss roll. Att ens språkbruk kan signalera alla eller några av dessa företeelser instämmer jag i, men jag vill här betona att det för mig är viktigt att i analysen också kunna belägga dessa funktioner i vad som sker sekventiellt i interaktionen. Dessutom bör vi inte heller förglömma att samtalande ofta utför praktiska handlingar med det som sägs, så som uppmaningar (t.ex. Lindström & Ridell 2005). Detta är också en viktig aspekt av språket och den talade interaktionen. Att sådana praktiska handlingar utförs är dock kanske inte så ofta fallet i de arrangerade samtal och experimentella situationer som ofta ligger till grund för ackommodationsteoretisk forskning. Genom att knyta analysen av den språkliga ackommodationen till en analys av talarnas interaktionella aktiviteter i naturligt förekommande samtal, torde man kunna stärka analysen av den språkliga ackommodationens sociala och diskursiva funktioner. Detta har till viss del gjorts av Coupland (1984) i en studie av fonetisk ackommodation hos en resebyråmedarbetare som vänder sig till olika kunder. Även Coupland, Nussbaum & Coupland (1991) framhåller vikten av sådana analyser.

4.2 Kvantifiering av ackommodation

Peter Trudgill (1986) har intresserat sig för vad som händer med språket hos de individer med olika språkliga varieteter som kommer i kontakt med varandra, t.ex. genom flytt till ett annat dialektområde. Dessa personer är alltså i liknande situationer som de svenska vårdbiträdena i denna studie. Han menar att ackommodation, så som den framställs i ackommodationsteorin, säkerligen spelar en roll för utvecklingen även under lång tid (Trudgill 1986:3), men att de frågor som intresserar en lingvist till stor del är andra än de som intresserar en socialpsykolog. I en studie av ackommodation som sker över lång tid menar Trudgill (1986:3) att uppgiften för lingvisten är att ta reda på hur talarna ackommoderar, i vilken utsträckning de gör det, varför vissa situationer får talare att ackommodera mer och på olika sätt, samt varför vissa talare ackommoderar mer än andra. Trudgill (1986:4) poängterar vidare vikten för språkvetenskapen av att studera ackommodation på ett i språkligt avseende mer detaljerat sätt än vad de tidiga ackommodationsteoretiska studierna gjorde, både när det gäller korttids- och långtidskontakt mellan talare med olika varieteter. Han menar att en detaljerad språklig analys av ackommodation med kvantitativa metoder bland annat möjliggör:

1. Ett exakt kvantifierat mått (i stället för ett uppskattat) på graden av språklig anpassning;

2. En undersökning av vilka språkdrag som förändras och vilka som inte förändras under ackommodationen samt förklaringar till det;
3. En studie av huruvida ackommodation är en enhetlig process eller om olika typer av anpassningar görs av olika talare med olika relationer till varandra och i olika situationer;
4. En studie av ackommodationens gränser: Vilka språkliga begränsningar finns det för ackommodation och är det möjligt att fullständigt ackommodera till en ny variant? (Trudgill 1986:4.)

Av de ovanstående punkterna är det de tre första, och allra främst den tredje, som kan studeras i denna avhandling tack vare materialets karaktär av naturligt förekommande samtal i varierande situationer. Även Coupland (1984:50) har poängterat att ”a theory of linguistic accommodation cannot be fully explicit without a detailed analysis of those linguistic features which are manipulated”.

Jag menar att en detaljerad studie av de språkliga anpassningsmönstren genom en kvantitativ analys är central för att vi ska få en övergripande uppfattning om vårdbiträdenas språkliga beteende. Att materialet i denna studie har den karaktär det har, nämligen naturligt förekommande samtal där stora mängder sociala och praktiska handlingar utförs, kan tillföra insikter om hur, om och i så fall varför talarnas ackommodativa beteende förändras i olika situationer. En övergripande språklig analys av vårdbiträdenas ackommodation återfinns i kapitel 5. Kvantitativa analyser av deras variation mellan danska och svenska varianter vid fem språkliga variabler, dvs. av deras språkliga ackommodation, görs sedan i avhandlingens kapitel 6. Där presenteras också metoden och resultat från tidigare forskning inom området.

4.3 Samtalsanalys (CA)

Samtalsanalysen, Conversation Analysis (CA), är ett forskningsfält som grundades och började utvecklas på 1960-talet av de amerikanska sociologerna Harvey Sacks, Emmanuel Schegloff och Gail Jefferson och som därefter spridit sig över världen. Forskning inom denna tradition omfattar numera inspelningar av naturligt förekommande samtal på många olika språk, även om det mesta fortfarande berör engelskspråkiga samtal. Den behandlar samtal i såväl institutionella som icke-institutionella miljöer.¹⁰ I detta avsnitt presenterar jag endast kortfattat samtalsanalysens teoretiska grundvalar och metoder samt för avhandlingen (kapitel 7 och 8) särskilt relevanta aspekter av dessa. För mer allomfattande beskrivningar av CA:s teoretiska grunder och metoder se t.ex. Heritage 1984a (kapitel 8) eller Levinson 1983 (kapitel 6).

¹⁰ För en kort historik se t.ex. Steensig 2001:15–17.

4.3.1 Grundprinciper

Heritage (1984a:241) sammanfattar samtalsanalysens grundläggande antaganden på följande vis: att interaktion är strukturellt organiserad, att bidrag till interaktion orienteras till kontexten och att ingen detaljnivå i interaktion kan sättas åt sidan i analysen som oordnad eller irrelevant. Samtalsanalysen utgår ifrån att alla sociala handlingar, däribland tal-i-interaktion, är strukturellt organiserade.

Ett mål med samtalsanalysen är att belägga vad samtalsdeltagarna själva uppfattar av vad som pågår i interaktionen (Steensig 2001:39). Deltagarna visar tur för tur hur de förstår och tolkar det som sagts, och detta utnyttjar man som analytiker då de tolkningar som man gör av yttrandena antingen kan bekräftas eller förkastas av vad samtalsdeltagarna gör i nästa tur. Detta så kallade deltagarperspektiv utnyttjar jag i mina samtalsanalyser som ett viktigt komplement till mina egna tolkningar.

4.3.2 Sekventiell organisation och turtagning

Ett samtal organiseras i sekvenser, där ett yttrande följer på ett annat. Yttrandet produceras och tolkas utifrån den föregående kontexten och skapar samtidigt en ny kontext för det efterföljande yttrandet. Yttrandena är alltså kontextskapade och kontextförnyande, ”context-shaped and context-renewing” (Heritage 1984a:242). En typ av sekvenser är så kallade *närhetspar* (eller *yttrandepar* med en annan terminologi, jfr Landqvist 2001:13, eng. *adjacency pair*). Ett närhetspar är en sekvens som består av två yttranden som följer på varandra. De är producerade av två olika talare, ordnade som en förstadel och en andradel, och av en sådan typ att den första delen kräver en särskild andra del (Heritage 1984a:246). Exempelvis kräver förstadelen *fråga* ett *svar* som andradel, förstadelen *hälsning* kräver en *hälsning* som andradel och en *inbjudan* kräver ett *accepterande* eller ett *avslag*. Att förstadelen i ett närhetspar kräver en viss andradel innebär dock inte att den alltid följs av denna andradel, men att frånvaron av den förväntade andradelen är märkbar. Den kan bli märkbar och uppmärksammas i samtalet på olika sätt, t.ex. genom att talare A som yttrat förstadeln upprepar denna eller genom att talare B ger något slags förklaring till att den förväntade andradelen inte kunnat ges i direkt följd på förstadeln (Heritage 1984a:246–253). I andra yttrandesekvenser än närhetspar är yttrandena lösare bundna till varandra men uppfattas och tolkas normalt av deltagarna i ljuset av de närmast föregående turlerna.

I en för CA grundläggande artikel beskriver Sacks, Schegloff & Jefferson (1974) principerna för hur turtagning och turfördelning i samtal går till. För det första slår de fast att det för det mesta är en åt gången som talar och att de, i och för sig ofta förekommande, tillfällen när talare yttrar sig samtidigt oftast är korta. Övergångar från en tur till en annan, dvs. talarbyten, sker

vidare oftast utan att det uppstår något glapp. De flesta talarbyten försiggår alltså utan uppehåll eller med bara lite överlappande tal (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974:700–701). Steensig (2001:39) säger att en viktig anledning till att det kan fungera på detta smidiga sätt är att ”taleture er bygget op af genkendelige sproglige enheder”. Denna igenkännbarhet gör att samtalsdeltagarna kan avläsa när ett yttrande är slut eller på väg att ta slut och därmed göra sig redo att ta över turen. Sacks, Schegloff & Jefferson (1974:704) ställer också upp regler för turfördelningen. Dessa innebär att det vid varje möjlig turbytesplats (*transition relevance place*), dvs. när en tur skulle kunna vara avslutad, sker ett talarval. Den som har turen kan välja vem som ska ta över turen (t.ex. genom att ställa en fråga till en specifik person). Om så inte sker, kan en talare utse sig själv till nästa talare, eller så kan den första talararen behålla ordet.

4.3.3 Förståelse i samtal

Inom CA är en av de centrala utgångspunkterna att förståelse är något som de samtalande demonstrerar för varandra i på varandra följande talarterer (se t.ex. Heritage 1984a:254–260). Detta innebär att talare B, efter att talare A avslutat ett yttrande, i sitt svar demonstrerar sin förståelse av talare A:s yttrande. Denna demonstrerade förståelse kan sedan bekräftas som riktig eller felaktig i talare A:s nästatur. Dessa processer är något som pågår utan att förståelsen explicit behöver omnämnas. Så länge den inte lyfts upp på diskursens yta bygger samtalet just på antagandet att samtalspartnerna förstår varandra. Med exempel 4:1 vill jag visa hur de samtalande på detta implicita sätt blottlägger sin förståelse för varandra. Pensionären Margrethe och vårdbiträdet Lisa talar här om vilka tabletter Margrethe ska ta inför sänggåendet. Margrethe ifrågasätter på rad 1 en av tabletterna som Lisa har serverat henne.

Exempel 4:1. 12e:2 de andet.

01 PE: hva er de andet for en
02 (1.2) ((VB tar upp och tittar närmare på tabletten))
03 VB: jeg ka ikke, ja ska li gå å se va de
04 e for en
05 PE: ja skit me de[de ska du ikke
06 VB: [nå

Under pausen på rad 2 studerar Lisa tabletten och demonstrerar på detta vis, liksom med sitt följande verbala svar på rad 3, att hon uppfattat Margrethes yttrande som en fråga vilken kräver ett svar. En fråga utgör, som det framgår ovan, första delen av ett så kallat närhetspar. Genom att ge ett svar visar talare B (här Lisa) att hon uppfattat talare A:s (här Margrethes) yttrande som en fråga och genom sitt svar visar hon också vilket innehåll hon förstått att frågan hade. Kan talare B inte ge ett svar på frågan, som i exemplet ovan, där Lisa inte vet vad det är för tablett hon serverar, kan hon ändå visa att och

hur hon förstått själva yttrandets karaktär och innehåll genom att t.ex. ge en förklaring för sitt uteblivna svar, eller som i exemplet ovan, lova att ta reda på svaret (rad 3–4). Margrethe godkänner sedan i sin påföljande tur (rad 5) Lisas förståelse av hennes yttrande (det kommer här inga korrigeringar eller förklaringar) och visar samtidigt sin förståelse av löftet om att gå och ta reda på vad det är för tablett genom att säga att Lisa inte behöver göra det.

Skulle det på något sätt uppstå problem med förståelsen i samtal kan den av någon av de samtalande lyftas upp till samtals yta genom en reparation av något slag. Steensig (2001:67) beskriver reparationer i allmänhet som ett fenomen som genomsyrar all typ av samtalskommunikation. Han påpekar vidare att de fungerar som ett systematiskt alternativ till och samtidigt en del av turtilldelningsreglerna. I en grundläggande artikel beskriver Schegloff, Jefferson & Sacks (1977) systematiska drag i hur reparationer initieras och utförs i samtal. De lyfter fram vikten av att skilja på dels egen- och annan-reparation (*self-repair* respektive *other-repair*), dels egen- och annan-initiering av reparation (*self-* respektive *other-initiation of repair*) och framför allt belägger de i ett stort samtalsmaterial att det finns en preferens för egenreparation. *Egen* syftar här på den som har yttrat en tur som innehåller en problemkälla och *annan* på någon annan än den som yttrade problemkällan.

Reparation som hänger samman med att förståelsen på något sätt har brutit i samtalet kan exempelvis ske genom att talare A i tredjeturen inte godkänner den förståelse som talare B visat. Då korrigerar A på något sätt, t.ex. *Nej jag menar...* Det kan också ske genom att talare B redan i andra turen indikerar att han eller hon inte förstår med en initiering till reparation, t.ex. *Vad menar du?* Detta finns prov på i exempel 4:2 nedan, där vårdbiträdet Lisa (L) under en matrast just berättat om en CD-skiva som ska hjälpa henne att gå ner i vikt. Hennes kollega Marie (M) frågar sedan på rad 2 och 4 hur man kan få tag på en sådan CD.

Exempel 4:2. P2:2 CD-rom.

01 L: pt ja har allti >sådan noen<[fina=
 02 M: [hvordan ka=
 03 L: =urskulldningar,
 04 M: =man få sådan en CD-rom, (.) hvordanç
 05 (1.5)
 06 L: pt ehu:r? v' menar du:ç
 07 M: hvis jeg (>mätte<) gerne ha en, [(.)=
 08 L: [.ffhmm
 09 M: =hvordan ka man få enç
 10 L: asså: eh ja e ik så eöh go till de, >men
 11 man< kan tydlien kopiera deç

Liksom i exempel 4:1 kan talare B (här Lisa) inte lämna något svar på frågan som ställs i förstaturen, men i stället för att ge en förklaring till varför hon inte kan det (och därmed visa att hon förstått) lyfter hon fram det faktum att hon inte riktigt förstår genom att initiera en reparation på rad 6: *pt ehu:r? v'*

menar du:ç. Anledningen till att Lisa inte riktigt begriper kan mycket väl vara att Mariés yttrande är mångtydigt. Det kan tolkas både som en vanlig fråga efter information och som en förtäckt förfrågan om att få en kopia av Lisas CD. Mariés reparation på rad 7 och 9 klargör inte hur hennes yttrande ska tolkas och Lisa visar därefter sin förståelse genom att både svara på den direkta frågan, *>men man< kan tydligen kopiera de:ç*, och undvikande, svagt avböjande på den indirekta förfrågan, *asså: eh ja e ik så eöh go till de*. Ytterligare exempel på hur de samtalande hanterar problem med förståelse i samtalens finns i kapitel 7, där sekvenser med annan-initierad reparation analyseras.

4.3.4 Preferensorganisation

Termerna *prefererad* och *disprefererad* har i CA-terminologin ingenting att göra med vad talarna har för intentioner eller föredrar personligen utan gäller sekvensernas eller talartureernas utformning och de val mellan olika relevanta sociala handlingar som talarna gör i interaktionen (se t.ex. Atkinson & Heritage 1984:53–54, Heritage 1984a:267, Levinson 1983:332–33 och Schegloff 1988:445). Schegloff (1988:453) och Lindström (1999:33–34) påpekar att det finns två olika sätt att använda begreppen *disprefererad* och *prefererad*. Det kan antingen ses som en egenskap hos vissa sekvenstyper, särskilt närhetspar, eller så används begreppen om deltagarnas olika sätt att utföra en svarshandling.

Enligt de förenklade uppställningar av preferensstrukturen i ett antal vanliga närhetspar som gjorts av bland andra Levinson (1983:336) och Heritage (1984a:269) är det t.ex. interaktionellt *prefererat* att tacka ja till en inbjudan och det görs med en *prefererad* turkonstruktion även om kanske den som kom med inbjudan bara gjorde det av artighet och hellre hade föredragit att mottagaren tackade nej. Ett avböjande hade också i en sådan situation skett med en *disprefererad* turkonstruktion även om den som avböjer inget hellre vill än att avböja. Heritage (1984a:266–267) och Levinson (1983:334) beskriver *prefererad* och *disprefererad* turkonstruktion på i stort sett samma sätt. En *prefererad* tur produceras som regel utan fördröjning och på ett direkt uttryckt sätt. En *disprefererad* tur å andra sidan innehåller åtminstone några av de följande dragen: fördröjningar (t.ex. genom paus före yttrandet eller någon inskottssekvens), förled (t.ex. ursäkter), förklaringar och en komponent som rent lexikalt utför den *disprefererade* handlingen. Levinson (1983:333) drar i sin beskrivning av *prefererad* och *disprefererad* turkonstruktion paralleller till de morfologiska termerna *omarkerad* och *markerad*, där *prefererad* motsvaras av det *omarkerade* och *disprefererad* av det *markerade*. I tablå 4:1 återges en sammanställning, i min svenska översättning, av uppställningen hos Heritage (1984a:269) över vissa sociala handlingars eller närhetspars preferensorganisation.

Tablå 4:1. Preferensformat hos några handlingstyper och närhetspar (efter Heritage 1984a:269).

Handling	Prefererad respons	Disprefererad respons
Förfrågan	Medgivande	Avslående
Erbjudande	Accepterande	Avböjande
Värdering	Instämmande	Motsägande
Självnedvärdering	Motsägande	Instämmande
Beskyllning	Nekande	Medgivande

När det gäller de sociala handlingar som talare utför med prefererade och disprefererade turer skriver Heritage (1984a:269) att prefererade handlingar i normalfallet är affilierande, samhörighetsskapande, medan disprefererade handlingar är disaffilierande eller avståndsskapande. Ser man på de interaktiva handlingar som framställs i tablå 4:1 är detta kanske att gå lite för långt. Ser man däremot till de olika turkonstruktionsmönstren kan man finna paralleller mellan social samhörighet/avstånd och prefererat/disprefererat uttryckta turer. Måste man avslå en förfrågan, tacka nej till en inbjudan eller uttrycka oenighet kan man mildra den avståndsskapande effekten genom att använda en disprefererad turkonstruktion med förmildringar mm. Den ovan återgivna beskrivningen av preferensorganisationen är som sagt i mångt och mycket en förenkling. I kapitel 8 kommer komplimangsekvensers preferensorganisation att belysas.

Jag har här presenterat de övergripande teoretiska perspektiv (ackommodationsteorin och CA) och metodiska infallsvinklar (CA och dialektkontaktstudier) som jag tillämpar i denna avhandling. Relevanta aspekter av teorierna och tidigare forskning i samma traditioner kommer även ytterligare att tas upp i analyskapiteln. I nästkommande kapitel, som inleder avhandlingens empiriska del, gör jag en övergripande analys av de svenska vårdbiträdenas språkliga anpassningar.

5 Språkliga anpassningsmönster – en övergripande analys

Vid en genomlysning av samtalen framgår det strax att de svenska vårdbiträdena anpassar sitt språk till sina danska samtalspartner på olika sätt. För att ge en överblick över dessa språkliga anpassningar och i vilken omfattning de görs beskriver jag i detta kapitel anpassningarna på olika språkliga nivåer: uttal, morfologi, lexikon, idiomatik och ordföljd. I beskrivningen tar jag också hänsyn till hur de språkliga anpassningarna på olika nivåer samspelar med varandra.

Jag har för denna språkliga närstudie segment för segment gått igenom ett antal repliker i olika samtalsutdrag. Syftet med kapitlet är att lingvistiskt åskådliggöra den språkblandning som finns i materialet och diskutera de problem man stöter på i analysen av den. Inledningsvis presenteras materialurvalet (avsnitt 5.1) och därefter beskrivningsmodellen (5.2). I avsnitt 5.3 diskuterar jag de problem med kategoriseringar och gränsdragningar som uppstår i beskrivningen av de språkliga resurser som samtalsdeltagarna utnyttjar. Det avsnittet ger också en beskrivning av de olika typer av anpassningar som vårdbiträdena gör. I avsnitt 5.4 gör jag en sammanställning av de övergripande tendenserna i anpassningsmönstren. Kapitlet avslutas med en sammanfattning.

5.1 Materialurval

Studien har gjorts endast på en del av materialet, då en studie av denna karaktär i hela samtalsmaterialet skulle vara alltför tidskrävande. En genomgång av hela samtalsmaterialet tror jag inte heller skulle göra någon skillnad för den övergripande beskrivningen. Materialet som blivit föremål för närstudien av anpassningsmönstren valdes ut genom att jag tog stickprov ur hela samtalsmaterialet. Stickproven är gjorda så att samtliga svenska vårdbiträden och pensionärer som medverkar i materialet finns representerade. Urvalet har också gjorts så att olika delar av samtalen (början, mitt och slut) undersökts. Jag har också lagt vikt vid att ta med både sekvenser där deltagarna endast småpratar med varandra och sådana där de också utför praktiska sysslor. Sammanlagt bygger analysen på 57 minuters tal från 13 samtal. Materialet presenteras nedan i tablå 5:1.

Tablå 5:1. Förteckning över materialurvalet (förkortningar framgår av avsnitt 3.6).

Samtals- beteckning	Samtalslängd (ungefärlig)	Utdragets längd (ungefärlig)	Utdragets placering i samtalet	Aktivitet
I1b:2	13 minuter	6 minuter	Mitt	Morgonbestyr
I2c:1	21 minuter	4 minuter	Mitt	Småprat
I2d:1	2 minuter	2 minuter	Hela	Avtagande av överkast
I2e:2	13 minuter	5 minuter	Slut	Läggning
I2f:1	6 minuter	4 minuter	Mitt och slut	Smörjn. av ben
I2g:1	3 minuter	3 minuter	Hela	Serv. av kaffe
U3h:7	7 minuter	5 minuter	Början	Lunchleverans
U3i:3	13 minuter	4 minuter	Början och mitt	Morgonbestyr
U3j:5	15 minuter	4 minuter	Mitt	Lunchleverans
U3k:5	44 minuter	4 minuter	Mitt	Bäddn. & besök i förråd
U3l:2	57 minuter	4 minuter	Slut	Småprat
P2:1	25 minuter	7 minuter	Början	Kvällsmöte
P2:3	51 minuter	5 minuter	Mitt	Middagspaus

Jag har valt att endast undersöka de svenska vårdbiträdenas språkliga anpassningsmönster i denna del av avhandlingen. Orsaken till detta är, som nämnts ovan i avsnitt 1.1, att jag främst intresserar mig för språket hos de talare som av sociala och yrkesmässiga skäl har större anledning att anpassa sig till sin samtalspartner.

I följande avsnitt görs en presentation av beskrivningsmodellen och hur den språkliga kategoriseringen av yttrandena gjorts.

5.2 Beskrivningsmodell

Utgångspunkten för analysen och beskrivningen i detta kapitel är transkriptioner av de utvalda samtalsutdragen. Transkriptionen har skett med utgångspunkt i svensk och i viss utsträckning dansk standardortografi.¹¹ Liksom i övriga delar av avhandlingen har jag gjort vissa avsteg i riktning mot talspråk. Exempelvis har det som i standardortografin skrivs *det är* transkriberats *de* om endast en stavelse kan uppfattas, vilket oftast är fallet. Som ytterligare exempel på avsteg från stavningsnormen kan pronomenen *dig*, *mig*, *jag*, *det*, *de/dem* nämnas – de har oftast transkriberats *dej*, *mej*, *ja*, *de*, *dom* eller *di* om det är så de uttalas. I transkriptionen markeras pauser, överlappande tal, skratt, inandningar och andra icke-verbala yttranden. Det som kan betraktas som icke-verbala yttranden är ej en del av analysen i detta kapitel. Skratt har alltså t.ex. inte fått någon språklig kategorisering, men kan ändå finnas med i transkriptionerna. Satsintonation markeras med skilje-tecken endast översiktligt där tydliga avgränsningar görs. Exemplet som ges

¹¹ För transkriptionskonventioner, se bilaga 1.

här har också försetts med en översiktlig fonetisk transkription varvid konventionerna för IPA (International Phonetic Alphabet) följs.

Yttrandena har alltså analyserats på fem nivåer: ordföljd, idiomatik, lexikon, morfologi och uttal. Varje lexikalt segment har på dessa nivåer bedömts tillhöra olika språkvarieteter, t.ex. danska, svenska, en blandning eller både och. Med exempel 5:1 vill jag demonstrera hur beskrivningsmodellen är uppbyggd. Varje språklig nivå har fått en rad i ett rutschema i vilket transkriptionen införts på den översta raden. I rutschemat har de lexikala segmenten försetts med en färg- eller mönsterkod på varje rad. På den understa raden i schemat återfinns den fonetiska transkriptionen av yttrandet.

Under kategoriseringsarbetet har jag huvudsakligen förlitat mig på min egen språkkänsla och mina kunskaper om danska, svenska och skånska. I tveksamma fall har jag också haft stor hjälp av mina kolleger,¹² av danska och svenska ordböcker (*Politikens Nudansk Ordbog* 1999, *Stora svenska ordboken* 1996) och läroböcker i danska för svenskar (Kristensen 1986 och Christensen 1999). Efter att jag gjort en första kategorisering av samtalsutdragen tog jag också hjälp av en danskspråkig medbedömare med mycket goda svensk kunskaper,¹³ som kontrollerade min kategorisering från en dansk synvinkel och gav många värdefulla kommentarer.

Exempel 5:1. I2g:1 gå i säng.

ORT.	du	plejer	ikke	gå	i	sæng	så	tidlit
ordf.								
idiom.								
lex.								
morf.								
uttal								
FON.	du	plajə	ige	go:	i	sɛŋ	sɔ	tʰi:dlit

I exemplet ovan (och i följande exempel) står svart markering för svenska, vit för danska, grå för det som skulle kunna vara både danskt och svenskt. Diagonalt streckade fält på lexikon- och morfologiraderna står för vad Børestam Uhlmann (1994:94–101) kallat språkliga kompromisser. Med fält avser jag i denna analys rutorna som finns mellan transkriptionsraderna. Børestam Uhlmann delar in de språkliga kompromisserna i tre kategorier: synonymer, ord som inte finns i något av språken och nybildningar. I detta material står denna markering främst för kompromisser av synonymtypen, dvs. när talaren väljer ord ur det egna modersmålet ”som till betydelse och form sammanfaller med grannspråket, men som i modersmålet är mindre brukliga syno-

¹² Särskilt Maria Eklund Heinonen, Lise Horneman Hansen och Marie Sörlin vid Institutionen för nordiska språk i Uppsala har varit behjälpliga på denna punkt.

¹³ Medbedömaren var Cæcilie Helmer Madsen som då var danskstudent vid Köpenhamns universitet. Hon hade tidigare varit utbytesstudent i Sverige (Ångelholm och Uppsala) vid två tillfällen om vardera ett läsår och även sommarjobbat i Sverige samt följt en nordisk sommar kurs i svenska.

nymer till vanliga stilneutrala ord” (Börestam Uhlmann 1994:95). I exemplet ovan gäller detta för ordet *ikke*. Horisontell randning står för en blandning mellan danska och svenska. I tablå 5:2 finns en sammanställning av mönsterkoderna som används i exemplen.

Tablå 5:2. Översikt över mönsterkoder för olika varieteter.

Språkvarietet	Mönsterkod
danska	
svenska	■
gemensamt för danska och svenska	■
gemensamt för danska och skånska (men inte standardsvenska)	▨
språklig kompromiss (lex. och morf.)	▧
blandning danska/svenska	▩
endast skånska	▫
varken danska, svenska eller skånska	▬
tystnad eller icke-verbala ljud	■

I ordföljdsbeskrivningen på rutschemats första rad bedöms huruvida ordföljden följer danska, svenska eller några andra ordföljdsregler. Vid bedömningen har jag tagit hänsyn till att det rör sig om samtalspråk, vilket används i andra situationer och under andra mer dialogiska och kontextberoende förutsättningar än det skrivna språket. Resultatet kan därför från en skriftspråklig synvinkel i vissa fall kanske verka märkligt. Eftersom skillnaderna mellan dansk och svensk ordföljd är små blir kategoriseringen, som i exempel 5:1, ofta gemensamt dansk-svensk (gråmarkerat).

På den andra raden i rutschemat anges på vilka språk yttrandet kan bedömas som idiomatiskt. Här tar jag hänsyn till hur olika fraser konstrueras och hur orden kan användas i danska och svenska (och skånska). I exempel 5:1 ovan är det framför allt frasen *gå i säng* som blir intressant. Övriga segment sammanfaller i de två språken och kategoriseras som idiomatiskt gemensamma. Uttrycket *gå i säng*, uppfattar jag som mer danskt än svenskt, då man på vardaglig svenska snarare skulle säga *gå och lägga sig* eller *gå till sängs*. Uttrycket *gå i säng med någon* finns visserligen också på svenska, men har sexuella konnotationer och det är det inte fråga om här. Orden *i säng* har därför markerats som danska (vit). Den föregående frasen *plejer ikke* kan från ett skriftspråkligt perspektiv ses som en blandning av svenska och danska. Verbet *pleje* med betydelsen ’bruka (göra ngt)’ följs på skriven standarddanska av infinitivmärket *at* medan den svenska konstruktionen (med ett annat verb) inte har infinitivmärke. Enligt ett skriftspråkligt sätt att resonera skulle alltså det modala hjälpverbet *pleje* vara danskt (se lexikonraden) men konstruktionen gjord efter svenskt mönster. Jag har dock valt att snarare ta hänsyn till att man i talad danska kan utelämna infinitivmärket *at* efter verbet *pleje* och därför kategoriserat frasen som gemensamt dansk-svensk (grå) på den idiomatiska raden.

På lexikonraden är kategoriseringen något mindre invecklad. Pronomenet *du*, verbet *gå*, prepositionen *i*, substantivet *säng* och adverbet *så* och *tidligt* (*tidlit* i transkriptionen) innehåller rotmorfem som finns i båda språkens lexikon och orden har därför kategoriserats som gemensamma (grått). Även *ikke* finns i båda språken, men här rör det sig om ett lexem som är stilmässigt markerat i den svenska talarens modersmål och det har därför klassificerats som en språklig kompromiss. Verbet *plejer* har kategoriserats som danskt och inte gemensamt danskt och svenskt även om en ålderdomlig motsvarighet finns på svenska: *plägar*. Denna svenska form är dels så starkt stilmässigt markerad, dels är skillnaden i fråga om bland annat uttal på den och dess danska motsvarighet så stor i nuspråken att verbet måste betraktas som danskt och endast danskt. Om tolkningen av *tidligt* som endast morfologiskt avvikande, se nästa stycke.

På morfologiraden har jag låtit kategoriseringen automatiskt följa den lexikala raden om orden är oböjliga, men om det är fråga om sammansättningar, avledningar eller böjda ord görs en ny kategorisering på morfologiraden. Orden *du*, *ikke*, *i* och *så* är oböjliga och får alltså samma markering som på lexikonraden. Orden *gå* och *säng* böjs på samma sätt på danska och svenska i dessa former och kategoriseras därför också med grått. Verbet *plejer* är ett danskt verb och det har här böjts på danska. Adverbet *tidligt* har fått olika kategorisering i lexikon- och morfologiraden, då rotmorfemet *tid-* är gemensamt för danskan och svenskan medan avledningssuffixen som används för bildningen av detta ord skiljer sig åt. Danskan använder sig av *-ligt* medan svenskan har *-igt*, därför har avledningen här markerats som dansk.

Uttal markeras både på den understa raden där en fonetisk transkription ges och genom en kategorisering av uttalet på den näst understa raden. I exempel 5:1 har uttalet av *du* och *gå i säng så tidlit* bedömts som svenskt, och uttalet av det lexikalt och morfologiskt danska ordet *plejer* som danskt. Uttalet av den lexikala språkliga kompromissen *ikke* är en blandning av danska och svenska. Ett vanligt uttal av *ikke* är ju på danska snarare [ɪg] än [ige] och vårdbiträdets uttal är alltså danskt i så måtto att hon har en tonande klusil snarare än en tonlös. Vokalerna är däremot svenska i sin kvalitet, vilket inte minst gäller slutvokalen som uttalas distinkt som på svenska.

Genom denna typ av beskrivning av ett antal samtalsutdrag där de tre vårdbiträdena talar med olika pensionärer i varierande samtalssituationer och när de är sysselsatta med olika aktiviteter får vi en överblick över hur mycket och på vilket sätt de svenska samtalsdeltagarna anpassar sitt språk. Kategoriseringen av yttranden och deras delar är dock förenad med en hel del tveksamheter och svåra gränsdragningar, till stor del beroende på att danska och svenska är två så närbesläktade språk.

5.3 Kategoriseringsprinciper

I detta avsnitt presenteras gränsdragningsprinciperna mellan de olika kategorierna, och de avvägningar jag gjort utifrån ett antal exempel. Genomgången följer uppställningen i rutschemat: ordföljd, idiomatik, lexikon, morfologi och slutligen uttal, men det är på vissa nivåer svårt att undgå att resonemangen sträcker sig över flera nivåer samtidigt.

5.3.1 Ordföljd

Ordföljden i danska och svenska följer med några undantag samma mönster och kategoriseringen på denna rad rymmer inga särskilda problem för diskussion här, utan kategoriseringsprinciperna är ganska tydliga. De kategorier som kommer ifråga är gemensam dansk och svensk ordföljd (vilket oftast är fallet som vi sett i exempel 5:1), endast svensk ordföljd, och endast dansk ordföljd. Exempel på endast svensk ordföljd finns i yttrandet *det tror jag inte heller* (samtal U3k:5) som med dansk ordföljd skulle motsvaras av *det tror jag heller inte*. Endast dansk ordföljd finns i yttrandet *ja så kommer de lidt luft in eller?* (samtal U3k:5) som med svensk ordföljd skulle bli *ja så kommer de in lidt luft eller?* I dessa fall markeras alla de berörda orden (*inte heller* och *lidt luft in*) som svenska respektive danska på ordföljdsraden medan de övriga orden kategoriseras som gemensamma.

5.3.2 Idiomatik

Först och främst handlar skillnaderna mellan danska och svenska som markeras på denna rad om olika uttryck och uttryckssätt som berör fler än ett ord. Språken har mycket gemensamt på denna punkt men kan också skilja sig åt markant. I exempel 5:2, där det svensktalande vårdbiträdet talar med sin danska kollega om att pensionärerna tyckte om räksalladen de fått till kvällsmat, används t.ex. ett uteslutande danskt uttryckssätt. Vårdbiträdet använder uttrycket *være glad for* i stället för det svenska motsvarande uttrycket *tycka om*.

Exempel 5:2. P2:3 gla for.

ORT.	va	dom	gla	for	de
ordf.					
idiom.					
lex.					
morf.					
uttal					
FON.	va	dɔm	glɑ:	fɔ	dē

I exempel 5:3 talar vårdbiträdet Lisa under ett arbetsmöte med sina kolleger om vad hon ska göra för anteckningar angående en pensionär som inte tagit

alla sina tabletter som hon skulle. Hon väljer här orden, *se så*, ett svenskt uttryckssätt. På danska hade uttrycket *sørge for at* varit bättre idiomatiskt. Orden är alltså i dessa båda exempel gemensamma för de två språken men sättet de kombineras på skiljer sig åt.

Exempel 5.3. P2:1 *se så*.

ORT.	att	hon	ska	(.)	se	så	hon	tar	dom
ordf.									
idiom.									
lex.									
morf.									
uttal									
FON.	at	hun	ska:		se:	sø	hun	tʰɑ:ɐ	dom

I exemplen ovan rör det sig om uteslutande danska och svenska fraser, men det förekommer också att uttryckssätt från svenska och danska blandas på olika sätt. I exempel 5:4 gör den svenska talaren en sammanblandning mellan det danska *have fri* och det svenska uttrycket *vara ledig* med samma betydelse. Därför kategoriserar jag uttrycket som en blandning, vilket markeras med vågrät randning. Visst finns också uttrycket *vara fri* på båda språken men med en annan innebörd än att vara ledig från sitt arbete.

Exempel 5.4. U3i:3 *ska va fri*.

ORT.	ja	ska	va	fri	denna	å	sen	arbejder	ja:	nåsta:
ordf.										
idiom.										
lex.										
morf.										
uttal										
FON.	ja	ska	va	fri:	dena	ɔ	sen	ɑɐbajdø	ja:	nesta

I exempl 5:4 har också ordet *sen* markerats som idiomatiskt svenskt. Denna typ av markering betyder helt enkelt att ordet används som på idiomatiskt svenska och att danskan här skulle ha haft ett annat ord eller uttryck, i exemplet ovan *så*. En användning av just ordet *så* i fallet ovan skulle dock inte ha resulterat i en danskmarkering utan i en markering som gemensamt för danska och svenska. Småord vars användningsområden och i viss mån betydelse skiljer sig i de två språken på detta sätt markeras på raden för idiomatik. Det berör bland annat de svenska orden *för* (där danskan skulle haft *fordi*), *då* (där danskan skulle haft *så*) och *när* (där danskan skulle haft *da*), t.ex. i yttrandena *vi kunne bara gi de för där e ikke noen sov piller eller så* (samtal P2:3 om medicinering); *men då går vi vidare* (samtal U3j:5 inför att vårdbiträdet ska avsluta sitt besök) och *jag ser den* [Oslofärjan] *också när ja kommer på morronen* i exempel 5:7 nedan. I dessa meningar markeras ordet som svenskt även lexikalt, då ju betydelsen inte överensstämmer helt med den danska för motsvarande ord (*for*, *da* och *når*) (jfr kategoriseringen

av det svenska hjälp verbet *få* i exempel 5:9 nedan). Eftersom det rör sig om oböjliga ord får de också svensk kategorisering på morfologiraden. På motsvarande sätt markeras bruk enligt danskt mönster och av andra småord (t.ex. *ju*, *li(ge)*). Att jag valt att även markera småordsbruket på raden för idiomatik, och inte bara lexikalt, hänger samman med dessa ords grammatiska funktioner och regelmässighet i användandet. Användningen av dessa ord på ett för ett visst språk idiomatiskt sätt markerar ett språkval och en anpassning (om det rör sig om ord från grannspråket) på ett annat plan än det rent lexikala.

På danska motsvaras det svenska platshållarsubjektet *det* i satser som *det ligger en bok på bordet* av *der*. Där svenskan har konstruktionen *det finns* använder danskan konstruktionen *der er*. På dessa punkter finns det i modernt skånskt talspråk möjlighet att använda såväl det danskliknande *där ligger*, *där är* och *där finns* som svenska konstruktioner med *det*. Detta markeras på raden för idiomatik som svenskt om *det* används och som gemensamt dansk och skånskt om *der/där* används som i exempel 5:5. Även i dessa fall ligger den grammatiska systemaspekten till grund för att ordet markeras på den idiomatiska nivån.

Exempel 5:5. I2e:2 e där.

ORT.	ja	å	så	e	där	en	lille	där
ordf.								
idiom.								
lex.								
morf.								
uttal								
FON.	ja	ɔ	sɔ	e	dɜː	en	lile	dɜː

På ett liknande sätt förhåller det sig med bruket av personliga pronomen i de fall där danskan har objektsform och svenskan har (eller i talspråket kan ha) subjektsform, som i satser med formellt och egentligt subjekt. I dessa satser står det egentliga subjektet på danska i objektsform: da. *det er ham* och sv. *det är han*. Den danska varianten markeras i dessa fall som dansk på raden för idiomatik och den svenska som svensk. Vidare kan det vara som i exempel 5:6, där *hon* på danska liksom på standardsvenska och skriven svenska skulle ha motsvarats av *hende*.

Exempel 5:6. U3i:3 har hon me ida.

ORT.	ja	har	hon	me	ida	också
ordf.						
idiom.						
lex.						
morf.						
uttal						
FON.	ja	haːɾ	hun	mɛi	idaü	ɔksɔ

Prepositionsbruket överensstämmer inte alltid mellan danska och svenska och i sådana fall indikerar jag det också på raden för idiomatik genom att markera både prepositionen och rektionen, se exempel 5:7. Danskan har i denna typ av konstruktion prepositionen *om*.

Exempel 5:7. U31:2 på *morrönen*.

ORT.	ja	ser	den	också	[när	ja	kommer	på	morrönen
ordf.									
idiom.									
lex.									
morf.									
uttal									
FON.	ja	ser	den	okso	ne	ja	kʰomər	pə	mɔ̀rɔ̀nen

På samma sätt kategoriseras verb som är partikelverb i svenskan men inte i danskan; se t.ex. exempel 5:9 nedan, där vårdbiträdet använder verbet *skifta* tillsammans med partikeln *om* efter mönstret *byta om*. På danska konstrueras *skifte* inte med någon partikel alls, varför partikelbruket betraktats som svenskt.

En annan mindre skillnad mellan danska och svenska som markeras på raden för idiomatik är hjälpverbsbruket i perfekt och pluskvamperfekt för rörelseverb eller verb som uttrycker förändring av ett tillstånd, där svenskan har hjälp verbet *ha* och danskan har *være*, t.ex. sv. *hon har kommit/da. hun er kommet*. Ytterligare en skillnad på denna nivå är slutligen dubbel bestämdhet på svenska och frånvaro av detta på danska. Denna språkskillnad markeras på alla berörda ord, alltså både den framförställda bestämningen och substantivet, på raden för idiomatik.

Vid avgörandet av huruvida ett uttryckssätt är idiomatisk danska eller svenska har jag, som nämnts ovan, litat till min egen och andras språkkänsla och till vad ordböckerna rekommenderar. Utgångspunkten blir alltså de normer för språkbruket som på olika sätt finns i våra medvetanden. Kartläggningen går sedan ut på att beskriva hur språkbrukarna här faktiskt betar sig och förhåller sig till dessa normer i en faktisk kommunikationssituation. Detsamma gäller även vid kategoriseringen på de andra raderna.

5.3.3 Lexikon och morfologi

På lexikonraden kan gränsdragningsfrågorna i högre grad systematiseras och det problematiska hänger här till stor del samman med språkens gemensamma ursprung och senare språkförändringar. Hur ska man dra gränsen mellan språken? Orden kan ofta bedömas både som endast svenska eller danska och som gemensamt nordiska beroende på vilken utgångspunkt man väljer att ta, en etymologisk eller den nutida språkbrukarens. I kategoriseringen har jag valt den nutida språkbrukarens perspektiv.

Utöver de endast danska, endast svenska och gemensamma orden finns det i det lexikala gränslandet mellan språken ord av tre kategorier:

1. ord som finns i båda språken men som har olika men besläktad betydelse, så kallade falska vänner (t.ex. sv. *kjol* och da. *kjole* med betydelsen 'klänning');
2. ord där vissa mindre systematiska skillnader uppkommit i uttal och stavning men där det ändå rör sig om tydligt besläktade ord även till betydelsen (t.ex. sv. *ute*/da. *ude* och sv. *baka*/da. *bage*);
3. ord som avlägsnat sig från ett etymologiskt gemensamt ursprung i så stor utsträckning att deras släktskap inte längre är lika tydligt för dagens språkbrukare. Skillnaderna finns främst i uttalet, t.ex. sv. *pläga*, *öga* och *mycket* respektive da. *pleje*, *øje* och *meget*. Egentligen är denna ordtyp en variant av typ 2 men orden av denna sort rymmer fler och större skillnader mellan språken.

Ord av kategori 1 har jag klassificerat som antingen danska eller svenska beroende på i vilken betydelse de används utifrån sammanhanget, se exempel 5:8 och 5:9 nedan.

Exempel 5:8. U3h:7 *hygglit*.

ORT.	ja	de:	hygglit	när	de	kommer	en	som	e	rar
ordf.										
idiom.										
lex.										
morf.										
uttal										
FON.	ja	de	hyglit	nɜʁ	de	k ^h omɛʁ	en	som	e	ʁar

I exempel 5:8 har *hygglit* markerats som danskt då det av sammanhanget framgår att det är den danska betydelsen 'trevligt' som åsyftas.

Exempel 5:9. U3j:5 *fick*.

ORT.	>så	då<	fick	vi	skifta	om	lite
ordf.							
idiom.							
lex.							
morf.							
uttal							
FON.	sɔ	rɔ	fik	vi	skifta	om	lɛtɛ

I exempel 5:9 har hjälpverbet *fick* kategoriserats som svenskt på lexikonraden och på raden för idiomatik eftersom det på danska skulle motsvaras av ett annat hjälpverb, *måtte*. I exempel 5:10 är det huvudverbet *få* det är fråga om och det har därför kategoriserats som gemensamt danskt och svenskt på alla nivåer. Hjälpverbet *få* kategoriserar jag alltså inte på samma sätt som huvudverbet *få*, som ju har samma innebörd och användning i danskan och svenskan.

Exempel 5:10. U3j:5 fär.

ORT.	=hålla	opp	lidt	här	så	vi	får	in	lidt	salva
ordf.										
idiom.										
lex.										
morf.										
uttal										
FON.	hola	ɔp	lit	h3ɤ	sɔ	vi	fɔɤ	in	lit	salva

När det gäller ord av kategori 2 och 3 skulle en praktisk lösning kunna vara att låta de som tillhör kategori 2 räknas som gemensamt nordiska och de som tillhör kategori 3 som danska, svenska, eller språkliga kompromisser. Svårigheten ligger här i gränsdragningen. Det råder nämligen ingen klar boskillnad mellan kategori 2 och 3. Väljer man en helt etymologisk utgångspunkt som på språkhistoriska grunder söker förklara de danska och svenska ordens släktskap, finns inte kategori 3 (och inte kategori 2 heller). Alla ord som kan visa upp ett gemensamt förflutet, hur avlägset det än må vara för dagens språkbrukare, kategoriseras enligt en sådan syn som gemensamt danska och svenska. I denna analys har jag dock valt att göra kategoriseringen med en ansats till ett deltagarperspektiv, vilket medför andra ställningstaganden än de språkhistoriska. Jag tar i den analysen hänsyn till ordens uttal i nuspråken, till skriftspråken och till talarens antagna kännedom om dels grannspråket, dels äldre språkvarianter av det egna språket och om dialekter (med andra ord de passiva språkliga resurser som talaren kan använda i grannspråkskommunikationen). Hur uttalet är i de specifika fallen får också spela in. Jag syftar med denna delstudie inte till att göra en kontrastiv analys av danska och svenska eller de språksvårigheter som kan tänkas uppstå i ett möte mellan människor som talar dessa språk, utan eftersträvar en beskrivning av hur dessa svenska talare hanterar sitt språk i ett sådant möte. Nedan ska jag utifrån några exempel försöka klargöra hur jag valt att dra gränserna mellan de olika lexikala kategorierna.

Huruvida ordet <kage> uttalat [k3:] ska kategoriseras som gemensamt danskt och svenskt (grått) eller som danskt (vitt) på lexikonraden är en fråga som kräver att sådana avvägningar görs. Ser man till hur språkbrukaren i dessa fall valt att uttala ordet, på ett sätt som tydligt närmar sig ett danskt uttal och inte minst avviker från ett svenskt, menar jag att hon valt att ta den danska varianten av ordet i sin mun och att det därmed också är en dansk och inte svensk lexikal enhet. Denna syn innebär inte att jag också menar att talaren är omedveten om att det danska ord hon uttalar i skriften motsvaras av <kage> som ju har ett tydligt släktskap med det svenska <kaka>. Jag tror snarare att det är rimligt att utgå ifrån att de svenska talarna i materialet har så pass stora kunskaper om dansk stavning och danskt uttal att de känner till detta. De svenska varianterna av liknande ord (t.ex. *kaka*) kategoriseras som svenska på lexikonraden.

Man skulle i vissa fall kunna betrakta frågan som en uttalsfråga och kategorisera ord som *ude*, *koldt*, *navn*, *glemmer* och *hånd* som lexikalt gemensamma och uttalade på danska. Men jag väljer att se dem som även lexikalt danska. Dessutom skiljer sig ofta vårdbiträdenas uttal av dessa ord ganska markant från ett korrekt danskt uttal, vilket gör att man skulle kunna argumentera för att kategoriseringen på uttalsraden inte bör vara dansk i alla dessa fall.

Den lexikala kategoriseringen ”språklig kompromiss” bygger som tidigare nämnts på en term som Börestam Uhlmann (1994:94–101) myntat. Det rör sig här främst om kompromisser av synonymtypen, alltså ord som finns i båda språken men på något sätt är stilistiskt markerade i talarens eget språk, för en svensk t.ex. ord som *icke*, *brillor*, *afton* och *snacka*.

En annan typ av språklig kompromiss som också förekommer i detta material liknar Börestam Uhlmanns (1994:97–100) ”ord som inte finns i något av språken”. Denna språkliga kompromiss tycks uppstå genom att talaren känner till att ett danskt <g> motsvaras av ett svenskt <k> och att hon därför byter ut det danska <g>:et mot ett <k> i vissa lexikala danska ord, som i exempel 5:11 (*uke*) och exempel 5:12 (*sykplejerskan*).

Exempel 5:11. U3i:3 *uke*.

ORT.	lidt	kollare	nu	i	nåsta	[uke	sir	dom
ordf.								
idiom.								
lex.						▨		
morf.						▨		
uttal						▨		
FON.	lit	kølaɐ	nʉ	i	nɛstə	uke	si:ɐ	dø̃m

Det intressanta är att kompromissen ju endast uppkommer när de danska och svenska orden skiljer sig åt på mer än detta sätt (annars blir det ju bara svenska) och att resultatet blir något som nästan skulle kunna klassas som norska, eller i alla fall ett mellanting.

Exempel 5:12. U3h:7 *sykplejerskan*.

ORT.	men	ja	snackade	me	sykplejerskan	igår
ordf.						
idiom.						
lex.			▨		▨	
morf.						
uttal						
FON.	mɛn	jã	snakade	mɛ	sy:kplajɛɐskan	igɛ̃ɔɐ

Det går inte att säga om vårdbiträdet här medvetet skulle använda norska ord som en tillgång, som ett slags minsta språkliga gemensamma nämnare (jfr Börestam Uhlmann 1994). Uttalet är dock helt befriat från en utpräglad stiliserad norsk intonation och ger i alla fall inga indikationer på att det är

norska som vårdbiträdet vill utnyttja. Därför kategoriserar jag dessa lexikala element som kompromisser och inte som norska ord.

Kategoriseringen av sammansatta ord kräver vissa särskilda hänsynstaganden. Finns sammansättningen på de båda språken i lexikaliserad form kategoriserar jag den som gemensamt dansk-svensk på lexikonraden, vilket är fallet för ordet *nattevakterna* i exemplet nedan.

Exempel 5:13. U3h:7 *nattevakterna*.

ORT.	hade	ju	redan	tömt	din	bäckenstol	nattevakterna
ordf.							
idiom.							
lex.							
morf.							
uttal							
FON.	hade	ju	ɛ̃idan	tymt	din	bekenstrul	natevaktøna

På morfologiraden har dock ordet delats och förledet *natte-* kategoriserats som danskt på grund av fovevokalen *-e-*. Efterledet i bestämd form plural är böjt på svenska och det är därför kategoriserat som svenskt.

Sammansättningar som i lexikaliserad form endast förekommer i ett av språken har jag valt att kategorisera som ett lexikalt segment tillhörande det språket även om ett eller flera av ordleden är gemensamt för båda språken. Ordet *bäckenstol* i exempel 5:13 är kategoriserat som danskt enligt den principen och i exempel 5:14 finner vi ordet *spisebord* kategoriserat på samma sätt.

Exempel 5:14. P2:1 *spisebord*.

ORT.	på	Mettes	bord.	spisebord
ordf.				
idiom.				
lex.				
morf.				
uttal				
FON.	pɔ	¹⁴	bu:ɛd	spi:sebu:ɛd

Andra exempel från materialet är *aftensmad*, *saftevann*, *sengetæppe* och *skraldpåse* som alla räknas som danska sammansättningar i lexikalt avseende.

Exempel 5:15. U3j:5 *skraldpåse*.

ORT.	så:	så	tar	ja	din	skraldpåse	här
ordf.							
idiom.							
lex.							
morf.							
uttal							
FON.	seɔ	sɔ	tʰa:	ja	din	skɛalpeɔse	hɛɛ

¹⁴ Då namnet är fingerat ges ingen fonetisk transkription i detta fält.

Sammansättningen *skraldpåse* (se exempel 5:15) delas dock upp i för- och efterled på morfologiraden då ju förledet enligt svenskt mönster inte försetts med någon foge-vokal medan det danska mönstret här skulle medfört ett foge-*e*-. Sammansättningen *småkager* kategoriserar jag på liknande vis med ett gemensamt dansk-svenskt förled *små*- och ett danskt efterled *-kager* (jfr resonemanget om *kage/kaka* ovan). I exempel 5:16 finner vi ytterligare en typ av sammansättning. Här finns sammansättningen i lexikaliserad form i båda språken men ett av ordleden skiljer sig åt. Förledet *mikro*- är gemensamt för danska och svenska medan efterledet *-ugnarna* är svenskt och böjt på svenska. Det skulle ha motsvarats av *-ovne(ne)* på danska. Lexikon- och morfologiraderna delas upp på samma sätt. Både på danska och svenska har detta ord en längre variant: *mikrobølgeovn* respektive *mikrovågsugn*.

Exempel 5:16. U3j:5 *mikrougnarna*.

ORT.	de	lidt	svært	me	dom	där	mikrougnarna
ordf.							
idiom.							
lex.							
morf.							
uttal							
FON.	de	lit	svœøkt	me	dœm	dær	mikœuɣnana

Exempel 5:16 innehåller också dubbel bestämning, *dom där mikrougnarna*, vilket innebär att morfologin går över ordgränserna. På svenska, till skillnad från danska, följs en framförställd bestämning oftast av bestämd form hos substantivet. Som nämndes ovan markeras detta som svenskt på den idiomatiska raden och som det framgår av exemplet också på morfologiraden på substantivets efterled.

Morfologin är inte bara intressant när det gäller sammansättningar. Tack vare språkens nära släktskap kan t.ex. ett svenskt ord utan problem ofta böjas efter danskt mönster och tvärt om. Och i många fall måste ett lexikalt gemensamt ord böjas på antingen det ena eller andra språket och de får därmed en morfologisk kategorisering som skiljer sig från den lexikala.

Pronomen är en ordklass som i danska och svenska ofta har lika eller liknande former. När så inte är fallet markeras detta både på den lexikala och den morfologiska raden. Detta gäller framför allt pronomenparen *ham/honom, de* [di]/*dom, dem/dom, I/ni, jer/er* och *jeg/ja(g)*.

5.3.4 Uttal

Problemen med kategoriseringen av uttal liknar till viss del problemen med bedömningen på lexikonraden och hänger som vi sett också nära samman med den och med morfologin. Frågor som rör ordens uttal har jag redan snuddat vid ovan, eftersom uttalet utgör en del av grunden för hur orden ska kategoriseras på lexikal nivå. På en övergripande nivå har jag när det gäller

uttalskategoriseringen hållit mig på en segmentalfonetisk nivå och alltså inte tagit in prosodiska aspekter som sats- och ordintonation, tonaccent och stød. Detta val är gjort av praktiska och tidsmässiga skäl och innebär i praktiken att uttalsanalysen är något begränsad. De ovan nämnda suprasegmentella aspekterna är viktiga delar i markeringen av ett uttal som danskt, svenskt, eller skånskt. På ett detaljplan innebär det att ett ord kunnat kategoriseras som danskt på uttalsraden även om det saknat en stød som borde ha krävts för ett fullständigt danskt uttal. Inte heller typisk dansk intonation, som de svenska talarna ibland får till, markeras på uttalsraden. Bedömningen av hur ett lexikalt segment uttalas är en uppskattning och lexikala segment vars uttal bedömts som danska har inte alltid en fullständigt perfekt dansk realisation (vilket ju kan vara svårt att uppnå för en person som inte har språket som första språk), men det ligger nära och visar vart personen siktar.

En markering på uttalsraden om att ordet har svenskt uttal innebär inte att det uttalats med ett mellansvenskt standarduttal utan med ett svenskt uttal med skånsk accent, eller med andra ord mer eller mindre en regional skånsk standardsvenska. Denna skånska accent kan innehålla från mellansvenskan avvikande vokalkvaliteter, diftonger, bakre r ([ʀ] och [ɣ]) samt oftast, även om det inte markeras i transkriptionen, skånska intonationsmönster. Är uttalet markerat som danskt har talaren gjort ett tydligt hörbart avsteg från sina svenska uttalsvanor i dansk riktning. Ibland har som sagt dansk intonation och stød kommit med i uttalet och ibland fattas sådana drag. Även markeringen *gemensamt för danska och svenska* förekommer på uttalsraden och det rör sig då oftast om uttal som i talarens svenska varietet sammanfaller med ett danskt uttal, t.ex. <mig> uttalat [maj] och <ja> uttalat [ja] med kort vokal. I dessa fall är alltså uttalet danskt i samma utsträckning som de danskmarkerade orden, men det sammanfaller också med talarens egen varietet och behöver därför inte innebära en anpassning.

Jag har inte laborerat med kategorierna *endast skånskt uttal* eller *skånskt och danskt men inte standardsvenskt uttal* då det på uttalsnivån i min uppfattning inte finns något standardsvenskt uttal skilt från talarnas skånska accent i materialet. Det svenska är här alltså på denna nivå detsamma som det skånska. Däremot finns kategorin blandning av danska och svenska och det rör sig då om att en del av ett lexikalt segment uttalas på svenska och en annan del på danska, t.ex. ordet *källaren* uttalat [kɛlɛrɛn], dvs. med en dansk inledningskonsonant men resten av ordet på svenska. Ett lexikalt och morfologiskt danskt ord behöver vidare inte nödvändigtvis uttalas på danska i samtalsmaterialet. Om uttalet för ett sådant ord markeras som svenskt innebär det att talaren har ett svenskt läsuttal av ett danskt ord. En mer detaljerad bild av uttalet framgår av den fonetiska transkriptionen i exemplen.

5.4 Övergripande tendenser för anpassningarna

En översiktlig genomgång av de analyserade samtalsutdragen visar tydligt att de svenska vårdbiträdena till stor del utnyttjar de likheter som finns mellan språken på alla nivåer utom på uttalsnivån – en majoritet av fälten är gråmarkerade. Detta pekar samtidigt på de många likheter som finns mellan danska och svenska.

En översikt av de analyserade samtalsutdragen visar också hur anpassningar på olika nivåer sammanfaller med varandra. Här är det dock inte möjligt att urskilja några tydliga mönster. Det är t.ex. inte så att ett danskt lexikalt fält nödvändigtvis har dansk morfologi och danskt uttal, utan de kan vara såväl danska som svenska, blandade eller gemensamt dansk-svenska.

För varje vårdbiträde har jag gått igenom och räknat fält med olika kategoriseringar på de olika analysnivåerna för att få en uppfattning om vilka övergripande kvantitativa tendenser som kan urskiljas. Dessa presenteras och diskuteras nedan tillsammans med andra mer kvalitativa iakttagelser om ordval, uttryckssätt mm. Antalet fält på varje rad och hur de kategoriserats framgår av bilaga 2.

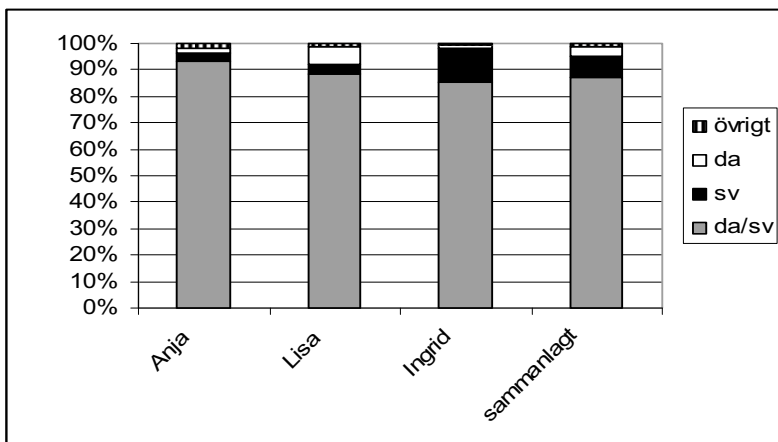
5.4.1 Ordföljd

När det gäller ordföljd är det så att den nästan alltid sammanfaller på danska och svenska och det är också på ordföljdsraden som andelen gråmarkerade fält är som allra högst. Vårdbiträdet Anja, som bara är representerad med ett samtal i utdragskorpusen har i detta fält endast gemensam dansk och svensk ordföljd – hon varken konvergerar till eller divergerar från danskan på denna nivå. Hos vårdbiträdet Lisa är andelen gråmarkerade fält på denna rad nästan 99 %. Hon använder vid några få tillfällen dansk ordföljd och det är då fråga om placering av verbalpartikeln efter objektet i satsen. Hon har något fler fall med endast svensk ordföljd och det rör sig då främst om uttryck som *inte heller* och *nåt sånt*. Även vårdbiträdet Ingrid använder dessa två svenska ordvändningar och placerar verbalpartikeln liksom adverbena *också* och *kanske* huvudsakligen enligt svenskt mönster. I övrigt är hennes ordföljd nästan genomgående gemensamt dansk och svensk, i 96 % av fälten, med något enstaka fall av dansk partikelplacering.

5.4.2 Idiomatik

Även på nivån idiomatik är det mesta gemensamt danskt och svenskt (gråmarkerat) hos de tre vårdbiträdena men den kategorin är inte riktigt lika dominerande som på ordföljdsnivån. Hur de skilda språkvarieteterna fördelar sig hos de olika talarna framgår av figur 5:1. Som synes skiljer sig deras beteende åt något när man ser till proportionerna mellan de särspråkliga

fälten. Ingrid har här en stor andel svenska medan Lisa har en större andel danska uttryck. Hos Anja är det ganska jämnt fördelat mellan språken.

Figur 5:1. Andel olika kategorier på raden för idiomatik: da = danska, sv = svenska, övrigt = övriga kategorier sammantaget.

Om man ser till vilka ord och uttryck de använder framkommer att alla tre föredrar dubbel bestämdhet framför den motsvarande danska artikellösa varianten. Andra gemensamma idiomatiska svenska drag är att så gott som genomgående använda hjälpverbet *få* i stället för det danska *må*, *för* där danskan skulle haft *fordi* och *va* som påhågsfråga i stället för det danska *ikke*. Den förändring mot danska som alla tre gör på denna nivå är att använda *god* och *godt* i stället för svenska *bra*.

På den idiomatiska nivån kan individuella tendenser och egenheter urskiljas hos talarna. Vårdbiträdet Lisa använder i större utsträckning än de två andra danska ordvändningar och uttryck, t.ex. *pas på!* (sv. *akta dig!*), *have brug for* (sv. *behöva*), *finde rundt* (sv. *hitta, veta var man är*), *være heldig* (sv. *ha tur*), *nogen gang* (sv. *ibland*), *bruge* (om att ha socker eller mjölk i kaffet), *det hele* (sv. *allt*) och *gå i seng* (sv. *gå och lägga sig*).¹⁵ Hon har också en ganska utbredd användning av danska småord och diskurspartiklar som *nå*, *li(ge)*, *hov* (sv. *oj*) och *aj*, se exempel 5:17.

Exempel 5:17. I2c:1 *aj*.

ORT.	a : j	ja	syns	ja	e	træt	idag
ordf.							
idiom.							
lex.							
morf.							
uttal							
FON.	aj	ja	syns	ja	e	tæt	idæ

¹⁵ Uttrycken återges här i standardiserad dansk form.

Dessa småord gör dock inga större kvantitativa avtryck på raden för idiomatik då de endast berör ett fält, men ett sådant flitigt bruk av danska småord är likväl en tydlig markering av en strävan att fördanska sitt tal. Det är något som märks och som sätter sitt danska avtryck även på andra analysnivåer i rutnätsbeskrivningen. Nu använder Lisa liksom de övriga vårdbiträdena också svenska småord, på ett idiomatiskt svenskt sätt; framför allt *då* och *så* är vanliga hos alla tre.

Inslaget av svensk idiomatik hos Lisa rör sig mer om småord, prepositionsbruk (t.ex. *på aftonen* i stället för *om*), hjälpverb (t.ex. *har stått opp* och inte *er stått opp*) och pronomenbruk (t.ex. *han Peter* i stället för *ham Peter* i en utpekande position och *hon* och inte *den* om klockan) än om svenska ordvändningar och idiomatiska uttryck motsvarande dem hon använder på danska.

Hos Lisa finns vidare en återkommande idiolektisk egenhet, nämligen att hon flera gånger inleder ja/nej-frågor med ett kort obetonat *va*, som i exempel 5:18 nedan.

Exempel 5:18. I2e:2 *va*.

ORT.	va	fick	din	datter	ordnat	en	pår?
ordf.							
idiom.	▣						
lex.							
morf.							
uttal							
FON.	va	fɪk	dɪn	datæk	ɔ̀rdnat	en	pæ:ɾ

Denna typ av konstruktion ska nog inte betraktas som något slags försök till närmande till danskan utan snarare helt enkelt ett personligt drag i hennes språk. Ordet *pår* är en i uttalet försvenskad form av det danska *pære* 'glödlampa'. Det har alltså betraktats som lexikalt danskt även om det i uttalet blivit enstavigt (jfr Grønnum 2003:121–123 om hur försvagade stavelser i danskan kan vara svåra att uppfatta och producera för icke-dansktalande) och fått svensk vokalkvalitet.

Även Anja har en egenhet i sitt språkbruk i det att hon ett flertal gånger använder negationen *ej* i stället för *inte* eller *ikke* på ett sätt som inte förefaller idiomatiskt på vare sig talad svenska eller danska, se exempel 5:19. I turen före har pensionären Sonja upplyst henne om att den sko de håller på att ta på inte sitter som den ska.

Exempel 5:19. I1b:2 *e den ej*.

ORT.	e	den	ej?	sådan.
ordf.				
idiom.			▣	
lex.				
morf.				
uttal				
FON.	e	den	ei	sɔ̀dæn

I övrigt är Anjas språkbruk i de få fall där det skiljer sig från det gemensamma dansk-svenska mest svenskt i idiomatiskt avseende. Dessa svenska inslag är av småordskaraktär (*va* som påhångsfråga, *för* i stället för *fordi* och *få* i stället för *må*) och innehåller inga särskilda svenska ordvändningar eller uttryck. Anja använder inte heller några danska idiomatiska uttryck.

Också Ingrid har när hon avviker från det gemensamma snarare ett svenskt idiomatiskt språkbruk än ett danskt. Det tar sig uttryck i småord (t.ex. *jaha* och *jaså* som svarspartiklar, *då* och *så*), prepositionsbruk (t.ex. *på tåget* och inte *i*, *få hjälp av ngn* och inte *från ngn*, *ringa ngn* och inte *ringa till ngn*) samt hjälpverb (*skulle* i stället för *da*, *ville*, se exempel 5:20). Men även specifikt svenska idiomatiska uttryck och ordvändningar som *vara ute och rädda*, *akta dig!*, *få rätt på*, *precis lagom*, *bli av med*, *jättevarmt* och *visst har vi det* (da. *selvfølgelig har vi det*) förekommer.

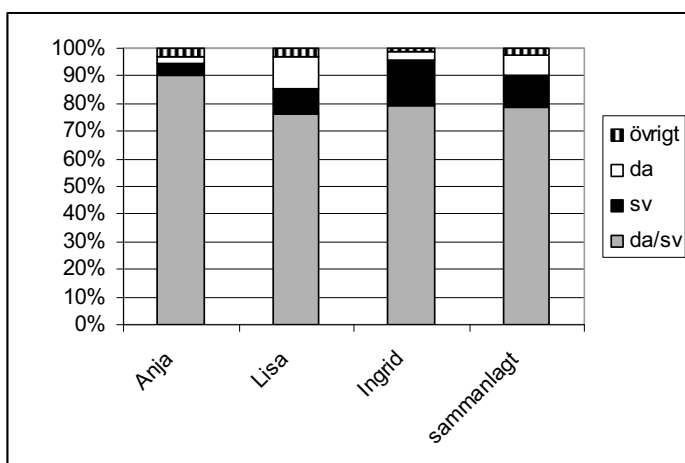
Exempel 5:20. U3h:7 skulle försöka.

ORT.	så	hon	skulle	försöka	ordna	fram	en	te	dej
ordf.									
idiom.									
lex.									
morf.									
uttal									
FON.	sø	hun	skule	føsøka	ordna	fram	en	te	daj

Ingrid har inte alls i samma utsträckning som Lisa tagit upp danska uttryck, men några förekommer: t.ex. *det hele*, *lige præcis* och *være heldig*. Ingrids språkbruk är alltså, särskilt på grund av fler svenska uttryck, mer likt ett idiomatiskt svenskt språkbruk än de två andras.

5.4.3 Lexikon och morfologi

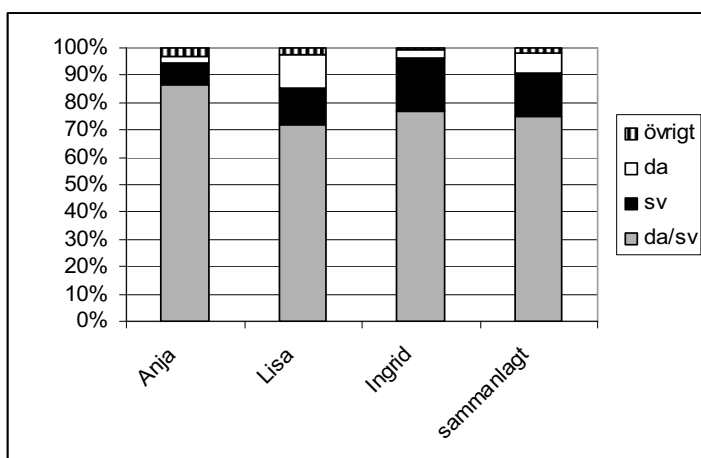
Även på lexikon- och morfologiraderna har en ganska stor del av fälten kategoriserats som gemensamma. Detta beror huvudsakligen på den stora del av ordförrådet i danska och svenska som faktiskt är gemensamt, även när man väljer att kategorisera med en nuspråklig utgångspunkt (och inte en etymologisk) som ju är fallet i denna analys. En sammanställning av de tre vårdbiträdenas språkbruk på lexikonnivån visar tydligt dessa tendenser (se figur 5:2). Hos de tre talarna ligger andelen för gemensamma dansk-svenska lexikala segment på mellan 77 och 91 %. Ser man till hur de tre talarna fördelar de övriga orden märks också vissa skillnader mellan dem. Som framgår av figuren har Ingrid högre andel lexem som bara är svenska, medan det är mer jämnt fördelat mellan danska och svenska hos Lisa, som liksom på den idiomatiska nivån har en något större andel danska än svenska. För Anja rör det sig sammantaget om så få element att det är svårt att uttala sig om kvantitativa tendenser.

Figur 5:2. Andel olika språkliga kategorier på lexikonraden.

Men vilka ord är det då som används? De språkliga kompromisserna är i stort sett bara ordet *ikke* (hos Lisa och Anja) och några få andra ord, t.ex. *begynnelsen*, *snacka* och *afton*. De svenska orden hos Lisa är sällan innehållstunga ord (substantiv, adjektiv och verb) medan hennes danska lexikoninslag innehåller fler sådana ord (t.ex. *vindu*, *lukke*, *børnehave*, *fjernsyn*, *tit*, *dejlig*, *heldig*, *sted*, *aftensmad*). Småord kan hos Lisa vara både svenska och danska (t.ex. sv. *dom*, *jag*, *då*, *när*; da. *li*, *nå*, *kun*). Ingrid fördelar sina ord mellan kategorierna något annorlunda. I hennes språkbruk lyser de danska småorden, med några undantag (t.ex. *jeg* vid ett enstaka tillfälle), med sin frånvaro. Är dessa inte gemensamt dansk-svenska är de svenska i Ingrids tal. När de gäller de innehållstunga orden kan dessa vara såväl danska som svenska, t.ex. sv. *droppar*, *bättre*, *berätta*, *öga*, *hoppas*, *grejor*; da. *køkkenet*, *weekend*, *plejer*, *syns* (sv. *tycker*), *bækkenstol*, *spisa*. Men det relativt stora svenska inslaget består till stor del av småord (*då*, *när*, *jaha*, *jag*, *dom*, *för*) och ord som inte skiljer sig i någon stor utsträckning mellan danska och svenska: *ute*, *vet*, *strumpor*, *ställa*, *vara*. I Anjas språk består, som det framgår av diagrammet i figur 5:2, ordförrådet huvudsakligen av gemensamma dansk-svenska lexem, men bland de svenska kan nämnas *utbilda*, *klä(de)r* och hjälpverbet *få*. Bland de danska orden finner vi adjektivet *god* (där man på svenska skulle ha använt *bra*) och substantivet *saftvand*.

Jämför man morfologi- och lexikonraden ser man att skillnaderna inte är särskilt stora, se figur 5:3. Andelen gemensamt dansk-svenska fält är något lägre hos alla tre talarna på morfologiraden och ligger på ca 75 % i genomsnitt. Ser man till fördelningen av de element som inte har en gemensam morfologi, syns ett större svenskt inslag hos alla tre talarna. Liksom vad gäller ordvalet är Ingrid mer svenskspråkig än Lisa även på den morfologiska nivån.

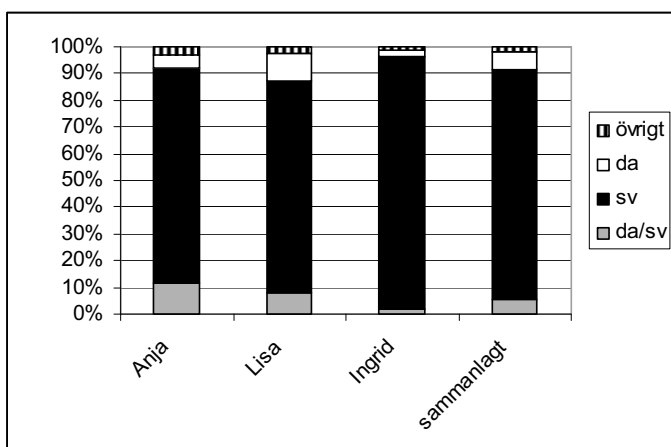

Figur 5.3. Andel olika språkliga kategorier på morfologiraden.

Den större andelen svenska på morfologisk nivå beror framför allt på att gemensamt lexikala segment i många fall har fått svenska ändelser, t.ex. verbet *passa/passe*, i en sats som för övrigt också är lexikalt och morfologiskt svensk: *dom passar nog ente* (samtal U3k:5). I några få fall är det språkliga kompromisser eller danska lexikala segment som böjs på svenska: t.ex. *koldare* (sv. *kallare*, i samtal U3i:3), *strömporna* (med svensk plural bestämd form, samtal I2f:1). Det vanligaste hos alla tre talarna är dock att danska lexikala segment också förses med danska böjningsändelser och att de svenska får svenska ändelser.

5.4.4 Uttal

Som det framgått ovan är en stor del av segmenten gemensamt dansk-svenska på flera av de fyra översta analysraderna. Detta innebär i praktiken inte att de svenska talarna för det mesta talar ett språk som låter som både danska och svenska, utan man kan säga att de gör ett språkval med sitt uttal. Använder man ett gemensamt dansk-svenskt ordförråd med gemensam dansk-svensk morfologi, idiomatiska konstruktioner och ordföljd kommer ju allt ändå att låta som svenska om uttalet är svenskt. Detta språkval framgår på ett övergripande plan av figur 5:4. Där framgår det att alla tre vårdbiträdena har framför allt ett svenskt uttal. Särskilt hos Ingrid är denna tendens stark.

Figur 5.4. Andel olika språkliga kategorier på uttalsraden.

Hos alla tre förekommer de icke-svenska segmenten på uttalsraden främst som enskilda ord här och där, och det rör sig då oftast om lexikalt och/eller morfologiskt danska segment eller språkliga kompromisser som uttalas på danska eller på en blandning av danska och svenska.

5.5 Sammanfattande diskussion

I detta kapitel har jag presenterat en beskrivningsmodell för de språkliga anpassningarna som vårdbiträdena gör i samtalen. I ett urval samtalssekvenser har deras språk beskrivits med utgångspunkt i ett rutschema där varje lexikalt segment kategoriserats på fem språkliga nivåer (ordföljd, idiomatik, lexikon, morfologi och uttal) utifrån om det är danskt, svenskt, både och eller på andra sätt en anpassning (t.ex. ”språklig kompromiss” eller blandning) till grannspråket. Denna visuella analysmetod ger en god överblick över hur mycket som danska och svenska faktiskt sammanfaller. Den synliggör också hur mycket vårdbiträdena utnyttjar olika delar av språket för att anpassa sitt språk till grannspråket, och hur anpassningar på olika nivåer kombineras med varandra.

På ett övergripande plan visar analysen att språklig konvergens till grannspråket eller ett bibehållande av modersmålet på en viss språklig nivå inte nödvändigtvis behöver åtföljas av konvergens respektive bibehållande på de andra språkliga nivåerna för samma segment. Ett segment kan alltså beskrivas som danska på en nivå, svenska på en annan och kanske ytterligare som en blandning på en tredje nivå. Jag har tidigare talat om språkliga kompromisser på ordnivå men detta gäller kanske i än högre grad för helhetsintrycket. Detta visar att det snarare är frågan om språkblandning mellan danska och svenska än om växling mellan två språkssystem när vårdbiträdena konvergerar, divergerar eller bibehåller sitt språkliga beteende. Madsen

(2008:60–61) har i sin undersökning av svenska expediters språk i interaktion med kunder i ett danskt köpcenter liksom jag kunnat notera att anpassningar på en språklig nivå, t.ex. uttal eller lexikon, kan kombineras med utblivna anpassningar på en annan, exempelvis ordföljd eller idiomatik. För övrigt fann hon att på de nivåer där hon gjort kvantitativa beräkningar (lexikon och uttal) är det den lexikala nivån som innehåller mest anpassning till danskan. Hon menar också att de morfologiska, syntaktiska och prosodiska nivåerna utan tvivel ”inholder meget mere svensk variation end det leksikalske niveau gør” (Madsen 2008:62). I mitt material är det också så att den morfologiska nivån i något större utsträckning är svensk än den lexikala.

Av analysen framgår också tydligt hur mycket som alltså är gemensamt för danska och svenska. Särskilt ordföljdsraden har en stor mängd fält kategoriserade som gemensamma och detsamma gäller i något mindre utsträckning för raden för idiomatik. Ett sätt för vårdbiträderna att färga sitt språk mer danskt är annars att använda danska idiomatiska uttryck och småord. Även på den lexikala raden är andelen gemensamma fält ganska hög. Man kan spekulera i huruvida vårdbiträderna medvetet utnyttjar de stora likheterna och talar på ett mer gemensamt dansk-svenskt vis än de skulle ha gjort i ett samtal med en landsman och det skulle vara intressant att göra en jämförelse. På uttalsraden är det dock svenska som är den överlägset vanligaste kategoriseringen.

Jämför man de tre talarna med varandra framgår att de har olika mycket danska i sitt språk. Mest danskspråkig på alla nivåer är Lisa och mest svenskspråkig är Ingrid, vilket särskilt syns på uttalsraden där hon gör väldigt få anpassningar till danskan. I följande kapitel kommer anpassningar på fem språkliga variabler att analyseras med en kvantitativ infallsvinkel i sitt interaktiva sammanhang.

6 De svenska talarnas variation mellan danska och svenska: fem språkdrag

Föregående kapitel gav en övergripande bild över hur de svenska vårdbiträdena anpassar sitt språk till danska på olika språkliga nivåer, och hur dessa anpassningar samspelar med varandra. Det gav även en uppfattning om vissa kvantitativa tendenser i dessa anpassningsmönster. I detta kapitel fördjupas analysen av anpassningsmönstren genom en kvantitativ undersökning av hur de svenska vårdbiträdena använder fem olika språkdrag. Liksom det föregående kapitlet är detta en studie av de språkliga val som talarna gör. Skillnaden ligger i att jag här i ett större material fokuserar på ett fåtal språkliga variabler, där ett klart och tydligt val mellan danska och svenska föreligger. Dessa språkliga variabler befinner sig på olika språkliga nivåer. Den första variabeln är syntaktisk och berör placeringen av verbalpartikeln före eller efter det direkta objektet. Två variabler är lexikala: danska eller svenska substantiv och negationen *ikke* eller *inte*. De två sista variablerna är fonetiska och berör uttalet av skriftens <g> med [g] eller [j] och uttalet av skriftens <k> eller med [k] eller [ç] före främre vokal eller <j>. Variablerna presenteras utförligare i avsnitt 6.3. Analysen av variablerna sker efter utomspråkliga faktorer som samtalsituation, aktivitet och samtalspartner, men den sätts även i viss mån i samband med språkstrukturella faktorer.

I det följande sammanfattas först tidigare forskning om liknande dialekt- eller språkkontaktssituationer. Därefter presenteras studiens syfte, frågeställningar och metod samt principer för materialurvalet. I avsnitt 6.3 beskriver jag de språkliga variablerna och i 6.4 de utomspråkliga bakgrundsvariablerna. Därefter följer en presentation av undersökningens analysresultat. Kapitlet avslutas med en sammanfattande diskussion.

6.1 Tidigare forskning

Dialektkontakt mellan talare av olika sorters geografiskt åtskild engelska har studerats kvantitativt på språkdragsnivå av ett flertal forskare, t.ex. brittisk engelska i Nordamerika (Trudgill 1986) samt amerikansk (Shockey 1984) och kanadensisk (Chambers 1992) engelska i Storbritannien. På nordisk grund har Nordenstam (1979) på liknande sätt ägnat sig åt språkkontakt

mellan talare med svenska och norska som modersmål, se även kapitel 2.5.¹⁶ Det är alltså i dessa studier, liksom i denna avhandling, fråga om talare med ursprung i skilda nationella språkgemenskaper med till viss del skilda språkliga normer, men samtidigt ingående i samma överordnade språkgemenskap, dvs. den globalt engelska respektive den nordiska.

Syftet för ovannämnda studier är i korta drag att kvantitativt beskriva en varietetsbytesprocess som sker hos individer som flyttat till eller vistats länge i ett nytt språksamhälle. Bytesprocessen studeras i de flesta fall i vad som brukar kallas *apparent time*, vilket här innebär en jämförelse mellan individer som varit olika länge i det nya landet. Chambers (1992) gör också en studie i reell tid genom att han spelar in informanterna vid två tillfällen med två års mellanrum. Shockey (1984) kunde utöver sina informanternas tal också studera sin egen varietetsbytesprocess i reell tid, då hon gjort sina intervjuer vid två tillfällen med tre års mellanrum; hon tillhör själv informantgruppen i fråga (amerikaner som flyttat till Storbritannien). Det dessa forskare främst intresserat sig för är att belägga om övergången till en ny varietet, i de fall en sådan förändring över huvud taget äger rum, sker enligt ett visst mönster. I vilken ordning tar informanterna upp vilka språkdrag? Vilka sociala och språkliga anledningar kan ligga bakom de förändringar som sker? För de engelskspråkliga studierna handlar det huvudsakligen om språkdrag på en fonetisk eller fonologisk nivå, medan Nordenstam (1979) studerar morfologiska och lexikala drag. Skillnaderna mellan de engelska varieteterna är ju främst fonetiska eller fonologiska medan skillnaderna mellan svenska och norska i högre utsträckning är morfologiska och lexikala. Man söker främst förklara varför vissa skillnader mellan språkssystemen berörs av varietetsbytesprocessen och andra inte. Nordenstam (1979:148–179) studerar också vilka sociala variabler, så som utbildning och socioekonomisk status, som kan ligga till grund för varför man är mer eller mindre benägen att närma sig det norska språket som svensk invandrare i Norge.

Ackommodationen ses i dessa undersökningar framför allt som anpassningar till ett nytt språkssystem och inte alltid så mycket som modifieringar som sker i en viss talsituation eller ett språkligt närmande till medlemmar av den nya språkgemenskap man befinner sig i. Chambers (1992) och Nordenstam (1979) har liksom Shockey (1984) utfört sina arrangerade intervjuer själva, trots att de tillhör informanternas gamla språkgemenskap, varför termen ackommodation blir något missvisande. Det man studerar rör sig i dessa fall alltså inte om anpassning till en samtalspartner utan snarare till en ny språklig livssituation. Chambers (1992) väljer också att tala om varietetsbytesprocessen som dialektinläring i stället för att som Trudgill (1986) och Shockey (1984) se det som ackommodation över lång tid. Nordenstam hade

¹⁶ Ohlsson (1978) har också med andra metoder och infallsvinklar studerat blandningen av danska och svenska språkdrag i skånska texter från Skånes övergångstid från danskt till svenskt. Här rör det sig alltså om ett samhälles skriftspråkliga varietetsbyte i historisk tid.

också assistans av en norsk medintervjuare, vilket möjliggjorde en jämförelse av talarbeteende i kontakt med svenskar respektive norrmän. För Trudgill (1986) utgör materialet i huvudsak observationer av engelsmäns, inklusive hans eget, språk vid konferenser och liknande arrangemang i USA. När interaktiva och psykosociala aspekter av varför man anpassar sitt språk till den nya språkgemenskapens varietet tas upp sker det främst på anekdotisk grund med utgångspunkt i författarens egna erfarenheter (Shockey 1984 och Trudgill 1986). I resultatredovisningen och diskussionen av resultaten i avsnitt 6.5 kommer jag att referera och anknyta till ovan nämnda studier.

6.2 Syfte, frågeställningar och metod

Även om denna delstudie ansluter sig till Nordenstams (1979), Trudgills (1986), Shockeys (1984) och Chambers (1992) studier av långtidsackommodation i dialekt- och språkkontakt är materialet av en annan karaktär. De nämnda studiernas material består av arrangerade intervjuer och observationer av andras och eget beteende jämte reflektioner över det egna beteendet. Föreliggande studie grundar sig på inspelningar av naturligt förekommande tal i interaktion. Detta ger möjligheter att undersöka andra aspekter hos sådan ackommodation, såsom dess sociala och kommunikativa funktion. Den kvantitativa analysen av de språkliga anpassningarna i samtalsmaterialet ger insikter i vilka skillnader mellan språken som samtalsdeltagarna själva uppmärksammar som skillnader, kanske som potentiella problemkällor eller som markörer för det andra språket. Till skillnad från de ovan nämnda studierna studerar jag här främst de språkliga anpassningarnas eller ackommodationens plats i interaktionen i de samtal och aktiviteter som talarna ägnar sig åt, och intresserar mig alltså inte i samma utsträckning för varietetsbytesprocessen eller för makrosociala anledningar till ackommodationsbenägenhet som socialgrupp och utbildningsnivå.

Jag vill här med hjälp av ett kvantifierat mått på graden av anpassning i de svensktalande vårdbiträdenas tal undersöka vilka språkdrag de förändrar, i vilken utsträckning detta sker och vilka förklaringar som kan finnas till det. Jag vill också studera om olika typer av anpassningar görs av olika talare med olika relationer till varandra och hur situationen kan inverka på detta (jfr Trudgill 1986:4). Skiljer sig de tre olika vårdbiträdena åt på något sätt när det gäller sättet att anpassa sitt språk till sina dansktalande samtalspartner? Talar de mer eller mindre danskt med olika pensionärer? Finns det någon skillnad i Lisas tal, som ju också spelats in under pauser med kolleger, när hon vänder sig till kollegerna och när hon talar med pensionärerna? Anpassar sig de svenska talarna på olika sätt i olika typer av tal eller aktiviteter (såsom småprat, utförande av praktiska sysslor eller tal om arbetsuppgifter)? Och vad kan det säga oss om anledningarna, bakgrunden, till ackommodationen?

Analysmetoden har för detta kapitel inspirerats av den klassiska kvantitativa sociolingvistik (t.ex. Labov 1966, Trudgill 1974 och Nordberg 1972) där ett antal olika språkliga variabler (t.ex. uttal eller ej av postvokaliskt /r/ i engelska) studeras med avseende på i vilken utsträckning olika varianter av dem används av talare tillhörande olika sociala kategorier (t.ex. kön, ålder och socialgrupp). I föreliggande studie har fem språkdrag valts ut och de studeras kvantitativt men alltså inte i förhållande till makrosociala kategorier, utan i förhållande till sådana utomspråkliga faktorer som återfinns i själva samtalssituationen: vårdbiträdets samtalspartner och vilken typ av tal och aktivitet hon ägnar sig åt. Genom att knyta an den individuella språkliga variationen till utomspråkliga variabler som samtalspartner och taltyp syftar analysen till att ge en grundläggande förståelse för vilken roll de interaktionella aktiviteterna spelar för hur deltagarna närmar eller avlägsnar sitt språkliga uttryck till samtalspartnerns språkvarietet. Denna kvantitativa analys blir på så vis också en utgångspunkt för studiet av bland annat den språkliga ackommodationen i de kvalitativa sekventiella interaktionsanalyserna som följer i kapitel 7 och 8.

6.2.1 Materialurval och excerpering

Jag har i denna delstudie alltså närgranskat fem olika språkdrag. De olika språkdragen är olika ofta förekommande i materialet och de har därför excerperats i olika stora delar av samtalsmaterialet. Det gäller ju att kunna göra beräkningar som i alla fall uppnår en miniminivå av statistisk säkerhet, men då excerperingen är en ganska tidsödande process finns det heller ingen anledning att gå igenom hela materialet efter ett visst språkdrag om det har hög frekvens. När ett tillräckligt stort antal belägg av ett språkdrag uppnåtts i relation till de olika utomspråkliga variablerna som jag valt att studera (talare, taltyp och adressat) har excerperingen av draget i fråga avbrutits. Milroy (1987:134–136) diskuterar hur stort detta tillräckliga beläggantal är för att man ska kunna vara ”reasonably certain that the observed variation reflects a speaker’s norm rather than random fluctuation in the data” (Milroy 1987:134–135). Guy (1980, cit. i Milroy 1987:135) menar att ett minimiantal på 30 belägg per variabel är vad man ska sikta på. Inom statistiken är 30 en gränslinje mellan små och stora urval. Med ett beläggantal under 10 är sannolikheten stor för att resultatet ska reflektera ett slumpmässigt utfall, påpekar Milroy (1987:135), och det är därför ett rimligt mål att sträva efter ett antal belägg som i så stor utsträckning som möjligt överskrider 10. Här bör man givetvis också hålla i minnet att beläggen för en språklig variabel kommer att fördela sig över flera bakgrundsvariabler. Om jag t.ex. vill studera i hur stor utsträckning ett vårdbiträde använder den danska varianten av en språklig variabel i olika samtalstyper, måste jag ha minst 10 belägg av variabeln i fråga, helst fler, från varje samtalstyp. Om dessa krav inte har

kunnat uppnås har jag inte gjort några beräkningar för variabeln i samband med bakgrundsvariabeln i fråga.

Olika stora delar av korpusen har således kommit till användning för de olika variablerna, men för de flesta (i stort sett alla utom variabeln svenska/danska substantiv) har excerperingar gjorts i så gott som hela samtalskorpusen. I materialurvalet under excerperingsprocessen har jag strävat efter en så jämn fördelning som möjligt mellan deltagare och olika aktiviteter. Jag började excerperingen i de samtalsutdrag som transkriberats och valts ut för den föregående detaljbeskrivningen, se avsnitt 5.1 ovan. Detta material var dock långt ifrån tillräckligt för den kvantitativa studien och utökades. Excerperingen i steg två gjorde jag till stor del utan stöd av transkriptioner och de möjligheter att kontrollera i en textfil efter belägg som jag kunde ha missat vid genomlysningen. I stället har jag lyssnat igenom samtalen två till tre gånger. Varje belägg förde jag in i en loggbok tillsammans med relevant information om bland annat samtal, adressat, talare, samtalsämne, aktivitet och kontext. En grov transkription av belägget med den näraliggande kontexten fördes också in för att göra det möjligt att lokalisera belägget igen. I följande avsnitt kommer jag att beskriva de fem språkliga variablerna.

6.3 Språkliga variabler

Nordenstams kriterier när hon konstruerade sitt norskhetsindex (1979:33) var att de språkliga variablerna skulle vara: 1) frekventa; 2) klart olika i de båda språken; 3) klart åtskilda strukturellt och oberoende av varandra. Utöver dessa tre kriterier har jag strävat efter att de ska representera olika språkliga nivåer för att på så sätt ge en uppfattning om anpassning på olika plan. Variabel 1 är syntaktisk. Variabel 2 är lexikal och tar upp innehålls-tunga ord, medan variabel 3, som också är lexikal, berör formord (negation). Variablerna 4 och 5 är fonetiska.

Att de morfologiska variablerna, t.ex. -a/-e infinitiv, fått utgå från studien beror främst på att de i så stor utsträckning i fallet danska/svenska befinner sig i ett gränsland mellan morfologi och uttal och det är svårt att dra en skarp gräns mellan talad danska och (syd)svenska i obetonade stavelser. Att det kan vara så svårt att bedöma om uttalet och därmed morfologin i dessa fall är dansk eller svensk beror främst på att morfemen som skulle kunna vara intressanta för denna studie befinner sig i obetonade stavelser och att både vokal- och konsonantkvalitet därmed blir extra svåra att uppfatta exakt. Jag har dessutom blivit tvungen att överlag välja bort språkliga variabler som grundar sig på skillnader i vokalkvalitet. I ett material som inte spelats in under kontrollerade former i en studio är det mycket svårt att med säkerhet höra skillnad på olika vokaler. Även om materialets ljudkvalitet är förhållan-

devis god är det inte heller möjligt att med hjälp av spektrogram se skillnad på vokalerna, eftersom det är för mycket störande bakgrundsljud.

6.3.1 Syntaktisk variabel: partikelplacering

Den första av de fem undersökta variablerna är syntaktisk. En sådan är intressant att jämföra med de övriga, då den är mer komplex och för att förändras torde kräva mer i kognitivt avseende från talaren än en lexikal eller en fonetisk variabel (jfr Levelt 1989).

De syntaktiska skillnaderna mellan danska och svenska är dock få och små, vilket också kunde ses i analysen i föregående kapitel där fälten på ordföljdsnivån nästan genomgående visade sig vara gemensamt dansk-svenska. Något större urval av syntaktiska variabler som var klart olika i de två språken och dessutom tillräckligt frekventa i materialet fanns alltså inte och den syntaktiska variabel som presenteras nedan var praktiskt taget utan konkurrens. Ett undantag från de i stort sett sammanfallande ordföljdsprinciperna i danska och svenska är placeringen av verbalpartikeln i verbfraser som *ta upp*, *dra för*, *torka av* och *ställa fram*. Danskan placerar normalt partikeln efter det direkta objektet medan den i svenskan placeras mellan verbet och det direkta objektet, t.ex. da. *Jeg har sat kartoflerne/dem ned i kælderen* och sv. *Jag har satt ner potatisen/den i källaren* (exempel från Kristensen 1986:115).

Problematiska i kategoriseringen visade sig en viss typ av partikelverb vara. Det rör sig om *ha/ta/få på/av sig ngt* alternativt *ngt på/av sig ~ have/tagel/få ngt på/af (sig?)* i fråga om kläder, där idiomatisk svenska ofta har ett reflexivt pronomen, vilket danskan oftast inte har. I kombination med reflexivpronomenet blir partikeln lösare knuten till verbet i svenskan och placering både före och efter objektet går bra.

Tablå 6:1. Kategoriseringsprinciper för variabel 1.

Verbkonstruktion	Exempel	Kategoriseringsprincip
1. ha ngt på	<i>hade du ikke en nattskjorta på igår?</i>	excerperas ej
2. ha på ngt	<i>hade du ikke på en nattskjorta igår?</i>	excerperas ej
3. ha på sig ngt	<i>hade du ikke på dig en nattskjorta igår?</i>	excerperas ej
4. ha ngt på sig	<i>hade du ikke en nattskjorta på dig igår?</i>	excerperas ej
5. ta ngt på	<i>når du tar uret på imorron så ska du ta...</i>	da
6. ta på ngt	<i>når du tar på uret imorron så ska du ta...</i>	sv
7. ta på sig ngt	<i>når du tar på dig uret imorron så ska du ta...</i>	excerperas ej
8. ta ngt på sig	<i>når du tar uret på dig imorron så ska du ta...</i>	excerperas ej
9. få ngt på	<i>så får du li den här ble'n på</i>	da
10. få på ngt	<i>så får du li på den här ble'n</i>	sv
11. få på sig ngt	<i>så får du li på dig den här ble'n</i>	excerperas ej
12. få ngt på sig	<i>så får du li den här ble'n på dig</i>	excerperas ej

Mönstren demonstreras med autentiska exempel från samtalen och konstruerade omformuleringar av dem i tablå 6:1. De autentiska exemplen är kursiverade i tablå. Då variablerna bör vara tydligt binära, vilket möjliggör ett val mellan en dansk variant och en svensk variant, har jag ej excerperat konstruktioner med reflexivpronomen som 3–4, 7–8 och 11–12 samt sådana förekomster där den yttrade danska konstruktionen på idiomatisk svenska skulle motsvaras av en konstruktion med ett reflexivpronomen. Detta innebär alltså att belägg som exempel 1 och 2 inte heller har excerperats, men att belägg som exempel 5, 6, 9 och 10 excerperats och kategoriserats som danska eller svenska.

6.3.2 Lexikala variabler

I studiet av hur talarna varierar mellan danska och svenska i sitt ordval kunde jag antingen välja att sammanföra ord av samma ordklass till en kategori, t.ex. substantiv eller verb, eller så kunde jag välja att studera särskilt frekventa ord av formordstyp, t.ex. pronomen. Det är möjligt att variationsmönstren mellan de två varieteterna ser olika ut bland innehållstunga ord, som substantiv och verb, jämfört med formorden och jag har därför valt att studera båda ordtyperna. Därför representeras den lexikala nivån av två skilda variabler som här presenteras i avsnitt 6.3.2.1 och 6.3.2.2.

6.3.2.1 Variabel 2: danska/svenska substantiv

Den första lexikala variabeln är modellerad efter Nordenstams (1979) variabel svenska/norska substantiv som ingick i hennes norskhetsindex (NIX). Liksom Nordenstam (1979:43) väljer jag att bortse från egennamn, substantiv som ingår i fasta fraser och substantiverade adjektiv. Nordenstam delade sedan upp substantiven i fyra grupper, svenska substantiv (t.ex. *pojke*), norska substantiv (t.ex. *gutt*), substantiv som är gemensamma för bägge språken (t.ex. *år*) och blandformer, där t.ex. ett norskt lexem böjs med ett svenskt böjningsmorfem (exempelvis *gutt-ar*). I uträkningen av substantivkomponenten i NIX uteslöt hon blandformerna och de gemensamma substantiven, så att variabeln blev binär och jämförbar med de andra (Nordenstam 1979:46–47). Jag kommer att använda mig av motsvarande substantivkategorier.

Substantiven delar jag alltså in i danska substantiv (DA), svenska substantiv (SV), gemensamt danska och svenska substantiv (GE) samt blandformer (BL). I den kvantitativa analysen och i jämförelserna med de övriga variablerna tar jag sedan bara hänsyn till exklusivt danska och svenska substantiv och på så vis görs variabeln binär liksom de andra. Bedömningen om vad som är ett gemensamt eller ett särspråkligt substantiv gör jag liksom i det föregående kapitlet från ett nuspråkligt perspektiv. De så kallade språkliga kompromisserna som fanns med i beskrivningen av anpassningsmönstren i det föregående kapitlet har jag i denna kvantitativa studie räknat in i kategorin danska substantiv. Att de fått en mer framskjuten placering i

det föregående kapitlet beror på att syftet där var att mer detaljerat belysa och lyfta fram alla de språkliga uttrycksmöjligheter som talarna använder sig av. Inte heller har de skånska substantiven fått någon särskild kategorisering i denna delstudie, utan de räknas här som svenska. Det förtjänar också att nämnas att de språkliga kompromisserna och de skånska substantiven endast står för ca 3 % respektive 1 % av beläggsamlingen.

Nordenstam (1979:43) valde vid gränsdragningen mellan kategorierna att ha skriften och ett idealt standarduttal som överordnad likare och räkna ord som i både norsk ortografi och norskt standarduttal klart skiljer sig från ett svenskt ord som norska och omvänt för svenska ord. Avviker ordet från någon av eller båda dessa kriterier räknas det till bägge-kategorin (jag benämmer den kategorin *gemensam*, GE). Vissa mindre stavnings- och uttalsskillnader bortser Nordenstam från (1979:44–46). Jag har av olika anledningar valt att använda mig av andra kategoriseringsprinciper. I stället för att ta hänsyn till ortografi och standarduttal bedömer jag de olika substantiven från fall till fall. Eftersom variabeln är lexikal faller det sig i mitt tycke logiskt att för varje belägg först bedöma dess lexikala tillhörighet. Det är ju egentligen det som Nordenstam också gör när hon utgår från ordens standardortografi men att förlita sig på ortografiska principer i ett talspråksmaterial känns för min del otillfredsställande. Det ska dock också nämnas att grannspråkets skrift inte är irrelevant för de svenska talarna (som vi sett i föregående kapitel är svenskt läsuttal av danska ord inte ovanligt i materialet), men detta faller ändå in under en lexikal kategorisering. Vidare vill jag poängtera att det uttal som är intressant för mig i min kategorisering inte är ett idealiserat standarduttal utan det uttal som talarna har vid varje tillfälle.

I kategoriseringen har jag i första hand utgått från substantivets lexikala tillhörighet och därefter bedömt uttalet från fall till fall. Som vi sett i det föregående kapitlet är uttalet en viktigt markör för talarna vad gäller språkvalet. Kan substantivet oavsett dess uttal lexikalt räknas som antingen endast danskt (t.ex. *pårørende*, *pude*, *uge*) eller endast svenskt (t.ex. *krycka*, *flicka*) kategoriseras det givetvis som danskt respektive svenskt. I de fall där talaren med svenskt läsuttal yttrar ett danskt ord, kategoriserar jag alltså detta som danskt eftersom det lexikalt är danskt (t.ex. [øjne] för <øjne>). När det gäller böjda substantiv kan böjningen i många fall styra om ett substantiv ska räknas som svenskt eller danskt, t.ex. ordet *krigen* (i bestämd form singularis) är danskt medan *kriget* är ett svenskt ord. Likaså tar jag här i de fall där det är möjligt hänsyn till eventuella obestämda artiklar: om *krigen* bedöms som danskt bör ju rimligtvis *en krig* också göras det medan *ett krig* räknas som svenskt. Om substantivet lexikalt och böjningsmässigt skulle kunna vara både danskt och svenskt har uttalet i det specifika fallet bedömts. Skulle uttalet i det aktuella fallet (bortsett från stød och tonaccent) kunna vara både danskt och svenskt förs excerpten till kategorin *gemensam* (GE). Är uttalet däremot tydligt danskt (bortsett från stød) eller svenskt räknas det som

danskt respektive svenskt, då jag här menar att talaren genom sitt uttal gör ett språkval.

Sammansatta ord behandlar jag som ett belägg. Finns sammansättningen i lexikaliserad form i båda språken bedöms den som gemensam. Finns sammansättningen i lexikaliserad form bara i det ena språket har jag fört den till detta språk. Sammansättningen *kvällsmat* kategoriseras alltså som svensk medan *aftensmad* räknas som danskt. I många fall finns motsvarande sammansättningar på båda språken, t.ex. *småkager/småkakor* och *rugbröd/rågbröd* där ett av sammansättningsleden sammanfaller medan det andra avviker mer eller mindre från grannspråkets. I dessa fall har sammansättningarna kategoriserats efter det avvikande ledet – *småkager* och *rugbröd* räknas alltså som danska och *småkakor* och *rågbröd* som svenska. Till kategorin blandformer räknas excerpter som på olika sätt utgör blandningar av språken. Hit hör t.ex. sammansättningar med led från båda språken (t.ex. *aftensmat* eller *vaskekorgen*) och danska ord som fått svensk böjning (exempelvis *nøjlar* – uttalat [nøjlaʁ], motsvarande det danska *nøgler* och inte det svenska *nycklar*).

6.3.2.2 Variabel 3: ikke/inte

Denna lexikala variabel fanns också med i Nordenstams studie om svenskan i Bergen (1979). Den är ofta förekommande i alla typer av tal och är lätt att excerpera. Den svenska varianten av variabeln är *inte* och den danska varianten *ikke*. Eftersom det är ett vardagligt talspråk som undersöks tycker jag i likhet med Nordenstam (1979) att det är möjligt att dra en gräns mellan språken här trots att ordet *icke* med samma betydelse finns på svenska. Stilvärdet hos *icke* avviker så markant från vardaglig talad svenska att ett [ike] i den typ av tal som det är fråga om här bör kunna räknas som ett närmande till danskan och inte som ett stilistiskt svenskt val. Samtidigt är det kanske så att det faktum att ordet också finns i svenskan skulle kunna göra det lättare för de svenska talarna att välja den danska formen. I studiet av denna variabel skulle man också kunna beakta hur talarna uttalar den – är det på svenska [ike] eller på danska [ɪg]. Det skulle dock göra att variabeln inte längre skulle vara binär och jag har därför valt att inte ta hänsyn till uttalsaspekten. I de flesta fall ligger vårdbiträdenas uttal nära [ike].

6.3.3 Fonetiska variabler: klusil/frikativa

De två fonetiska variablerna [k]/[ç] och [g]/[j] är strukturellt närbesläktade och beskrivs därför tillsammans. För att förklara variablerna 4 och 5 måste man utgå från ortografin och därmed från de två språkens gemensamma historia. Grafemen <k> och <g> får framför främre vokal i svenskan normalt uttalet [ç] respektive [j]. Danskan har här ett klusiluttal som ligger närmare den moderna stavningen. Konsonantgrafemklustren <gj> och <kj> får i svenskan uttalen [j] respektive och [ç] och i danskan [gj] respektive [kj]. I

tablå 6:2 nedan finns en översikt över de två standardspråkens uttalsregler. Variablerna skulle kunna ses både som en enhetlig variabel och som två delvariabler vilka kan studeras var och en för sig. Jag har här valt att betrakta dem var och en för sig då det under excerperingen visade sig att de betar sig helt olika. Dessutom är [g]/[j]-variabeln mycket mer frekvent än [k]/[ç], vilket skulle ge snedfördelningar i beräkningarna om siffrorna lades samman.

Tablå 6:2. Variabel 4 och 5.

Grafem	Svenskt uttal	Danskt uttal	Exempelord
k	ç	k	köra/køre, kär/kær
g	j	g	göra/gøre, gick/gik, gyde
gj	j	gj	gjorde, gjuta

När det gäller variabel 5, [k]/[ç], finns det för svenskans del en viss regional variation för ett fåtal (inlånade) lexikala fonem som t.ex. förleden *kilo-* och substantivet *kex*. Hos vissa talare uttalas de med frikativa och hos andra med klusil. Talarbeteendet skiftar för dessa specialfall från lexem till lexem och dessutom förekommer inget av dessa ord i excerptsamlingen, varför inga särskilda undantag behöver göras för dem.

I analysen av de två fonetiska variablerna tar jag också hänsyn till den språkliga omgivningen de förekommer i, t.ex. fonetisk kontext och typ av ord (danskt eller svenskt), se avsnitt 6.5.2.2.

6.4 Utomspråkliga bakgrundsvariabler

Bakgrundsvariablerna anger de förutsättningar som ligger till grund för analysen av de olika språkdragens variationsmönster.

6.4.1 Talare

Då endast tre talare förekommer i materialet finns ingen möjlighet att gruppera dem efter t.ex. ålder, kön, social bakgrund mm. utan deras beteende rörande de olika språkdragen bör här lämpligen beskrivas för varje talare enskilt. Det framgick också tydligt av analysen i föregående kapitel att vårdbiträdenas språkliga anpassningsbeteende är individuellt. Samtalsmaterialet är dessutom för de olika talarna olika stort och i viss mån av olika karaktär, vilket också gör det olämpligt att sammanföra beläggen från de tre talarna till en grupp.

Analyserna av vårdbiträdet Anjas språkbruk blir begränsade jämfört med analyserna av de två andras tal eftersom det inspelade materialet med henne är så litet, och vissa variabler förekommer i så begränsad omfattning att statistiska beräkningar blir omöjliga.

6.4.2 Samtalspartner

Jag vill studera huruvida vårdbiträdena varierar sitt språkbruk beträffande de utvalda dansk-svenska variablerna beroende på vem de talar med. Om ett vårdbiträdes språkliga anpassningsgrad skulle ändras efter vilken samtalspartner hon har kan detta förstås utifrån hennes samtalspartners personlighet, uppskattade grannspråkskunskaper och den relation hon har till samtalspartnern. Men även samtalens varierande karaktär och innehåll hos olika pensionärer skulle kunna spela en roll för att förklara ett varierande språkbruk.

För Anja blir inte denna variabel intressant då hon endast interagerar med en pensionär i inspelningarna. Ingrid interagerar med sammanlagt 5 olika pensionärer och de flesta språkdrag förekommer i tillräckligt stor omfattning för att en analys ska möjliggöras. Samtalen är av olika typ hos de olika pensionärer som Ingrid besöker. Hos en del pensionärer sitter hon mest ner och talar medan hon utför flera olika praktiska sysslor hos andra. Variationen i samtalskaraktär hos de olika pensionärerna är inte riktigt lika stor för Lisa men den går inte att bortse ifrån helt och hållet. Lisa interagerar i materialet med sammanlagt 5 olika pensionärer men hennes samtal är överlag kortare än Ingrids och det går därför endast att studera det mest frekventa språkdraget, vilket är danska/svenska substantiv, utifrån vem Lisa talar med. För Lisa är det däremot möjligt att jämföra hennes språkbruk när hon talar med pensionärerna som grupp och när hon talar med sina danska kolleger. Materialet tillåter sådana jämförelser för alla språkdrag utom partikelplacering.

6.4.3 Taltyper

Varje variabelbelägg har kategoriserats efter vilken typ av aktivitet som deltagarna ägnar sig åt när belägget yttras. Taltypskategorierna har bestämts induktivt under genomgången av materialet. De fyra olika taltyper som jag urskiljer har valts för att möjliggöra en kvantifiering av materialet och innebär en grov övergripande karaktärisering av vad som försiggår. Det är inte alltid uppenbart hur en talsekvens ska kategoriseras eftersom mänsklig kommunikation ofta sker på flera plan samtidigt. Taltyperna presenteras nedan i tablå 6:3.

Tablå 6:3. Taltyper.

Benämning	Förkortning
Småprat	SP
Småprat under arbete	SA
Arbetsrelaterat tal (ej praktiskt orienterat)	AT
Tal orienterat mot praktiska göromål i talögonblicket	TP

Jag kommer här att diskutera och exemplifiera hur jag dragit gränser mellan de olika kategorierna. Med småprat (kategorierna SP och SA) åsyftas den

sorts samtal som inte berör arbetssituationen eller de sysslor som utförs, har utförts eller kommer att utföras. Som Coupland (2000:1) påpekar sammanfaller den sociolingvistiska termen småprat (eng. *small talk*) med det allmänspråkliga bruket. I kategorin SP innefattar jag de delar av mötena mellan pensionärer och vårdbiträden där de talar om allt annat än de praktiska sysslor som vårdbiträdet är där för att utföra, eller de eventuella problem pensionären har med sin hälsa och annat som vårdbiträdet har som uppgift att hjälpa till med. Småpratet kan t.ex. handla om vädret, barn och barnbarn eller en fin skjorta som någon av dem har på sig. Kategorin SA (småprat under arbete) innehåller samma typ av tal med den skillnaden från SP att det samtidigt utförs en praktisk, ibland ganska intim, syssla, såsom att pensionären får hjälp med att klä av sig inför sänggåendet eller att tvätta sig. I exempel 6:1 nedan sitter Ingrid och pensionären Stine och talar om Ingrids dotter. De har just avslutat inrapporteringen av Stines mediciner och gör inget annat än att tala med varandra, varför sekvensen kategoriseras som småprat (SP).

Exempel 6:1. U3k:1 alene.

01 VB: så ringde hon ja sa ja kan ju'nte
 02 hjälpa dej för ja e ju i Lillestrup ju
 03 PE: ja ja, .hhh er hun mycke alene
 04 VB: pt nae hon vaknar klockan sju på
 05 morronen
 06 PE: ja
 07 VB: å då klarar hon sej selv ju
 08 PE: ja hvor længe har hun gjort de tre år;
 09 VB: nej ohnej bara de här första år[et e de
 10 PE: [nåh ja
 11 for noen ganger har jeg (.) tyckes jeg
 12 synd om barn a- .hh at mamma eh er så
 13 ute[(på arbejde)
 14 VB: [ja de klart ju (.) nå detta e
 15 första året[hon e själv
 16 PE: [nåh
 17 PE: ja [de bra
 18 VB: [.hhja
 19 PE: ehja
 20 VB: å sen slutar hon skolan klockan tre.
 21 PE: ja
 22 VB: så ja e oftast hjemme eller nära på

I exempel 6:2 är rad 2–14 däremot kategoriserat som småprat under arbetet (SA) eftersom Lisa här håller på att hjälpa pensionären Margrethe av med kläderna inför sänggåendet. Raderna 1 och 16 kategoriseras som praktiskt orienterat tal (TP).

Exempel 6:2. I2e:1 söt bluse.

01 VB: så tar vi den li af
 02 (0.7)
 03 VB: de va en söt bluse du häär
 05 (1.4)
 06 VB: de'n söt bluse; (.) du [har
 07 PE: [ja den er

sekvenser infälda i småprat eller i längre partier av tystnad. I exempel 6:4 har Margrethe tagit sin sista kvällstablett och ska nu hjälpas i säng av Lisa.

Exempel 6:4. 12e:4 ta fatt.

01 (9.0)
02 VB: så:e?
03 PE: ja
04 (0.5)
05 VB: >ska vi se ska du< li ta fatt i den
06 här, (0.4) så tar ja benen?
07 PE: °ja°=
08 VB: et to [tre.
09 PE: [tre.
10 (3.5)
11 VB: ble de for ma:?
12 PE: nej, den er go.
13 VB: de go nok?
14 (2.4)
15 PE: hr hhø ((hostar svagt))
16 (2.3)
17 VB: hov
18 (1.2)
19 VB: e:h Margrethe, vill du komma lidt
20 højjer opp?
21 PE: lidt højjer, (0.3) for jeg ligger å
22 leser lidt.

Uppdelningen i dessa olika taltyper är långt ifrån så enkel och tydlig som resonemanget ovan kanske ger intryck av. Gränsdragningen mellan småprat och arbetsrelaterat tal samt mellan arbetsrelaterat tal och praktiskt orienterat tal är inte alltid helt uppenbar. En småpratig sekvens om vad pensionären hittat på tidigare under dagen kan t.ex. successivt gå över till att handla om pensionärens dåliga hälsa. Tal som intuitivt först uppfattas som småprat innehåller också andra funktioner. Det kan överföra relevant information om pensionärens hälsotillstånd (t.ex. som svar på frågan *hur är det med dig idag?*), eller så kan det fungera som förtäckta klagomål på hur vårdbiträdet eller någon av hennes kolleger utför sitt arbete. I dessa gränsfall har jag fattat beslut från fall till fall utifrån kontexten och vad talarna verkar orientera sig mot som yttrandets huvudsakliga funktion. Den ovan givna beskrivningen ger framför allt de övergripande principerna för kategoriseringen.

6.5 Resultat

Resultatredovisningen inleder jag med en översikt över de olika språkliga variablernas frekvens och beläggantal (6.5.1). Därefter följer en genomgång av några språkliga aspekter inför analysen (6.5.2). I avsnitt 6.5.3 belyser jag de övergripande skillnaderna mellan de tre vårdbiträdena. Avsnitt 6.5.4 behandlar huruvida vårdbiträdenas samtalspartner på något sätt inverkar på anpassningsmönstren och i avsnitt 6.5.5 görs motsvarande analys utifrån

taltyp. I bilaga 3 finns en sammanställning i tabellform över antalet belägg hos varje vårdbiträde uppdelat efter bakgrundsvariabler och kategorisering.

6.5.1 De språkliga variablernas frekvens och beläggantal

I det följande vill jag som en bakgrund ge en översiktligt redovisning av antalet belägg för olika variabler och hur de fördelat sig i olika kategorier.

I tabell 6:1 nedan presenteras det totala antalet belägg som excerperats av de olika språkdragen. Det framgår tydligt att Anjas språkbruk tyvärr inte kan analyseras kvantitativt ur särskilt många aspekter eftersom beläggen helt enkelt är för få. Endast variablerna danska/svenska substantiv och *ikke/inte* kan studeras och då endast i begränsad omfattning. Att Ingrid i de flesta fall har fler belägg än Lisa kan i viss utsträckning förklaras med att materialet där hon medverkar är större än det där Lisa deltar.

Tabell 6:1. Beläggantal för språkdragen sorterade efter talare.

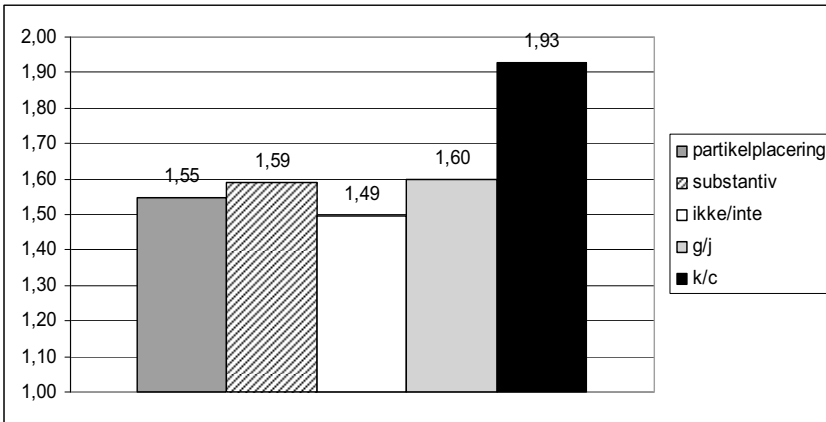
Variabel	Anja	Lisa	Ingrid	Totalt
Partikelplacering	1	50	68	119
Da/sv substantiv	34	186	141	361
Ikke/inte	22	111	112	245
g/j	9	53	109	171
k/ç	0	40	54	94

Antalet belägg är olika fördelade hos vårdbiträdena för de olika språkdragen. Om man jämför Ingrid och Lisa ser man att skillnaden är minimal för *ikke/inte*, medan Ingrid har mer än dubbelt så många belägg för [g]/[j] som Lisa och 27 % färre belägg för substantivvariabeln. Detta hänger förmodligen samman med vilka sysselsättningar och samtalsämnen vårdbiträdena ägnar sig åt i samtalen. Som det framgår av tabellen ovan är det variabeln danska/svenska substantiv som har flest belägg – detta trots att den excerperats i den minsta mängden material. För Lisa och Ingrid kan beräkningar göras för alla utomspråkliga bakgrundsvariabler avseende detta språkdrag medan möjligheterna för beräkningar i Anjas del av materialet är mer begränsade.

När det gäller beläggantal är det slutligen värt att notera att för den syntaktiska variabeln, partikelplacering, har en markant snedfördelning uppkommit mellan de olika taltyperna som studeras i avsnitt 6.5.5. Snedfördelningen ligger mycket i variabelns natur då den ju i stor utsträckning berör verb som beskriver sakers fysiska förflyttning i rummet och som används vid praktiska sysslor, t.ex. *ta upp något, lägga ner något, ta av något*. Av alla 119 belägg i denna kategori förekommer 76 i taltypen *tal orienterat mot praktiska göromål i talögonblicket* (TP), 25 i typen *arbetsrelaterat tal* (AT) och endast 16 i *småprat* (SP) och två i *småprat under arbete* (SA).

6.5.2 Språkliga aspekter på variationen

Varje belägg i excerptsamlingen har kategoriserats som antingen danskt eller svenskt och då även försetts med ett värde, 1 för svenska och 2 för danska. Dessa värden möjliggör en beräkning av medelvärden som indikerar graden av danska respektive svenska för de olika språkliga variablerna.

Figur 6:1. Medelvärden för de språkliga variablerna i hela materialet. 1 = svenska; 2 = danska.

Vid en genomgång av de språkliga variablerna i hela materialet framkommer det att en av variablerna, den fonetiska variabeln [k]/[ç], i materialet som helhet har ett medelvärde som ligger nära 2, dvs. att större delen av beläggen är danska. Övriga variabler har, som det framgår av figur 6:1 ovan, medelvärden mellan 1,49 och 1,60 vilket tyder på att variabiliteten för dem är större. Den fortsatta analysen syftar till att söka eventuella mönster i denna variabilitet. Några av variablerna har dock speciella språkliga förutsättningar för variationen som jag först vill redogöra för. Det gäller särskilt substantivvariabeln och de två fonetiska variablerna.

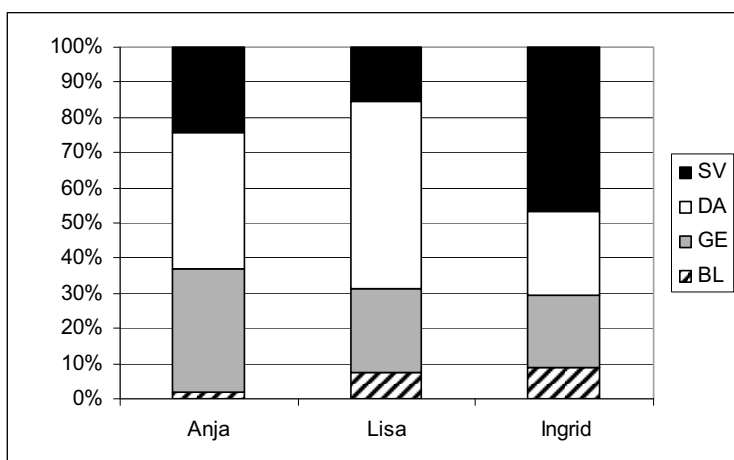
6.5.2.1 Substantivvariabeln och de övriga substantiven

Variabeln danska/svenska substantiv skiljer sig något åt från de övriga språkliga variablerna i studien då den ju också hänger tätt samman med övriga substantiv, alltså de substantiv som inte räknas som enbart danska eller svenska utan som blandformer (BL) eller gemensamma substantiv för de båda språken (GE). Nedan presenteras hur fördelningen mellan de fyra substantivkategorierna ser ut i det excerperade materialet. Av tabell 6:2 framgår beläggantalet för de tre vårdbiträdena.

Tabell 6:2. Antal belägg i olika substantivkategorier.

	Anja	Lisa	Ingrid
Blandade former	1	20	18
Gemensamma former	19	64	41
Danska	21	144	48
Svenska	13	42	93
Totalt	54	270	200

Av diagrammet (figur 6:2) nedan framgår proportionerna mellan kategorierna procentuellt. Jämför man fördelningen för Lisa och Ingrid i diagrammet ovan finner vi att ungefär samma andel av substantiven för dessa två talare tillhör kategorin gemensamma substantiv, drygt 20 %.

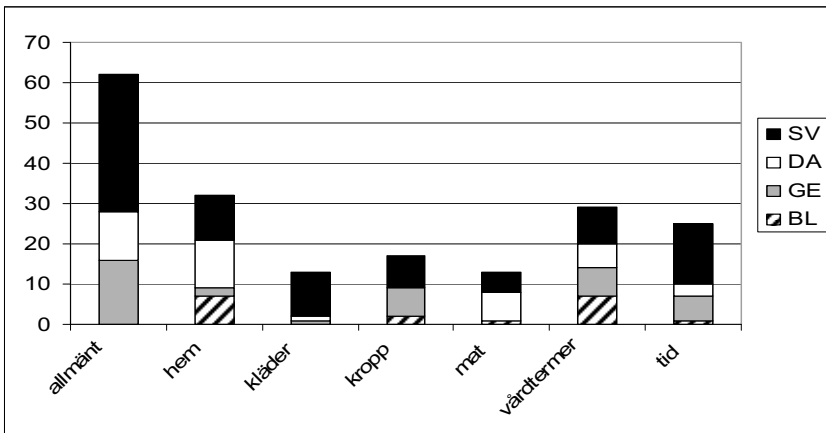
Figur 6:2. Fördelning mellan olika substantivkategorier. SV = svenska; DA = danska; GE = gemensamma; BL = blandformer.

I beskrivningen i kapitel 5 framkom att nästan 90 % av de ord som vårdbiträdena använde var av den gemensamma typen jämfört med 20 % av substantiven i denna delstudie. Anledningen till den så mycket högre andelen ligger i att där studerades alla ord och inte bara de innehållstunga orden. Majoriteten av formord och småord är ju gemensamma på danska och svenska. Vidare var det i föregående kapitel på den lexikala raden fråga om kategorisering av rotmorfem, varför även blandformer och ord som har avvikande böjning på danska och svenska kategoriserats som lexikalt gemensamma. Här har de dock ofta räknats som danska eller svenska beroende på deras uttal och/eller böjning.

Jämför man Lisa och Ingrid ser man också att andelen svenska och danska substantiv tillsammans är ungefär lika stor för dem, ca 70 %, men när det gäller fördelningen mellan de två kategorierna skiljer sig de två vårdbiträdena markant åt och det är ju den fördelningen som är intressant för varia-

beln i fråga. Att variabeln danska/svenska substantiv berör ungefär lika stor del av Lisas och Ingrids använda substantiv gör jämförelser mellan de två talarna möjliga. Anjas mönster ser dock annorlunda ut med en större andel gemensamma substantiv (ca 35 %). Anja är ju bara inspelad i tre likartade samtal med en och samma pensionär, varför också det använda ordförrådet i inspelningarna torde bli mer begränsat.

I diagrammen i figurerna 6:3 och 6:4 nedan presenteras Ingrids och Lisas substantivbruk indelat efter grova semantiska kategorier.¹⁷ Utöver den generella tendensen att Lisa använder större andel danska substantiv än vad Ingrid gör, vill jag ta upp några andra tendenser i vårdbiträdenas substantivbruk.

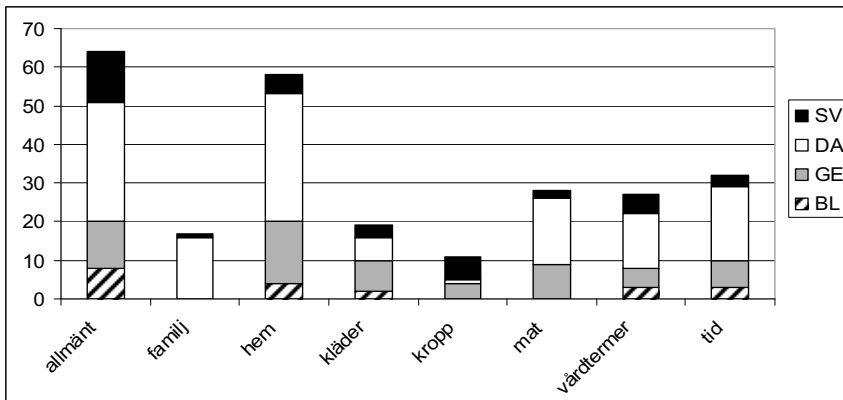

Figur 6.3. Antalet substantiv av olika typ hos Ingrid.

Fördelningen i de generella kategorierna *allmänt* (t.ex. orden *avis*, *fest*, *kronor*, *ting* och *betydelse*) och *tid* (ord som *dag*, *månad*, *uge* och *afton*) följer i stort sett den övergripande fördelningen som presenterats i figur 6:2 ovan.

Bland de andra kategorierna vill jag först lyfta fram kategorin *vårdtermer*, som ju är typisk för just den situation som talarna verkar i. Bland dessa termer finns ord som *bækkenstol* (ett slags potta på ben som kan användas nattetid för att bespara pensionärerna en tur till toaletten), *sengehest* (en uppfällbar skyddskant på sängen för att förhindra att man faller ur sängen) och *stöttestrumpor* (här återgivet i den i materialet vanliga blandformen). Till vårdtermerna har jag också räknat de mer allmänspråkliga *piller/pilla*, *stok* (käpp) och *kräm*, vilka utgör en stor del av de gemensamma substantiven i denna kategori.

¹⁷ Några mindre kategorier (*väder* och *samhälle* samt *familj* för Ingrid) är inte medtagna i diagrammen.

Figur 6.4. Antalet substantiv av olika typ i Lisas tal.

Att vårdtermerna ändå i så stor utsträckning är danska eller blandformer med stor dansk andel är inte förvånande. Arbetsmiljön är dansk och dessa specifika företeelser är starkt knutna till den, varför talarna också enklast benämner dem på danska. Även Madsen (2008:53) fann ett stort antal danska fackord från butikens fackområde i de svenska expediterans samtal med danska kunder, vilket speglar ett liknande förhållande till fackterminologin som för de svenska vårdbiträdena.

Till vården hör också i stor utsträckning kategorin *kropp*, men här finner man hos båda vårdbiträdena endast få eller inga särdanska ord. Till skillnad från den förra kategorin hör de flesta ord för kroppsdelar till våra gemensamma arvord (t.ex. *ben*, *rygg* och *hår*) som ju därför här kunnat räknas som gemensamma (GE). Att vårdbiträdena också använder en stor andel svenska former av arvorden (t.ex. *benen*, *hjärta*, *tänderna*) i denna kategori kommer sig nog också av de svenska formernas närhet till de danska. Dessutom omnämns kroppsdelarna ofta med klar och tydlig anknytning till den fysiska kontexten, varför talarna i alla fall av förståelighetsskäl inte torde behöva närma sig danskan.

Kategorierna *mat* och *hem* har å andra sidan båda förhållandevis små andelar svenska hos de två talarna trots att även dessa innehåller en hel del arvord. Den mat det talas om är så gott som genomgående den mat som pensionären får sig serverad. Det rör sig alltså om danska maträtter och ofta finns det också en matsedel på danska som vårdbiträdena utgår ifrån. De skriftliga källorna som i talet om maten ofta funnits till hands i själva situationen eller tidigare spelar förmodligen en viss roll för danskinslaget i denna kategori. Börestam Uhlmann (1994:113–114) nämner också hur hennes informanter tar upp grannspråksord från en skriftlig förlaga. Orden i kategorin *hem* påminner till viss del om vårdtermerna, då de ju också så starkt är knutna till den danska arbetsmiljön. De danska ord i denna kategori som vårdbiträdena använder är i stor utsträckning ord som berör hemskötselssysslor (t.ex. *vasketøj* och *skraldepåse*), men även allmänna ord där danskan

och svenskan avviker från varandra (t.ex. *stuen* i st.f. *vardagsrummet*, *sengetæppe* i st.f. *överkast*, *vindu* i st.f. *fönster* och *nabo* i st.f. *granne*).

6.5.2.2 De fonetiska variablerna

Redan vid en översiktlig genomgång visar det sig att de två fonetiska variablerna skiljer sig ganska markant från varandra. Variabel 4, [g]/[j], uppvisar en betydligt större variation än variabel 5, [k]/[ç], som hos alla vårdbiträdena nästan bara har danska belägg. Jag kommer i detta avsnitt att granska de två variablerna utifrån en lexikal synvinkel, för att se om något i de stora skillnaderna kan förklaras lexikalt. I tabellerna 6:3 och 6:4 nedan presenteras i vilka ord beläggen för variablerna [k]/[ç] och [g]/[j] förekommit.

Tabell 6:3. Ordförekomst för variabeln [k]/[ç].

Antal belägg	Ord	Ordets språkliga tillhörighet
22	köpa/købe (med böjda former)	gemensamt
11	köra/køre (med böjda former)	gemensamt
10	känna/kende (med böjda former)	gemensamt
8	kika (lång vokal, med böjda former)	svenska
6	køkken (med böjda former och sammansättningar)	danska
5	kikke (kort vokal, med böjda former)	danska
3	kirsebær (med sammansättningar)	danska
3	kylling	danska
3	kylskap	blandform
3	kørlista/kørelista	gemensamt
3	natkjole	danska
2	inkøb	gemensamt
2	kæmpestor	danska
2	kæreste (med böjda former)	danska
2	København	danska
2	København	svenska
1	bekymra	gemensamt
1	genkender	danska
1	käft	gemensamt
1	källare	svenska
1	kørstol	danska
1	køtt	svenska
1	utkik	gemensamt

Som framgår av tabell 6:3 är det de tre verben *köpa*, *köra* och *känna* i olika böjningsformer som är vanligast och förekommer i relativt stor omfattning. Gemensamt för de tre verben är att de finns i likartade former i både danska och svenska. De flesta (fem) av de få belägg (sammanlagt åtta) av den svenska varianten som förekommer gäller verbet *känna/kende*; *køper* uttalas en gång med svensk variant och övriga svenska belägg återfinns hos verbet *bekymra* och substantivet *utkik*, som ju endast förekommer en gång var i materialet. Bortsett från att Ingrid uttalar verbet *känna* på svenska i 5 fall av

7 verkar inga lexem särskilt påverka om talarna väljer den danska eller svenska varianten av denna variabel. Jämför man de vanligaste orden för [k]/[ç]-variabeln med de vanligaste för [g]/[j]-variabeln finner man förklaringen till att den senare variabeln har så många fler belägg än den förra.

Av tabell 6:4 framgår att verbet *göra* och dess böjda form *gör* är mycket vanliga i materialet (80 belägg). Även de övriga formerna *gjorde* och *gjort* av samma verb förekommer med ganska stor frekvens (13 belägg).¹⁸ Verbet *göra* är till skillnad från de vanligaste verben i [k]/[ç]-variabeln ganska betydelsestomt och förekommer i de mest skilda samtalsämnen. Det kan, på samma sätt som när ett pronomen får ersätta ett substantiv, stå i stället för ett annat verb.

Tabell 6:4. Ordförekomst för variabeln [g]/[j].

Antal belägg	Ord	Ordets språkliga tillhörighet
80	gör/göra/gør/gøre	gemensamt
38	igen	gemensamt
13	gick	gemensamt
13	gjort/gjorde	gemensamt
7	begynde	danska
4	gi/gir	danska
2	igenom	gemensamt
2	giftes/gifter	gemensamt
2	gerne	danska
2	gitta	skånskt
2	gällde/gäller	gemensamt
2	gömma	svenska
2	Göteborg	svenska
1	begynnelse	danska
1	genkende	danska
1	morrngymnastik	gemensamt

Vidare står även adverbet *igen* för många belägg hos denna variabel. Några liknande högfrekventa ord förekommer inte för [k]/[ç]-variabeln.

Variationen är för [g]/[j]-variabeln betydligt större än för [k]/[ç], som ju nästan genomgående har fått danskt uttal. I hela materialet uttalas 59 % av [g]/[j]-beläggen med danskt uttal och 41 % har svenskt uttal. För [k]/[ç]-variabeln är motsvarande siffror 92 % och 8 %. För det allra vanligaste lexemet i [g]/[j]-variabeln, *göra* och även för *gjorde/gjort*, är fördelningen mellan de två uttalsvarianterna jämn. För *igen* finns en viss övervikt för den danska varianten (28 av 38 excerpter). Bland de något mer ovanliga orden kan man skönja vissa tendenser till att lexemet skulle ha betydelse för om talaren väljer den danska eller svenska varianten: *gick* (13 belägg) förekommer endast i svensk form och det i nuspråken huvudsakligen danska verbet

¹⁸ Anledningen till att jag här inte fört dem till samma lexem i listan beror på att de fonetiskt är så skiljaktiga.

begynde (7 belägg) endast i dansk form, vilket även gäller för *gi/gir* (4 belägg). Det sistnämnda förekommer dock med så få belägg att det inte går att utesluta ett slumpmässigt utfall, men värt att notera är att de svenska motsvarande formerna av samma verb, *ge/ger* inte alls påträffats i materialet. Sammanfattningsvis för [g]/[j]-variabeln gäller att det för de ord som kategoriserats som gemensamma i tabellen ovan inte finns några klara tendenser för hur variabeln uttalas, bortsett från ordet *gick*. De danska orden får däremot nästan genomgående också ett danskt uttal (med undantag av *begynelse*). De få ord som kategoriserats som svenska har fått både danskt och svenskt uttal. Det svenska namnet *Göteborg* uttalas exempelvis med klusil, [g], i båda de excerperade fallen.

6.5.3 Övergripande skillnader mellan talarna i relation till vissa språkstrukturella aspekter

En jämförelse av de tre vårdbiträdenas data för de olika språkliga variablerna visar att Ingrid vid alla variabler har större andel svenska belägg än de andra två. Vårdbiträdenas medelvärden för hela materialet presenteras i tabell 6:5 nedan, där det framgår att Ingrids språk, när det gäller de utvalda språkliga variablerna, är markant mer svenskt än de andra två vårdbiträdenas. Medelvärdet är genomsnittet av vårdbiträdenas index för de olika språkliga variablerna.¹⁹ För detta värde har jag alltså sökt undvika att de mer frekventa variablerna (som *ikke/inte* och substantiv) överrepresenteras. Totalindex är beräknat som ett genomsnitt av alla beläggs värden och tar ingen hänsyn till att vissa variabler står för många fler belägg än andra. På grund av det lilla antal belägg som Anja har för många av variablerna gäller medelvärdet för henne endast de två mest frekventa variablerna och totalindex bygger på ett litet antal belägg, varför värdena för henne inte är riktigt jämförbara med de andra.

Tabell 6:5. Vårdbiträdenas variationsmedelvärden i hela materialet. 1 = svenska, 2 = danska.

	Medelvärde	Totalindex
Anja	1,79	1,73
Lisa	1,79	1,75
Ingrid	1,44	1,35

Som framgår av tabell 6:5 har Lisa betydligt större andel danska belägg i sitt tal än vad Ingrid har. En anledning till att det är just Lisa som är den mest danskspråkiga är förmodligen att hon också är den som i högst grad är omgiven av danska, eller kanske snarare har minst daglig kontakt med svensk-talande. Hon har flyttat till Danmark och bor där med sin man, som invandrat från ett icke-nordiskt land, och deras son, medan de två andra vårdbiträ-

¹⁹ Dessa värden framgår av tabell 6:6 nedan.

dena varje dag återvänder till Sverige där de också interagerar med sin omgivning på svenska. Detta kan jämföras med Nordenstams (1979:178) uppställning över vilka sociala faktorer som underlättar respektive hindrar hennes svenska informanternas anpassning till norskan. Där framkommer det bland annat att de som ofta reser till Sverige och/eller är gifta med svenskar eller umgås mest med andra svenskar i mindre utsträckning anpassar sig till norskan. Även Haastrup & Teleman (1978:23–24) kunde notera hos sina svenska universitetslärarinformer i Roskilde att de som veckopendlade från Skåne genomsnittligt uppgav sig vara mindre danskspråkiga, än de som bosatt sig i Danmark och därmed var mer inlemmade i en dansk miljö även utanför arbetet. När det gäller de olika vårdbiträdenas attityder till danskan och deras uppfattning om språk och identitet, är det dock svårt att dra några paralleller till Nordenstams undersökning, som ju bygger på en mycket större informantgrupp. Hos alla tre vårdbiträdena framskymtar en positiv attityd till danskan och Danmark, och de har ju alla tre en likartad social status genom sitt arbete. De kan alltså inte kontrasteras mot varandra på dessa punkter.

Går man in och ser på de språkliga variablerna var och en för sig (se tabell 6:6²⁰) ser man att det inte finns någon språklig variabel i materialet där Ingrid har större andel danska former än Lisa. I de fall där jämförelser går att göra med Anja (substantiv och *ikke/inte*) ser vi att även hon huvudsakligen har danska varianter.

Tabell 6:6. Vårdbiträdenas medelvärden för de språkliga variablerna.

	partikel- placering	da/sv substantiv	ikke/inte	[g]/[j]	[k]/[ç]
Anja	–	1,62	1,96	–	–
Lisa	1,70	1,77	1,88	1,59	2,00
Ingrid	1,44	1,34	1,02	1,56	1,85

När det gäller *ikke/inte* vill jag också påminna om att Anja ett flertal gånger också använder negationen *ej*, men dessa belägg har inte räknats in i denna kvantitativa undersökning.

Av tabell 6:6 framgår det även att den variabel som i högst utsträckning är dansk hos både Lisa och Ingrid är [k]/[ç]-variabeln. Jämför man Lisa med Ingrid framskymtar två olika individuella strategier. Det är Ingrid som varierar mest i sitt beteende mellan de olika språkliga variablerna. Skillnaderna mellan Lisa och Ingrid kan ibland vara mycket stora, som för *ikke/inte*-variabeln, där Lisa har ett medelvärde på 1,88 (dvs. att hon oftast säger *ikke*) medan Ingrid har medelvärdet 1,02 (hon säger nästan bara *inte*). När det gäller [g]/[j]-variabeln, å andra sidan, beter sig de två vårdbiträdena i stort sett likadant. Ingrid anpassar sig i störst utsträckning på de fonetiska

²⁰ I de fall där uppgift saknas har det inte funnits ett tillräckligt stort antal belägg för att kunna göra beräkningar med ett minimum av statistisk säkerhet.

variablerna (med medelvärdena 1,85 för [k]/[ç] och 1,56 för [g]/[j]), i något mindre utsträckning syntaktiskt (1,44 för partikelplaceringen) och allra minst lexikalt (1,34 för danska/svenska substantiv och 1,02 för *ikke/inte*). Hos Lisa, som ju generellt sett är betydligt mer danskspråkig, är den lexikala anpassningen, bortsett från [k]/[ç]-variabeln, den mest betydande.

I ljuset av Nordenstams (1979) undersökning av svenskar i Norge är det värt att påpeka att Ingrid, det minst danskspråkiga vårdbiträdet, framför allt utnyttjar de fonetiska variablerna och inte de lexikala i sin anpassning till danskan, medan Lisa, det mest danskspråkiga vårdbiträdet, i högre grad anpassar sig lexikalt (men även fonetiskt). Nordenstam (1979:54) fann nämligen hos sina informanter att de minst norskspråkigas inslag av norska bestod av just lexikala anpassningar. Chambers (1992:677) har i en undersökning av hur kanadensiska ungdomar tar upp brittisk engelska efter en flytt till England slagit fast som sin första princip för dialektinläring att "lexical replacements are acquired faster than pronunciation and phonological variants." Även Trudgill (1986:25) påpekar att ackommodation (över lång tid) till en dialekt börjar på den lexikala nivån, då de lexikala skillnaderna är framträdande (*salient*) för talarna, lätta att lära in och dessutom osystematiska. Analysresultaten för Ingrid antyder dock att det för språkparet danska och svenska kan vara så att fonetiska anpassningar också kan tas upp tidigt, ungefär samtidigt som lexikala. Föreliggande studie är dock inte en undersökning av i vilken ordning svenskar i långtidskontakt med danska assimilerar olika språkliga drag eftersom det är svårt att säga om det ena vårdbiträdet skulle ha kommit längre än det andra i en sådan process. Lisas större inslag av danska skulle dock kunna indikera att hon haft en mer långvarig kontakt med danska och befinner sig på ett senare stadium i en varietetsbytesprocess än Ingrid. Jämförelsen med Nordenstams (1979) studie försvåras ytterligare av att den inte omfattar några fonetiska variabler. De fonetiska skillnaderna mellan danskan och svenskan är mer betydande än mellan norska och svenska respektive mellan kanadensisk och brittisk engelska. Det är inte osannolikt att detta faktum kan spela en roll för vilka språkskillnader man registrerar som betydande och därmed väljer att förändra i första hand. Särskilt variabeln [k]/[ç] tycks alltså framträdande och dessutom lätt att lära in för talarna i detta material.

När det rör sig om ackommodation till danska från svenska indikerar alltså denna studie att anpassning till grannspråket även i tidigare skeden av långtidskontakt kan ske på den fonetiska nivån såväl som på den lexikala. Detta är dock något som skulle behöva följas upp och undersökas i en större studie. Vidare är det inte heller otänkbart att en analys av inspelade intervjuer skulle ge andra resultat än en studie av naturligt förekommande samtal. Här är det dock värt att dra sig till minnes analysen i föregående kapitel, där det tydligt framgick att Lisa och särskilt Ingrid inte anpassade sig i någon högre grad på uttalsnivån. Strategiska anpassningar i fråga om en viss variabel är alltså en sak men den övergripande bilden av uttalsanpassning i all-

mänhet ger ett annat intryck. Just detta beteende, att i liten utsträckning närma sig danskan uttalsmässigt med undantag av anpassningar på just [k]/[ç]-variabeln och i viss mån också [g]/[j]-variabeln, tyder på goda kunskaper om hur man kan minska den språkliga friktionen och därmed kanske också underlätta förståelsen för samtalspartnern. Detta kan talaren göra utan att behöva avvika i någon större utsträckning från sina normala uttalsvanor.

Att vårdbiträdena inte anpassar sig till danskan enligt samma mönster utan följer olika individuella strategier framgår både av föregående kapitel och denna kvantitativa studie. Detta har paralleller i Nordenstams undersökning där förekomsten av norska former av flera morfologiska variabler inte uppvisar någon regelbundenhet i den ordning de tagits upp i informanternas språk (se Trudgills 1986:26–28 diskussion av hennes undersökning).

Efter att dels informellt ha observerat engelsmän bosatta i USA under föreläsningar, konferenser och liknande, dels ha observerat sitt eget beteende i liknande situationer, menar Trudgill (1986:15–21) att ackommodationen hos de talare som över huvud taget anpassar sig språkligt till amerikansk engelska tycks ske efter ett visst mönster, i en viss ordning, när det gäller de fonetiska variablerna. Det är i hans undersökning främst det intervokaliska *t*:et i ord som *better* som engelsmännen förändrar till en alveolar flapp [ɾ] i sin ackommodation.²¹ Det beror enligt Trudgill (1986:19) på att den förändringen inte får några fonologiska följder. Vidare menar Trudgill (1986:19) att förändringen inte heller medför några homonymer (för de engelska talarna) och dessutom finns den intervokaliska flappen också i vissa infödda brittiska varieteter (t.ex. i London och Wales). Detta sistnämnda faktum innebär också att variabeln inte är så starkt markerad som amerikansk, vilket skulle vara en anledning till att ackommodation på den punkten är lätt gjord för en brittisk talare. Förhållandena som Trudgill beskriver för dessa anpassningar liknar de som gäller för de två fonetiska variablerna. Ett skifte från [j] till [g] eller från [ç] till [k] får inte heller några fonologiska konsekvenser i svenskan, vilket torde göra upptagandet av de danska varianterna lättare. Dessutom finns *ljuden* redan i svenskan, om än oftast i andra fonetiska omgivningar.

Att [k]/[ç]-variabeln i så mycket högre utsträckning än [g]/[j]-variabeln används av vårdbiträdena i anpassningen till danskan tyder vidare på att den förra skillnaden är mer framträdande än den senare. Att det svenska [ç]-ljudet inte finns i danskan och dessutom för icke-svensktalande kan vara svårt att skilja från [ɸ]-ljudet har förmodligen också spelat en roll för att göra just detta drag mer framträdande för talarna. För båda variablerna gäller också att de danska formerna har stöd i den ortografiska bilden i båda språken, något som Chambers (1992:697–701) lyft fram som en viktig aspekt för hur olika fonologiska variabler tas upp från en annan varietet.

²¹ En flapp (eng. *flap*) är en ”konsonant som bildas genom att den aktiva artikulatorn sveper framåt och på vägen tangerar artikulationsstället” (Engstrand 2004:326).

Liksom hos Nordenstam (1979:47–48) utgör *ikke/inte*-variabeln en skiljelinje mellan talarna. Vårdbiträdet Lisa använder nästan genomgående den danska varianten medan Ingrid håller sig till den svenska. Nordenstam menar att det tycks vara så att när väl formen kommit in i talarens språk sitter den fast i systemet och används flitigt, vilket ju också verkar vara fallet hos Lisa. Ingrid har däremot ännu inte tagit upp den i sitt språkssystem.

Den syntaktiska variabeln partikelplacering tog jag med i studien framför allt därför att den kan förväntas spela en ganska liten roll för hur talarna gör sig förstådda. Vidare var det tänkbart att förändringen av en syntaktisk variabel skulle innebära en större kognitiv insats från talaren än att byta ut ett fonem eller ett ord. Man skulle därför förvänta sig en ganska låg andel danska belägg. Båda vårdbiträdena har dock för denna variabel en andel som ligger i närheten av deras generella medelvärden. Variabeln var svår att jämföra med de övriga eftersom den finns i det praktiskt orienterade talet i hög utsträckning men sällan i småpratet. Men att talarna i så stor utsträckning som de gör använder den danska varianten tyder på god kännedom även om dansk ordföljd. Även om den inte skulle vara viktig för förståelsen, i alla fall inte på en ytlig nivå, så tyder talarnas utnyttjande av ackommodationsmöjligheterna också på denna nivå på en vilja att närma sig socialt och minska den språkliga friktionen, eller med andra ord att inte vilja låta annorlunda och märka ut sig som svensk (jfr Shockey 1984:92).

Eftersom de tre vårdbiträdenas språkliga beteende skiljer sig så markant åt kommer de i analysen efter övriga bakgrundsvariabler (avsnitt 6.5.4 och 6.5.5) att behandlas var och en för sig. Analysen utifrån de icke-språkliga bakgrundsvariablerna beskriver därmed ytterligare vårdbiträdenas individuella mönster.

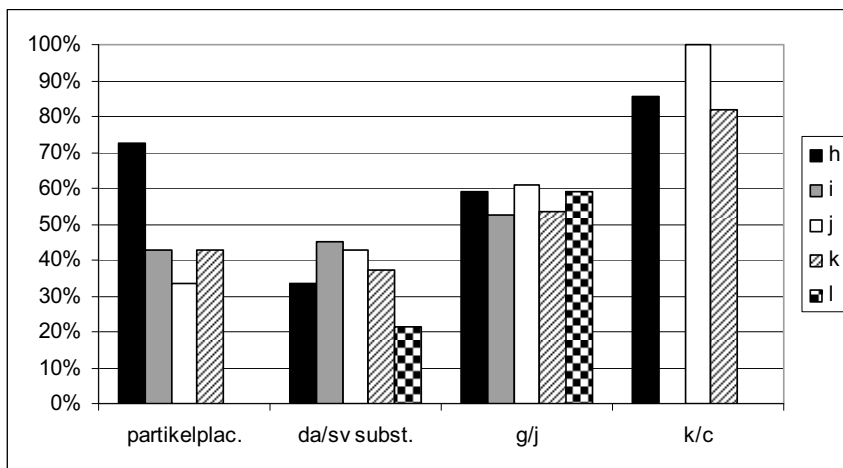
6.5.4 Samtalspartner

Beter sig ett och samma vårdbiträde språkligt på olika sätt med olika pensionärer? Har vårdbiträdet Lisa olika mängd danskinslag i sitt språk när hon talar med pensionärerna jämfört med när hon talar med sina kolleger? Är bakgrundsvariabeln samtalspartner mer avgörande för vissa språkliga variabler än för andra? I bilaga 3 finns en sammanställning av antalet belägg och deras kategorisering.

I samtalsmaterialet är det svårt att se några tydliga och genomgående mönster. Det tycks inte vara så att de två vårdbiträdena talar genomgående mer danskt eller mer svenskt med vissa pensionärer.

Studerar man Ingrids andel danska belägg för de olika språkdragen utifrån med vem hon talar är det inte heller möjligt att se något återkommande mönster för de språkliga variablerna. Detta framgår av figur 6:5, där beteckningarna *h*, *i*, *j*, *k* och *l* syftar på de fem olika pensionärer som Ingrid talar med. Då Ingrid uppvisar så liten variation i *ikke/inte*-variabeln, hon har nästan genomgående svenska (endast 4 % danska i samtalen med pensionären Lars och annars 0 % danska), har denna variabel inte tagits med i

diagrammet. Där ingen stapel finns i diagrammen har inte ett tillräckligt antal belägg funnits för att göra beräkningar. Variationen mellan danska och svenska presenteras härnäst i procentandelar istället för med indexvärden.

Figur 6.5. Andel danska varianter hos fyra studerade språkdragen i Ingrid's tal uppdelat efter samtalspartner. h = Eva, i = Anne-Sophie, j = Lise, k = Stine, l = Lars.

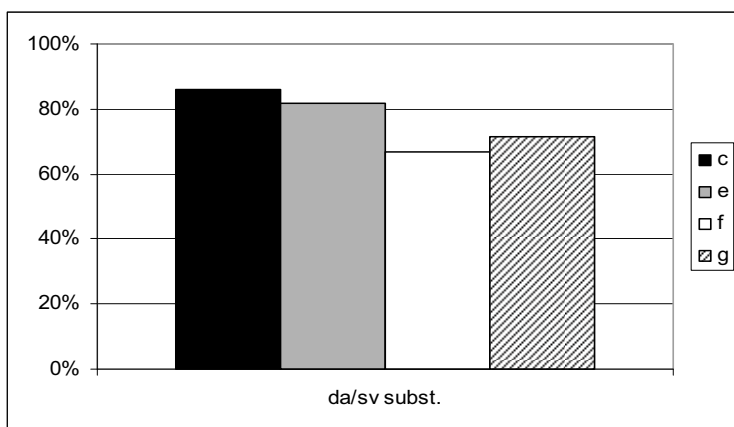
För variablerna *ikke/inte* (inte redovisad i diagrammet) och [g]/[j] verkar bakgrundsvariabeln samtalspartner inte påverka hur Ingrid närmar sitt språk till danskan. Andelen danska varianter är för dessa språkdrag ungefär lika stor oavsett vem hon talar med. När det gäller negations-variabeln hänger det nog mest samman med att det danska draget inte inlemmats i hennes språk. Detta kan jämföras med Nordenstams undersökning (1979:35), där informanterna i stor utsträckning använder antingen *ikke* eller *inte*. Skillnaderna i hennes tal med pensionärerna Anne-Sophie (i), Lise (j) och Stine (k) är dessutom för fyra av fem språkdrag små. Variabeln [k]/[ç] har få belägg i samtalen hos två av pensionärerna och därför behandlar jag inte den utifrån denna aspekt.

När det gäller variablerna partikelplacering och danska/svenska substantiv avviker dock hennes samtal med pensionärerna Eva (h) respektive Lars (l) från det beskrivna mönstret. I variabeln partikelplacering har Ingrid en markant högre andel danska substantiv (73 % jämfört med ca 40 %) när hon talar med Eva. På motsatt sätt men i mindre omfattning avviker hennes tal med Lars när det gäller variabeln danska/svenska substantiv (21 % jämfört med ca 40 %). Vad kan då detta bero på? När det gäller partikelplaceringsvariabeln kan det kanske vara så att beläggantalet är alltför litet, vilket kan ha gjort att statistiken blivit slumpmässigt missvisande. För just Eva överskrider beläggantalet för denna variabel den lägsta gränsen för en statistisk hållbar beräkning med minsta möjliga marginal – beläggantalet är 11 – medan det är något högre för de övriga pensionärerna. En genomgång av

vilka verbfraser som finns med bland beläggen ger inte heller någon förklaring till varför Ingrids tal med Eva skiljer sig så markant på denna punkt. Det är alltså inte så att hon exempelvis använt en högre andel danska verb när hon talat med denna pensionär än vad hon gjort med de andra. Inte heller finns det några avvikelser när det gäller beläggantal i olika taltyper i talet med Eva jämfört med de övriga pensionärerna. När det inte heller finns motsvarande mönster för de övriga språkliga variablerna tycks det mig långsökt att förklara avvikelsen med Evas person eller något i relationen mellan henne och Ingrid jämfört med relationen mellan Ingrid och de andra pensionärerna.

Variabeln danska/svenska substantiv skiljer sig också från de andra variablerna men i motsatt riktning. Här är det talet med Lars som avviker. I detta fall kan knappast ett litet material och skevheter i statistiken anföras som förklaring till det avvikande beteendet. Här är det tydligen så att Ingrid av någon anledning har använt ett mer svenskt substantivförråd i samtalen med Lars än med de övriga. Karaktären på dessa samtal avviker något från de andra samtalen då de ofta är längre. De består vidare till en mycket större del än hos de andra av småprat och tal som inte rör praktiska sysslor. Detta kan jämföras med analysen av variation efter taltyp (avsnitt 6.5.5), där det visar sig att småprat medförde en lägre andel danska varianter. Det är dessutom Lars som i väldigt hög grad styr samtalen och berättar saker medan Ingrids bidrag i mångt och mycket består av uppbackningar och korta inflikningar. Det är möjligt att något av förklaringen till Ingrids substantivbruk ligger i denna tillbakadragna roll. Vad hon bidrar med behandlas inte av Lars som viktigt och centralt för samtalsens fortskridande eller för att en syssla utförs rätt och riktigt, varför hon kanske inte heller anser det värt att anstränga sig med att lexikalt anpassa sig så att Lars lättare kan förstå. Det genomgående intrycket av samtalen med Lars är att det närmast rör sig om envägskommunikation på Lars villkor. Kanske gör denna envägskommunikation också Ingrid mindre benägen att uttrycka ett socialt närmande i form av lexikal anpassning. I samband med detta vill jag påpeka att Ingrids tal med Lars för de två övriga variabler där analys är möjlig (*ikke/inte* och [g]/[j]) inte skiljer ut sig markant från talet med de övriga. Det är till och med så att hon där har en något högre andel danska belägg. Men dessa två variabler har också en annan karaktär och är kanske inte heller lika centrala för förståelsen. Troligast är dock att förklaringen till avvikelsen ligger i den förhållandevis stora mängden småprat som Ingrid och Lars ägnar sig åt.

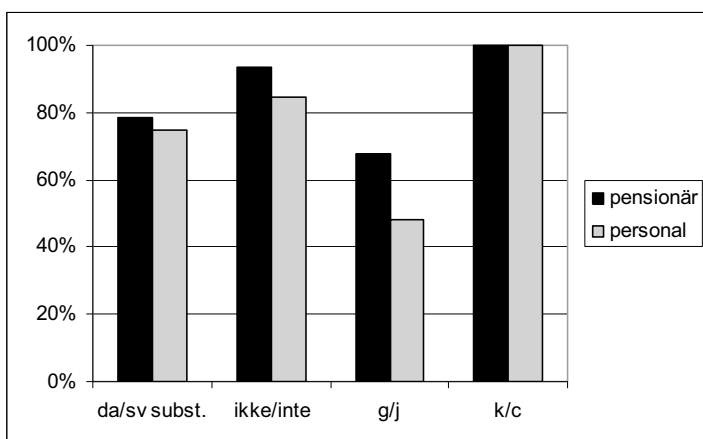
För Lisa var det på grund av samtalsmaterialets omfång endast möjligt att studera hennes språkliga beteende med varje pensionär var för sig beträffande variabeln danska/svenska substantiv. De mönster som framkommer där illustreras i figur 6:6. Andelen danska substantiv i förhållande till svenska är i alla samtalen ganska hög. Vissa skillnader mellan talet med de fyra olika pensionärerna (beläggen från samtalet med pensionären Åse (d) var för få för att tas med här) kan beläggas.

Figur 6:6. Andel danska belägg för variabeln danska/svenska substantiv i Lisas samtal med de olika pensionärerna. c = Anne-Marie, e = Margrethe, f = Søren, g = Grethe.

Den pensionär som Lisa använder minst andel danska med, Søren (f), tar sig i samtalen en ganska aktiv, berättande roll och vid flera tillfällen rör samtalen Sverige, vilket skulle kunna vara en förklaring till att andelen svenska substantiv är något högre än i samtalen med de andra pensionärerna. Även om samtalen med Søren inte är lika ensidiga som de som Ingrid för med Lars kan man här kanske se ett liknande beteende hos de två vårdbiträdena. Søren förefaller dessutom vara ganska väl insatt i svenska förhållanden, varför Lisa eventuellt också förväntar sig att han är bekant med ett svenskt ordförråd. Lisas anpassningsgrad skulle alltså kunna bero på hur bra hon förväntar sig att pensionären ska förstå svenska. I samtalen med Grethe (g) är andelen svenska substantiv dock ungefär lika stor och det är här fråga om en helt annan typ av samtal, där det mesta kretsar kring de sysslor som utförs i nuet. Grethe hör dessutom dåligt. Samtalen med Grethe liknar snarare de som Lisa för med Margrethe (e), där ju andelen danska är större. Kanske är det något i samtalsdeltagarnas personlighet och deras relation som gör att Lisa hos Margrethe närmar sig danskan mer.

När det nu inte var möjligt att kvantitativt studera Lisas språkliga beteende med varje pensionär för sig ger samtalsmaterialet i alla fall en möjlighet att jämföra hennes språkbruk när hon talar med sina danska kolleger och när hon talar med pensionärerna betraktat som en grupp. Variabeln partikelplacering kan dock inte analyseras ur denna aspekt eftersom den förekommer med ett så litet beläggantal i personalsamtalen. Som det framgår av diagrammet nedan (figur 6:7) är mönstret för de undersökta variablerna genomgående: Lisa använder oftare den danska varianten av variabeln när hon talar med pensionärerna än när hon talar med sina kolleger, utom för variabeln [k]/[ç] där hon inte uppvisar någon variation utan genomgående använder den danska varianten. Störst är skillnaden för den andra fonetiska variabeln, [g]/[j].

Figur 6:7. Andel danska varianter i Lisas tal. En jämförelse mellan adressatgrupperna pensionär och personal.

Det genomgående mönstret kan tyda på att Lisa anpassar sig i mindre utsträckning till sina kolleger eftersom hon förväntar sig att de har en större förmåga att förstå grannspråket än pensionärerna. I samtalen med kollegerna spelar också faktorn nedsatt hörsel och fysiskt avstånd²² en mindre roll för samtalandet än i samtalen med pensionärerna. Detta ställer mindre krav på att den språkliga friktionen reduceras med ackommodation. Vidare skiljer sig personalsamtalen till sin typ ganska markant från de mer praktiskt orienterade mötena med pensionärerna. Lisas anpassningsbeteende kan alltså förmodligen förklaras med att hon strävar efter att göra sig förstådd och kommunicera effektivt under kommunikativa förhållanden som är problematiska.

Sammanfattningsvis kan jag alltså inte se några direkta mönster som tyder på någon genomgående tendens i ackommodationen beroende på vem vårdbiträdena talar med av de olika pensionärerna. Däremot tycks Lisa göra skillnad på om hon talar med sina kolleger eller om hon talar med pensionärerna genom att använda mer danska varianter med pensionärerna än med kollegerna.

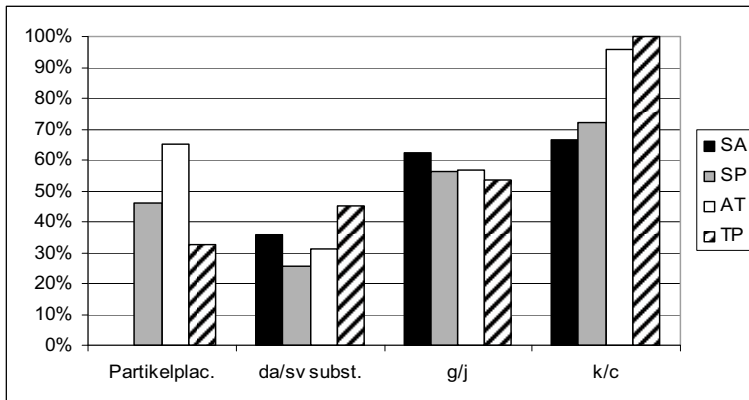
6.5.5 Taltyp

I olika samtalssituationer ägnar talare sig åt olika typer av social interaktion. Givetvis är talarnas relationer till varandra och det sociala samspelet relevanta för dem. Det är också något som hanteras interaktionellt oavsett vad man ägnar sig åt. Man kan dock förvänta sig att det är något som deltagarna orienterar sig mot på olika sätt och i olika stor utsträckning beroende på tal- och aktivitetstyp. I detta avsnitt behandlas frågan om aktiviteten påverkar hur vårdbiträdena närmar sig språkligt till danskan. Beläggen har kategori-

²² Som det kommer att framgå i följande kapitel befinner sig vårdbiträdena och pensionärerna ofta i olika rum eller med stort fysiskt avstånd när de talar med varandra medan personalsamtalen i stort sett försiggår ansikte mot ansikte runt ett bord.

serats efter taltyp, vilket innebär att de har bedömts som småprat under arbete (SA), småprat (SP), arbetsrelaterat tal (AT) eller praktiskt orienterat tal (TP), se avsnitt 6.4.3. Vårdbiträdenas resultat presenteras vart och ett för sig.

När det gäller taltyp går det inte riktigt att skönja en klar tendens i vårdbiträdenas anpassningar. I figur 6:8 presenteras andelen danska belägg för variablerna hos vårdbiträdet Ingrid, fördelat på de fyra olika taltyperna.

Figur 6:8. Andel danska varianter hos fyra av de studerade språkdragen i Ingrids tal uppdelat efter fyra taltyper, se avsnitt 6.4.3.

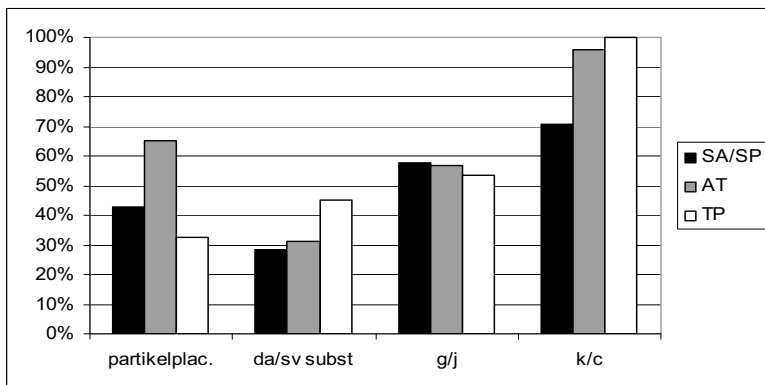
Variabeln *ikke/inte* har inte tagits med i diagrammet eftersom Ingrids variation där är så liten – bortsett från 4 % danska belägg i taltypen småprat (dvs. ett belägg) använder hon genomgående svenska. En utelämnad stapel i diagrammet (här partikelplacering SA) innebär att det inte finns ett tillräckligt antal belägg för statistiska beräkningar.

De fyra variablerna följer att döma av diagrammet inte samma mönster när det gäller variation efter taltyp. Vissa likheter finns dock mellan substantivvariabeln och den första fonetiska variabeln, [g]/[j], i det att skillnaden i andelen danska belägg inte är så stor mellan de olika taltyperna. För substantivvariabeln ligger nivån mellan 26 och 45 % och för [g]/[j]-variabeln mellan 53 och 63 %. För de två övriga variablerna är skillnaderna mellan taltyperna större.

De två fonetiska variablerna betar sig alltså, liksom när det gäller samtalspartner, inte likadant. Trots deras lingvistiskt sett stora likheter hanteras de inte på samma sätt. Fördelningen mellan de olika taltyperna för variabeln [g]/[j], är som nämnts ganska jämn. Ingrid kan alltså både oberoende av vem hon talar med och oberoende av vilken taltyp hon är inbegripen i, tänkas använda både den danska varianten och den svenska varianten av variabeln med en fördelning på ca 60/40 % till danskans fördel. Den andra fonetiska variabeln [k]/[ç], däremot, uppvisar en tydlig skillnad mellan småpratskategorierna å ena sidan och det arbetsrelaterade och praktiskt orienterade talet å den andra. I det senare används i högre utsträckning danska varianter

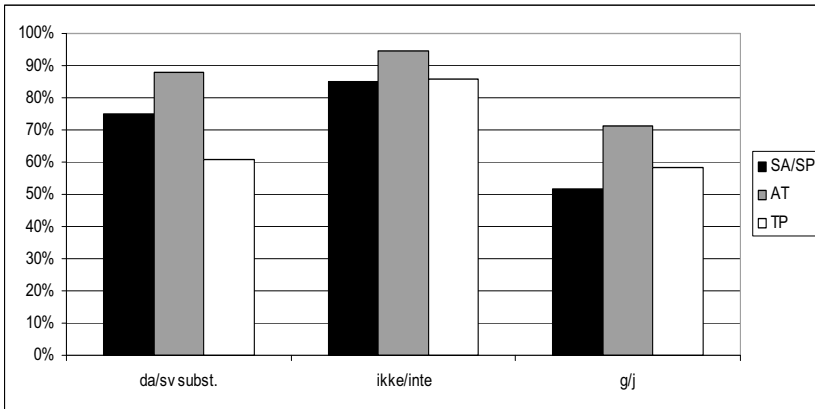
(96 respektive 100 % jämfört med ca 70 %). Kanske indikerar denna markanta skillnad mellan de två fonetiska variablerna att skillnaden [k]/[ç] är en tydligare markör för danska gentemot svenska än vad skillnaden [g]/[j] är. När det gäller [g]/[j] har Ingrid ett konsekvent osystematiskt blandspråk, i alla fall utifrån de bakgrundsvariabler som jag har valt att analysera.

Om man jämför de två småpratstyperna, SA och SP, med varandra, framkommer inga större skillnader. För vissa variabler har den ena kategorin något större andel danska belägg än den andra, och för andra är andelen något mindre. Det är alltså inte så att Ingrid ackommoderar mer till danskan i de småpratssekvenser där hon samtidigt utför en syssla. Därmed finns det inte heller någon anledning att hålla kategorierna isär. Därför och eftersom antalet belägg i SA-taltpen är förhållandevis litet, har jag i figur 6:9 slagit ihop de två småpratstyperna till en. Även i figur 6:9 har variabeln *ikke/inte* utelämnats från diagrammet. Bortser man från [g]/[j]-variabelns jämna fördelning mellan taltperna, framgår ett mönster i diagrammet, nämligen att småprat i stort sett har lägre andel danska varianter än de två övriga taltperna även om skillnaden är minimal mellan SA/SP och AT för substantivvariabeln.

Figur 6:9. Andel danska varianter hos fyra av de studerade språkdragen i Ingrids tal uppdelat efter tre taltyper.

Eftersom antalet SA-belägg var så lågt hos Lisa och det dessutom hos Ingrid inte visade sig ha någon betydelse att dela upp talet i två småpratstyper, har jag genomgående betraktat SA och SP som en kategori i beräkningarna för Lisa (figur 6:10). För de tre språkliga variabler som kunnat analyseras hos Lisa utifrån taltpen, danska/svenska substantiv, *ikke/inte* och [g]/[j] (variabeln [k]/[ç] uppvisar som det framgått tidigare ingen variation hos Lisa, som har 100 % danska belägg), är andelen danska belägg större (minst 9 procentenheter) i taltpen AT än i de övriga taltperna.

Figur 6:10. Andel danska varianter hos de tre språkdrag som kunnat analyseras i Lisas tal uppdelat efter taltyp.

Även Ingrid uppvisar detta mönster för partikelplaceringsvariabeln och hon har en hög andel danska i AT-taltpen för variabeln [k]/[ç]. Man kan fråga sig vad det är i denna taltp som gör att vårdbiträdena betar sig så. Det arbetsrelaterade talet gäller samtal där deltagarna behandlar arbetsplanering, hälsoproblem mm. utan att de knyts till någon direkt praktisk syssla. Det är alltså fråga om kommunikation som måste förstås för att vårdbiträdets arbete ska skötas korrekt och pensionären ska få den vård han eller hon behöver och har rätt till. Detta är givetvis också viktigt i kategorin TP, men till skillnad från den har man i AT inte samma stöd i den praktiska och fysiska kontexten, vilket kanske kan förklara att vårdbiträdena väljer att närma sitt språk till sin danska samtalspartner i större utsträckning. Ingrids anpassningsmönster när det gäller substantivvariabeln motsäger dock detta till viss del, då hon i något högre utsträckning använder danska substantiv i TP än i de övriga taltyperna. Resultaten indikerar ändå på ett allmänt plan när det gäller taltp att strävan efter att undvika misskommunikation och problem är en av de viktigare anledningarna till att vårdbiträdena anpassar sitt språk till pensionärerna. Att Lisa närmar sitt språk till danska i högre utsträckning i samtal med pensionärerna än med kollegerna tyder också på detta.

Att kunna göra sig förstådd och undvika kommunikationsproblem på ett smidigt sätt menar även Shockey (1984) kan ligga till grund för hur man ackommoderar, även på fonetiska variabler. Shockey (1984) har gjort en mindre studie av den omvända versionen av Trudgills (1986) ”flappning” av intervokaltiskt /t/, dvs. när en amerikansk alveolar flapp [ɾ] i intervokaltisk position byts ut mot ett [t] eller ett [d] i ord och ordföljder som *sitting*, *padding*, *go to* och *had any* hos amerikaner i Storbritannien. Shockey (1984) diskuterar också varför amerikanska inflyttare till Storbritannien gör dessa anpassningar. Förklaringarna grundar hon till en del på introspektion: att hon som amerikan i England känt ett visst tryck att smälta in i sin nya miljö och hon säger sig inte heller uppleva någon särskild njutning av ”sounding diffe-

rent from my colleagues or from being identified as foreign in every encounter involving speech” (Shockey 1984:92). Ett ännu starkare incitament för anpassning torde dock vara strävan efter kommunikativ effektivitet och att göra sig förstådd, menar Shockey. Här kan de amerikanska intervokaliska flapparna när de motsvarar ett brittiskt /t/ ställa till problem och det är, visar hennes undersökning, främst dessa som amerikanerna anpassar (och inte de som motsvarar ett /d/). Vidare noterar Shockey (1984:93) att förståelsehypotesen också kan förklara varför inga av amerikanerna i Storbritannien visar några tecken på att förändra sitt uttal i brittisk riktning när det gäller postvokaliskt /t/ i ord som *car*, *more* och *cart*. Ett amerikanskt uttal med [r] skiljer sig markant åt från det vanligaste brittiska utan [r] men torde inte ställa till några problem för förståelsen. Det postvokaliska /t/:et finns ju också i vissa engelska dialekter och syns i stavningen av dessa ord. Trudgill (1986:23) noterar också hur han själv för att undvika misskommunikation när han talar med amerikaner har tagit upp flappar i sitt språk samt i servicesituationer uttalat ord som *bathroom*, *half* och *glass* på amerikanskt manér med [æ]. Detta kan jämföras med att Ingrid i mitt material har en markant högre andel danska varianter av den fonetiska variabel som visat sig vara mest framträdande, nämligen [k]/[ç], i både TP- och AT-taltyperna jämfört med småpratstyperna. Hon anpassar sig alltså mest på denna variabel i de taltyper som ställer högst krav på kommunikativ effektivitet och förståelse, vilket tyder på att dessa anpassningar skulle göras med syftet att effektivisera kommunikationen.

Att jag här har tillgång till naturligt förekommande samtal har möjliggjort att empiriskt pröva den typ av spekulationer om kommunikativ effektivitet och förståelse som Trudgill (1986) och Shockey (1984) endast kunnat göra utifrån introspektion. Just aspekten kommunikativ effektivitet är nog ännu viktigare i naturligt förekommande samtal (som de servicesituationer och möten mellan kolleger som de båda nämner) än t.ex. i arrangerade intervju-situationer. I det dansk-svenska samtalsmaterialet som analyseras här är just effektiv kommunikation mycket viktig, även i småpratsdelarna. Vårdbiträdena är där för att vara till hjälp för pensionärerna. Att pensionärerna i flera fall har nedsatt hörsel ställer också extra krav på vårdbiträdenas sätt att uttrycka sig samt på deras kommunikativa kompetens och effektivitet. Att det då är särskilt i det arbetsrelaterade talet som Lisa, och i viss mån Ingrid, överlag konvergerar mest till danskan är alltså inte särskilt konstigt. Jag upplevde själv under inspelningsprocessens gång hur jag efter de första dagarna gick över från att hålla på de internordiska samtalsnormerna och tala svenska till att konvergera språkligt till pensionärerna så mycket som möjligt eftersom jag då fortare kunde dra mig tillbaka till den observerande bakgrundposition jag ville ha. Jag smälte helt enkelt lättare in.

De kvantitativa resultat som jag här presenterat utgör indikationer på anpassningarnas interaktiva och sociala funktioner i de här samtalen. I följande kapitel kommer jag kvalitativt att undersöka bland annat hur deltagarna

ackommoderar till varandra i olika sekvenstyper (annan-initierad reparation och komplimanger).

6.6 Sammanfattande diskussion

Den kvantitativa analysen av de språkliga anpassningarna har visat att de olika vårdbiträdena har individuella strategier för att anpassa sig till danska. De anpassar sig för det första i olika utsträckning. Ingrid är generellt sett mer svenskspråkig än både Lisa och Anja. Olika språkliga variabler är också olika mycket utnyttjade av vårdbiträdena Lisa och Ingrid, som främst kunnat jämföras. Ser man till de olika språkliga variablerna var för sig framkommer det att Lisa oftare än Ingrid använder den danska varianten. Lisas överlag höga andel danska beror förmodligen till stor del på att hon i större utsträckning är omgiven av danska, eller i mindre utsträckning är omgiven av svenska, även privat. Hon bor nämligen i Danmark tillsammans med en man som inte är svensk medan de andra två pendlar från Sverige, där de har sin familj och sitt dagliga privatliv. Dessa förhållanden stämmer väl överens med tidigare studier av internordiska flyttares språkbruk (Nordenstam 1979:178 och Haastrup & Teleman 1978:23–24).

I analysen framkom det också att [k]/[ç]-variabeln intar en särställning när det gäller den allmänna anpassningsgraden till danska. Den realiserades i högst utsträckning med dansk variant hos alla vårdbiträdena med ett medelvärde på 1,93 av 2 (där 2 står för genomgående bruk av den danska varianten och 1 för ett genomgående svenskt bruk). Att [k]/[ç]-variabeln i så mycket högre utsträckning än [g]/[j]-variabeln manifesterar sig i dansk form tyder på att den uppfattas som mer framträdande. Den är alltså en tydligare markör för danska i talarnas språkuppfattning. Att det svenska [ç]-ljudet inte finns i danskan och dessutom för danskar kan vara svårt att skilja från [fj]-ljudet spelar förmodligen också en roll för att de svensktalande ska anpassa sig på denna punkt. För de två fonetiska variablerna gäller att de danska formerna har stöd i den ortografiska bilden i båda språken, något som Chambers (1992:697–701) framhållit är en viktig aspekt för hur olika fonologiska variabler tas upp.

Om man jämför vårdbiträdet Lisa med Ingrid när det gäller andelen danska bland de övriga variablerna kan man skymta två individuella strategier som skiljer sig åt. Ingrid anpassar sig i störst utsträckning i fråga om de fonetiska variablerna (med medelvärdena 1,85 för [k]/[ç] och 1,56 för [g]/[j]), i något mindre utsträckning syntaktiskt (1,44 för partikelplaceringen) och allra minst lexikalt (1,34 för danska/svenska substantiv och 1,02 för *ikke/inte*). Den generellt mer danskspråkiga Lisa anpassar sig i högst utsträckning på lexikal nivå, bortsett från [k]/[ç]-variabeln där hon använder den danska varianten till 100 %. Samtidigt ligger hennes anpassningsnivå för de övriga variablerna på en nivå som konsekvent är högre än Ingrids. Detta

resultat är en intressant skillnad från tidigare studier av Nordenstam (1979) och Chambers (1992) som indikerat att ackommodation till andra språkliga varieteter börjar på den lexikala nivån. Den kvantitativa variabelanalysen av mitt material tycks däremot indikera att en svensk ackommodation till danska även tidigt kan ske på fonetisk nivå likaväl som på lexikal nivå. En jämförelse med resultaten i det förra kapitlet visar dock att hög anpassningsgrad på en viss fonetisk variabel inte behöver innebära en hög genomgående anpassning på uttalsnivån. Snarare är denna punktmässiga uttalsackommodation ett tecken på väl valda anpassningar för att lättare göra sig förstådd i grannspråkssamtal och undvika problem. Att olika individer har olika sätt att anpassa sig framkommer också i Nordenstam 1979. Ytterligare en gemensam punkt med Nordenstams (1979:47–48) studie av svenska invandrare i Norge är att vårdbiträderna antingen negerar med *ikke* eller med *inte*. Lisa har tagit upp *ikke* i sitt språkssystem och använder det flitigt medan Ingrid (ännu) inte gjort det, utan håller sig nästan uteslutande till *inte*.

När det gäller bakgrundsvariablerna taltyp och samtalspartner var det svårt att se några klara och tydliga mönster i hur talarna anpassar sig till danskan. Detta skulle kunna vara ett tecken på att anpassningarna inte fyller någon större social eller kommunikativ funktion, utan att det i stället rör sig om blandspråk med en ganska jämn nivå av danska inslag oavsett vad det är för situation eller vem vårdbiträderna talar med. Men en tendens som ändå går att skönja är att taltypen AT (arbetsrelaterat tal) har högre andel danska belägg än de andra taltyperna hos Lisa. Och hos Ingrid har denna taltyp för två av de analyserbara språkliga variablerna också större andel danska jämfört med småpratstyperna. Att just AT-talypen har högre andel danska belägg kan förklaras med att vårdbiträderna i denna situation till skillnad från i en småpratskontext har större behov av att vara säkra på att de gör sig förstådda. Till skillnad från det praktiskt orienterade talet har de talande här inte någon hjälp av den fysiska kontexten. AT-talypen är ju vidare särskilt viktig för att arbetsuppgifterna ska utföras korrekt och för att pensionären ska få sin vård. Detta indikerar att vårdbiträderna konvergerar med pensionärerna för att effektivisera kommunikationen. Haastrup & Teleman (1978) har kunnat notera att svenska universitetslärare i Danmark också varierar graden av danska i sitt språk utifrån bland annat vem de talar med (akademiska kolleger, administrativ personal eller studenter) och vilken typ av kommunikation de ägnar sig åt (t.ex. föreläsningar, seminarier eller samtal i korridoren).

Även andra resultat indikerar att effektiv kommunikation och förståelse är en viktig anledning till vårdbiträdernas ackommodation. Lisa ackommoderar t.ex. mindre på alla analyserbara variabler i samtalen med sina kolleger än med pensionärerna, dvs. i situationer där hörselproblem, avstånd och fysiska aktiviteter inte stör uppfattningsförmågan av det som sägs i någon särskild utsträckning.

Vidare kan man i analysresultaten se tecken på att anpassningarna också spelar en social roll. Den syntaktiska variabeln partikelplacering tog jag med i studien framför allt därför att den kan förväntas spela en ganska liten roll

för hur talarna gör sig förstådda. Vidare var det tänkbart att en syntaktisk variabel skulle innebära en större kognitiv insats från talaren än att byta ut ett fonem eller ett ord. Man skulle därför kanske förvänta sig en ganska låg andel danska belägg. Båda vårdbiträderna har dock en andel danska som ligger i närheten av deras generella medelvärden för denna variabel. Att talarna i så stor utsträckning använder den danska varianten tyder på god kännedom även om dansk ordföljd men inte minst är det ett tecken på att de även gör anpassningar som på den praktiska förståelseytan inte ter sig så meningsfulla. Bruket av dansk partikelplacering är ett sätt att minska det språkliga avståndet på ett allmänt plan och kanske inte minst ett sätt att visa god vilja och en strävan efter att likna sin samtalspartner språkligt. Det att den språkliga friktionen minskar genom en sådan åtgärd och inte bara med hjälp av kontrastivt kanske mer relevanta sätt såsom användande av danska substantiv i stället för svenska och [k] i stället för [ç], torde också skapa ökade förutsättningar för effektiv kommunikation och god förståelse. Den sociala samhörigheten och den effektiva kommunikationen är som Giles & Coupland (1991:88) påpekat två sidor av samma ackommodationsmynt.

I nästa kapitel följer en interaktionsanalys av sekvenser där förståelsen av någon anledning blivit störd och en reparation initierats. Där tas bland annat den språkliga ackommodationens funktioner upp ur en interaktiv synvinkel.

7 Annan-initierad reparation: att skapa och visa förståelse

I det föregående kapitlet framkom det att vårdbiträdena följer individuellt olika vägar när de ackommoderar sitt språk till danska. Vi kunde också se att ackommodationen gjordes på olika sätt och i olika utsträckning i olika typer av interaktion. Exempelvis konvergerade vårdbiträdena med vissa undantag mer i arbetsrelaterat tal än i småprat. En anledning till vårdbiträdenas ackommodation kan alltså vara att de vill underlätta kommunikationen och göra sig bättre förstådda (jfr även Shockey 1984, Trudgill 1986 och Børestam Uhlmann 1994). Detta kapitel utgör en kvalitativ studie av förståelse och problemlösning i samtalen. Jag kommer här att analysera hur talarna interaktivt löser problem i samtalen, t.ex. när någon av talarna inte hört, uppfattat eller förstått vad den andra sagt och därför initierar en reparation av yttrandet (annan-initierad reparation). Jag undersöker även hur talarna visar att de uppfattat och förstått vad samtalspartnern sagt efter en sådan reparationssekvens. Jag kommer att intressera mig dels för den grannspråkliga ackommodationens roll i dessa sekvenser, dels för hur de samtalande använder de många andra språkliga och interaktionella resurser som finns till hands för dem.

I det följande ger jag först en översiktlig beskrivning av fenomenet annan-initierad reparation (7.1). I avsnitt 7.2. beskriver och diskuterar jag samtalens speciella karaktär vad gäller nedsatt hörsel ur förståelsesynvinkel. Den empiriska undersökningen inleds i avsnitt 7.3 där jag gör en närstudie av annan-initierad reparation i samtalsmaterialet. I avsnitt 7.4 presenteras hur de samtalande demonstrerar sin förståelse efter en sådan problemlösningssekvens. Och slutligen följer i avsnitt 7.5 en sammanfattande diskussion av de faktorer som påverkar förståelsen och förmågan att uppfatta vad som sägs.

7.1 Annan-initierad reparation

Reparationer i samtalsanalytisk mening har tidigare kort presenterats i kapitel 4.3.3. Annan-initierad reparation innebär att en av talarna (A) har yttrat något som hans eller hennes samtalspartner (B) inte förstått eller inte uppfattat/hört tillräckligt bra för att kunna begripa. Detta yttrande (drag 1) utgör sekvensens förstadrag, dvs. turen som innehåller källan till att ett problem

uppstått. Hädanefter kommer jag att referera till denna tur med termen *problemturen*. Den senare talaren (B) initierar därefter en reparation från talare A på ett eller annat sätt, t.ex. med *hva?*, *hvad siger du?*, *nu förstod jag inte vad du sa* (drag 2). Detta andradrag är själva reparationsinitieringen. ”Annan” i begreppet annan-initierad reparation syftar alltså på någon annan än den som yttrat den problematiska turen. Slutligen reparerar A sitt yttrande, t.ex. genom en upprepning (drag 3). Denna tur utgör alltså reparationsturen, som också i typfallet innebär reparationssekvensens avslutning. Exempel 7:1 nedan är en sådan typ av sekvens. Vårdbiträdet Lisa (VB) är här på väg att lämna pensionären Søren (PE) för kvällen. Det är Lisa som yttrar drag 1 (rad 5) och det är alltså hon som är sekvensens talare A och Søren som är talare B.

Exempel 7:1. I2f:1 igen.

01	VB:	Søren klara du selv sængetæppet	
02	PE:	jajaja	
03	VB:	ja (1.0) då [g-	
04	PE:	[(de gør jeg da)	
05	VB:	ja då går ja igen	DRAG 1
06	PE:	hva behar	DRAG 2
07	VB:	<då gå:r ja igen>	DRAG 3
08	PE:	jamen så gå du igen	
09	VB:	ehheheheja	

I fallet ovan initieras reparationen verbalt, men jag har även valt att studera sekvenser där talare B inte verbalt, utan på något annat sätt, signalerar att han eller hon inte förstått eller uppfattat. Dessa icke-verbala reparationsinitieringar uttrycks t.ex. med en längre tystnad där talare B lutar sig fram mot talare A med ett frågande ansiktsuttryck, eller kanske en hand bakom örat. I exempel 7:2, där vårdbiträdet Ingrid talar om vädret med pensionären Stine ser vi hur detta kan gå till. Det är Stine (PE) som initierar reparation på rad 9–10.

Exempel 7:2. U3k:1 kallt.

01	PE:	(noget så) pragtfuldt vejr	
02	VB:	ja de e ju de ju,	
03	PE:	ja: [de rigtig ()	
04	VB:	[va:ɔ	
05		(3.5)	
06	VB:	ja man undrar när de ska bli kallt?	DRAG 1a
07		(1.5) ((PE vänder huvudet åt VB:s håll))	
08	VB:	va:?	DRAG 1b
09		(1.0) ((VB närmar sig PE och PE håller	DRAG 2
10		upp handen bakom ena örat))	DRAG 2
11	VB:	ja sa man kan undra när de ska komma	DRAG 3
12		lidt kallt väder för nu[har de ju =	DRAG 3
13	PE:	[ja	
14	VB:	=vatt varmt så länge ju,	DRAG 3
15		(.)	
16	VB:	va? de mærkligt ändå,	

Liksom i exempel 7:1 är de tre dragen i reparationssekvensen markerade till höger i transkriptionen. Reparation initieras alltså här icke-verbalt av Stine med både blickar och gester på rad 9 (och i viss mån på rad 7) och följs av en utförlig reparation. Ingrid's *va:?* på rad 4 och 8 är turtillägg som tydligare efterfrågar ett svar från Stine och utgör alltså inte reparationsinitieringar.

En reparationsinitiering från talare B behöver i sig inte betyda att ett förståelseproblem eller ett problem med att uppfatta vad som sagts föreligger. Det kan också vara så att talare B ifrågasätter innehållet i vad som sagts. Reparationsinitieringen kan också användas retoriskt, för att signalera att man är oense med vad som sagts, som en *pre-disagreement* (Schegloff 1987:107 och Pomerantz 1984:71). Genom en reparationsinitiering ges talare A då en chans att ändra ståndpunkt till något som bättre överensstämmer med talare B:s uppfattning utan att en direkt oenighet kommer i dagen. I exempel 7:3 visar vårdbiträdet Lisa, som håller på att hjälpa pensionären Anne-Marie, med en reparationsinitiering (rad 5) att hon inte är enig med Anne-Maries yttrande på rad 2.

Exempel 7:3. I2c:2 vognen.

01 VB:	oj. ska ja li (se)	
02 PE:	hov pas nu på vognen.	DRAG 1
03 VB:	ja.	
04 PE:	høhø	
05 VB:	pas på vog[nen] de væl mer pas på=	DRAG 2
06 PE:	[(på tær)	DRAG 3a
07 VB:	=mitt ben? heheheh	
08 PE:	jeg (mener) (.) pas på dine tær,	DRAG 3b
09 VB:	ja. lige precis, vognen de vel ik	
10	så viktigt me:	

När sekvensen inleds stöter Lisa till en vagn med sin fot och utbrister i ett *oj* (rad 1). Det är denna händelse som Anne-Marie refererar till på rad 2 när hon uppmanar Lisa att akta vagnen. Denna uppmaning instämmer Lisa först i (rad 3) men på rad 5 initierar hon en reparation genom att repetera Anne-Maries tur (*pas på vognen*) med frågeintonation. Sättet som Lisa initierar reparation på, genom att ordagrant repetera problemturen, indikerar att hon både hört och förstått den men att hon ifrågasätter dess innehåll. Detta uppfattar också Anne-Marie som redan innan Lisa hunnit avsluta sin tur påbörjar en reparation av innehållet (rad 6), där *vognen* byts ut mot *tær*. I överlappande tal fortsätter Lisa sin tur och ger med ett avslutande skratt sin version av vad som borde aktas: hennes ben. På rad 8 upprepar Anne-Marie sin reparation *jeg mener (.) pas på dine tær* och får medhåll från Lisa.

Denna sekvens, där det tydligt framgår av samtalskontexten att reparationsinitieringen utgör en invändning mot vad som sagts och inte föranleds av problem med att uppfatta och/eller förstå, är dock ett undantag bland reparationsinitieringarna i materialsamlingen. Det utesluter dock inte att det i

flera sekvenser kan finnas reparationsinitieringar som skulle kunna tolkas som predisagreements.

I excerperingen av sekvenser har jag anlagt ett *deltagarperspektiv* (se ovan avsnitt 4.3.1 och Lindström 1999). Det vill säga att det alltså inte i första hand är mina tolkningar som forskare som ligger till grund för om en tur eller en icke-verbal handling ska räknas som en reparationsinitiering, utan den måste också tolkas som en sådan av talare A, som med sitt tredje drag gör en reparation. Sekvenser där en trolig reparationsinitiering inte får något svar har jag alltså utelämnat från studien. Detta gäller också sekvenser där en reparation görs av talare A men då det är osäkert om talare B verkligen initierat reparation.

7.2 Att inte höra eller att inte förstå?

I samtal som dem jag arbetar med här, där en av de samtalande är äldre och i de flesta fall har mer eller mindre nedsatt hörsel, uppkommer givetvis frågan om hur dessa hörselproblem inverkar på språkförståelsen. Om man inte hör vad någon säger kan man ju heller inte förstå vad som sagts.

På flera ställen i materialet, inte alltid där någon reparationssekvens uppstått, omnämns hörapparater och huruvida de är på eller ej. I exempel 7:4 sker det på rad 11 när vårdbiträdet Ingrid berättar vad som ska göras under hennes besök.

Exempel 7:4. U3j:2 filmkamera.

01 VB: gomorron, gomorron Lise,
02 PE: gomorgen
03 VB: här kommer vi me filmkamera å allt igen.
04 höhöhö .hhh
05 PE: hva kommer I å? ((P lutar sig framåt))
06 VB: me filmkameran å allt de här igen
07 ((talar rakt i PE:s öra))
08 PE: ja.
09 VB: ja .(0.4) >men ja ska< bara gi daj piller
10 PE: ja.
11 VB: å så din hörapparat va,
12 PE: ja
13 VB: ja

Före omnämmandet av hörapparaten har dock pensionären Lise initierat en reparation (på rad 5) där hon icke-verbalt signalerar, genom att böja sig framåt, att hon inte hört. Ingrid tolkar också framåtlutningen på detta sätt då hon yttrar reparationsturen rakt in i Lises öra (rad 6–7).²³ Ett annat sätt att icke-verbalt signalera att man inte hört kan vara att hålla upp en hand bakom ena örat.

Det är givetvis inte bara de äldre i materialet som kan ha problem med att höra eller uppfatta vad som sägs. Sådana problem kan drabba alla. Drew

²³ För en analys av reparationen i detta exempel, se avsnitt 7.3.3.2.

(1997:94) ger exempel på en reparationssekvens som uppstod när en person talade samtidigt med två personer (en per telefon och en i den fysiska närheten). Andra anledningar till att man inte hör kan vara störande ljud eller ett stort avstånd mellan dem som talar med varandra. I exempel 7:5 nedan ser vi just hur det fysiska avståndet gör att en av de samtalande (som befinner sig i ett annat rum), i det här fallet vårdbiträdet Anja, inte hör vad den andra säger. Detta framgår på rad 12 där Anja fäller en kommentar om detta till mig (K), som står bredvid henne.

Exempel 7:5. 11b:1 inde.

01 VB: hon ser dålit [så att e: hon=
 02 K: [ja ja
 03 VB: =klarar sej ju rätt [så bra
 04 PE: [jeg er måske
 05 heller ikke den første,
 06 VB: nae, de e du ikke
 07 (1.0)
 08 PE: har i været inde (et sted)
 09 VB: VA?
 10 PE: har I været inde et andet sted
 11 (1.0)
 12 VB: → ``nu hör ja ikke va hon säger`` ((till K))
 13 PE: har I været inde å filmet nogen andre
 14 VB: ja: jo de gör vi, vi ska filma fler

För den som talar är det alltså minst lika viktigt att göra sig hörd som att göra sig förstådd och de strategier som de samtalande använder för att lösa de problem som jag studerar här berör såväl hörselsidan (t.ex. ljudnivå, artikulation och fysisk orientering) som den språkliga/verbala sidan av det sagda. I materialet är det också svårt att veta om det är hörseln eller språkförståelsen som ligger bakom att ett problem uppstår. De två delarna kan svårligen separeras från varandra.

7.3 Beskrivning av sekvenserna

I de följande avsnitten ger jag en översiktlig beskrivning av reparationssekvenserna drag för drag, med syftet att i tur och ordning beskriva (1) de olika anledningarna till att problem uppstår, (2) reparationsinitieringar och (3) reparationer i materialet. Excerperingen bygger på en genomgång av hela samtalsmaterialet.

7.3.1 Anledningar till att problem uppstår

I avsnitt 7.1 presenterade jag en enkel modell över de tre turer som ingår i en sekvens med annan-initierad reparation. Den första av dessa turer är problemturen, dvs. den tur som talare B av någon anledning haft svårt att

förstå eller uppfatta. I det följande kommer jag med utgångspunkt i denna tur och den kontext den yttras i (samtalsämneskontexten, den sekventiella och den fysiska kontexten, se vidare avsnitt 7.3.1.3) att visa vad man rimligen kan anta ger upphov till problem i sekvenserna och därmed också får till följd att talare B initierar en reparation.

Jag delar in anledningarna till att problem uppstår i fyra huvudtyper, som ofta i olika grad kan sammanfalla med varandra i en och samma tur. De fyra huvudtyperna listas är:

1. Långt fysiskt avstånd och/eller bristande fysisk orientering mellan deltagarna
2. Otydligt tal
3. Bristande kontextanknytning
4. Språkliga problem

I flertalet fall spelar också dålig hörsel hos någon av deltagarna en viktig roll för att ett problem med förståelsen ska uppstå.

7.3.1.1 Långt fysiskt avstånd och/eller bristande fysisk orientering mellan deltagarna

I denna kategori finns sekvenser där de samtalande inte befinner sig i varandras omedelbara närhet. De kanske till och med är i olika rum (som exempel 7:5 ovan), men det förekommer även sekvenser där de befinner sig i varandras närhet men orienterar sig fysiskt åt olika håll.

I exempel 7:2 ovan finns de talande inom synhåll för varandra men de har ändå ett visst avstånd eftersom vårdbiträdet Ingrid håller på att diska medan pensionären Stine dricker kaffe vid köksbordet. De är inte heller fysiskt orienterade mot varandra när problemturen yttras. Problemturen är Ingrids yttrande på rad 6 och 8 *ja man undrar när de ska bli kallt? va:?.* Ingrids *va:?* på rad 8 är ett turtillägg till den fullbordade turen på rad 6 som ytterligare efterfrågar ett svar från Stine. Båda deltagarnas icke-verbala beteenden på raderna 9 och 10 indikerar att de ser avstånd (Ingrids närmande) och bristande hörsel (Stines lyftande av handen bakom ena örat) som problematiska. Att Ingrid använder det svenska ordet *kallt* i stället för det danska *koldt* kan också ha inverkat, men det är inget hon ändrar på i reparationen.

Även i sekvenser när de samtalande befinner sig i varandras direkta närhet kan fysisk orientering åt olika håll göra att talare B får problem med talare A:s yttrande. I exempel 7:6 håller vårdbiträdet Ingrid tillsammans med pensionären Stine på att avsluta en genomgång av Stines mediciner (rad 1–7). De sitter mitt emot varandra och Ingrid har en pärm framför sig på bordet som hon tittar i. Hon håller även kvar blicken i pärmens i pausen på rad 8, liksom när hon yttrar sin avrundande kommentar om hur Stine klarar av att sköta sin

egen medicinering på rad 9 *du sköter de rätt så bra själv ju, (.) va:ç*. Under hela sekvensen som leder fram till problemturen har Stine suttit framåtlutad.²⁴

Exempel 7:6. U3k:2 sköter.

01 VB: (på middan) ja
02 PE: ja
03 (0.5)
04 PE: (ja to)
05 VB: ja::,
06 PE: å så altså (ligger de) den der
07 (til den anden)
08 (1.5)
09 VB: → du sköter de rätt så bra själv ju, (.) va:ç
10 PE: hva siger du? [() ((lutar sig lätt framåt))
11 VB: [du ordnar de
12 rätt så bra själv, syns [ja
13 PE: [ja:::
14 VB: va?
15 PE: (de)
16 VB: du kan gott huske deç
17 PE: ehja

I slutet av problemturen vänder Ingrid blicken mot Stine. Det är rimligt att anta att den obefintliga ögonkontakten och Ingrids orientering bort från Stine under större delen av yttrandet spelar en roll i att Stine har svårt att uppfatta yttrandet. I reparationsinitieringen (rad 10) har Ingrid redan förbättrat sin fysiska orientering mot Stine, men även Stine orienterar sig tydligare mot sin samtalspartner genom att luta sig ännu närmare i sin reparationsinitiering. Bristen på ögonkontakt under problemturen är dock troligen inte den enda faktorn som inverkar för att det ska uppstå ett problem. I den här sekvensen kan kanske användningen av det i svenskan vanligare verbet *sköta*,²⁵ uttalat med en dansk klusilkluster [sk], samt det till danskan i övrigt oanpassade språkbruket i turen också ha inverkat. I sin reparation orienterar sig Ingrid mot dessa möjligheter då hon byter ut just verbet *sköta* mot *ordna* och genom att dessutom tala långsammare och tydligare.

Att talarna inte är vända mot varandra, inte har ögonkontakt, eller att de talar på långt avstånd från varandra, kan alltså vara delorsak till att problem uppstår och det är också något som ofta åtgärdas i reparationen (se vidare avsnitt 7.3.3.3). Det finns dock oftast flera andra faktorer i yttrandet och dess kontext som samtidigt också förefaller kunna spela en roll för att ett problem ska uppstå.

7.3.1.2 Otydligt tal

Som det framgår av de exempel som jag tagit upp ovan är det sällan eller aldrig endast en faktor som förefaller vara upphovet till att talare B får pro-

²⁴ Problemturerna är i avsnitt 7.3.1 indikerade med en pil i exemplen.

²⁵ I *Politikens Nudansk ordbog* (1999) är verbet *skotte* kategoriserat som "ældre".

blem med att uppfatta och/eller förstå en tur. Utöver den fysiska orienteringen har jag redan nämnt att grannspråksord och/eller -uttal kan vålla problem (exempel 7:2 och 7:6). En annan anledning till att problem uppstår kan vara att talare A uttrycker sig oklart eller artikulerar otydligt. I exempel 7:7 nedan sitter Lisa och talar med sina två danska kolleger under en matpaus.

Exempel 7:7. P2:2 lægevagten a.

01 M: mmnae ((gnuggar sig i ansiktet))
 02 (3.5)
 03 M: → (° när lægevagten kommer°)
 04 (1.0)
 05 L: va?
 06 M: (lægevagten)
 07 L: °°nå°°
 08 (0.7)
 09 L: de kan ta lang tid noen gang
 10 (1.7)
 11 H: andre gange så kommer di (inden man) [får
 12 set sig om

Marie, Lisas ena kollega säger något mumlande i problemturen på rad 3 om den jourhavande läkaren (*lægevagten*). Det är här rimligt att anta att det är det otydliga uttalet som försvårar för Lisa att uppfatta vad Marie säger. En annan typ av otydlighet förekommer i exempel 7:8.

Exempel 7:8. U3h:2 spiser det hele.

01 VB: → Eva:? (.) du spisar hela portsjonen va?
 02 → man delar'nte den hos daj va:.,
 03 PE: hva for noget?
 04 VB: du spiser de hele;
 05 PE: ja: [ja, de ska ikke deles
 06 VB: [ja.
 07 VB: nae
 08 PE: nej
 09 VB: ja hade för mej de också
 10 PE: nej nej

När vårdbiträdet Ingrid inleder sitt yttrande (rad 1) har hon under en längre tystnad förberett pensionären Evas lunch som ska värmas och hon närmar sig Eva under det att hon säger hennes namn. Problemturen (rad 1–2) består av två frågor på samma gång, huruvida Eva äter hela portionen och om man (Ingrid) ska dela den. Frågorna yttras i snabb följd, med ett ganska högt tempo och utan särskilt tydlig artikulation. Till detta kommer att turen yttras utan någon klar anknytning till en fysisk eller samtalsmässig kontext, som kan hjälpa Eva att tolka de ljud hon uppfattar. Frågorna kommer snabbt och från ingenstans efter en längre tystnad, under vilken Eva inte haft möjlighet att se vad Ingrid sysselsatt sig med. I detta exempel finner vi alltså också en tredje typ av anledning till att problem uppstår. Den har jag valt att kalla *bristande kontextanknytning*.

där problem uppstått vid oannonserade ämnesbyten som i exempel 7:9. Den andra var sekvenser där reparation initierades som svar på en sekventiellt problematisk tur. De typer av problem i samtal som Drew redovisar i sin artikel liknar på många sätt problemen med bristande kontextanknytning i mitt material. Problemet ligger i de här fallen, som Drew (1997:98) påpekar, inte huvudsakligen i orden eller meningen som yttrades utan snarare i olämpligheten hos turen i sig ("the inappropriateness or the inappropriateness of the turn itself"). Källan till problemet är alltså i dessa fall egentligen inte lokaliserad i turen själv utan i den bristande länken till det som försiggått i den föregående sekvensen.

7.3.1.4 Språkliga problem

Med *språkliga problem* menar jag att ett grannspråkligt uttryckssätt, ord eller uttal kan vara en av anledningarna till att problem uppstått, men också sekvenser där oväntad och/eller ej fullständig ackommodation till talarens grannspråk blir problematisk. Denna typ av problem återfinns, som tidigare nämnts, i exempel 7:2 ovan, där det svenska ordet *kallt* i stället för ett danskt *koldt* kan tänkas försvåra för Stine att uppfatta vad vårdbiträdet Ingrid säger. I exempel 7:6 kan en del av problemet med att förstå och uppfatta vara att vårdbiträdet Ingrid använde det på danska ålderdomliga men på svenska vanliga verbet *sköta* och det med ett till viss del danskt uttal (med [sk] i stället för med [ʃ]).

I dessa tvåspråkiga samtal kan sällan uteslutas att det är ett grannspråkligt ord, uttryckssätt eller uttal som bidragit till att problem med förståelsen eller med förmågan att uppfatta vad som sägs uppstår. I materialet förekommer det dock inte särskilt ofta att deltagarna själva identifierar problemet som grannspråkligt eller beroende på bristfällig ackommodation genom att åtgärda något sådant i reparationsturen. I exempel 7:6 sker det när Ingrid byter ut *sköter* mot *ordnar* i sin reparationstur, medan det eventuella grannspråkliga problemet *kallt* upprepas i hennes reparationstur i exempel 7:2. Det har alltså i det fallet inte identifierats som en del av problemet.

I exempel 7:10 sitter vårdbiträdet Ingrid och pensionären Stine och talar om Ingrids dotter.

Exempel 7:10. U3k:1 nycklar a.

01 (1.5)
 02 VB: hon ringde te maj i morges, hon kunde inte finna
 03 → sina dörrnycklar när hon skulle gå ti skolan;
 04 PE: hendes: ø:h?
 05 VB: dörrnøjle
 06 (0.5) ((P tittar på VB framåtlutad))
 07 VB: nyck[larna
 08 PE: [nå nøglen[til døren ja
 09 VB: [.jahh

Här (i exempel 7:10) identifieras problemet lätt till ordet *dörrnycklar* på rad 3 genom pensionären Stines reparationsinitiering på rad 4 som lämnar en lucka där hennes samtalspartner kan repetera det problematiska ordet. Detta gör vårdbiträdet Ingrid också, och genom att hon byter ut ett svenskt led (*nycklar*) mot ett danskt (*nøgle*) visar Ingrid att hon analyserat problemet som grannspråkligt på rad 5. För en utförligare analys av reparationen i exemplet, se avsnitt 7.3.3.4.

Problemen med att uppfatta och/eller förstå kan i samtalsmaterialet bero på företeelser som jag alltså kategoriserat i fyra olika grupper: stort fysiskt avstånd/olika fysisk orientering, otydligt tal, bristande kontextanknytning och språkliga problem (grannspråk/bristfällig ackommodation). Som jag har visat ovan är det ofta i en och samma sekvens rimligt att anta att flera olika faktorer har samverkat för att ett problem ska uppstå och reparation initieras av talare B.

7.3.2 Reparationsinitieringar

Det andra draget i en sekvens med annan-initierad reparation är själva reparationsinitieringen. Den görs av talare B, dvs. någon annan än den som yttrar problemturen och den kan se ut på olika sätt. Schegloff, Sacks & Jefferson (1977:367–68) har med utgångspunkt i amerikanska data delat in reparationsinitieringar för annan-initierad reparation i fem grupper. Deras fem indelningsgrupper kallar Egbert (1996:596–600) för *understanding checks*, *partial repeat*, *partial repeat with question word*, *interrogative* och *non-specified trouble* och de kan placeras på en skala utifrån hur starka de är, eller med andra ord, hur tydligt de preciserar vad i problemturen som är problematiskt.

Jag har dock valt att inte till fullo följa denna indelning även om det, som det kommer att framgå, finns flera paralleller att dra till Schegloff, Sacks & Jefferson (1977) och Egbert (1996). I kategoriseringen av reparationsinitieringarna har jag tagit utgångspunkt i materialet och vad som är relevant för beskrivningen av det. Reparationsinitieringarna kategoriserar jag i fyra grupper och nedan behandlas sekvenserna utifrån i denna indelning:

1. öppna frågor (kategorin omfattar *interrogatives* och *non-specified trouble* i Egberts 1996 terminologi)
2. icke-verbala signaler (kategorin omfattar *non-specified trouble*)
3. explicita uttryck för att inte ha förstått eller inte ha hört (kategorin omfattar *non-specified trouble*)
4. frågor med hypotes (kategorin omfattar *partial-repeat* och *partial-repeat with question word*).

7.3.2.1 Öppen fråga

Oftast förekommande i samtalen är typen *öppen fråga*, som i sin tur kan delas in i två underkategorier, dels fullständiga meningar och längre frågor

(t.ex. *vad sa du?*, *hva for noget?*) dels korta frågepartiklar (*va?*, *hva?*, *hva behar?*). Den här typen av reparationsinitieringar motsvarar huvudsakligen Schegloff, Sacks & Jeffersons (1977) och Egberts (1996:599) *non-specified trouble* eller det Drew (1997:71–72) kallar ”*open*” *class repair initiators*, dvs. reparationsinitieringar som endast indikerar att talare B har något problem med den föregående turen men inte närmare preciserar vad problemet är. Som nämndes ovan i avsnitt 7.3.1.3 har Drew (1997) noterat att denna typ av reparationsinitieringar bland annat kan användas i sekvenser när talare B har något problem med problemturens sekventiella anknytning till det föregående, t.ex. vid ett plötsligt, oannonserat ämnesbyte. I exempel 7:8 och 7:9 initierades reparation på detta sätt (med *hva for noget?* respektive *hva?*) efter att vårdbiträdet Ingrid ställt en fråga efter en längre tystnad (exempel 7:8), och efter att samma vårdbiträde plötsligt bytte ämne utan att pensionären Anne-Sophie följde med (exempel 7:9). Vi kan också se hur det går till i exempel 7:11 nedan. I sekvensen håller vårdbiträdet Lisa på att hjälpa pensionären Grethe att gå och lägga sig och de talar på rad 1–3 om Grethes tofflor.²⁶

Exempel 7:11. 12g:2 glemmt noed a.

01 PE: dem var de nogen andre der osse gerne
 02 ville ha
 03 VB: eh heheh nå: de (.) sån ka de va noen gang
 04 PE: ja
 05 VB: ja
 06 (2.6)
 07 VB: har vi glemmt nå:d
 08 (0.7)
 09 PE: → hva
 10 VB: har vi <glemt nå:d>
 11 PE: glemmt noget?
 12 VB: ja er du parat te å komma i säng
 13 PE: ne: (.) de er de ikke
 14 VB: eheh
 15 (1.5)
 16 VB: men Grete du sku næstan sætta daj
 17 lidt højer opp i säng

Grethe initierar här en reparation med *hva?* (rad 9) efter att Lisa ställt en fråga som inte har något att göra med den föregående sekvensen och som saknar kontextanknytning till aktiviteten. Dessutom föregås den av en paus. Reparationen på rad 10 följs av ytterligare en reparationsinitiering där Grethe visar vad hon uppfattat och hon gör därmed en kontroll av att hon har förstått rätt. För en utförligare diskussion av denna fortsättning på sekvensen, se avsnitt 7.4.2.

Som Drew (1997:93–96) påpekar är den bristande sekventiella anknytningen bara ett av flera användningsområden för den här typen av reparationsinitiering. Med en öppen fråga som reparationsinitiering signalerar

²⁶ Reparationsinitieringarna är indikerade med en pil i transkriptionerna i avsnitt 7.3.2.

talare B att han eller hon inte uppfattat eller förstått talare A:s föregående tur och han eller hon inte kan eller vill indikera vad problemet eller svårigheten är (Drew 1997:71). De öppna frågorna ingår tillsammans med annonseringarna av att inte ha förstått och de icke-verbala signalerna i den kategori som Børestam Uhlmann (1994:151–152) betecknar *begäran om upprepning* (jfr även Svennevig 2008:346 om hur de så kallade ”open” class repair initiators oftast får en repetition av det just sagda som svar). Reparationsinitieringar av den här typen förekommer ovan även i exempel 7:5, 7:7 (*va?*) och exempel 7:1 (*hva behar?*). Som det framgår av dessa exempel och även flera nedan kan en reparationsinitiering med öppen fråga föranledas av många olika typer av problem med den föregående turen och inte bara när kontextanknytningen brister.

7.3.2.2 Icke-verbala signaler

På samma sätt som reparationsinitieringar av typen öppen fråga fungerar de icke-verbala reparationsinitieringar som utförs med gester och/eller frågande ansiktstuttryck. Inte heller med denna typ av reparationsinitiering kan eller vill talare B komma med någon hypotes om vad talare A sagt i problemturen.

De icke-verbala reparationsinitieringarna ser sinsemellan olika ut. I den här undersökningen har jag bara tagit med sådana sekvenser där det tydligt framgår av videoinspelningen att talare B verkligen gör en reparationsinitiering. Ett sätt som icke-verbala reparationsinitieringar kan göras på är att man återtar en ögonkontakt som brutits. I en sådan situation vänder talare B blicken mot talare A vid det tillfälle där B kunde tagit turen och producerat ett svar på A:s yttrande. Med en reparationsinitiering av denna sort visar talare B att han eller hon hört att A sagt något men att B är oförmögen att producera ett svar på det. Detta sker i exempel 7:12, nedan, där pensionären Lise och vårdbiträdet Ingrid talar om huruvida Ingrid ska stanna och hjälpa Lise med att bli tvättad eller om hon ska komma tillbaka senare under morgonen för att göra det. Reparationsinitieringen sker på rad 6.

Exempel 7:12. U3j:1 giter.

01 PE: jahn øuh:: står de ikke på dine papirer?
 02 VB: jo, men ibland vill du gå i sängen igen,
 03 å så plejer ja ti å komma tillbaka.
 04 PE: nå?:
 05 VB: *men du giter ida:, ((*P tittar bort mot kameran))
 06 → (0.7) ((P vänder blicken mot VB))
 07 VB: du orkar ida?
 08 PE: ehja
 09 VB: jaja men då väntar ja.
 10 PE: jamen de ska også være så de passer dej,

Om de samtalande redan har ögonkontakt kan tystnad kombineras med gester och/eller ansiktstuttryck för att initiera reparation. I samtalsmaterialet förekommer såväl frågande ansiktstuttryck (höjda ögonbryn), se exempel 7:13,

som att talare B håller upp en hand bakom örat eller lutar sig framåt och kanske vänder sitt öra mot talare A. De två senare metoderna signalerar framför allt att talare B inte tycker sig ha hört vad talare A sagt, medan ett frågande ansiktsuttryck snarare skulle kunna betyda att han eller hon inte förstått.

Exempel 7:13. U3j:6 direkt.

01 VB: å så ögondroppana
 02 PE: .hmh
 03 VB: (skulle) vi ha ju,
 04 (1.9)
 05 VB: ska vi ta dom direkt?
 06 → (1.0) ((P tittar på VB och höjer
 07 → ögonbrynen))
 08 VB: ska vi starta me dom
 09 PE: ja tak.

I exempel 7:13 sitter pensionären Lise och tittar på medan Ingrid förbereder hennes medicinering. Ingrid har just satt på Lise hennes hörapparat och konstaterat att den fungerar. På rad 5 ställer hon en fråga om ögondropparna som Lise inte svarar på. I den paus som uppstår (rad 6–7) höjer Lise på ögonbrynen, varpå Ingrid reparerar sin tur.

De icke-verbala signaler som tillsammans med en tystnad skapar en reparationsinitiering kan också åtfölja de verbala reparationsinitieringarna. Särskilt framåtlutningen är vanlig som åtföljande signal, vilket även Børestam Uhlmann (1994:143) dokumenterat i sin studie.

7.3.2.3 Explicita uttryck för att inte ha förstått

Det finns i samtalsmaterialet också två sekvenser där reparation initieras genom att talare B uttryckligen säger att han eller hon inte förstått. I det följande exemplet (7:14) talar pensionären Anne-Sophie och vårdbiträdet Ingrid om mina inspelningar och Anne-Sophie har frågat hur många bilder som ska tas.

Exempel 7:14. U3i:2 ljudet.

01 VB: å så e de ju'nte så mycke bilder, utan
 02 de e språket;
 03 PE: (°n[å°)
 04 VB: [hon e intresserat i.
 05 PE: ejah,
 06 (0.6)
 07 VB: så:., (.) hur vi ser u:t de kan va lie
 08 maje, [hhhahaha
 09 PE: [ja: [hh
 10 K: [ihö
 11 VB: .HHh utan de e me:st ljudet,
 12 PE: nn nåhh;
 13 K: °ja°
 14 PE: → ja den forstod jeg slet ikke.
 15 VB: nå ja sa >de e mest lydet< hon e u:te
 16 efter;
 17 PE: nå:: [ja,

18 VB: [när vi snakkar sa:mman, å hur du
 19 förstår maj å: ,=
 20 PE: =ja=
 21 VB: =hur jeg [förstår dajç
 22 PE: [°å de°

Här initierar Anne-Sophie reparation på rad 14 genom att annonsera *ja den förstod jeg slet ikke*. Jag vill tolka *den* i hennes yttrande som att det syftar på Ingrids just föregående turtillägg, *utan de e me:st ljudet*, på rad 11 och inte till hela det föregående resonemanget. Även Ingrid tycks göra denna tolkning i reparationsturen, då hon upprepar, med lexikal ackommodation till danska (*ljudet* → *lydet*), just denna del av hennes längre utläggning. Hon lägger dessutom till ytterligare en förklaring, *som hon är ute efter*. Att Anne-Sophie så uttryckligen lyfter fram förståelsen är kanske också den huvudsakliga anledningen till att Ingrid just lägger till en förklaring och byter ut det centrala lexikala elementet mot dess danska motsvarighet i reparationen.²⁷ I det andra exemplet av denna typ (se exempel 7:32) kan förståelseproblemet inte lösas lika lätt och det tycks där också i stor utsträckning vara fråga om dålig hörsel.

7.3.2.4 Fråga med hypotes

Utöver dessa tre ganska enkla reparationsinitieringstyper, där talare B inte hjälper till med att lokalisera vad som är problemet i den föregående turen, finns det i materialet reparationsinitieringar där talare B har en hypotes om vad som sagts och därmed också kan hjälpa till att lokalisera vilka ord i den föregående turen som av någon anledning är problematiska. I exempel 7:15 håller vårdbiträdet Anja på och hjälper pensionären Sonja att ta på sig strumpor och skor när Sonja kommenterar att hon fått nya sockor (rad 2). De har vid yttrandet av denna tur ingen ögonkontakt eftersom Anja har sin uppmärksamhet vänd mot Sonjas fötter.

Exempel 7:15. 11b:1 sokker.

01 VB: kom här,
 02 PE: nu har jeg ellers (fået) sokker
 03 VB: → va har du?
 04 PE: (fået di fi-) mørke sokker
 05 VB: nae de har du ej nu. de vita
 06 PE: jaja, men de ved jeg nok men jeg har
 07 fået (di)
 08 VB: ja: ja vet,de fick du igår
 09 PE: de gør ()
 10 VB: ja.
 11 (3.0)
 12 VB: så.

Reparationsinitieringen på rad 3 visar att Anja uppfattat de första delarna av yttrandet (Sonja har något) och ber om en upprepnig av slutet, *va har du?*.

²⁷ Se även avsnitt 7.3.3.4.

Här har alltså Anja hört och förstått så mycket av turen att hon kan lokalisera var i turen det problematiska partiet är. Den här sortens reparationsinitiering benämner Egbert (1996:598–599) *partial repeat with question word*. I just det här fallet kommer det till ytan (på rad 5) efter Sonjas reparation, att Anja har missförstått reparationsturen – hon tror att Sonja talar om vilka sockor hon har fått på sig nu och inte vilka nya sockor hon fått föregående dag. Detta missförstånd löses på raderna 6–8.

I några andra sekvenser, som exempel 7:16 nedan, upprepar talare B i stället de delar han eller hon uppfattat och lämnar en lucka för talare A att fylla i det som inte uppfattats. Här är det alltså fråga om en *partial repeat* med Egberts (1996:598) terminologi.

Exempel 7:16. U3k:1 elva.

01 VB: så de går jätte[bra.
 02 PE: [ja:, hun e:r hun blir
 03 vant til å klare sej sjelv
 04 VB: ja. å de må hon [nästan göra nu hon e ju=
 05 PE: [(liten)
 06 VB: =ändå elva ju,
 07 PE: → hun e:er en?
 08 VB: e:lva.
 09 PE: elve.[ja men de mycke lit[en.
 10 VB: [ja. [.hja
 11 VB: jaa. de e de ju. hon kommer allti va lille,

Vårdbiträdet Ingrid och pensionären Stine talar här om Ingrids dotter som får klara sig själv på morgnarna när Ingrid har gått till arbetet. Problemturen yttras av Ingrid på rad 4 och 6. Med sin reparationsinitiering i följande tur visar Stine vad hon uppfattat och lämnar en lucka att fylla i. Reparationsinitieringen visar att problemet finns i slutet på problemturen: *ju ändå elva ju*. I det här fallet är det nog så att Stine missuppfattat det svenska adverbet *ändå* som *en + något*. Det är detta *något* hon efterfrågar med sin lucklämnande fråga. Det danska *endda* har inte samma betydelse eller användning som det svenska *ändå*. Det danska *endda* har synonymerna 'tilmed' eller 'i forvejen' (*Politikens Nudansk Ordbog*, 1999) medan sv. *ändå* här skulle kunna bytas ut mot 'i alla fall'. För ytterligare ett exempel på reparationsinitiering med lucklämnande fråga, se exempel 7:10.

Som det framgår ovan kan reparationsinitieringarna göras på många olika sätt. Det allra vanligaste sättet i samtalsmaterialet att initiera reparation av vad någon annan sagt är den öppna frågan, i form av en frågepartikel (*va, hva, hva behar?*) eller i form av en fullständig mening (t.ex. *Va sa du? Hva siger du?*). Även en längre paus åtföljd av en gest eller ett ansiktsuttryck, liksom ett uttryckligt påpekande av att man inte förstått, kan fylla samma funktion. I ett fåtal sekvenser (7 st) framställer talare B en hypotes om vad som sagts och indikerar därmed vilken del av den föregående turen som är anledningen till att ett problem uppstått. Detta görs antingen i form av en

lucklämnande fråga eller genom en fråga som på annat sätt fokuserar en viss del av den föregående turen. Det går inte i materialet att finna några starka samband mellan typ av problemkälla och typ av reparationsinitierare annat än att de lucklämnande frågorna i högre grad berör språkliga problem, med t.ex. ett visst ord.

7.3.3 Reparationer

Själva reparationsturens utformning beror till stor del på vad talare A uppfattat som problemet i förstaturen, med eller utan indikationer från talare B i reparationsinitieringen. I min sekvenssamling förekommer ett antal olika reparationsstrategier, som ofta också påträffas tillsammans i en och samma tur. En talare kan t.ex. i en reparationstur förbättra sin fysiska orientering mot sin partner samtidigt som han eller hon talar långsammare och kanske dessutom förändrar sitt ordval i mer grannspråksvänlig riktning (språklig ackommodation).

De reparationsmetoder, eller snarare förändringar i reparationsturen jämfört med problemturen, som jag kunnat belägga i materialet kallar jag:

1. Endast repetition
2. Långsammare taltempo och/eller tydligare artikulation
3. Förbättrad fysisk orientering
4. Lexikala och/eller uttalsmässiga ändringar:
 - a. Ackommodation till grannspråk
 - b. Ordbyte (inom talarens modersmål till ett annat ord i modersmålet som är gemensamt i de två språken eller mer lättförståeligt)
 - c. Byte från dialektalt ordval/uttal till det egna standardspråket
5. Omformulering
6. Tillskott av information, utförligare tur
7. Uppdelning av komplexa turer

De olika metoderna presenteras nedan kortfattat utifrån några exempel.

7.3.3.1 Endast repetition

Om någon med en reparationsinitiering visar att han eller hon inte hört eller uppfattat vad som sagts är kanske den enklaste åtgärden att repetera turen som innehöll problemkällan eller delar av denna. Denna reparationsstrategi ger talare B en andra chans att uppfatta vad som sagts och också lite tid att tänka efter. I exemplet nedan (7:17) talar vårdbiträdet Lisa med Helle, en av hennes mer erfarna kolleger, om vad en av pensionärerna på vårdhemmet föredrar att äta till kvällsmat. Helle uppmanar henne på rad 4 att skriva en lapp om detta, vilket föranleder en fråga från Lisa om var hon ska skriva detta. Efter en reparationsinitiering från Helle repeterar Lisa samma fråga på rad 7.²⁸

²⁸ I avsnitt 7.3.3 indikerar en pil i transkriptionens vänstermarginal reparationsturen.

Exempel 7:17. P2:2 skriver.

01 L: hon bryr sej ente riktit om e:h rugbrød
02 för de prøva ja ida [men ()
03 H: [kan du se-
04 H: ku' du ikke husk å skrive en seddel
05 L: **ja** (.) var skriver °ni de då?°
06 H: hva?
07 L: → var skriver °ni de°
08 H: oh (.) jamen lav en anden seddel og
09 læg den i:øh den gule kasse
10 (0.5)
11 L: nå:
12 H: som (går ned) til køkkenet at hun gerne
13 vil ha' suppe
14 L: ja

Andra gånger gör talare A ett antagande om vilket eller vilka ord som vållat problemet och repeterar endast detta. I exempel 7:18 sitter Lisa och talar med sina kolleger under en matpaus och hennes ena kollega (Marie) säger efter en längre tystnad något om jourläkaren (*lægevagten*) som hon väntar på. Som vi såg i avsnitt 7.3.1.2 i samma exempel är det rimligt att anta att en stor del av problemet med första turen är att Marie talar tyst och otydligt, vilket försvårar för de andra att uppfatta.

Exempel 7:18. P2:2 lægevagten b.

01 M: mmnae ((gnuggar sig i ansiktet))
02 (3.5)
03 M: (° når lægevagten kommer°)
04 (1.0)
05 L: va?
06 M: → (lægevagten)
07 L: **nå**
08 (0.7)
09 L: de kan ta lang tid noen gang
10 (1.7)
11 A: andre gange så kommer di (inden man) [får
12 set sig om
13 L: [ja:

I detta sammanhang, där alla vet att Marie väntar på att jourläkaren ska komma, är tydligen hennes korta reparation på rad 6, där hon endast repeterar det mest centrala ordet i problemturen (*lægevagten*), fullt tillräcklig för att samtalet ska kunna fortsätta.

Att endast repetera problemturen utan några förändringar, varken verbala eller när det gäller den fysiska orienteringen, är dock inte så vanligt i materialet. De närmast följande reparationsstrategierna som presenteras här nedanför är egentligen utvecklade versioner av reparationsstrategin.

7.3.3.2 Långsammare och tydligare tal

En repetition som dessutom uttalas långsammare och/eller tydligare hjälper givetvis i större utsträckning talare B att uppfatta och förstå. En sådan reparation ger talare B en möjlighet att höra turen en gång till i en förtydligad version. Exempel 7:1 ovan visar hur en ganska okomplicerad reparation av den typen kan gå till. Vårdbiträdet Lisa repeterar där precis samma mening som i problemturen men långsammare och med varje ord för sig. I sekvensen nedan (exempel 7:19) går vårdbiträdet Anja tillväga på samma sätt i sin reparation (rad 8), hon talar långsammare och med korta pauser mellan orden. Hon lägger också en extra betoning på det i satsen mest centrala ordet, *klär*. Schegloff (1992:1308–1309) har benämnt denna reparationsform ”saying it more clearly”.

Exempel 7:19. 11b:2 klär a.

01 VB: här har du din blus (.) Sonja
02 PE: ja tak
03 VB: >ska du ha den¿<
04 (2.0)
05 VB: fick du inga rena klär igår
06 (1.0)
07 PE: hva
08 VB: → <fick du inga rena> klä:r (.) igår
09 PE: ja ()
10 (1.0)
11 VB: (den här) fick du av mej häromdagen

Huruvida pensionären Sonja i det här fallet verkligen blivit hjälpt av reparationen är dock osäkert eftersom hennes svar syntaktiskt inte riktigt passar till frågan – det borde varit antingen *jo* eller *nej* (och inte *ja* som är fallet) eftersom frågan på rad 5 och 8 är negativt formulerad. Anja går dock ändå vidare i samtalet på rad 11.

I flera fall väljer talare A att endast repetera det viktigaste i problemturen – ett ord, en fras eller en del av en mening – med tydligare artikulation och/eller i långsammare taltempo (och ibland med några mindre morfologiska förändringar). Detta sker t.ex. när talare B uttryckligen signalerat att det endast är en del som han eller hon inte uppfattat, som i exempel 7:20 nedan. Här har pensionären Lise lämnat en lucka för vårdbiträdet Ingrid att fylla i (rad 5). Ingrid fyller sedan i luckan med tydligare och långsammare artikulation samtidigt som hon talar rakt in i Lises öra.

Exempel 7:20. U3j:2 filmkamera.

01 VB: gomorrön, gomorrön Lise,
02 PE: gomorgen
03 VB: här kommer vi me filmkamera å allt igen.
04 höhöhö .hhh
05 PE: hva kommer I å? ((P lutar sig framåt))
06 VB: → me filmkameran å allt de här igen
07 ((talar rakt i PE:s öra))

08 PE: ja.
 09 VB: ja .(0.4) >men ja ska< bara gi daj piller
 10 PE: ja.
 11 VB: å så din hörapparat va?

I exempel 7:16 finns ytterligare ett exempel på hur denna reparationsmetod används. Där uttalar Ingrid svaret på Stines lucklämnande fråga (rad 7) extra tydligt och långsamt, *e:lva*.

Det att tala långsammare och tydligare är en reparationsmetod som också i stor utsträckning används tillsammans med andra metoder.

7.3.3.3 Förbättrad fysisk orientering

Egbert (1996:606–607) har i en undersökning av reparationsinitieraren *bitte?* i tyska samtal noterat att denna endast kommer till bruk när de samtalande inte har haft ögonkontakt med varandra under själva problemturen. De samtalande strävar sedan på olika sätt efter att återupprätta ögonkontakt i reparationssekvenserna. Detta sker i samtal där de samtalande finns i varandras närhet, lika väl som i samtal där de befinner sig i olika rum (då kan de exempelvis vända blicken åt rummet som den andra befinner sig i). Också i föreliggande samtalsmaterial, där de samtalande ju ofta kan befinna sig långt ifrån varandra och ha en bristande fysisk orientering mot varandra, strävar deltagarna efter att återupprätta ögonkontakten när denna brutits och reparation initierats. En förbättring av den fysiska orienteringen förekommer oftast ihop med andra metoder. Den innebär att talarna närmar sig varandra, lutar sig mot varandra, söker ögonkontakt om de inte haft det, och/eller så kanske talare A talar rakt in i talare B:s öra (som i exempel 7:20 ovan). Det finns också sekvenser där den förbättrade fysiska orienteringen är den enda förändring som görs utöver en repetition av delar av eller hela problemturen.

I exempel 7:21 nedan hjälper vårdbiträdet Lisa pensionären Åse att ta bort överkastet på sängen innan Åse ska gå och lägga sig. Under tiden småpratar de om Åses döttrar. När Lisa på rad 7 frågar om de bor i staden är hon vänd från Åse och håller på att vika ihop överkastet. Frågan uttalas med utpräglat skånskt uttal, särskilt *bor* har en markerad diftongering, vilket också kan vara en anledning till att Åse behöver initiera en reparation på rad 9: *hva si'r du?*

Exempel 7:21. I2d:1 bor a.

01 PE: di ringer alle tre (.) jeg [har tre
 02 VB: [hver dag? Hehe
 03 (0.5)
 04 VB: eller hver aften
 05 PE: ehja
 06 (0.7)
 07 VB: >va< bor di här i Lillestrup?
 08 (0.5)
 09 PE: hva si'r du
 10 VB: → bor di här i Lillestrup?
 11 PE: nej nej di bor i (.) Jylland å i

12 Mortensborg å i København
13 VB: nå ja de ju ikke her li i nærheten

Efter Åses reparationsinitiering repeterar Lisa frågan med exakt samma ordalydelse, uttal, intonation, taltempo och tydlighet men hon är denna gång vänd mot sin samtalspartner. Den enda skillnaden är att frågepartikeln *va* från problemturen är borttagen. Av transkriptionen kan man av den anledningen få uppfattning att det rör sig om två olika frågor: *Var bor de här i Lillestrup?* följt av *Bor de här i Lillestrup?* Men betoningen i den första turen, där >*va*< är helt obetonat, gör det klart att det här inte är fråga om något av frågeorden *var* eller *vad*, utan om något slags partikel som signalerar att nu kommer det en fråga.²⁹ När Åse fått ögonkontakt, lite mer betänketid och fått höra yttrandet två gånger uppfattar och förstår hon det, vilket också framgår av hennes svar på rad 11–12.

I flera fall är det så att det fysiska avståndet mellan de samtalande minskas. Detta sker framför allt när de befinner sig i olika rum eller i olika delar av samma rum, som i exempel 7:22. När vårdbiträdet Ingrid ställer den fråga som pensionären Eva inte uppfattar (rad 1–2), håller hon på och förbereder lunchen i köksdelen av rummet medan Eva står vid soffan i andra ändan.

Exempel 7:22. U3h:9 kirsebærssås.

01 VB: e där ingen kirsebærssås ti risgrøden
02 eller nåt
03 PE: hva siger du?
04 VB: → e där ingen kirsebærssås ti risgrøten
05 → eller [noed
06 PE: [ne:j nej
07 VB: de bara risgrøt
08 PE: øh kanel
09 VB: e de kane:l man [ska ha:
10 PE: [kanel
11 PE: jaja
12 VB: jaha:

Reparationsturen (rad 4–5) yttrar Ingrid medan hon med några steg närmar sig Eva och när den avslutas befinner hon sig framåtlutad vid Evas öra. I den här sekvensen, liksom i flera andra, är det fysiska närmandet bara en del av reparationsstrategierna på samma sätt som det fysiska avståndet sannolikt bara är en del av problemet. Det är också bara en del av det som gör att problemet löses. Den främsta anledningen är nog att Eva fått lite betänketid för att sätta yttrandet i en kontext, samt att hon fått höra det igen.

7.3.3.4 Lexikala och/eller uttalsmässiga ändringar

Kategorin *verbala (lexikala och/eller uttalsmässiga) ändringar*, innebär att talare A ändrar den verbala formen på sitt yttrande, till eller från grann-

²⁹ Detta sätt att formulera frågor förekommer på flera ställen i Lisas tal, se avsnitt 5.4.2 ovan.

språket, den egna dialekten eller standardspråket. Talare A har alltså uppfattat en potentiell problemkälla i ordvalet och/eller i uttalet hos något eller några ord och åtgärdar detta i reparationsturen.

I exempel 7:10 och 7:14 som tagits upp ovan använder talare A (i båda fallen vårdbiträdet Ingrid) ackommodation till grannspråket för att reparera. I sin reparationstur i exempel 7:10 fyller Ingrid i en lucklämnande fråga med en halvackommodation till danska, *dörrnøjle* (den första delen av sammansättningen uttalas på svenska/skånska medan den senare delen är ett danskt lexem uttalat med dansk vokalkvalitet). I problemturen använder hon den helsvenska sammansättningen *dörrnycklar*. Skillnaden mellan svenskt *nycklar* och danskt *nøjle* är, även om de två lexemen har samma historiska bakgrund, ganska markant. Därför kan det också tyckas vara en lämplig reparation att göra även om det kräver ytterligare en viss betänketid och en repetition av det svenska ordet för att pensionären Stine ska förstå.

Egbert (2004:1473–1474) har beskrivit en reparationspraktik som på många sätt liknar det som sker i exempel 7:10, nämligen det hon kallar för ”translation as repair operation”. I Egberts exempel handlar det om en översättning av ett amerikanskt jargongord (*frat guys*) som används i ett tyskt samtal och som en av samtalsdeltagarna initierar reparation av. Översättningen till tyska (*Burschenschaftler*) blir lösningen på problemet. Egbert menar att talare A genom att skifta från ett inlånat amerikanskt jargongord till den motsvarande tyska termen orienterar sig mot talare B:s *språkliga medlemskap* (*linguistic membership*); han hör till gruppen människor som inte kan förväntas förstå amerikansk universitetsjargong. Utgångspunkten när problemturen yttrades var dock att talare B skulle förstå det amerikanska uttrycket. Sätter man Egberts resonemang i relation till exempel 7:10 kan man dra parallellen att Ingrid där skulle orientera sig mot att pensionären Stine har danska som modersmål och därför inte har förstått det svenska ordet *nycklar* som av den anledningen översätts till danska. Stine blir alltså här kategoriserad som dansktalande och det görs relevant på denna punkt i samtalet. Som det kommer att framgå nedan, i avsnitt 7.4.2, visar sig de samtalande även under de följande turerna orientera sig mot sina olika språkliga medlemskap i detta exempel.

I exempel 7:14 ovan kan just det faktum att pensionären Anne-Sophie själv uttryckligen säger att hon inte förstått den föregående turen (rad 14: *ja den forstod jeg slet ikke*) vara en anledning till att Ingrid väljer att ackommodera till danska på ett innehållsmässigt centralt ord (*ljudet* → *lydet*). Liksom i exempel 7:10 kommer det aktuella ordet från samma nordiska rot, men ljudutvecklingen i svenska och danska har gått åt olika håll, varför särskilt det svenska ordet *ljudet* kan vara svårt att förstå för en dansk som endast hör det (Teleman 1980:276–277). Att Ingrid väljer att göra en lexikal ackommodation på just denna punkt är därför särskilt lämpligt. Det ska dock betonas att ackommodationen i detta fall endast är lexikal, *lydet* uttalas med svenskt läsuttal: [ly:det]. Utöver den språkliga ackommodationen lutar hon sig också

framåt mot Anne-Sophie. Satsen får dessutom ett tillägg: *hon e u:te efter* som närmare specificerar vad hon vill ha sagt om *ljudet/lydet*.

I exempel 7:23 talar vårdbiträdet Ingrid och pensionären Stine om ett förestående läkarbesök för Stine i en grannkommun. Problemturen är Ingrids yttrande på rad 7.

Exempel 7:23. U3k:2 trött.

01 VB: ja de ju en hel da du må va bo[rta ju,
02 PE: [ja: siden
03 klokken fire i eftermiddag (nej å de) for
04 meget.
05 VB: >ja de klart< de många timmar ju.
06 PE: ja
07 VB: då du trött när du kommer hjem va?
08 (0.5)
09 PE: om?
10 VB: → då e du træt[när du kommer hjem vahh
11 PE: [jahaha
12 PE: ja ja ryggen er træt () ska af sted
13 ikke?
14 VB: ja:::
15 PE: eh de jo ryggen de galt med. (.) men de jo
16 også den der holder en oppe

De har kommit fram till att det blir en lång dag då Ingrid frågar om Stine kommer att vara trött när hon kommer hem (rad 7). Detta yttrande innehåller redan en viss konvergens till danskan (*hjem* i stället för *hem*) och yttras med ett normalt taltempo och tydlighet. Stine har dock lutat sig något tillbaka, vilket kanske kan försvåra för henne att uppfatta frågan. Reparationsinitieringen sker sedan med tystnad följt av ett frågande *om?* på rad 8 och 9. Stine visar därmed att hon förstått att Ingrid ställt en fråga men inte uppfattat vad den gäller. I sin reparationstur lokaliserar Ingrid problemet till adjektivet *trött* och byter ut det mot sin danska motsvarighet *træt* som hon också uttalar med dansk vokalkvalitet. I reparationsturen lägger hon extra tryck på just detta ord och drar också ned taltempot något. Att det kanske var just ordet *trött* som var problemet och att en ackommodation till danska på just denna punkt var en lämplig reparation ser vi i Stines fjärdetur (rad 11), där hon kommer in tidigt, just efter att *træt* yttrats, och med emfas svarar jakande på Ingrids fråga. Men det kan också vara så att det framför allt var en repetition som behövdes. Den språkliga skillnaden mellan *trött* och *træt* är ju inte särskilt stor.

För de tre ovannämnda exemplen, liksom de övriga reparationerna av den här typen, gäller givetvis att den reparerande måste känna till det grannspråkliga ordet eller uttalet för att kunna lokalisera det potentiella problemet och sedan reparera det. Att kunna göra den här typen av effektiva språkliga reparationer med hjälp av lexikal ackommodation kräver alltså en god grannspråklig kompetens, vilket vårdbiträdena uppenbarligen besitter. Det är dock inte alltid så att de språkliga förändringar som företas i reparationsturen

tycks lika tydligt motiverade av språkförståelseskäl. I exempel 7:24 hjälper vårdbiträdet Lisa pensionären Anne-Marie att komma i säng. När Lisa påbörjar turen som innehåller problemkällan (rad 2) befinner hon sig inte i pensionärens direkta fysiska närhet, utan är på väg till henne från badrummet. När turen avslutas är hon framme hos Anne-Marie. Redan i problemturen lägger Lisa starkt tryck på det centrala lexikala elementet *glemt* som alltså yttras på danska. Anne-Marie initierar reparation med en öppen fråga (*hva?*).

Exempel 7:24. I2c:2 glemt.

01 (1.5)
 02 VB: så:. >e de nånting< vi har glemt Inge-Lise?
 03 PE: hva?
 04 VB: → e de noget vi har glemt.
 05 PE: neh de tror jeg da ikke,
 06 VB: nå.
 07 PE: hva sku de være?
 08 VB: a ja vet ikke, hehe[hehheh
 09 PE: [(jo jeg sk-)
 10 (1.6)
 11 PE: jeg sku ha børstet mine tænder.

Grunden till att ett problem uppstår är nog i detta fall främst det fysiska avståndet och att frågan yttras utan någon direkt kontext som kan hjälpa Anne-Marie att uppfatta och förstå vad den handlar om. Turen repeteras i reparationsturen med större fysisk närhet (rad 4) och repetitionen är dessutom förstärkt av att det svenska *nånting* byts ut mot ett danskt *noget* (uttalat [no:eð]). I denna sekvens gör talare A alltså en grannspråklig ackommodation i reparationsturen utan att det tycks föreligga någon större förståelsevinst med denna. Det vill säga att just de grannspråkliga anpassningar som talaren gör i reparationen, utöver dem som redan finns i problemturen, inte rör centrala, innehållstunga ord där skillnaderna mellan språken är av sådan art att de skulle kunna leda till förståelseproblem. I dessa fall tror jag att det snarare är fråga om ett allmänt närmande till grannspråket i hela turen som kan göra det lättare för talare B att uppfatta vad som sagts, ungefär som när talare A väljer att repetera långsammare eller tydligare. Dessa anpassningar har kanske också ytterligare sociala bieffekter. Se även exempel 7:22 ovan för hur den grannspråkliga ackommodationen kan växla från problemturen till reparationsturen på ett av språkstrukturella skäl ”onödigt” sätt (*grøden* → *grøten* och *nåt* → *noed*).

Av i stort sett samma art som den grannspråkliga ackommodationen är den typ av verbala förändringar som sker inom talarens språk men till ord och uttryckssätt som är gemensamma i de två språken. Proov på detta har vi sett i exempel 7:13 ovan, där vårdbiträdet Ingrid's fråga om de ska ta ögondropparna *direkt* i problemturen byts ut mot det grannspråkligt tydligare *ska vi starta me dom?* Ingrid visar i det exemplet grannspråklig fingertopps-

känsla när hon väljer just verbet *starta* och inte *börja*, som inte har någon direkt lexikal motsvarighet i danskan.

Den tredje typen av verbal förändring innebär att talare A byter ut ett dialektalt uttrycks sätt mot ett standardspråkligt i reparationsturen. I de två fall av detta som jag påträffat i materialsamlingen byts skånska ord och uttal, med en del gemensamt med danska, ut mot standardsvenska ord som också sammanfaller med danska ord. I exempel 7:12 byter vårdbiträdet Ingrid ut ett skånskt *giter* (uttalat med danskt klusilt [g] och svenskt tonlöst klusilt [t]) mot ett standardsvenskt *orkar*. Båda verben *gide* och *orke* finns i modern danska men *gide* har en användning begränsad till frågor och negerade satser och skulle inte passa så bra just här. Inte heller användningen av ett skånskt *gita* i denna sats skulle av samma anledning vara idiomatisk.

I exempel 7:25 upptäcker pensionären Eva just att jag kommit med min filmkamera även denna dag (rad 1), varpå vårdbiträdet Ingrid gör en skämtsam kommentar om att jag inte kunde få nog av Eva (rad 8). Detta görs med den danska och skånska ordformen *nok*. Yttrandet repareras en första gång på rad 11 genom en ordagrann repetition.

Exempel 7:25. U3h:3 nok a.

01 PE: de tar sin tid alligevel, nåh er du
02 [(her idag igen)
03 K: [ja
04 K: (jeg kommer[ida igen)
05 VB: [() ida också ja
06 PE: nåh
07 K: okej
08 VB: va::¿ hon kunne ente få *nok å daj
09 ((* lutar sig fram mot P))
10 PE: hva siger du?
11 VB: → hon kunne ente få nok å daj
12 ((framåtlutad, talar fortfarande i PE:s öra))
13 (1.3) ((P skakar på huvudet))
14 VB: → hon kunne inte få nog av daj
15 PE: nåh nåh
16 VB: jahahah
17 PE: ne:j jeg troede bare de var én dag,
18 VB: nae hon ska gå me maj hela ukken.
19 PE: nå::

I en andra reparation (rad 14) byter Ingrid sedan ut detta ord mot *nog* på standardsvenska, varefter Eva slutligen bekräftar att hon förstått (rad 16). Det är dock tveksamt om det är detta minimala skifte från dialekt till standardspråk som gör att reparationen slutligen lyckas. Den andra reparationsturen är också överlag något tydligare och har ett mer standardsvenskt uttal, bland annat har *å* bytts ut mot ett till de båda skriftspråken mer näraliggande *av*.

Även om det nu inte är så mycket skiftet från dialekt till standard som löser ett problem med att uppfatta och/eller förstå vad som sagts, så är det ändå intressant att det i materialet förekommer gemensamma skånska dialektala och

danska former som tolkas som potentiellt problematiska (om än i mycket begränsad omfattning) och att de problem de verkar medföra kan lösas med standardspråkighet. Jag har inte funnit några direkta exempel på motsatsen, dvs. att man söker lösa problem genom att byta från standardsvenska till dialekt. Här tycks snarare konvergens till danska vara en populärare medicin. Bytet från en mer dialektal varietet till en mer standardspråklig kan också ses som en tydlighetsstrategi. Exempel 7:25 visar att skånska i vissa former kan vara svårare att uppfatta och förstå än standardsvenska för danskar.

7.3.3.5 Omformuleringar

En omformulering av den problematiska turen är ytterligare ett sätt att reparera. Man skulle kunna säga att redan de verbala förändringar jag beskrivit ovan är ett slags omformuleringar, men här menar jag med detta begrepp mer omfattande förändringar än att endast byta ut något eller några ord mot en grannspråklig motsvarighet eller synonym. Det handlar om tillfällen där talare A grundligare formulerar om problemturen i reparationsturen. I exempel 7:26 har pensionären Lise ställt en fråga (rad 4) om matleveransen som stått utanför hennes dörr och som vårdbiträdet Ingrid tagit in och ska ställa i kylskåpet.

Exempel 7:26. U3j:3 udenfor.

01 VB: .hja (.) ska bara ställa in detta,
02 PE: tak.
03 (1.6)
04 PE: stod de udenfor sådan?
05 VB: va?
06 PE: → var de ikke i nogen kasse
07 VB: jodå? men ja to de in så iståll[et för=
08 PE: [ja
09 VB: å ta in hela kassen.

Ingrid, som redan är på väg mot kylskåpet, uppfattar inte vad Lise säger och initierar reparation med en öppen fråga (*va?*) på rad 5. Lises reparation i påföljande tur innebär en fullständig omformulering av samma fråga, som också ytterligare preciserar vad hon menar. Från början på samma samtal kommer exempel 7:27, där Ingrid omformulerar sig genom att byta perspektiv från *du* (som låg och sov) till *jag* (som kom och väckte) i reparationen.

Exempel 7:27. U3j:3 sov.

01 VB: gomorrøn Lise
02 K: °°gomorren°°
03 PE: gomorgen
04 (1.5)
05 VB: du låg å sov?
06 PE: hva behar?
07 VB: → kom ja å væckte daj?
08 PE: ehja
09 VB: a:h va synd va?
10 PE: å ja klokken er jo mange,

Denna typ av reparation verkar på ytan mest fokusera på förståelse – talare A kan tyckas tänka ”talare B har visst inte förstått vad jag sa, jag formulerar det på ett annat sätt”. I vissa fall, som exempel 7:26, förtydligar eller preciserar reparationsturen vad som sades i problemturen och detta torde också kunna vara gynnsamt för förståelsen. I andra fall, som exempel 7:27, utgör denna typ av reparation bara ett annat sätt att uttrycka sig på. Det är svårt att säga vilket av yttrandena (rad 5 eller 7) som borde vara lättast för pensionären Lise att förstå eller uppfatta. Det är dock inte otänkbart att en omformulering av detta slag skulle kunna ge upphov till ytterligare nya problem. När det gäller omformuleringar får ju inte talare B möjlighet att höra samma sak en gång till, vilket, som framgått ovan, kan vara nog så effektivt vid en reparation. Han eller hon får i stället höra något annat som kan innehålla helt andra problem. Nu verkar det dock inte ske i någon större utsträckning i mitt material att omformuleringarna skulle leda till nya problem, snarare är de i de flesta fall välfungerande reparationer i de få fall där de används.

I exemplen ovan uttrycker sig talare A helt annorlunda i reparationsturen men jag har också funnit omformuleringar som är något slags mellanting mellan omformulering och repetition. I reparationen i exempel 7:28, där vårdbiträdet Ingrid förbereder pensionären Evas lunch, är vissa delar av förstaturen borttagna i reparationsturen, vilket gör den tydligare och kanske också lättare att förstå. I reparationen på rad 4 har Ingrid förkortat och förenklat en komplex problemtur till den enklare frågan *du spiser de hele*;

Exempel 7:28. U3h:2 spiser det hele a.

01 VB: Eva:? (.) du spisar hela portsjonen
 02 va? man delar'nte den hos daj va: ,
 03 PE: hva for noget?
 04 VB: → du spiser de hele;
 05 PE: ja: [ja, de ska ikke deles
 06 VB: [ja.
 07 VB: nae
 08 PE: nej
 09 VB: ja hade för mej de också
 10 PE: nej nej

I den här sekvensen, liksom i många andra där kontextanknytningen förefaller otydlig (här föregås frågan på rad 1–2 av en lång tystnad där de två talande befinner sig i olika delar av samma rum) verkar Eva mest behöva höra frågan en gång till. Det ger kanske framför allt tid att hinna tänka, vilket också syns på hennes svar på rad 5 där hon ju också svarar på den del som Ingrid tagit bort i sin reparationstur. Liknande sekvenser diskuteras nedan i avsnittet om hur syntaktiskt komplexa eller flerledade problemturer repareras (avsnitt 7.3.3.7).

7.3.3.6 Tillskott av information

Talare B kan också i sin reparationstur ge ytterligare information, t.ex. genom en precisering. Det kan handla om att byta ut ett pronomen i problemturen mot dess korrelat, eller om att ge en beskrivning. I exempel 7:29 kommer vårdbiträdet Lisa in till pensionären Grethe för att hämta brickan med kvällsmat och frågar då om Grethe kunnat äta den. Detta uppfattar inte Grethe som initierar en reparation och Lisa reparerar därefter sin tur just genom att precisera den pronominella referenten i problemturen. Problemturens *de*: har alltså bytts ut mot *din aftensmad* (rad 8).

Exempel 7:29. I2g:4 spise.

01 VB: ↑hej Grethe_z
02 PE: hej.
03 VB: KUNNE DU spise ↑de:?
04 (1.2)
05 PE: a hva.
06 VB: kunne du spise_z ((lutar sig närmare PE))
07 (0.5)
08 VB: → din [aftensmad_z
09 PE: [°hhe°
10 PE: ja.
11 VB: ja?
12 (0.8)
13 VB: då tar ja li bakken må mej ud?

I den här sekvensen återfinns flera av de olika reparationspraktikerna i samverkan. För det första tillför Lisa mer information, en ytterligare precisering. För det andra görs denna precisering genom lexikal konvergens till danska, hon säger *din aftensmad* och inte *din kvällsmat*. Men som det i viss mån framgår av exemplet är denna ackommodation förmodligen inte något som kommer av reparationssituationen – Lisa har i hela samtalet och i andra samtal med samma pensionär en hög och jämn frekvens av danska ord (t.ex. *spise*, *bakken*). Vidare närmar sig Lisa också Grethes öra ytterligare när hon yttrar reparationsturen, vilket gör att den fysiska orienteringen samtidigt förbättras. Även i exempel 7:5 (avsnitt 7.2) sker reparation med ett tillskott av information. Efter en initiering (*va?*) reparerar pensionären Sonja sin tur (*har I været inde (et sted)*) med en repetition och ett tillägg av *andet* på rad 10. När denna fortfarande inte helt tydliga tur inte heller får något svar preciserar hon ytterligare med att lägga till vad vi skulle ha gjort hos de andra (*filmet*).

En utförligare reparationstur kan också utöver en repetition av problemturen innehålla en beskrivning. I exempel 7:30 frågar vårdbiträdet Ingrid efter en penna efter en längre stunds tystnad där de inte varit i närheten av varandra men pensionären verkar inte höra eller förstå och initierar en reparation på rad 3.

Exempel 7:30. U3j:1 penna.

01 VB: Lise har du en penna?
02 (1.0)
03 PE: hva behar?
04 VB: → har du en penna nånstans? ((PE tittar på VB))
05 (0.7)
06 VB: → en penna som man kan skriva *med?
07 ((*PE pekar på bordet bredvid))
08 (0.5)
09 VB: där e,
10 (1.5)
11 VB: ja ska bara skriva att du har
12 fått dina piller.
13 PE: ehja, (0.3) de i orden,

I den första reparationsturen (rad 4) lägger Ingrid till ett rumsadverbial (*nånstans*) som förmodligen inte gör mycket för att förtydliga. Ytterligare en reparation initieras därefter med tystnad och en frågande blick på rad 5, varpå Ingrid beskriver objektet som hon letar efter (*en penna som man kan skriva med*). Med denna reparation får Lise, som verkar ha svårt att uppfatta ordet *penna*, en beskrivning av och ledtråd till vad det är för typ av objekt det är fråga om. Genom sådana ytterligare ledtrådar får talare B en kontext att tolka det han eller hon uppfattat av problemturen. Det kan visa sig vara till hjälp, som i exemplet ovan där Lise svarar genom att peka på pennorna på bordet bredvid. Det bör också nämnas att det för vårdbiträdena kan vara känsligt att be pensionärerna om den utrustning de behöver för att utföra sina sysslor (Anna Lindström, personlig kommunikation). Ingrids förtydligande på rad 6 liksom hennes förklaring på rad 11–12 om vad hon ska ha pennan till fyller dessutom en mildrande funktion för hennes förfrågan.

Reparationsmetoden att ge mer information förekommer även i exempel 7:2, där vårdbiträdet Ingrid i reparationsturen också ger en motivering till varför hon fällde den kommentar om vädret som utgör problemturen. Genom sin motivering förstärker hon kontextanknytningen till samtalsämnet (det vackra vädret) och underlättar därmed förståelsen.

7.3.3.7 Uppdelning av komplex tur

När problemturen utgörs av en syntaktiskt eller pragmatiskt komplex enhet, t.ex. en flerledad fråga eller ett påstående som innehåller mycket information på en och samma gång, kan talare A i reparationen välja att dela upp den och låta talare B bekräfta att han eller hon förstått efter varje del. I exempel 7:31 är det just vad som sker när vårdbiträdet Lisa har kommenterat att det var mycket klister på löständerna och att de var svåra att få rena. Som i många sekvenser påbörjar Lisa problemturen med ett visst avstånd till pensionären. När turen avslutas har hon dock kommit fram till Anne-Marie som sitter på sängen. Den fysiska orienteringen är därmed inför reparationsturen redan förbättrad.

Exempel 7:31. I2c:2 klister.

01 VB: aj du hade ma klister på dm. dom
02 va svära å få rena
03 (0.4)
04 PE: hva,
05 VB: → de va ma sån klister på:
06 PE: ja. de er dfer altid
07 VB: [ja
08 VB: → dom va svära å få rena,
09 (2.8)
10 VB: så:, så ska ja bara lige (0.4)
11 sätta den på tandpastan.

Problemturen på rad 1 och 2 innehåller två led: *du hade ma klister på dm.* och *dom va svära å få rena* och dessa två led upprepar hon sedan ett i taget (rad 5 och 8) efter att Anne-Marie initierat reparation på rad 4. Mellan de två leden får Anne-Marie möjlighet att bekräfta att hon uppfattat och förstätt det första, varpå Lisa fortsätter med det andra ledet.

Exempel 7:32 är något mer komplicerat beroende på de stora problem pensionären Lise har med att höra och därmed också att förstå vårdbiträdet Ingrid. De befinner sig i badrummet där Ingrid håller på att hjälpa Lise med att tvätta och klä på sig. Under tiden småpratar de. När sekvensen startar tar Ingrid efter en stunds tystnad upp ett nytt ämne, att Lise häromdagen suttit ute i det fina vädret och talat med sina grannar. Ingrids yttrande på rad 4–5 innehåller tre delar av olika vikt, för det första *ja hörde*, därefter *Eva fortälte mej* och slutligen det som berättades: *att ni satt ute här igår*. I den längre paus som följer efter denna tur vänder Lise blicken mot Ingrid och initierar därmed icke-verbalt en reparation från Ingrid. I den första reparationsturen (rad 7–8) korrigerar Ingrid sig genom att utesluta den första delen av problemturen.

Exempel 7:32. U3j:1 ute.

01 (2.5)
02 VB: **åh va de sitter** ((för sig själv))
03 (0.8)
04 VB: ja hörde Eva fortälte mej att ni satt
05 ute här igår,
06 (0.9) ((PE vänder blicken mot VB))
07 VB: → Eva:,* (0.4)** här inne hon fortälte
08 → maj att ni satt här ute** igår i solen.
09 ((*P lutar sig framåt; **VB pekar))
10 (0.6)
11 VB: → ni satt ute
12 PE: as- altså je- de ka jeg slet *ikke forstå,
13 ((*PE lutar sig framåt))
14 VB: öh höh hö ((VB tar tag om PE:s axlar))
15 (0.3)
16 VB: → ja sa Eva ((VB talar in i PE:s öra))
17 PE: ja
18 VB: → din nabo
19 PE: ja

20 VB: → hon fortälte maj att ni satt här ude igår,
 21 PE: ehja
 22 VB: ja. ((lutar sig bort från PE:s öra))
 23 VB: rätt så länge också, de va så gott
 24 v[är sa hon.
 25 PE: [ja de var dejlit [igår
 26 VB: [.hhja
 27 (0.3)
 28 VB: de blåste lidt sa hon.
 29 PE: de var virkeli godt,

I stället för att upprepa sig helt inleder vårdbiträdet med att ta upp vem det var som förmedlat informationen till henne, *Eva*: När detta inte verkar uppfattas fyller hon på med ytterligare information om Eva, dels verbalt (*här inne*), dels genom att peka i riktning mot grannens (Evas) lägenhet. Ingrid pekar sedan igen i samma riktning (dvs. mot loftgången utanför Lises och Evas lägenheter där de suttit dagen före) när hon fortsätter med reparationsturen (rad 7–8). Det uteblivna svaret på rad 10 får Ingrid att börja om med en liten bit av den tur hon just yttrat (rad 11), *ni satt ute*. Lises efterföljande reparationsinitiering (rad 12–13) är mer explicit än hennes föregående. Men även om hon själv säger sig inte ha förstått tycks Ingrid tolka det som att hon inte hört då hon tar tag i Lises axlar och yttrar de följande reparationsturer rakt in i Lises öra (raderna 16, 18 och 20). Med dessa turer styckar hon upp sitt yttrande och tillför ytterligare beskrivande information (rad 18). Efter varje del bekräftar Lise att hon uppfattat med ett *ja* (rad 17 och 19). När Lise också på rad 21 bekräftar att hon uppfattat huvudbudskapet i problemturen lutar Ingrid sig bort från Lises öra och samtalet fortsätter. Denna sekvens visar alltså inte bara hur talare A delar upp en komplex tur, utan också hur hon samtidigt använder flera andra reparationsstrategier.

Av sekvensanalyserna ovan framgår det att talare A oftast inte bara reparerar på ett enda sätt i sin reparationstur. Problemturerna visade sig ju i avsnitt 7.3.1 ofta vara flerdelade. Det som vållat problem att förstå eller uppfatta kunde exempelvis samtidigt antas vara ett långt avstånd och ett svårt grannspråksord eller otydligt uttal. I sin reparation korrigerar sig talare A oftast på flera möjliga punkter på samma gång.

7.4 Att visa förståelse i den fjärde turen

I det föregående avsnittet har jag beskrivit själva reparationssekvensen och de praktiker de samtalande använder för att lösa problem med att uppfatta och förstå budskapet. Genom en reparationstur som följer på en initiering till reparation från talare B har talare A försökt att lösa ett problem med förståelsen. Hur visar då talare B om han eller hon slutligen förstått efter reparationen? Vad sker i sekvensens fjärde position?

Den förbättrade förståelse som talare B har fått efter en reparationssekvens kan han eller hon demonstrera mer eller mindre explicit. I de flesta fall sker det på ett mindre explicit sätt, genom att man helt enkelt ser till att samtalet fortsätter. Detta gör man genom att svara på det yttrande som reparerats. I andra fall avsätter reparationssekvensen spår i det efterföljande samtalet och förståelse- eller uppfattningsproblemet förblir även fortsättningsvis något som synliggörs i samtalet. I dessa sekvenser kan talare B t.ex. repetera vad talare A sagt, antingen med frågeintonation, i form av en begäran om bekräftelse av att han eller hon förstått, eller med en enkel repetition eller en omformulering. Det händer också att talare B aldrig visar att han eller hon förstått.

7.4.1 Förståelsen demonstreras implicit

När talare A efter en sekvens med annan-initierad reparation låter samtalet fortsätta genom att svara på yttrandet som behövde repareras demonstrerar han eller hon sin förståelse på samma sätt som om han eller hon skulle ha kunnat svara redan i andra position – dvs. implicit genom att föra samtalet vidare. I exempel 7:33 nedan³⁰ är det vad pensionären Åse gör på rad 11–12 efter att vårdbiträdet Lisa ordagrant repeterat sitt yttrande med en bättre fysisk orientering mot Åse.³¹

Exempel 7:33. I2d:1 bor b.

01 PE: di ringer alle tre (.) jeg [har tre
 02 VB: [hver dag? Hehe
 03 (0.5)
 04 VB: eller hver aften
 05 PE: ehja
 06 (0.7)
 07 VB: va bor di här i Lillestrup?
 08 (0.5)
 09 PE: hva si'r du
 10 VB: bor di här i Lillestrup?
 11 PE: → nej nej di bor i (.) Jylland å i
 12 → Mortensborg å i København
 13 VB: nå ja de ju ikke her li i nærheten

Åse visar här sin förståelse av att Lisas yttrande är en ja/nej-fråga genom att ge ett svar som inleds med *nej nej*. Hon fortsätter sedan och svarar också på den underliggande, ej uttryckta frågan ”om de inte bor i Lillestrup, var bor de då?” Tack vare detta utförligare svar ger hon för kontexten relevant information som Lisa kan kommentera i sin följande tur och därmed kan samtalet fortsätta. I exempel 7:34 nedan håller vårdbiträdet Ingrid på att förbereda Evas lunch när reparationssekvensen inleds.

³⁰ Exempel 7:33 har tidigare diskuterats med beteckningen exempel 7:21 i avsnitt 7.3.3.3.

³¹ I avsnitt 7.4 markeras sekvensens fjärdetur med pilar i transkriptionernas vänstermarginal.

Exempel 7:34. U3h:2 spiser det hele b.

01 VB: Eva:? (.) du spisar hela portsjonen
02 va? man delar'nte den hos daj va:,
03 PE: hva for noget?
04 VB: du spiser de hele;
05 PE: → ja: [ja, de ska ikke deles
06 VB: [ja.
07 VB: nae
08 PE: nej
09 VB: ja hade för mej de också
10 PE: nej nej

Som det tidigare framgått (avsnitt 7.3.3.5) är grunden till att problem uppstått här både en bristande kontextanknytning, och det faktum att problemturen innehåller två frågor ställda i snabb följd efter varandra. I reparationen väljer Ingrid att endast ställa en av dessa frågor igen och då i något omformulerad form. Eva visar sedan sin förståelse på rad 5 genom att svara på den ja/nej-fråga Ingrid just ställt men också genom att svara på den andra frågan i problemturen. I sitt svar visar hon alltså att hon faktiskt hört och uppfattat en del av yttrandet trots att hennes reparationsinitiering gjordes med en öppen fråga och utan något slags hypotes om vad som sagts. Den här sekvensen är ett bra exempel på hur talare B ibland mest behöver lite mer tid för att skapa mening i de uppfattade ljuden (jfr Drew 1997:96).

I några sekvenser händer det att talare B kommer in tidigt, redan under reparationsturen, med ett kvitto på att han eller hon nu uppfattat (*acknowledgement token*) det sagda. I exempel 7:35 nedan kommer vårdbiträdet Lisa in just efter att pensionären Grethe i sin reparation (rad 7) sagt de ord som torde klargöra problemturen, nämligen *ta tø(jet)*. Grethe fortsätter dock sin reparation och först efter denna demonstrerar Lisa ytterligare och tydligare att hon hört och förstått att Grethe bett om hjälp.

Exempel 7:35. I2g:2 ta tøjet af.

01 VB: () går de Grethe?
02 PE: ja.
03 (1.2)
04 PE: hvis du vil være go' å (ta mej) af
05 VB: undskyld va siger du
06 (0.5)
07 PE: jeg siger vil du være go' å (.) ta tø[jet af mej
08 VB: → [ja
09 VB: → JA (0.5) de ska ja nok

Sin förståelse av yttrandet som en uppmaning visar Lisa genom att mer mångordigt än med det korta *ja* hon producerat i överlappande tal lova att hon tänker hjälpa Grethe med detta (*de ska ja nok*). Lindström (1999:106–117) har visat att endast ett *ja* inte är tillräckligt som svar på en uppmaning eller inbjudan som inte kan uppfyllas direkt (*deferred actions*). Även om Lindströms resultat bygger på telefonsamtal och behandlar handlingar i en

mer avlägsen framtid än det är fråga om här, är ändå Ingrid's svar på rad 9 på Grethes uppmaning av samma slag eftersom hon inte omelbart kan hjälpa Grethe av med kläderna.

I exemplen ovan ger talare B ett längre innehållsrikt svar på en fråga eller ett påstående men i många sekvenser består svaret endast av ett kort kvitto, oftast ett *ja*. Med detta korta svar lämnar då talare B över turen till talare A igen. När det är fråga om ja/nej-frågor är ett sådant svar ofta fullt tillräckligt och samtalet kan fortsätta utan ytterligare reparerande åtgärder (se t.ex. exempel 7:12).

Ett kort kvitto som svar ger dock endast en minimal bekräftelse på att talare B förstått och i flera sekvenser framgår det av de efterföljande turerna att talare A inte alltid uppfattar det som en tillräckligt stark bekräftelse på förståelse. Detta ser vi i exempel 7:36 där pensionären Stine och vårdbiträdet Ingrid talar om det exceptionellt varma och vackra vädret. Ingrid's reparationstur inleds på rad 11 och avslutas på rad 14. Under denna har Stine med ett *ja* på rad 13, i överlappande tal, visat att hon följer med.

Exempel 7:36. U3k:1 kallt.

01 PE: (noget så) pragtfuldt vejr
 02 VB: ja de e ju de ju,
 03 PE: ja: [de rigtig ()
 04 VB: [va:ɔ
 05 (3.5)
 06 VB: ja man undrar når de ska bli kallt?
 07 (1.5) ((P vänder huvudet rakt åt VB:s håll))
 08 VB: va:?
 09 (1.0) ((VB närmar sig P och P håller upp handen
 10 bakom ena örat))
 11 VB: ja sa man kan undra når de ska komma
 12 lidt kallt väder för nu[har de ju vatt=
 13 PE: → [ja
 14 VB: =varmt så länge ju,
 15 (.)
 16 VB: → va? de märklit ändå,
 17 (0.7)
 18 VB: → hal[va september har gått [ju
 19 PE: [ja [ja: de begyn-
 20 .hh men nu sk- skinner lige på forstår du.
 21 VB: ja. här blir de ju väldi väldi varmt

När Stine sedan på turbytesplatsen på rad 15 inte tar över turen fortsätter Ingrid med ett *va?* som efterfrågar något slags ytterligare och utförligare instämmande, vilket följs av ytterligare en värdering av det konstiga vädret (*de märklit ändå*). Även denna värdering fiskar efter ett utförligare svar från Stine, som därmed också skulle kunna visa att hon är med på noterna. Detta sker dock först på rad 19–20. Ingrid uppfattar alltså inte det korta svarskvittot på rad 13 som en tillräcklig demonstration av att Stine har förstått vad

hon menar, utan hon måste gå vidare med ytterligare förklarande yttranden om varför hon fällt de kommentarer hon gjort.

7.4.2 Förståelse demonstreras explicit

Efter några av reparationssekvenserna demonstrerar talare B sin förståelse på ett uttryckligare sätt. I sekvenserna är denna explicititet olika stark. Några liknar snarare exemplen ovan medan andra kan mynna ut i samtalssekvenser om grannspråksord mm.

I flera fall visar talare B sin nya förståelse med en nyhetsmarkör, oftast *nå(h)*. Detta sker t.ex. i exempel 7:37, där samtalsämnet är att jag kommit tillbaka för att göra inspelningar och vårdbiträdet Ingrid skämtsamma kommentar om att jag inte kunde få nog av pensionären Eva är problematisk (rad 8). Detta exempel har också analyserats med beteckningen exempel 7:25 i avsnitt 7.3.3.4.

Exempel 7:37. U3h:3 nok b.

01 PE: de tar sin tid alligevel, nåh er du
02 [(her idag igen)
03 K: [ja
04 K: (jeg kommer[ida igen)
05 VB: [() ida också ja
06 PE: nåh
07 K: okej
08 VB: va::ç hon kunne ente få *nok å daj
09 ((* lutar sig fram mot P))
10 PE: hva siger du?
11 VB: hon kunne ente få nok å daj
12 ((framåtlutad, talar fortfarande i PE:s öra))
13 (1.3) ((P skakar på huvudet))
14 VB: hon kunne inte få nog av daj
15 PE: → nåh nåh
16 VB: jahahah
17 PE: ne:j jeg troede bare de var én dag,
18 VB: nae hon ska gå me maj hela ukken.
19 PE: nå::

Efter att Ingrid reparerat yttrandet två gånger visar Eva sedan sin förståelse explicit på rad 15 med nyhetsmarkören *nåh nåh*, varpå samtalet fortsätter. Sekvenser med nyhetsmarkörer explicitgör talare B:s förståelse i högre grad än sekvenser där talare B visar sin förståelse med ett *ja*. En nyhetsmarkör signalerar att talaren som yttrar den har förstått något nytt, att något (ganska litet) har förändrats i hans eller hennes förståelse av världen. Heritage (1984b) kallar denna typ av svarsartikel (engelskans *oh*) för *change-of-state token* och demonstrerar olika användningar av partikeln. Heritage (1984b:315–318) visar bland annat att *oh* kan användas självständigt för att demonstrera förståelse efter en reparationssekvens (som i exempel 7:37). Ett nyhetsmarkörssvar är alltså inte så mycket en respons på det referentiella

innehållet i den föregående turen utan snarare ett svar som säger ”jag förstod (eller hörde) inte vad du sa tidigare men nu gör jag det”.

En nyhetsmarkör kan också följas av ett längre yttrande som ytterligare synliggör talare B:s förståelse av reparationen, t.ex. genom en repetition av hela eller delar av reparationsturen, som i exempel 7:38–41. Även den här funktionen, att inleda en uttrycklig demonstration av förståelse, har noterats hos engelskans *oh* av Heritage (1984b:320–321).³²

Exempel 7:38. U3i:1 vidare b.

01 VB: ja de ju de man bler ju trött ju hahaha
02 .hhh men de går,
03 PE: °ehja°
04 VB: så då Inge-Lise, då får *vi gå vidare
05 ((*VB lutar sig fram mot P))
06 PE: hva?
07 VB: nu ska vi gå vidare ti[näste man
08 PE: → [nå
09 PE: → til den næste
10 VB: ja:a ska vi bort ti Kongevej
11 PE: ska I hele vejen rundt (0.3) idag, ((gestikulerar))
12 VB: eh ja vi ska mest va borta vi Kongevej,
13 PE: nåh

I exemplet ovan (exempel 7:38) har vårdbiträdet Ingrid plötsligt berättat att hon och jag ska gå vidare till nästa pensionär, något som hon måste reparera i utökad form på rad 7. Pensionären Anne-Sophie, som hon vänder sig till, visar redan i överlappande tal på rad 8 att hon nu uppfattat vad Ingrid sagt med ett *nå*. På rad 9 bygger hon sedan vidare på detta genom att repetera Ingrids yttrande på danska och hon visar därmed hur hon tolkat det.

Även i exempel 7:39 visar talare B ordagrant vad hon hört och förstått i reparationsturen. Här sitter vårdbiträdet Lisa och talar med sina kolleger. Hon berättar om en tjejmiddagstradition i sin svenska bekantskapskrets när hon på rad 4 yttrar det för kollegan Helle problematiska ordet *förrätt*. Lisa har i detta samtal en ganska hög frekvens av danska ord, vilket kan vara en anledning till att Helle försöker förstå hennes yttrande som danskt. Detta leder till att problem uppstår och hon initierar reparation med emfas efter en stunds tystnad på rad 7. Det låter som om hon inte kan tro sina öron.

Exempel 7:39. P2:3 forret.

01 L: pt å så to (.) laver mad, å så dom andra
02 kommer dit å spisar å, >å så< betalar
03 man då för (.) vi regnar ut hvor ma
04 de °kostar. .hh å så e de förrätt,

³² Vad Heritage framför allt lyfter fram när *oh* har denna inledande funktion är att det hjälper talaren att uttrycka sin nya förståelse med självförtroende, något som kan gälla även i sekvenser där ingen reparation föreligger (Heritage 1984b:320–323). Den här självförtroende-aspekten tycker jag mig inte kunna belägga i samtalsmaterialet men nyhetsmarkörens *change-of-state*-funktion kvarstår även i denna turinledande position.

05 huvudrätt, å: (.) dessert.
 06 (0.4)
 07 H: a HVad?
 08 (0.5)
 09 L: förrätt.
 10 (0.8)
 11 H: → nå FORret¿
 12 L: for[ret.
 13 H: [hhh hold- jeg troede du
 14 sa[de var FØrre hovedret, [jeg tænkte
 15 B?: [°tsth°
 16 L: [naj naj
 17 HEHEH[EH
 18 H: [HVA for n[ohoget
 19 L: [naj nå¿ .ah .he
 20 H: nå ja, okej¿[(.) der er forret, å=
 21 L: [()
 22 H: =ho[ve- ja, så er jeg med¿
 23 L: [ja
 24 L: öhh hö å så dessert.
 25 H: nå okej, de er tre retter m[e ja¿
 26 L: [ja
 27 L: lige precis.

Trots den diffusa markeringen av vad det är som Helle inte uppfattat eller förstått inser Lisa vad problemkällan är, nämligen ordet *förrätt*, vilket är det enda hon repeterar i sin reparationstur. Kameravinkeln ger dessvärre ingen möjlighet att se något i Helles ansiktsuttryck som kan indikera att problemet uppstår när Lisa första gången yttrar ordet *förrätt*. Det är dock möjligt att Helle får ett förvånat eller frågande ansiktsuttryck vid ordet *förrätt*. Efter Lisas reparation tar sig Helle en liten tankepaus innan polletten trillar ner och hon demonstrerar sin förståelse genom att upprepa det danska ordet för förrätt, *forret*, föregånget av nyhetsmarkören *nå*. Intressant i denna sekvens och något som skiljer den från de andra är att Helle sedan går vidare med att berätta vad det var hon hörde första gången (*førre hovedret*) och varför hon blev så förvånad.

Den här typen av postreparationsdiagnos ("post-trouble-resolution diagnosis") och hur den kan användas för att kategorisera en samtalsdeltagare som talare av exempelvis en viss dialekt har uppmärksammats av Egbert (2004:1475–1478). Hon poängterar att den här typen av fenomen kommer sig av något annat än själva reparationen. Diagnossekvensen följer av att någon i fjärdeposition gjort "a big deal" (Egbert 2004:1478) av problemet, t.ex. genom att skratta eller genom att använda särskilt kontrastiv betoning. I exempel 7:39 gör Helle en ganska stor sak av reparationen och det föregående problemet genom att dels använda *nå*, dels upprepa det problematiska ordet på danska med stark kontrastiv betoning. På detta sätt markerar Helle skillnaden mellan Lisas svenska uttal och hennes eget danska. Även genom själva reparationsinitieringen med sin starka förvånade betoning görs en stor sak av problemet. I den här sekvensen liksom i den följande

blir reparationen och svårigheterna alltså början till en sidosekvens om missförståndet (exempel 7:39) eller om grannspråksord (exempel 7:40).

Exempel 7:40. U3k:1 nycklar b.

01 VB: hon ringde te maj i morges, hon kunde inte finna
02 sina dörrnycklar när hon skulle gå ti skolanç
03 PE: hendes: ø:h?
04 VB: dörrnøjla
05 (0.5) ((P tittar på VB och lutar sig framåt))
06 VB: nyck[larna
07 PE: → [nå nøglen[til døren ja
08 VB: [.jahh
09 VB: så ja sa hon [fi-
10 PE: [nycklen
11 VB: ja:
12 PE: va säger du?
13 VB: nyckel
14 PE: nyckel
15 VB: ja:
16 PE: ja ja hh
17 VB: så ringde hon ja sa ja kan ju'nte hjælpe daj för ja

I exempel 7:40 (som analyserats ovan med beteckningen exempel 7:10) talar vårdbiträdet Ingrid och pensionären Stine om Ingrids dotter som glömt sina nycklar hemma. När Ingrid gör sin andra reparation på rad 6 genom att repetera det problematiska ordet på svenska kommer Stine in i överlappande tal och signalerar att nu har hon förstått (*nå*) och visar det därefter genom att på danska repetera den problematiska delen *nøglen til døren ja*. Ingrid uppfattar detta som att reparationsekvensen nu är avklarad och hon återgår på rad 9, efter en bekräftelse på rad 8, till sin berättelse. Stine vill däremot inte lämna de problematiska orden och skillnaden mellan danska och svenska. På rad 10 repeterar hon det svenska ordet och går på rad 12 vidare med att ytterligare efterfråga vad Ingrid säger, dvs. vad *nøgle* heter på svenska. Frågan ställer hon på svenska och när Ingrid svarat repeterar hon svaret. I den här sekvensen, som utgör ett undantag i samtalsmaterialet, gör alltså en av deltagarna en reparationssekvens och ett problem med ett grannspråksord till utgångspunkt för att lära sig mer om grannspråket. Samtidigt relevantgörs deltagarnas språkliga tillhörigheter. Om Ingrid genom sin reparation i form av en översättning till danska, som vi såg i avsnitt 7.3.3.4 ovan, kategoriserar Stine som danskspråkig kategoriserar Stine med sin tur på rad 12 Ingrid som svenskspråkig. Interaktivt befäster och relevantgör alltså de samtalande här sina skilda språkliga medlemskap (jfr Egbert 2004:1473–1474).

I sekvenserna ovan har alltså den verbala ytan och förståelsen av den fokuserats i större eller mindre utsträckning. Det förekommer undantagsvis, som i exempel 7:39, att en reparationssekvens leder till ett kort samtal om det som missförstås eller, som i exempel 7:40, att någon av de samtalande uttryckligen försöker lära sig mer om grannspråket i direkt följd efter en

reparationssekvens. Även om denna uttryckliga inlärningssekvens är ett undantagsfall pekar den på inlärningspotentialen som ligger i en reparationssekvens. Det är inte heller otänkbart att en hel del inläring om grannspråk, skillnader mellan de två språken och hur man bäst kommunicerar med en grannspråkstalare, sker just i sekvenser med annan-initierad reparation. Zeevaert (2005:341) har också påpekat att det är just i själva interaktionen med grannspråkstalare som förmågan att förstå grannspråk samt kommunicera med grannspråkstalare kan läras in och övas. Detta ger exempel 7:39 och 7:40 explicita uttryck för.

Det förekommer också att talare B ber om bekräftelse på att han eller hon uppfattat rätt genom att repetera delar av eller hela reparationsturen utan inledande nyhetsmarkör. Exempel 7:41 utspelar sig i början av vårdbiträdet Lisas besök hos pensionären Søren, när de är på väg in till hans rum och Lisa precis lagt märke till en påse med mat som står vid hans dörr. Lisas i stort sett ordagranna repetition i reparationen på rad 5 föranleder Sørens begäran om bekräftelse där han på danska med frågeintonation upprepar den viktiga delen av Lisas fråga, *indkøb*. När Lisa bekräftat att han hört rätt på rad 7 kan samtalet fortsätta med att han svarar på frågan.

Exempel 7:41. I2f:1 inköp.

01 (4.0)
 02 VB: aj har du vatt på inköp ida
 03 (1.0)
 04 PE: hva behar
 05 VB: har du varit på inköp
 06 PE: → indkøb?
 07 VB: ja
 08 PE: nej jeg har ikke min datter har lavet
 09 VB: nå de din datter

I exempel 7:42 håller vårdbiträdet Lisa på att hjälpa pensionären Grethe med att komma i säng och frågar på rad 2 om det är något de har glömt (inför sänggåendet).

Exempel 7:42. I2g:2 glemt noed b.

01 (2.6)
 02 VB: har vi glemt nå:d
 03 (0.7)
 04 PE: hva
 05 VB: har vi <glemt nå:d >
 06 PE: → glemt noget?
 07 VB: ja er du parat ti å komma i säng
 08 PE: ne: (.) de er de ikke
 09 VB: eheh
 10 (1.5)
 11 VB: men Grete du sku næstan sætta daj
 12 lidt højer opp i säng

Man kan tolka Grethes yttrande på rad 6, där hon repeterar Lisas tur men med frågeintonation, på samma sätt som Søren gör i exempel 7:41, dvs. att hon ber om bekräftelse att hon uppfattat reparationen rätt. En annan möjlighet är att hon här snarare visar att/vad hon uppfattat av Lisas yttrande men att hon inte förstår vad Lisa menar med det. Det är i alla fall så Lisa tolkar Grethes yttrande i ytterligare en reparation i form av en förklarande omformulering, rad 7. Här leder alltså en demonstration av förståelse till ytterligare en reparation från talare A. Svennevig (2008) har visat att det i sekvenser med annan-initierad reparation finns en preferens för att i första hand prova den lättaste diagnosen på ett problem. Detta gäller särskilt sekvenser vars reparationsinitiering, liksom den i exempel 7:42 (rad 4), är oklar i sin problemavgränsning. Genom att prova den lättaste eller minst allvarliga diagnosen menar han att man tar till reparationslösningar som orienterar till att talare B inte hört (till skillnad från t.ex. inte förstått eller inte hållit med om yttrandet). En sådan förstareparation utgörs ofta av en repetition. Först om denna reparation inte visar sig vara tillräcklig åtgärdar man mer allvarliga sidor av problemet. I exempel 7:42 sker detta i en andra reparation på rad 7 då Lisa förklarar vad hon menar med sitt yttrande, och därmed snarare orienterar sig mot bristande förståelse av yttrandets pragmatiska innebörd som problemorsak.

7.4.3 Förståelse visas inte

I det stora flertalet sekvenser visar talare B i sekvensernas fjärdeposition mer eller mindre explicit att han eller hon förstått och problemet med förståelse, hörsel eller att uppfatta är därmed löst. Det sker dock i några fall att en sådan demonstration av förståelse aldrig förekommer.

De sekvenser där talare A inte tolkar ett ensamt svarskvitto (t.ex. ett kort *ja*) som tillräcklig demonstration av att talare B förstått, som i exempel 7:36 ovan, tillhör på sätt och vis denna kategori, då ju Ingrid där inte uppfattar det som att Stine har visat någon eller tillräcklig förståelse. Även i exempel 7:43³³ sker något liknande. Här håller vårdbiträdet Anja på att hjälpa pensionären Sonja att klä på sig och de talar om vad hon ska ha på sig. Anja har reparerat sin fråga om Sonja inte fick rena kläder den föregående dagen när Sonja producerar ett svar på rad 9 som inte passar till den fråga som Anja ställt. Eftersom frågan är negerad borde svaret antingen börja med eller utgöra ett *nej* eller ett *jo* och inte ett *ja*, som Sonja producerar.

Exempel 7:43. 11b:2 klär b.

01 VB: här har du din blus (.) Sonja
 02 PE: ja tak
 03 VB: ska du ha den?
 04 (2.0)
 05 VB: fick du inga rena klär igår

³³ Tidigare diskuterat med beteckningen exempel 7:19.

06 (1.0)
 07 PE: hva
 08 VB: <fick du inga rena> klä:r (.) igår
 09 PE: → ja
 10 (1.0)
 11 VB: (den här) fick du av mej häromdagen
 12 (2.0)
 13 PE: ()
 14 VB: ja men den fick du i torsda av mej
 15 (1.0)
 16 VB: den blusen.
 17 (2.0)
 18 PE: (den er så) go' nok (den me)
 19 VB: ja ja ja (.) okej

Det felmatchade svaret är alltså en indikation på att Sonja inte uppfattat Anjas fråga korrekt. Anja fortsätter då att tala om den blus hon just gett till Sonja och nämner när hon haft den på sig första gången (raderna 11, 14 och 16). Sekvensen förlöper på ett sätt som liknar det som sker i exempel 7:36, där talare A också fortsätter att tala om det föregående ämnet (vädret) tills talare B ger tecken på att hon förstått och kommer in i samtalet.

7.5 Sammanfattande diskussion: faktorer för förståelse

Ovan har jag redogjort för vad som i sekvenserna kan antas vara grunden till problem, reparationsinitieringar och reparationer samt för hur deltagarna visar förståelse för varandra efter en reparationssekvens. För att förståelseproblem av den typ som behandlats ovan ska uppstå kan flera faktorer spela en roll. Reparationer kan i sin tur initieras på olika sätt, men det tycks inte finnas något direkt samband mellan typ av reparationsinitierare och typ av problem. Ett undantag är dock att de lucklämnande frågorna främst användes vid problem på ordnivå, vilka i reparationsturen i flera fall kom att tolkas som att problemen gällde grannspråk.

I flertalet sekvenser verkar flera olika faktorer samverka för att ett problem ska uppstå, och i själva reparationen använder sig ofta talare A av flera olika metoder samtidigt för att åtgärda problemen med att uppfatta eller förstå. Fyra huvudfaktorer, kontexten, det fysiska avståndet och talarnas orientering mot varandra, talets tydlighet samt användandet av olika språkvarieteter, har betydelse för om förståelsen ska fungera eller ej i samtalen. Dessa faktorer diskuteras nedan i tur och ordning och sätts i relation till tidigare forskning, särskilt Börestam Uhlmanns (1994) studie av arrangerade interskandinaviska samtal.

7.5.1 Kontext

Har man en kontext att knyta ett yttrande till är det lättare att fylla i de bitar man inte uppfattat och därmed också skapa sig en rimlig hypotes om vad som sagts. Som jag tidigare varit inne på kan kontext innebära olika saker. I materialet har jag kunnat belägga att en bristande kontextanknytning, dvs. till samtalsämnet, till samtalets sekventiella ordning, till den fysiska omgivningen eller till de praktiska handlingar som utförs medan samtalet pågår, ofta kan vara en anledning till att talare B får problem med talare A:s första tur.

Om man vill undvika att sådana problem uppstår är det alltså viktigt, kanske viktigare än när man har ett gemensamt modersmål eller en gemensam varietet att falla tillbaka på, att vara tydlig och explicit med de sekventiella länkarna till det föregående samtalet eller till de lokala handlingar som utförs eller ska utföras i den fysiska kontexten. Det syns också i några reparationssekvenser att en ytterligare och utförligare kontextanknytning framgångsrikt kan användas i reparationsturen för att hjälpa talare B att förstå. I de fall en bristande kontextanknytning är huvudproblemet i förstaturen verkar dock en reparation som i huvudsak består av en upprepning av delar av eller hela problemturen, kanske med tydligare uttal och en bättre fysisk orientering mot samtalspartnern, vara vad som behövs för att talare B ska uppfatta och förstå. Han eller hon behöver alltså främst en viss betänketid för att sätta de uppfattade ljuden i ett sammanhang. Detta indikerar att det i dessa fall inte så mycket är fråga om problem med den språkliga ytan utan med varför det som sägs sägs nu. Trots det vill jag ändå mena att en tydlig kontextanknytning är viktig för förståelsen av den språkliga ytan. Utan ett tydligt sammanhang blir det mycket svårare att förstå ett yttrande, både på en ytlig ordnivå och på ett djupare pragmatiskt plan.

Att de samtalande i dessa samtal befinner sig i en tydlig aktivitetskontext, dvs. i hemtjänsten eller på vårdhemmet, där det finns sysslor att utföra och dagliga rutiner att falla tillbaka på, spelar säkert en stor roll för att så få förståelseproblem uppstår jämfört med i Börestam Uhlmanns (1994) samtalsmaterial. I ett arrangerat samtal mellan människor som inte känner varandra har de samtalande inte samma möjlighet att anknyta till gemensamma referensramar och aktiviteter. Inte heller i Madsens (2008) samtal mellan svenska expeditör och danska kunder i ett danskt köpcentrum, som ju också utspelar sig i en tydlig aktivitetskontext, uppstår särskilt många förståelseproblem mellan de samtalande.

7.5.2 Fysiskt avstånd och fysisk orientering

Om en bristande kontextanknytning kan vara en del av problemet i flera sekvenser är nog stort fysiskt avstånd och/eller talarnas bristande fysiska orientering mot varandra ett ännu vanligare fenomen i reparationssekvenserna. Detta är föga förvånande med tanke på samtalens natur – vård-

biträdena besöker ju pensionärerna inte främst för att sitta ner och småprata mitt emot dem utan för att hjälpa till med olika praktiska sysslor. Dessa utförs på olika håll i lägenheten eller rummet och pensionären är ofta inte på samma plats eller ens i samma rum som vårdbiträdet. Trots det interagerar de med varandra mer eller mindre sammanhängande under besökens gång. Att de inte alltid helt lätt kan föra ett samtal med varandra på grund av avståndet gör för övrigt också att en hel del yttranden fälls utan tydlig kontextanknytning då vårdbiträdet och pensionären inte haft någon direkt kontakt under en period och inte heller kan följa med i vad den andra gör. Dessutom torde dålig hörsel, som ju några av samtalsdeltagarna lider av, ytterligare bidra till att ett långt fysiskt avstånd blir ett problem.

Det förekommer ofta att någon av de samtalande (i det stora flertalet fall vårdbiträdet) påbörjar ett yttrande långt ifrån sin samtalspartner och i flera fall inte ens vänd mot denna. I reparationsturer och även i själva reparationsinitieringarna kan man se hur de samtalande orienterar sig mot dessa stora avstånd som ett problem som ska lösas, då de närmar sig varandra eller lutar sig mot varandra. När de samtalande befinner sig närmare varandra ser vi hur viktig den fysiska orienteringen också där är för förståelsen. Kan de samtalande inte se varandras ansikten, uppstår lätt problem. Detta framgår i sådana sekvensers reparationsinitierings- och reparationsturer, då båda samtalande söker ögonkontakt. Även Egbert (1996:605–607) har i tyska samtal belagt en liknande strävan efter återupprättad ögonkontakt om reparation initierats med *bitte*.

7.5.3 Talets tydlighet

Den tredje faktorn för förståelse är en ganska självklar aspekt. Talar man inte tydligt nog eller för snabbt är det svårt för samtalspartnern att följa med. Som utomstående bedömare har jag endast kunnat belägga några sekvenser där just själva talets tydlighet eller hastighet verkar vara en rimlig anledning till att reparation måste initieras. De medverkande i samtalsmaterialet lägger sig i de flesta fall vinn om att tala tydligt och sakta, även om det ibland förekommer undantag, särskilt i samtalen mellan vårdbiträdeskollegerna i pauserna. Samtalen mellan vårdbiträde och pensionär sker oftast i ett lugnt tempo med ganska lite överlappande tal. Men ändå används vid flera tillfällen strategin att tala ännu tydligare och/eller långsammare i reparationsturen. De få bytena från ett mer dialektalt uttal och uttryckssätt till ett mer standardspråkligt kan också räknas som ett sätt att tala tydligare i reparationsturen.

7.5.4 Grannspråk och ackommodation

Ackommodation eller närmande till grannspråket är ett genomgående drag i materialet och det tycks inte förekomma oftare i sekvenserna med annan-initierad reparation än på andra ställen i samtalen. Det betyder dock inte att

anpassning till grannspråket på det ena eller andra sättet aldrig används med ett problemlösningssyfte i reparationssekvenser eller att språkskillnaderna aldrig varit upprinnelsen till reparationssekvenserna.

Att två olika språk talas i samtalen i en inte alltid helt klar och tydlig ordning är något som potentiellt skulle kunna bidra till att problem uppstår. I några få fall blir det av den efterföljande sekvensen också klart att det var just ett ord eller uttal i grannspråket som ställde till problemet. Men dessa problem blir ofta snabbt identifierade och kan lätt lösas tack vare de samtalandes goda kunskaper i grannspråket och vana vid grannspråkskommunikation. Detta är en markant skillnad från Börestam Uhlmanns (1994) samtal. För personer som av den ena eller andra anledningen befinner sig i långvarigare kontakt med grannspråkstalare finns ofta motivation och framför allt möjlighet till att lära sig att tala med och förstå grannspråkstalare, vilket samtalsdeltagarna i föreliggande samtal tycks ha tagit vara på. Av sekvensanalyserna har framgått hur denna inläring kan gå till. Det är bland annat i problemsekvenser, av exempelvis den typ som studerats här, som inläring av grannspråket och grannspråkskommunikation mer eller mindre medvetet kan ske.

Huruvida grannspråkssituationen i samtalen spelar någon roll för uppkomsten av problem är dock annars svårt att säga när det inte tydligt visas av talare B i reparationsinitieringen. Det händer i några fall att talare A orienterar sig mot att något språkligt är problemet, även om talare B inte uttryckligen markerat det. Reparationen kan då innehålla en förändring i uttrycks-sättet, t.ex. genom att talare A i större utsträckning och på de innehållsmässigt centrala punkterna i reparationsturen använder ord och/eller uttal ur grannspråket. Samtidigt framgår det, att döma av handlingarna i reparationstureorna, att de samtalande själva sällan gör tolkningen att något särskilt grannspråkligt ligger bakom problemet. De anpassningar i riktning mot grannspråket som görs i reparationerna är ofta inte specifikt riktade mot särskilt problematiska och innehållstunga centrala ord, utan kan minst lika gärna beröra t.ex. småord och pronomen eller ord som inte skiljer sig åt nämnvärt i de två språken. Jag menar att den anpassning till grannspråket som sker på detta sätt i stor utsträckning fyller samma funktion som att tala tydligare och långsammare i reparationsturen. På så vis minskar man den språkliga friktionen ytterligare något och budskapet kan lättare komma fram.

Samtalen verkar när det gäller sekvenser med annan-initierad reparation på många sätt likna ”vanliga” enspråkiga samtal i en jämförbar situation, bortsett från några ordförståelseproblem, och jag skulle inte vilja karaktärisera dem som problematiska. De problem som uppstår klarar man oftast ganska lätt av att lösa interaktivt på några få turer. Förmodligen gör dock språkskillnader samtalen något mer känsliga för problem med kontextanknytning, avstånd och otydlighet. Användningen av grannspråk och anpassat språk i reparationssekvenserna stöder bilden av att de svenskspråkiga vårdbiträdena i dessa samtal använder ett slags dansk-svenskt blandspråk som sitt arbetsspråk snarare än att de växlar från det ena språket

till det andra med ett särskilt sekventiellt syfte (även om vissa undantag finns). Resultaten av förra kapitlets kvantitativa analys indikerade att vårdbiträdenas språkliga ackommodation till danska sker med förståelse och effektiv kommunikation som främsta mål. Jag menar att interaktionsanalysen av problemsekvenserna i detta kapitel inte motsäger detta även om språklig ackommodation endast sällan har kunnat beläggas ha en problemlösande funktion eller oackommoderat språkbruk sällan har kunnat påvisas vara ursprunget till att problem uppstått. Kanske är den relativt jämna och stora användningen av ackommodation i hela materialet just en anledning till att kommunikationen flyter relativt effektivt och smidigt.

8 Komplimanger: att visa social uppskattning och skapa samhörighet

Som jag tidigare varit inne på finns det två huvudsakliga sidor av ett ackommoderande kommunikativt beteende. Den ena handlar om att göra sig bättre förstådd och att få kommunikationen att flyta effektivt, och den andra om att visa uppskattning för och social samhörighet med den man talar med. I det föregående kapitlet togs förståelseaspekten upp i en analys av sekvenser med annan-initierad reparation. Det framgick bland annat att förståelse och kommunikativ effektivitet skapas med hjälp av ett flertal interaktiva och språkliga resurser, däribland anpassningar till grannspråket. Konvergens till grannspråket fyller i samtalen, utifrån sekvenserna med annan-initierad reparation att döma, främst funktionen att minska den språkliga friktionen mellan de samtalande och därmed effektiviseras också kommunikationen.

I detta kapitel är det den andra sidan av ett kommunikativt ackommoderande beteende som står i fokus, nämligen hur de samtalande skapar och visar social samhörighet och samförstånd. Genom analyser av en viss sekvenstyp, komplimanger, vill jag belysa både språkliga och interaktiva resurser som de samtalande använder för att åstadkomma detta. Analysen sker mot bakgrund av att värderings- och komplimangsekvenser utgör interaktionella sammanhang där det är relevant för samtalsdeltagarna att uttrycka enighet eller oenighet. Hur denna enighet och oenighet hanteras är intressant bland annat när det gäller skapandet och stärkandet av social samhörighet. Att ge en komplimang innebär inte bara att värdera något, utan det är framför allt en stödjande handling som på ett måhända ritualiserat sätt uttrycker en strävan efter att skapa och stärka social samhörighet (Wolfson 1983:89). Komplimanger spelar alltså en viktig roll när de samtalande ska visa uppskattning för varandra och uttrycka god vilja som kan utgöra en bas för att skapa social samhörighet. De är med andra ord en del av de kommunikationsackommodativa strategier som finns till hands på den nivå som inom ackommodationsteorin benämns *diskurshanterande* (Shepard, Giles & Le Poire 2001:35–36). I ett halv-institutionellt och interskandinaviskt material som detta blir deltagarnas skilda institutionella roller viktiga infallsvinklar liksom deras språkliga bakgrund. Hur språkliga approximeringsstrategier, både konvergens och divergens, används i dessa sekvenser kommer också att belysas.

Efter en inledande avgränsning av fenomenen värdering och komplimang (avsnitt 8.1) ger jag en översikt över tidigare forskning om komplimanger i

samtal (8.2). Därefter (8.3) analyseras komplimangsekvenserna i materialet utifrån komplimangtureernas konstruktion, placering i interaktionen och mottagande, samt utifrån deras interaktionella och sociala funktioner. I avsnitt 8.4 följer en analys av andra samhörighetsskapande värderande sekvenser i materialet, nämligen sekvenser där talarens grannland värderas. Kapitlet avslutas med en sammanfattning.

8.1 Avgränsningar och definitioner

Värderingar är enligt Pomerantz (1984:57) något som personer gör rutinmässigt när de deltar i sociala aktiviteter. Det gör att värderingar av många olika företeelser förekommer kontinuerligt i samtal. Denna studie är begränsad till positiva värderingar av sådant som berör samtalsdeltagarnas personer och sådant som nära kan knytas till dem, närmare bestämt en underkategori till värderingar av detta slag, komplimanger. I de nästföljande styckena vill jag diskutera vad som omfattas av begreppen *värdering* (eng. *assessment* eller *evaluation*) och *komplimang*, och ringa in vad jag här avser med dessa begrepp.

En central undersökning av värderingar i samtal gjordes av Anita Pomerantz i hennes doktorsavhandling från 1975. Delar av resultaten från denna undersökning har hon också presenterat i en artikel (Pomerantz 1984). Pomerantz ger i den artikeln ingen uttrycklig definition eller avgränsning av begreppet "assessment", utan förefaller lita till någon typ av enighet kring vad man i allmänt språkbruk menar med en värdering. Bland Pomerantz (1984) exempel återfinns främst ganska enkla värderande kopulasatser av den typ som återges i exempel 8:1 och 8:2 nedan, ibland i interrogativ form.

Exempel 8:1. MC:1 (Pomerantz 1984:61).

01 B: Isn't he cute
02 A: O::h he::s a::DORable

Exempel 8:2. JS:II:28 (Pomerantz 1984:61).

01 J: T's tsuh beautiful day out isn't it?
02 R: Yeh it's jus' gorgeous

Även andra påståenden som innehåller en åsikt av något slag men som är av mindre tydligt värderande karaktär räknar hon som värderingar. Fenomenet värdering är av Pomerantz artikel att döma en vitt omfattande kategori som innehåller yttranden vars minsta gemensamma nämnare är någon typ av tyckande som man kan instämma i eller vara oenig med. I denna vida kategori finns en kärna av värderande (dvs. positivt eller negativt laddade) kopulasatser.

Goodwin & Goodwins (1992) intresse ligger framför allt i hur värderingar produceras och hur och när de uppfattas och besvaras av mottagarna. Goodwin & Goodwin (1992:154) ser värderande som en aktivitet som utövas på ett antal olika plan. På det första planet finns tydligt avgränsade *värderings-*

segment (assessment segments) i talströmmen, t.ex. ett adjektiv som *vacker* och eventuella förstärkande adverb som föregår adjektivet (t.ex. *mycket*). Sådana segment åtföljs av suprasegmentella fenomen som intonation och icke-verbalt beteende (gester, blickar), vilka tillsammans med värderingssegmenten utgör gruppen *värderingssignaler (assessment signals)* (Goodwin & Goodwin 1992:154–155). På ytterligare ett annat plan finns *värderingshandlingarna (assessment actions)* (Goodwin & Goodwin 1992:155), dvs. den del av en enskild talares yttrande som utgör det värderande elementet (ett yttrande kan innehålla mer än en värdering). En värderingshandling uppvisar talarens erfarenhet av det värderade, vilket också inbegriper hans eller hennes affektiva engagemang i det. När värderandet blir en interaktiv aktivitet med flera deltagare kallas det för *värderingsaktivitet (assessment activity)*. I en sådan aktivitet utför de enskilda talarna värderingshandlingar och bevakar samtidigt de andras värderingshandlingar (Goodwin & Goodwin 1992:155–156). De sekvenser som ska studeras här är en typ av värderingsaktiviteter.

Den engelska term som Pomerantz (1984) och Goodwin & Goodwin (1992) använder, *assessment*, har i svensk litteratur motsvarigheter i termerna *värdering* och *evaluering*. Även engelskan har en annan närbesläktad term, *evaluation*. Eriksson (1997:14, not 2) gör skillnad på värderingar och evalueringar, och använder evaluering som den svenska översättningen av den engelska termen ”evaluation”. Eriksson menar att man då förebygger en sammanblandning mellan det man vanligtvis menar med en värdering, ”dvs. ett uttryck för en subjektiv bedömning av något som bra eller dåligt, önskvärt eller icke-önskvärt” (1997:14, not 2), och evalueringar som är en kategori som omfattar mer. Jag har valt att ansluta mig till Erikssons (1997) terminologi och använda termen värdering om uttryck för subjektiva bedömningar av personer och företeelser som bra eller dåliga, önskvärda eller icke-önskvärda.

Komplimanger är en underkategori till värderingar. De utgör en särskild typ av positiv värdering som berör samtalsdeltagarnas personer särskilt nära. *Nationalencyklopedins ordbok* (2003) definierar komplimang som ”(det att framföra) artigt beröm särskilt för utseende e.d.”, och urtypen för en komplimang är ju att man berömmar någons klädsel, frisyr eller kanske maten man blivit bjuden på. Flera forskare har lyft fram komplimangens artighetsdimension och aspekten av oärligt smicker som kan ligga i en komplimang (se Forsblom-Nyberg 1993 för en sammanställning). I de komplimanger som jag studerar i detta kapitel förekommer även beröm av t.ex. samtalspartnerns personlighet, tillhörigheter, fysiska kapaciteter och nära familjemedlemmar. För att jag skulle kategorisera en positiv värdering av något hos samtalspartnern eller något som tillhör samtalspartnern som en komplimang, måste den innehålla ett visst mått av beröm. Exempel 8:3 räknar jag som en komplimang då vårdbiträdet Ingrid i sin värdering av pensionären Evas fysiska kapacitet på rad 2 också ger beröm i form av adjektivet *duktig*.

Exempel 8:3. U3h:1 benen.

01 VB: De är rätt otroligt att du kan gå me dom
02 → benen Eva. Du e dukti.
03 PE: ja de godt der er noget der hetter
04 rulator.

I exempel 8:4 finns det däremot inte någon komplimang även om Ingrid i sin värdering på rad 7 av Evas fysiska kapacitet också här är positiv.

Exempel 8:4. U3h:6 otroligt.

01 VB: men hur e de me dina skor? e dom så goa
02 å gå i ja syns dom [()
03 PE: [ja ja ()
04 de går jeg godt i
05 VB: mm de gör du ja
06 (1.2)
07 VB: → ja de otroligt att du kan gå bara syns
08 jeg
09 PE: ja ja

Vidare måste företeelsen som värderas vara nära knuten till samtalspartnerns person. Vårdbiträdet Ingrids positiva värdering av pensionären Evas boendeförhållande, som i exempel 8:5 (rad 2), räknar jag alltså inte som en komplimang. Evas yttrande på rad 5 refererar till att Ingrid serverar hennes lunch och är alltså inte ett svar på värderingen.

Exempel 8:5. U3h:7 bor godt.

01 PE: .pt så der er altid noget å se på her
02 VB: → ja du bor ju godt ju, du bor där allting
03 [sker udenfor[ditt vindu vahahaha .hhh
04 PE: [ja ja [ja ja ja
05 PE: tak ska du ha
06 VB: varsågo ((ställer PE:s lunch på bordet))

I det följande kommer jag att som utgångspunkt presentera tidigare forskning om komplimanger i amerikanska, tyska och finlandssvenska samtal.

8.2 Tidigare forskning om komplimanger i samtal

Komplimanger i olika språkgemenskaper har blivit föremål för ett flertal studier med olika metodiska infallsvinklar. Den forskning som återges i det följande har huvudsakligen en samtalsanalytisk grund och ser alltså på komplimangen i den interaktionella kontexten men tar mindre hänsyn till artighet eller sociala makrostrukturer, som t.ex. vem som ger vem komplimanger för vad.

8.2.1 Amerikanska samtal

Hur den så kallade preferensorganisationen för komplimanger ser ut (t.ex. hur komplimanger mottas) har studerats av Pomerantz (1978), i naturligt förekommande samtal på amerikansk engelska. Modellsvaret på en komplimang är enligt de amerikanska sociala normerna ett förbehållslöst accepterande, men Pomerantz (1978:80) påpekar att det är känt att komplimanger trots det ofta blir avvisade, nedgraderade eller accepterade med någon typ av förbehåll.

Två olika typer av svar på en komplimang är relevanta. För det första ska svaranden antingen visa enighet eller oenighet med värderingselementet i komplimangen. Enighet med en vanlig värdering uttrycks huvudsakligen genom att talaren gör en uppgraderad andravärdering av samma referent, som i exempel 8:1. Ett svagare instämmande kan man göra med ett mottagningskvitto (*acknowledgement token*), t.ex. *yes*, eller en andravärdering som inte uppgraderats (*same evaluation*) eller till och med nedgraderats. Ett sådant svagare instämmande kan komma att behandlas av samtalspartnern som att oenighet är under uppsegling (Pomerantz 1984:65–69). För det andra är det relevant att antingen acceptera eller avböja den stödjande handling som en komplimang också utgör (i likhet med erbjudanden, gåvor mm.). Det är prefererat att instämma och acceptera en komplimang och disprefererat att visa oenighet med och att avvisa den (för en kort beskrivning och diskussion av begreppet preferens inom CA, se avsnitt 4.3.4). I Pomerantz (1978:81) korpus tas de flesta komplimangerna emot med ett svar som ligger någonstans mitt emellan ett rent instämmande och/eller accepterande och ett rent avvisande eller oenighet. Detta kan förklaras med ytterligare ett paradigm som innebär att talare vill minimera självberöm och att ett rent instämmande skulle implicera självberöm. Ägnar sig någon åt självberöm i andra interaktionella kontexter är det något som man lägger märke till och som kan sanktioneras från övriga samtalsdeltagare. Det märks också i att det ofta åtföljs av garderingar från självberömmaren som *jag vill inte skryta men* (Pomerantz 1978:88–92). Att komplimangsvaren utformas som de gör beror på samverkan mellan dessa tre (eller kanske egentligen två) preferenssystem (Pomerantz 1978:81–82).

Ett rent accepterande av en komplimang görs regelmässigt med ett uppskattningstecken, t.ex. *thank you* och *thanks*. Pomerantz (1978:83) påpekar att denna typ av svar tar emot föregående tal som en komplimang utan att semantiskt anknyta till innehållet i komplimangen och det fokuserar alltså inte på komplimangens referent. Genom att tacka för en komplimang kan en komplimangsmottagare implicit uppfattas som att hon eller han instämmer i den (Pomerantz 1978:84). Ett accepterande av en komplimang kan följas av ett explicit instämmande, t.ex. i form av en mer eller mindre stark andravärdering, som i exempel 8:6.

Exempel 8:6. SBL:2.2.4.-3 (Pomerantz 1978:85).

- 01 A: Oh it was just beautiful.
02 B: Well thank you. Uh I thought it was quite nice...

Avböjanden av komplimanger görs i första hand genom att mottagaren uttrycker oenighet med den komplimenterande värderingen eller att man tillfogar något förbehåll till den (Pomerantz 1978:87–88).

Det är alltså prefererat att acceptera och (i viss utsträckning därmed) instämma i en komplimang men detta innebär ju att man berömmar sig själv eller något man har gjort, vilket skulle undvikas. Hanterandet av de motstridiga preferenssystemen för komplimanger har i amerikansk engelska ett antal olika lösningar (Pomerantz 1978:92–106). Ett sätt är att nedgradera värderingen i komplimangen (Pomerantz 1978:94). Som påpekats ovan kan en nedgraderad andravrdering innebära att oenighet är under uppsegling. En sådan värdering innehåller alltså både i viss utsträckning instämmande och oenighet (Pomerantz 1978:95) och är därmed passande för att hantera det självberöm som ett instämmande i en komplimang skulle medföra. I exempel 8:7 värderas L:s nyblivna fru, vilket också innebär en komplimang till L, som nedgraderar värderingen på rad 2.

Exempel 8:7. GJ:fn (Pomerantz 1978:96).

- 01 A: She's a fox!
02 L: Yeh, she's a pretty girl.
03 A: Oh she's gorgeous!

A:s ytterligare starkt positiva värdering av L:s fru i den tredje raden orienterar mot oenighetskomponenten i L:s svar. Gemensamt för den här typen av komplimang svar är enligt Pomerantz (1978:97) att de endast görs när komplimangen berör sådant som på ett eller annat sätt kan anknytas till motparten men inte när komplimangen direkt berömmar henne eller honom.

Att framföra någon typ av förbehåll för den värdering som gjorts ser Pomerantz (1978:98–99) som oenighet, men inte ett fullständigt förnekande utan snarare som en typ av nedgradering. Denna typ av förminskningar hanteras liksom de tidigare nedgraderingarna som oenighet då den komplimenterande talaren upprepar sitt beröm (Pomerantz 1978:100), se exempel 8:8.

Exempel 8:8. AP:FN (Pomerantz 1978:100).

- 01 A: Good shot
02 B: Not ver solid though
03 A: Ya' get any more solid, you'll be terrific

De föregående exemplen representerar en kompromisslösning på problemet med de motstridiga preferensstrukturerna. Man behåller samma referent som i komplimangen men varken instämmer i eller motsäger den helt och hållet. Ett annat sätt att undvika självberöm på är att byta referent i svaret på komplimangen. Här urskiljer Pomerantz två typer av referentbyten, antingen genom att göra en positiv värdering av något annat/någon annan som i exempel 8:9 och 8:10, eller genom att returnera en komplimang till den som uttalade den första, som i exempel 8:11 och 8:12.

Exempel 8:9. WC:YCC.-4 (Pomerantz 1978:102).

01 R: You're a good rower
02 J: These are easy to row. Very light

Exempel 8:10. KC4:35 (Pomerantz 1978:103).

(de talar om en filt som K har vävt)
01 F: That is [beautiful
02 K: ['N that nice
04 R: Yah it really is
05 K: It wove itself. Once it was set up=

Exempel 8:11. NB:I.1.-2 (Pomerantz 1978:105).

01 E: Yer lookin good
02 G: Great. So'r you

Exempel 8:12. JG.-7 (Pomerantz 1978:106).

01 B: Well anyway nice talking to you[()
02 A: [Nice talking to
03 you honey...

När det gäller den första typen av referentbytessekvenser påpekar Pomerantz (1978:102) att det här inte blir frågan om en förhandling om hur mycket beröm som ska delas ut utan snarare om var det ska placeras. Hon menar vidare att det delvis innebär ett instämmande i eller en legitimering av det föregående berömmet. Jag skulle vilja argumentera för att denna typ av svar också har drag av de tidigare beskrivna nedgraderingarna, då mottagaren i de ovan anförda exemplen förminskar sin egen prestation genom att betona hur bra hans eller hennes båt är respektive hur lättvävd filten var. Förminskningar av de positiva sidor i personligheten eller i ens handlande som komplimenteras sker även på liknande sätt i de övriga exempel som Pomerantz (1978:104) ger.

Återgåldande av komplimanger görs ofta i början på samtal (exempel 8:11) eller i avslutningar på sekvenser och samtal (exempel 8:12). Som strategi fungerar denna typ av referentbyte som en typ av instämmande (jfr *So'r you* i exempel 8:11) som samtidigt fyller funktionen att undvika självberöm, påpekar Pomerantz (1978:106). De strategier för att undvika självberöm som Pomerantz dokumenterat i amerikansk engelska har också med vissa tillägg dokumenterats av Herbert & Straight (1989).

8.2.2 Tyska samtal

I en undersökning om svar på komplimanger i tyska samtal utgår Andrea Golato (2002) främst från Pomerantz (1978) ovan refererade artikel. Golato finner i tyskan en hel del likheter med det amerikanska systemet men också

skillnader. De analyserade komplimangsekvenserna excerperades ur en materialsamling på ungefär 25 timmar naturligt förekommande videoinspelade middagssamtal och 6 timmar telefonsamtal. Materialet spelades in på flera håll i Tyskland och deltagarna, som var mellan 23 och 70 år, talade alla standardtyska med mer eller mindre regionala drag. Sammanlagt påträffades 50 komplimangsekvenser (Golato 2002:549).

Golato (2002:555) har funnit tre sätt att acceptera en komplimang i tyskan. En markant skillnad jämfört med amerikansk engelska är att det i Golatos material inte görs med ett så kallat *appreciation token*, dvs. att man tackar för komplimangen. I tyskan har man en konstruktion där man i stället gör en värdering av komplimangen som nyss gets, se exempel 8:13 (Golato 2002:557).

Exempel 8:13. (Golato 2002:557).³⁴

01 A: Aber heute abend hier war's schön bei euch
02 B: schön.

Vanligast i Golatos material var dock att bekräfta mottagandet av en komplimang med svarspartikeln *ja*, som i följande exempel där A komplimenterar det vackra mönstret på B:s porslin.

Exempel 8:14. (Golato 2002:557).

01 A: ihr habt ja so ein schönes zwiebelmuster hier,
02 B: joa:

Slutligen finns i det tyska materialet en sekvenstyp som intressant nog går emot principen om att försöka undvika självberöm (Golato 2002:558–559). Här tar mottagaren emot komplimangen med en instämmande positiv andra värdering som är lika stark som komplimangen (den innehåller alltså inte någon nedgradering). Denna värdering kan som i exempel 8:15 följas av en påhängspartikel som efterfrågar ett instämmande från samtalspartnern (*ne?*).

Exempel 8:15. (Golato 2002:558).

01 A: übrigens (.) das fleisch exzel[lent
02 B: [super ne?
03 A: exzellent
04 B: joa.

Trots denna typ av excerpter uppvisar de tyska samtalsdeltagarna liksom de amerikanska olika strategier för att acceptera komplimanger men ändå undvika självberöm. Liksom i amerikansk engelska fann Golato komplimangsvar som både manifesterar enighet och oenighet med värderingen och som hamnar någonstans mellan accepterande/instämmande och avvisande/motsägande. Strategierna är här i stort sett desamma som de som Pomerantz (1978) och Herbert & Straight (1989) belagt: neutrala ifrågasättanden, instämmanden med

³⁴ Se Golato (2002) för översättningar till engelska av exemplen.

nedgraderingar eller förbehåll, referentbyten till annan än mottagaren eller i form av returnerade komplimanger, kommentarer om det komplimenterade (t.ex. om var man köpt något eller hur man tillagat något), omtolkningar (att man t.ex. hanterar det som en förfrågan) och slutligen ignorandena av komplimanger (Golato 2002:555–557 och 563–564).

Avvisanden av komplimanger förekommer också i materialet och görs liksom i amerikansk engelska genom att man uttrycker oenighet med komplimangen (Golato 2002:559).

8.2.3 Finlandssvenska samtal

Komplimanger under finlandssvenska middagsbjudningar har varit föremål för en mindre samtalsanalytisk studie av Ylva Forsblom-Nyberg (1993). Till skillnad från de ovan refererade studierna intresserar sig Forsblom-Nyberg inte bara för svar på komplimanger utan även för hur och när själva komplimangen ges. Forsblom-Nybergs material består av ljudinspelningar av två samtal mellan personer som känner varandra väl och träffas regelbundet. Det ena samtalet är ett syföreningsmöte med fyra kvinnor i 60-årsåldern och det andra en herrmiddag med sex män i 30-årsåldern (Forsblom-Nyberg 1993:19–20). Forsblom-Nyberg (1993:36) påpekar att materialet är för begränsat för att dra generella slutsatser från men vissa återkommande mönster och likheter kan ändå beläggas, menar hon.

I likhet med Pomerantz (1978) fann Forsblom-Nyberg (1993:27–28) att komplimangresponserna formulerades som ett mellanting mellan ett accepterande eller instämmande och ett avvisande. De motsatta preferensstrukturerna bemöttes exempelvis med en nedgradering. Andra samtalsdeltagare än den som ger den första komplimangen och mottagaren kom också i flera sekvenser in och understödde komplimangen med instämmanden och ytterligare komplimanger (Forsblom-Nyberg 1993:26–27).

Komplimanger gjordes av deltagarna i samtalen antingen efter en längre paus eller ett uppehåll i samtalen och fick då funktionen att bryta tystnaden, eller så kunde de placeras mitt i en pågående topik och då inleda ett nytt samtalsämne (Forsblom-Nyberg 1993:29). I båda fallen aktualiserades de ofta av något i den yttre kontexten, dvs. den fysiska miljön runt de samtalande. Den yttre kontexten verkar vara central för initierandet av komplimanger, menar Forsblom-Nyberg (1993:31). För resonemanget kring den yttre kontexten är Bergmanns (1990) begrepp *local sensitivity* och *sleeping objects* samt Londens (1993) besläktade *situationsrelaterade yttranden* centrala. ”The principle of local sensitivity” innefattar en strukturell tendens att i allt tal om ett visst ämne vilja styra in det på lokala, kontextanknutna företeelser (Bergmann 1990:206). Med lokala företeelser menar Bergmann (1990:206) företeelser i den extralingvistiska kontexten och alltså inte den sekventiella kontexten. Sovande objekt (”sleeping objects”) är föremål som hela tiden finns i den fysiska kontexten men som inte är relevanta i samtalet

förrän de väcks genom att någon av deltagarna uppmärksammar dem (Bergmann 1990:209). Flertalet av de komplimanger som Forsblom-Nyberg studerat har på olika sätt uppkommit ur en sådan känslighet för den gemensamma fysiska kontexten (Forsblom-Nyberg 1993:31–32). Komplimenterandet kunde inledas genom att någon uppmärksammar något i den yttre kontexten som en samtalspartner ”äger, har skaffat sig eller utfört” (Forsblom-Nyberg 1993:32) och gör ett positivt omdöme av detta, som i följande yttrande från artikeln (Forsblom-Nyberg 1993:28) *hördu (0.5) Erik (.) Gabriel (.) de här de de här e ju smak[lit]*. En komplimang kunde också initieras genom att ägaren eller utföraren uppmärksammar sina samtalspartner på det som sedan kommer att komplimenteras, med ett yttrande som *e de hett* (om maten han bjuder på), vilket följs av komplimangen *de e gott gott gott*) eller *>tycker du int att ja har nätta skor<* (Forsblom-Nyberg 1993:32–33).

8.3 Komplimanger i det dansk-svenska samtalsmaterialet

I det följande kommer de komplimanger som påträffats i min samtalskorpus i jämförelse med de ovan refererade studierna att analyseras utifrån hur de konstrueras, hur de tas emot och vilka funktioner sekvenserna fyller i interaktionen. Hur språklig ackommodation görs (eller inte görs) och vilken roll den spelar i sekvenserna samt om och hur komplimangerna får en samhörighetsskapande funktion kommer även att belysas.

Sammanlagt har 36 komplimangsekvenser påträffats i materialet, som i denna delstudie begränsats till samtalen mellan pensionär och vårdbiträde (dvs. ej samtalen mellan kolleger). Detta kan jämföras med Golatos (2002) 50 komplimanger i ett större icke-institutionellt material (31 timmar tyska samtal respektive ca 13 timmar dansk-svenska samtal mellan vårdbiträden och pensionärer). Det tycks alltså förekomma förhållandevis många komplimanger i samtalen.

8.3.1 Komplimangtureernas konstruktion

Komplimangerna har varierande syntaktisk struktur och deras anknytning till den sekventiella kontexten ser också olika ut. För de flesta komplimangerna gäller dock att det i satsen finns en referens till det som komplimenteras och en positiv beskrivning av detta. I komplimangen *ja men du förstår jo mycket fint (0.7) dansk* består satsen endast av dessa två delar: *du*, dvs. föremålet för komplimangen, och verbfrasen *förstår jo mycket fint (0.7) dansk*, den posi-

tiva beskrivningen. Ett liknande exempel är *du ser frisk³⁵ ud ida*, yttrat av en pensionär till det besökande vårdbiträdet.

När det gäller den syntaktiska formen för komplimangturen är en enkel kopulasats enligt modellen [det komplimenterade + er/e/va + (intensifierare) + positivt värderande adjektiv]³⁶ den kanske enklaste formen, exempelvis *ja du e söt du Lars* och *du e så bru:n. I ANsikte:t* (de talar om pensionärens solbränna). Denna typ av konstruktion är dock inte så ofta förekommande i materialet. Vanligare är en typ av utbrytning med formellt subjekt och en nominalfras med ett positivt värderande adjektiv i attributiv position: [de(t) + (er/e/va) + (indefinit artikel) + (intensifierare) + positivt värderande adjektiv + det komplimenterade]. Så är fallet exempelvis för följande komplimanger *de va en ma söt bluse du hade* och *de ett flott skåp*.

Ett ofta förekommande sätt att ge komplimanger på svenska i materialet är att yttra en expressiv sats (SAG 4, Huvudsatser §92) eller nominalfras (SAG 3, Nominalfraser §36 och SAG 4, Icke satsformade meningar §36) med ett inledande *va* eller *vilka*, exempelvis *va fin du blev i håret* eller *vilka fina fotografier va*. Denna typ av fras eller mening motsvaras i detta material på danska närmast av satser inledda med *hvor*, t.ex. *hvor er den pæn den jakke* och *nej hvor er hun sød*.

I satsen *ja men du har en mycke fin hud* konstrueras komplimangen till vårdbiträdet genom att pensionären upprättar ett ägandeförhållande med verbet *har* mellan vårdbiträdet (*du*) och dennas positivt beskrivna hud. Att poängtera ett ägandeförhållande mellan mottagaren och komplimangens referent görs även i samband med andra satstyper, som i det ovannämnda *de va en ma söt bluse du hade*.

I de exempel som getts hittills i avsnittet syns det även utan hjälp av kontexten att det är fråga om komplimanger. Flera av dem har också yttrats som en inledning på ett helt nytt samtalsämne eller efter en längre paus, och deras anknytning till den sekventiella kontexten är svag. Likväl har de uppfattats som komplimanger av mottagarna. I några excerpter är den sekventiella kontexten en förutsättning för att vi ska förstå att yttrandet är menat som en komplimang.

Exempel 8:16. I2e:4 en skam.

- 01 PE: ja tak.
02 VB: ähhu ((nysning)) ja har fri nu:, så där
03 kommer en annan ti dej i morron,
04 PE: → nå:, d[e var en skam.
05 VB: [ja.
06 VB: nå >syns du de?<
07 PE: ja[haha de syns jeg,
08 VB: [heheh
09 VB: .hh go natt me dej?

³⁵ Här i betydelsen 'pigg'.

³⁶ Led som står inom parentes är valfria.

I exempel 8:16 blir pensionären Margrethes yttrande (*nå:, de var en skam*) på rad 4 en komplimang eftersom det följer direkt efter att vårdbiträdet Lisa meddelat att hon inte ska komma följande dag. Det beklagande Margrethe gör i denna tur blir en positiv värdering av Lisa, eftersom Margrethe ju uttrycker att Lisas kommande bortovaro är något tråkigt, vilket implicerar att hennes närvaro är uppskattad. Även i följande exempel (8:17) är komplimangturen beroende av kontexten för att förstås.

Exempel 8:17. U3k:1 tvätt a.

01 PE: jeg ska vaske på mandag ()
 02 tvvette på manda
 03 VB: jaså de på månda
 04 PE: ja men så går de så fort du plejer jo å gøre
 05 de for mej
 06 VB: ja ja [har ju vatt å [gjort nåra gånger ja.
 07 PE: [ja [ja
 08 PE: → meget fint for øvrit
 09 VB: men ni har goa maskiner här också de torrar
 10 hurtit här nere å

Pensionären Stine ger här en komplimang till vårdbiträdet Ingrid för hur bra hon brukar utföra tvättsysslan (rad 8). Att yttrandet är en komplimang kan vi förstå utifrån den starkt positiva adverbfrasen som utgör hela yttrandet. Vad det är som komplimenteras måste dock förstås med hjälp av den närmast föregående turen där Ingrid nämner att hon tvättat åt Stine några gånger. Själva komplimangturen är alltså syntaktiskt knuten till det föregående talet.

8.3.2 Komplimangsekvensernas placering i interaktionen

Den sekventiella kontexten, dvs. det som sagts och gjorts i närmast föregående turer, kan alltså bereda marken för en komplimang. En komplimang kan t.ex. utgöra ett kort svar på information som givits i föregående tur, som i exempel 8:16 ovan.

Komplimanger kan liksom andra värderingar också förekomma som del i eller följd av ett samtalsämne som pågått över flera turer. I exempel 8:18 har pensionären Søren och vårdbiträdet Lisa under en längre sekvens talat om att Søren varit ute under dagen och var han varit.

Exempel 8:18. I2f:2 brun a.

01 PE: å sol så jeg var der i (halv anden) times tid
 02 VB: ja
 03 (1.0)
 04 VB: → du e så bru:n. I ANsikte:t
 05 PE: nå ja (.) men[de
 06 VB: → [du har fått MA FArg
 07 (0.7)
 08 PE: når man (0.3) sidder ude så
 09 VB: ja

10 PE: ka de jo næppe undgås

Lisas komplimang (på raderna 4 och 6) kommer som en följd av det tidigare samtalsämnet efter en paus på rad 3 och den inleder en avrundning av det föregående samtalsämnet.

Pomerantz (1984:85) nämner att självnedvärderingar kan få en komplimang till svar. I exempel 8:19 nedan finns det ett visst drag av självnedvärdering i pensionären Stines yttrande på rad 1 där hon gör en förminskande beskrivning av sin svenskförståelse – hon *försöker* förstå. Vårdbiträdet Ingrid mottar detta yttrande med en komplimang på rad 2.

Exempel 8:19. U3k:1 förstå svensk.

01 PE: → ja ja jeg prøver å forstå svensk
02 VB: → ja men de e [du dukti ti:
03 PE: [jeg ty- jeg tyckes de er
04 koselit (.) me svenska
05 VB: du snackar ju lidt svenska osså

Ett annat sätt att utverka komplimanger på är helt enkelt att be sin samtalspartner om en. Forsblom-Nyberg (1993:32–33) kunde i sitt finlandssvenska material också belägga ett par sådana förfrågningar. I exempel 8:20 visar pensionären Lars vårdbiträdet Ingrid olika saker i lägenheten och kommer (på rad 2) till en servis som står i ett skåp han just öppnat.

Exempel 8:20. U3l:1 servis.

01 VB: du har fått lite når dom har vatt ute å rest
02 PE: → jah va mener du så om de ()
03 → der
04 (1.3)
05 VB: → ja så har du den fine servisen där också va:ç
06 (0.8)

Lars nöjer sig här inte bara med att visa servisen utan låter uppvisandet av den följas av en uttrycklig förfrågan om vad Ingrid tycker om det han visar upp (rad 2–3).

Inte bara den sekventiella kontexten utan även den fysiska, yttre kontexten kan fungera som något som utgör en grund för en komplimang. I några sekvenser kan ett uppvisande av något föremål räcka för att det ska värderas och i de flesta fall komplimenteras. I dessa sekvenser (och i exemplet ovan) lyfter alltså den blivande mottagaren av komplimangen fram föremål i den fysiska kontexten med följderna att de komplimenteras. I exempel 8:21 och 8:22 är det fotografier som visas upp.

Exempel 8:21. U3l:2 fina foton.

01 PE: → sådan har jeg fulgt dem ((pekar i albumet))
02 VB: → ja:, vilka fina fotografier va
03 PE: ja.
04 VB: e de far å søn hehe .hhh hhh

Exempel 8:22. U3k:4 mycke söt.

01 VB: → där e när hon va en lille en,
02 meneh (.) hon e ju större nu, nu e
03 [hon ju elva,
04 PE: [ja:eh
05 PE: ja.=
06 VB: → =så de va när hon va kun †tr[e.
07 PE: →→ [hon e
08 →→ mycke söt.
09 (0.3)
10 VB: men hon liknar'†nte mej?
11 PE: der har hon hår li som Karin,

Man kan här inte direkt tala om att, med Bergmanns (1990:209) termer, sovande objekt väcks. I det förra fallet (exempel 8:21) har fotografierna de talar om varit en del av interaktionen under en längre period och i det senare har föremålet som vårdbiträdet Ingrid refererar till på raderna 1 och 6 (ett fotografi av vårdbitrådets dotter) inte funnits i den fysiska kontext som är tillgänglig för båda samtalande utan det har lyfts fram ur vårdbitrådets plånbok. Exempel 8:23 nedan visar dock hur ett sovande föremål väcks av en av deltagarna (pensionären Stine på rad 1), som sedan får en komplimang av vårdbiträdet Ingrid. När sekvensen börjar har Stine berättat att hon fått besök av sin son och en vän till denne (*han* på rad 1).

Exempel 8:23. U3k:4 blomst.

01 PE: → å han gav mej den blomst der
02 VB: den som står dä:r¿
03 PE: ja:a
04 VB: →→ va flott den va va¿
05 PE: ja den er s: den er mycke söt
06 VB: ja, jättefin va den

Eftersom blomman är en tillhörighet som Stine fått delvis tack vare sin son kan man med viss tvekan kategorisera Ingrids yttrande som en komplimang. Men att komplimangen inte berör Stine särskilt starkt personligen kan ses i hennes mottagande av den då hon gör en uppgraderande andravärdering som svar på rad 5 (hon behandlar den alltså snarare som en vanlig värdering).

Den yttre, fysiska kontexten kan i komplimangsekvenserna bli uppmärksamman av både den som mottar komplimangen, som i exempel 8:21, 8:22 och 8:23 ovan, och av den som ger den, som i exempel 8:24 och 8:25 nedan. Detta sker i relativt stor utsträckning i materialet och det liknar alltså i detta avseende Forsblom-Nybergs (1993:31–32) middagssamtal, där de flesta komplimangerna uppstod genom att den fysiska kontexten togs i anspråk. Särskilt det att komplimanggivaren uppmärksammar så kallade sovande objekt är vanligt i materialet och det sker just i och med själva komplimangen. Komplimangerna görs antingen efter det att ett samtalsämne avslutats, eventuellt

följt av en paus eller som ett avbrott i ett pågående samtalsämne. I båda fallen kan de fungera som inledare till ett nytt samtalsämne, vilket exemplifieras nedan i exempel 8:24. Här ska pensionären Anne-Marie, som sitter i det allmänna rummet på avdelningen, gå och lägga sig. Vårdbiträdet Lisa är när utdraget börjar klar att hjälpa henne, vilket hon markerar verbalt på rad 1 med ett *så:ç* och fysiskt med att hon kör fram rullatorn (på rad 2). Medan Anne-Marie samlar krafter för att ställa sig upp uppmärksammar Lisa hennes blus och ger henne en komplimang för den (rad 3).

Exempel 8:24. I2c:3 bluse2.

01 VB: så:ç
 02 (4.2) ((VB ställer rullator vid P))
 03 VB: → du har så fin blus på ida,
 04 PE: ja men jeg havde osse en lila nederdel men
 05 den var blevet våd ba[gpå
 06 VB: [ja den va ja o
 07 hjälpte dej å skifta innan

I följande exempel (8:25) har pensionären Stine och vårdbiträdet Ingrid talat en längre stund om vädret och att det har blivit kallare medan de hjälps åt att byta överlakan. De står ganska nära varandra vid sekvensens början.

Exempel 8:25. U3k:1 fin hud.

01 VB: ja de likaså på morronen når ja cyklar så e
 02 de ju jättekallt ju
 03 PE: → ja men du har en mycke fin hud
 04 VB: huudç ja de mest make up ha[hahahahahahah
 05 PE: [ja hahaha
 06 PE: jaja huhuh
 07 VB: hahaha .hhhh så den e nog ente som [(=
 08 PE: [de ka=
 09 VB: =)
 10 PE: =jo ikke vare de hele (.) make op (.) de må være
 11 underlaget må være [bra:
 12 VB: [ja de okej de också haha
 13 nu ska vi se ska ja bara rista de rätt här

Stines komplimang på rad 3 uppmärksammar Ingrids hud/hy och bryter av det föregående samtalsämnet. Det förefaller mig troligast att komplimangen främst anknyter till den yttre kontexten då de står så nära varandra och Stine tittar på Ingrids ansikte. Ingrids något förvånade och frågande inledning på sitt svar i följande tur indikerar att anknytningen till de föregående turerna inte är helt klar. Man skulle dock kunna argumentera för att det finns en innehållsmässig anknytning till det föregående då det kan ha föresvävat Stine att en del personer kan få narig hy när det är kallt och eventuellt blåsigt som det kan bli när man cyklar.³⁷

³⁷ Kristina Hagren har gjort mig uppmärksam på denna tolkning.

Ofta förekommer komplimanger som berör företeelser i den fysiska omgivningen i tal som anknyter till aktiviteten, dvs. i samband med att samtalsdeltagarna eller någon av dem gör något där det som komplimenteras på något sätt finns med. I de fallen är det snarare aktiviteten som gör föremålen relevanta för samtalet och därmed väcker dem än att de väcks av själva komplimangen. I exempel 8:26 nedan komplimenterar vårdbiträdet Lisa pensionären Margrethes blus medan hon hjälper till att ta av den (att jämföra med exempel 8:24 ovan där blusen inte är del av någon praktisk aktivitet).

Exempel 8:26. I2e:1 söt bluse.

01 VB: (så tar vi den li af)
 02 (0.7)
 03 VB: → de va en söt bluse du häär
 04 (1.4)
 05 VB: → de'n söt bluse; (.) du [har
 06 PE: [ja den er rigti pæn
 07 VB: eja (.) me massa små blomster på
 08 (1.5)
 09 PE: de'n rigti sommerbluse

Komplimanger kan alltså som vi sett ovan på olika sätt knyta an antingen till den sekventiella eller den fysiska kontexten, och i några fall till både och. I många fall kan en komplimang fungera som inledare till ett nytt samtalsämne.

8.3.3 Komplimangernas mottagande

I likhet med deltagarna i de amerikanska, tyska och finlandssvenska samtalen ovan måste deltagarna i dessa dansk-svenska samtal hantera problemet med de motstridiga preferensstrukturerna som säger dels att det är prefererat att instämma i en värdering, dels att man bör undvika självberöm. I samtalen återfinns med något undantag samma strategier som används i de amerikanska och tyska samtalen.

För att undvika självberöm kan mottagaren ifrågasätta komplimangen, ett *ifrågasättande* som i sin tur följs av en upprepning eller ett vidhållande av komplimangen från den som yttrade den. Detta sker i exempel 8:27 nedan.³⁸

Exempel 8:27. U3j:1 jakke.

01 PE: → hvor er den pæn den jakke
 02 VB: → de syns du:;̣
 03 PE: ja
 04 VB: → ja de öh ja kan godt li den jeg också
 05 PE: eh ja
 06 VB: → de faktist min mans
 07 PE: er de de?
 08 VB: ja han købte den till hamselv men den var
 09 for lille för han

³⁸ Komplimangturen noteras i detta avsnitt med → och mottagarturen med →→.

Här ifrågasätter vårdbiträdet Ingrid uppriktigheten i pensionären Lises komplimang på rad 2, varpå Lise vidhåller sin åsikt med ett kort *ja*. Intressant nog instämmer Ingrid här i följande tur (rad 4) i komplimangen, ett instämmande som hon sedan följer upp med att göra en *kommentar om referentens historia* (raderna 6 och 8–9), vilket också är en av de strategier som Golato (2002:561–562) och Herbert & Straight (1989:39) belagt i tyska respektive amerikansk engelska. Kommentaren som innehåller en beskrivning av hur Ingrid fått ta över jackan från sin man innebär ett förminskande av självberömmet. Man kan även lägga märke till att Ingrid i sitt ifrågasättande använder det danska verbet *syns* i stället för det svenska *tycker*. Också i de följande turerna där Ingrid kommenterar referentens historia ackommoderar hon lexikalt och uttalsmässigt till danska. Av de språkliga analyserna i kapitel 5 och 6 framgick det att Ingrid uppvisade en jämförelsevis låg nivå av dansk ackommodation, särskilt när det gäller lexikon och inte minst i fråga om småord och idiomatik. Men i denna sekvens bryter hon detta allmänna mönster och använder flera danska pronomen och uttrycks sätt. Hon säger *kan godt li* i stället för *tycker om*, *jeg* i stället för *jag*, *ham selv* i stället för *honom själv*, *for lille* i stället för *för liten* och hon uttalar verbet *köpte* med dansk initial klusil i stället för en frikativa. Detta för Ingrid ganska stora inslag av språklig ackommodation till samtalspartnerns språk i de turer som följer på komplimangen, kan vara ett sätt för henne att språkligt gengälda det positiva uppmärksammandet av henne som Lise gjort med sin komplimang. Komplimangen var ett socialt närmande eller ett sätt att skapa social samhörighet och den språkliga konvergensen blir här en del av responsen på den sociala handlingen.

Ett annat sätt att ta emot en komplimang i de amerikanska och tyska samtalen är att *nedgradera* den, vilket Golato (2002:551 och 555) kallar ”evaluation shift (downgrade)”. Denna typ av mottagande är ovanlig i min samling, men instämmandet på rad 4 i det föregående exemplet (8:27) kan ses som prov på detta slags nedgraderade instämmanden. Yttrandet följer dock inte helt mönstret då det kommer efter att ett ifrågasättande redan gjorts.

Nedgraderingselement finns även i många av de andra strategierna. En av dessa strategier är *byte av referent till annan än mottagaren*, dvs. att komplimangmottagaren för över den positiva värderingen på något annat. Denna strategi har Pomerantz (1978:101–105) och Golato (2002:561) dokumenterat i sina undersökningar. I några av excerpterna används denna referentbytesstrategi och den får då också funktionen att på ett eller annat sätt också förminska komplimangmottagarens prestation eller positiva egenskaper. I exempel 8:17 i avsnitt 8.3.1 tar vårdbiträdet Ingrid emot Stines komplimang för hennes sätt att utföra tvättsysslan med att byta referent till de maskiner som finns till hennes förfogande, och hon förminskar därmed sin egen insats. Även i denna sekvens uttrycker sig Ingrid med en del danska ord i mottagningsturen (för en beskrivning och diskussion av pensionärens konvergens till svenska i denna sekvens, se vidare avsnitt 8.3.4). Sekvensen fortsätter därefter

med att Stine står fast vid sitt beröm då hon ser Ingrids arbete som överlägset i jämförelse med hur dåligt tvätten brukar bli torkad när andra tvättar. Strategin att byta referent förekommer även den relativt sällan i samtalen.

Betydligt vanligare i mitt material är att *kommentera referenten* på något sätt (t.ex. dess historia eller bakgrund). Som i exempel 8:27 ovan kan den strategin också användas på ett nedgraderande sätt om den egna personen. Denna nedgraderande funktion tycks dock inte finnas i de exempel (både amerikanska och tyska) som Golato anför för strategin att kommentera referenten. I exempel 8:28³⁹ nedan bemöts vårdbiträdet Lisas komplimang till pensionären Søren för hans solbränna på rad 4 och 6 med en kommentar om hur han fått den (rad 8 och 10).

Exempel 8:28. I2f:2 brun b.

01 PE: å sol så jeg var der i (halv anden) times tid
 02 VB: ja
 03 (1.0)
 04 VB: → du e så bru:n. I ANsikte:t
 05 PE: nå ja (.) men[de
 06 VB: → [du har fått MA FArg
 07 (0.7)
 08 PE: → når man (0.3) sidder ude så
 09 VB: ja
 10 PE: → ka' de jo næppe undgås
 11 (1.0)
 12 VB: () ska bara li ta de här

Lisas fortsättning av komplimenterandet på rad 6 ska nog ses som en egen-reparation då hon att döma av den förstärkta ljudnivån verkar vara tveksam till om Søren uppfattat och förstått henne. Sørens mottagande kommentar blir förminskande eller nedgraderande då han beskriver sin solbränna som en naturlig följd av att vara ute och något som bara händer. Till skillnad från hur komplimangerna mottagits i de ovan diskuterade exemplen tar Søren här inte emot komplimangen med någon språklig konvergens. Här är det dock fråga om en dansk pensionär som är komplimangmottagare och inte svensk-språkiga vårdbiträden som i de föregående exemplen.

Även i exempel 8:29 blir mottagarens (vårdbiträdet Ingrids) kommentar om komplimangreferenten en framställning av sakernas tillstånd som naturligt. Ingrid har vid utdragets början just berättat att pensionärerna i en väst-svensk stad där hon arbetade tidigare haft svårt att förstå hennes skånska.

Exempel 8:29. U3k:1 forstå dansk.

01 VB: så dom fråga allti om ja kom från Danmark
 02 PE: ehh jahahaha: ja
 03 (0.8)
 04 PE: → ja men du du forstår jo meget fint (0.7) dansk
 05 VB: → ja ja forstår ju du vet når ja ung så va vi ju

³⁹ Exemplet har tidigare tagits upp i avsnitt 8.3.2.

06 → här å dansa i Danmark du vet
 07 PE: jah
 08 VB: → å ja hade ju en kæreste som va dansker
 09 PE: ja
 10 VB: → när ja va riktig ung
 11 PE: jahahaha:

Pensionären Stine ger på rad 4 Ingrid en komplimang för hur bra hon förstår danska. Ingrid instämmer i värderingen men kommenterar också hur det blivit så. Hennes kommentar på raderna 5–6, 8 och 10 fyller två funktioner, till en del förhöjer den värderingens sanningsvärde i och med att den ger en rationell förklaring till hennes goda förståelse, men samtidigt förminskar den också den egna prestationen. Hennes förståelse av danska framställs som något som kommit naturligt och av sig självt och inte något som hon fått arbeta på, precis som Søren's solbränna i det föregående exemplet. I sin komplimangtur konvergerar Stine till Ingrids modersmål genom att använda det svenska förstärkande adverbet *mycket* (rad 4). Stine demonstrerar alltså i sin komplimang grannspråkskänedom och gör ett språkligt så väl som ett socialt närmande till Ingrid. Detta närmande gengäldas dock inte språkligt som i tidigare exempel av Ingrid (på rad 5–6). Först i förklaringen på rad 8, med ett centralt ord som markant skiljer sig åt på de två språken, ackommoderar hon lexikalt (*kæreste* i stället för *pojkvän*) och uttalsmässigt (*kæreste* uttalas med danskt klusilt [k]).

Pensionären Lars mottagande av komplimangerna angående hans gästfrihet på raderna 3 och 9 i exempel 8:30 kan kanske ses som en variant av nedgraderande instämmanden även om det inte följer det enklare mönstret i Golatos och Pomerantz exempel (se exempel 8:7 ovan).

Exempel 8:30. U31:4 söt.

01 VB: lite bolser å lite vindruver å: (.) [hh hh=
 02 K: [tack
 03 VB: → =de rikti fest når man kommer hit höhöh
 04 (0.5)
 05 PE: → ja men asså jeg er vant til når jeg har
 06 → noget så deler jeg alltid me
 07 VB: ja:
 08 PE: → me dem der kommer
 09 VB: → ja du e söt du Lars
 10 (1.2)
 11 PE: → jeg ka godt li ()
 12 VB: ja:
 13 (0.6)

Lars har här uppmanat mig att äta av godsakerna på bordet, varpå vårdbiträdet Ingrid komplimenterar hans gästfrihet på rad 3. Genom att ta emot Ingrids yttrande med en förklaring om att hans sätt att bete sig är helt normalt för honom (rad 5–6) tonar Lars ned berömmet. Ingrids följande komplimang på rad 9 beskriver Lars som *söt* med adjektivets danska betydelse (”som har

behagelige og vindende egenskaber”, *Politikkens Nudansk Ordbog* 1999) och får till svar en beskrivning av hans gästfria beteende som något han tycker om att göra, alltså ytterligare en nedgradering av berömmet. Förklaringarna innebär samtidigt också ett instämmande i Ingrids positiva beskrivning.

Pomerantz (1978:105–106) och Golato (2002:561) tar vidare upp komplimang svar av typen *återgäldning av komplimang*. Av denna responstyp finns endast ett exempel (8:31) i materialet, där vårdbiträdet Ingrid med sin försäkran om varför hon vill vara kvar i den danska hemtjänsten gör en positiv värdering av sin arbetsplats och därmed implicit av de pensionärer hon tar hand om (rad 7–8 och 10). Även om Ingrid i denna komplimang bara omnämner Danmark kan man utifrån kontexten förstå det som att hon särskilt syftar på arbetsplatsen och i förlängningen därav även pensionären Stine som hon talar med och hennes grannar. Ingrids komplimang görs med lexikal ackommodation av det innehållsmässigt centrala ordet *hyggelit* som här har sin danska betydelse ’trevligt’. Att ordet används i den danska betydelsen framgår dels av att adjektivet förstärkts av ett *så*, något som inte passar till betydelsen ’tämligen fördelaktig’ dels av att den andra svenska betydelsen ’kamratlig och tillmötesgående i umgänget med andra’ (*Stora svenska ordboken* 1996) används med referens till personer. Vidare använder Ingrid på rad 10 det på danska mer idiomatiska verbet *skifta* uttalat med en initial dansk konsonantkluster ([sk]). På raderna 7–8 och 10 närmar sig alltså Ingrid Stine socialt både med språklig konvergens och genom den sociala handling som komplimenterandet innebär. Att yttrandet är en komplimang till Stine och den övriga arbetsmiljön är också den tolkning Stine gör på raderna 11 och 13.

Exempel 8:31. U3k:5 hyggelit i Danmark.

01 PE: nej, men du går videre med me
 02 hjemmeple:jen ik̩
 03 VB: jaa.
 04 PE: ja.=
 05 VB: =ja ska va kvar här̩
 06 PE: ja.
 07 VB: → ja, ja tycker de e så hyggelit här i
 08 → Danma:rk så̩
 09 PE: ja=
 10 VB: → =de vill ja'nte skifta ut̩
 11 PE: → å vi er glade for dig,
 12 VB: ja: hhe ()
 13 PE: → ja ↑jeg er,
 14 VB: →→ hyggelit å höra,
 15 (1.3)

Stine återgäldar denna i viss mån kollektiva komplimang först i vi-form på rad 11 och förstärker sedan sitt personliga engagemang med att på rad 13 betona att särskilt hon (*jeg* är starkt betonat) står för denna åsikt. Ingrid mottar denna komplimang med en värdering av själva komplimangen på rad

14 (jfr Golato 2002:557). För en utförligare diskussion av detta exempel, se Ridell 2005:298–300.

En sista strategi ska här belysas. Den innebär att komplimangens mottagande sker med ett *instämmande med något förbehåll*. Denna strategi förekommer endast i några få sekvenser, varav en finns i exempel 8:32.

Exempel 8:32. U3h:8 fin i håret a.

01 VB: jaha: de e klart då blir du ju trött ju,
02 → [va fin du blev i håret
03 PE: [ja,
04 PE: → ja de, [(de blevet korthåret)
05 VB: [.hja
06 VB: →→jah men de ble pânt=
07 PE: =ja
08 VB: va
09 PE: så: (.) så ska jeg ha en omgang

I exempel 8:32 har vårdbiträdet Ingrid just kommit hem till pensionären Eva som sitter och halvsover, vilket är det som kommenteras på rad 1 innan Ingrid lägger märke till och komplimenterar Evas nyklippta hår (rad 2). Evas svar innehåller dels ett instämmande (*ja*), men den svårhörbara fortsättningen förefaller innehålla ett förbehåll, ett problem med hårlängden som är kort. Att det av Ingrid tolkas som ett invändande av något slag syns i hennes följande tur där hon upprepar sin positiva värdering av frisyren inledd med ett *men*, något som indikerar en motsättning till den föregående turen. Ingrid instämmer alltså i att håret är kort men vidhåller att det är fint (med konvergens till danska: *pânt*) i alla fall.

När det gäller sättet att göra fullständiga instämmanden/accepteranden skilde sig tyskan och amerikanskan åt. Instämmandena i föreliggande material har likheter med båda systemen. I endast en sekvens tackar mottagaren för komplimangen enligt det amerikanska systemet. Den tyska motsvarigheten till detta mottagande, nämligen att positivt värdera komplimangen, var dock något vanligare i min korpus och ett exempel på detta finns på rad 14 i exempel 8:31 ovan där Ingrid mottar Stines komplimang med ett *hyggliit å höra*. En komplimang kan som i det tyska materialet också mottas med en kort bekräftelse, ett *ja*, som i exempel 8:33.

Exempel 8:33. U3k:3 skåp.

01 VB: var vill du ha de här lilla glaset nånstans?
02 PE: ja de går bra hvis du vil være snäll å sette
03 den der i[nde
04 VB: [de ska va inne där,
05 PE: ja tak
06 (3.3)
07 VB: → de ett flott skåp detta?
08 PE: → ja
09 VB: → ja de jätteflott e de,
10 PE: → ja

Här hanterar vårdbiträdet Ingrid pensionären Stines svar på rad 8 som ej tillräckligt starkt då hon i följande tur uppgraderar sin komplimang (skåpet är inte bara *flott* utan *jätteflott*). Notera att Ingrid i sina komplimangturer förmodligen konvergerar lexikalt till danska i det att hon använder adjektivet *flot(t)* i dess danska betydelse (”som gør et positivt indtryk; det kan være om en person el. en ting der er pæn el. om noget der er godt”, *Politikens Nordansk Ordbog* 1999), snarare än dess svenska (’elegant’, ’påkostad’, *Stora svenska ordboken* 1996). Ett starkare instämmande i en värdering gör, som nämnts ovan (avsnitt 8.2.1), mottagaren genom att uppgradera den. Att sådana knappt förekommer alls bland komplimangsvaren beror förmodligen på uppfattningen att man bör undvika självberöm. Trots detta fann Golato (2002:558–559) en kategori bland de tyska komplimangsvaren där mottagaren med en andravärdering instämde utan nedgradering och dessutom tillfogade en partikel som efterfrågar ett instämmande från komplimang-givaren. Några sådana svar påträffades inte i den dansk-svenska excerpt-samlingen men däremot ett exempel som liknar dem i kraft av det starka instämmandet som mottagaren gör. I exempel 8:34 nedan gör pensionären Margrethe på rad 6 en regelrätt uppgradering av komplimangen vårdbiträdet Lisa gett henne för hennes blus.

Exempel 8:34. I2e:1 söt bluse.

01 VB: (så tar vi den li af)
 02 (0.7)
 03 VB: → de va en söt bluse du häär
 04 (1.4)
 05 VB: → de'n söt bluse; (.) du [har
 06 PE: →→ [ja den er rigti pæn
 07 VB: eja (.) me massa små blomster på
 08 (1.5)
 09 PE: de'n rigti sommerbluse

Lisas komplimanger på rad 3 och 5 innehåller det svenska adjektivet *söt*, vilket ju på danska mottvaras av *sød*. Detta lexem har dock i viss mån olika användningsområden och betydelse i de två språken. På svenska kan det som i exemplet ovan syfta på t.ex. ett klädesplaggs tilltalande utseende (*Stora svenska ordboken* 1996) och det är den betydelsen som här är aktuell. På danska däremot används *sød*, när det inte syftar på en söt smak, om personers egenskaper. Margrethes uteblivna svar på den första komplimangen kan bero på den i hennes öron kanske märkliga beskrivningen av hennes blus. På rad 6 mottar hon den upprepade komplimangen med ett instämmande och med sitt byte av adjektiv, från *söt* till *pæn*; här demonstrerar hon sin förståelse av Lisas yttrande genom att omformulera det på danska.

Med turen på rad 6 (exempel 8:34) visar Margrethe inte bara sin förståelse av Lisas yttrande, utan hon gör också ett starkt instämmande i det genom att uppgradera beskrivningen med adverbet *rigtig*. Vad detta starka instämmande kan ha sin grund i är svårt att säga. Det förefaller inte utgöra en svars-

typ på samma sätt som de starka instämmanden som Golato påträffade i sin tyska materialsamling, utan snarare ett undantag. Lisas något tveksamma början på sitt svar i följande tur kan i viss mån sägas reflektera det disprefererade eller i alla fall avvikande sätt på vilket detta komplimang svar görs. Sanktionen från Lisa är dock knappt märkbar och hon går även vidare med en instämmande beskrivning av blusen där hon också konvergerar lexikalt till danska med ordet *blomster*. Detta exempel är inte det enda där ett vårdbiträde berömmar pensionärens kläder, men det är det enda där komplimangen mottas på detta uppgraderade sätt. I de övriga exemplen tas komplimangen emot med ett kort erkännande (*ehja*) eller med en nedgradering.

I likhet med tyskan och amerikanskan görs avböjanden av komplimanger genom att oenighet uttrycks. Detta sker endast undantagsvis i mitt material. I exempel 8:35 ger pensionären Stine en komplimang till vårdbiträdet Ingrid för hennes utseende, att hon ser pigg eller frisk ut (rad 2), vilket Ingrid först ifrågasätter (*de tycker du*) och sedan invänder mot (*ja känner mej så trött ida så*).

Exempel 8:35. U3k:4 frisk.

01 (0.7)
 02 PE: → du ser frisk ud ida
 03 VB: → de tycker du; ja känner mej så trö[tt ida så
 04 PE: [gør du de
 05 VB: ja

De argument som Ingrid anför mot komplimangen bygger på en kunskap som Stine inte kan ha, nämligen om hur Ingrid känner sig. När det gäller grannspråksackommodationen i mottagandet av komplimangen kan detta exempel jämföras med exempel 8:27, där Ingrid först ifrågasätter en komplimang om hennes jacka men sedan instämmer i den. I exempel 8:27 ställde Ingrid samma sorts fråga som på rad 3 ovan, men med lexikal ackommodation till danskan (*syns* i stället för *tycker*). I exemplet ovan fortsätter Ingrid också på svenska i sitt utvecklade motstånd till Stines beskrivning av henne. Hon använder t.ex. det svenska verbet *känna* uttalat med en initial svensk frikativa ([ç]). Hennes instämmande i komplimangen och kommentaren beträffande komplimangreferentens historia i exempel 8:27 gjordes däremot som det framgick ovan med en hel del konvergens till danska.

Genomgången av komplimangresponserna i materialsamlingen visar att det dansk-svenska materialet uppvisar stora likheter med de amerikanska och tyska samtalen i strategier för att samtidigt instämma i en komplimang och undvika självberöm. Skillnader finner man främst i proportionerna mellan de olika strategierna. Strategier som att döma av Pomerantz (1978) och Golatos (2002) artiklar förefaller vanliga har i det dansk-svenska äldrevårds-materialiet endast påträffats någon enstaka gång. Dessa kvantitativa skillnader kan nog främst bero på skillnader i samtalsstyp. Gemensamt för alla tre materialen är dock att de flesta svaren är någon typ av mittemellansvar, dvs. det rör sig sällan om rena instämmanden och uppgraderingar eller rena mot-

säganden. När det gäller fullständiga instämmanden är likheterna störst med det tyska materialet då mottagaren inte i någon större utsträckning tackar för komplimanger utan snarare uttrycker sin uppskattning genom en positiv värdering av själva komplimangen.

Den språkliga ackommodationen i mottagandet av komplimanger görs inte efter några regelrätta mönster men det förekommer i flera sekvenser att den som fått en komplimang (pensionärer såväl som vårdbiträden) svarar med något mått av grannspråkskonvergens. Oftast är det vårdbiträdet som står för denna ackommodation. Att konvergera till grannspråket i en komplimangs mottagningstur kan alltså i viss mån språkligt återgälda det sociala närmandet som komplimangen innebär. Man svarar på den positiva sociala handling som komplimanggivaren utfört genom att språkligt närma sig honom eller henne.

I följande avsnitt kommer komplimangsekvensernas interaktionella och sociala funktion att studeras närmare.

8.3.4 Komplimangsekvensernas interaktionella och sociala funktion

Som vi sett i avsnitt 8.3.2 kan en komplimang inleda ett nytt samtalsämne, både genom att en deltagare på detta sätt avbryter det pågående samtalsämnet och genom att en deltagare bryter en tystnad genom att uppmärksamma något med en komplimang. På detta vis kan alltså komplimentandet spela en roll för ämnesprogressionen i samtalet.

I framför allt de sekvenser där komplimangen bryter en tystnad fyller den också en vidare social funktion, nämligen den att hålla samtalet igång och kanalerna för kommunikation öppna (jämför även Ridell 2005). I några utdrag där tystnad råder medan vårdbiträdet hjälper pensionären med något, ofta kroppsvård av något slag, uppmärksammar en av samtalsdeltagarna något hos den andra genom en komplimang. Detta kan i sin tur leda till ett längre samtal om något som anknyter till denna komplimang. I exempel 8:36 som är en längre version av exempel 8:35 håller vårdbiträdet Ingrid på att ordna med pensionären Stines nytvättade hår. Det föregående samtalsämnet avslutas på raderna 2–3 och en paus uppstår, varpå Stine ger en komplimang till Ingrid (rad 5).

Exempel 8:36. U3k:4 frisk b.

01 VB: man må finna sina lösningar
02 PE: ja ja
03 VB: jahahaha
04 (0.7)
05 PE: → du ser frisk ud ida
06 VB: de tycker du:ja känner mej så trø[tt ida så
07 PE: [gør du de
08 VB: ja
09 PE: jeg tænkte () store klare øgon du

10 havde
 11 VB: ja de e sminket hhhhaha[hahah
 12 PE: [hahahahaha:: .hhhh
 13 () bare se
 14 VB: ä ja känner maj så trött så trött ja
 15 kunne'nte sova i natt de va så va[:rmt
 16 PE: [ska jeg
 17 vugge dej
 18 VB: jahn de får du gährna göra hahaha
 19 PE: ja for () varmeapparat det var
 20 på i nat hos mej
 21 VB: va den de:,

Som framgick av den tidigare analysen av utdraget uttrycker Ingrid här direkt oenighet med Stines värdering (rad 6). Stine ger (rad 9–10) ytterligare en komplimang, som dessutom innehåller lexikal ackommodation (hon använder det svenska ordet *ögon* i ställt för da. *øjne*). Även denna komplimang motsätter sig Ingrid, också nu utan några försök till grannspråklig ackommodation. Sekvensen utvecklar sig därefter till ett längre samtalsämne om trötthet och värme (till större delen utanför den här återgivna transkriptionen) och komplimangerna kom därmed att väl fylla den fatiska funktionen att inleda något att tala om trots att Ingrid uttryckligen inte ville acceptera dem.

I exempel 8:36 ovan och i många av de andra utdrag (t.ex. exempel 8:25 och 8:34) där någon vårdande aktivitet pågår, såsom städning eller avklädning, samarbetar de samtalande för att hålla småpratet vid liv, vilket till viss del tar bort fokus från själva vårdandet utan att sysslans utförande påverkas.

Exempel 8:37. 12c:2 bluse.

01 VB: ja då lägger vi li den där (.) å så lägger
 02 ja den här ti vask
 03 (2.0)
 04 VB: → de va en ma söt bluse du hade
 05 (0.3)
 06 PE: eh ja
 07 (1.5)
 08 PE: ska jeg op å stå

Exemplet ovan kommer från en sådan situation, där samtalet vid komplimangtillfället (rad 4) har avstannat lite, medan vårdbiträdet Lisa hjälper pensionären Anne-Marie med att klä av sig. Även om Lisas komplimang i denna sekvens och i exempel 8:33, liksom i ett par andra fall, inte får någon större respons från Anne-Marie, menar jag att även dessa försök till småprat fyller en funktion för att besöken och vården som ges inte ska få karaktären av opersonlig löpandebandbehandling. Det är oftast vårdbiträdet som inleder eller försöker inleda denna typ av småprat. Genom att vårdbiträdet med t.ex. en komplimang visar personligt intresse för pensionären och hans eller hennes tillhörigheter, får småpratet funktionen av att sudda ut en del av institutionaliteten i interaktionen.

Förminskandet av institutionaliteten hör ihop med skapandet och stärkan-
det av social samhörighet. Det syns också i följande exempel, som tidigare
diskuterats i en kortare version med beteckningen exempel 8:32, där vård-
biträdet Ingrid ger pensionären Eva en komplimang för hennes nya frisyr.

Exempel 8:38. U3h:8 fin i håret b.

01 VB: du sitter å halvsover,
02 PE: ja:
03 VB: vahh
04 PE: ()
05 VB: jaha: de e klart då blir du ju trött ju,
06 → [va fin du blev i håret
07 PE: [ja,
08 PE: → ja de, [(de blevet korthåret)
09 VB: [.hja
10 VB: →jah men de ble pânt=
11 PE: =ja
12 VB: va
13 PE: så: (.) så ska jeg ha en omgang
14 VB: ja: nu ska du ha en omgång=
15 PE: =([)
16 VB: [ska vi vaska håret ida också eller
17 [(de går bra)
18 PE: [JAja
19 VB: de ska vi ändå

Det att Ingrid gör en värdering av Evas hår, att hon uppmärksammar att det är nyklippt och att den värdering hon gör är positiv (dvs. en komplimang) bidrar till en samhörighetsskapande sekvens. Ingrid gör här något som man gör vänner emellan när man lägger märke till att någon klippt sig. Till skillnad från de tidigare exemplen ges denna komplimang inte för att fylla en tystnad eller för att hålla ett trögt samtal vid liv. Detta stärker just denna sekvens vänskapliga karaktär. Kanske motsätter sig Eva Ingrids vänskaplighet när hon på rad 12 lite skämtsamt tar samtalet tillbaka till de sysslor som ska utföras (omgången hon refererar till består i att hon ska få en dusch).

Samtidigt som komplimangerna har de hittills beskrivna positiva samhörighetsskapande funktionerna av att ibland tona ner det institutionella i samtalen genom att uttrycka uppskattning av olika företeelser hos samtalspartnern, kan de också bära med sig en negativ aspekt av kritik av andra. I det tidigare citerade exemplet (8:17) om vårdbiträdet Ingrids förmåga att tvätta snabbt och bra, återgivet även här nedan i en något längre version, framför pensionären Stine implicit kritik mot de andra vårdbiträdena.

Exempel 8:39. U3k:1 tvätt b.

01 PE: jeg ska vaske på mandag ()
02 tvætte på manda
03 VB: jασå de på mända
04 PE: ja men så går de så fort du plejer jo å gøre
05 de for mej

06 VB: ja ja [har ju vatt å [gjort nåra gånger ja.
 07 PE: [ja [ja
 08 PE: → meget fint for øvrit
 09 VB: men ni har goa maskiner här också de torrar
 10 hurtit här nere å
 11 PE: → ja de vet jeg inte som regel er de så du er
 12 → næsten den der får de mest torrt for som
 13 → regel er de mycket af vådt som ska hænges
 14 VB: jaså:
 15 (1.0)
 16 PE: de ka' du tro

I Stines yttrande på rad 11–13, föregånget av att Ingrid med ett referentbyte till tvättmaskinerna förminskat komplimangen till henne, blir denna kritik mer explicit uttalad. Här beskriver Stine hur det brukar vara med tvätten när någon annan tvättat. Det är intressant att Stine i sin andra komplimang använder ett ganska stort mått av lexikal och uttalsmässig konvergens till svenska (*vet* i stället för *ved*, *inte* i stället för *ikke*, *torrt* i stället för *tørt* och *mycket* i stället för *meget*). Tillsammans med den implicita kritiken av de andra vårdbiträdena och berömmet av Ingrid förstärker Stines språkliga konvergens den samhörighetsskapande funktionen i komplimangen. På så sätt manifesteras ett ”vi” i motsats till de andra. Även i exempel 8:40 nedan skulle man kunna argumentera för att det ges implicit kritik av vårdbitrådets kolleger.

Exempel 8:40. 12e:4 en skam.

01 PE: ja tak.
 02 VB: åhhu ((nysning)) ja har fri nu:, så där
 03 kommer en annan ti dej i morron,
 04 PE: → nå:, d[e var en skam.
 05 VB: [ja.
 06 VB: nå >syns du de?<
 07 PE: ja[haha de syns jeg,

Också i detta fall är det vårdbitrådets (Lisas) positiva egenskaper som vårdbiträde som blir föremål för beröm i och med att pensionären Margrethe beklagar att Lisa inte ska komma följande dag. Beklagandet kan också rymma ett missnöje med att andra vårdbiträden ska ta hand om henne då.

Komplimangerna fyller som vi sett i stora drag en samhörighetsskapande funktion vilken ofta går hand i hand med att institutionella aspekter i samtalen tonas ner. Detta sker framför allt genom att komplimangsekvenserna ofta kommer att inleda nya samtalsämnen (av småpratskaraktär), särskilt när samtalet flyter trögt eller i samband med vårdsysslor. Även ett visst mått av implicit kritik kan rymmas i en komplimang men denna kritik riktas då mot någon annan än de två som för samtalen. Komplimangernas samhörighetsskapande funktion förstärks i flera sekvenser av språklig ackommodation i komplimangturen och/eller i mottagningsturen.

8.4 Värderingar av grannland och region

Komplimangerna i materialet fyller alltså en samhörighetsskapande funktion i det att de på ett positivt sätt uppmärksammar samtalspartnern eller något som tillhör henne eller honom. De ger också upphov till nya samtalsämnen och tonar ned institutionaliteten i situationen genom att de möjliggör småprat. När någon av de samtalande positivt värderar samtalspartnerns hemland kan det fungera ungefär som en komplimang genom att det positivt värderar något som har anknytning till honom eller henne (som i exempel 8:31, där vårdbiträdet Ingrid ger en komplimang till sin danska arbetsplats). Dessa sekvenser har också visat sig fylla en samhörighetsskapande funktion och jag har av den anledningen även studerat de sekvenser där talarnas grannländer, hemländer eller den gemensamma Öresundsregionen värderas av talarna. I tabell 8:1 återfinns en sammanställning av värderingar av de två grannländerna och regionen, dvs. värderingar som på något sätt anknyter till materialets speciella geografiska kontext.

Tabell 8:1. Värderingar med anknytning till Öresundsregionen.

Ämneskategorier	Antal	Pos.	Neg.	PE värderar	VB värderar
Talarens grannland	6	4	2	4	2
Öresundsregionen	4	3	1	4	–
Talarens hemland	2	1	1	–	2
Summa	12	8	4	8	4

Att det är fråga om tvåspråkiga och binationella samtal gör värderingar av grannländerna och regionen relevanta i en större mån än om det hade varit enspråkiga samtal inspelade i samma region. Trots detta är värderingar av detta slag som synes inte så många, sammanlagt 12. Värderingarna handlar vid flera tillfällen om stereotyper (t.ex. fulla svenskar i Danmark), entusiastiskt hävdande av nordiskt samarbete och hur det är att arbeta i ett grannland. Även likheter mellan språken och de sydsandinaviska folken (skåningar och danskar) kommer upp och värderas. Som synes i tabellen är de positiva värderingarna dubbelt så vanliga som de negativa.

I en närmare studie (Ridell 2005) av dessa sekvensers funktion i samtalen har jag funnit att särskilt de positiva värderingarna av ett grannland eller Öresundsregionen fungerar samhörighetsskapande. Dessa värderingssekvenser får sin samhörighetsskapande funktion i och med att de ofta kan inleda ett nytt samtalsämne, ett säkert ämne som man kan enas om och tala en stund om när problem uppstått eller samtalet flyter lite trögt. Detta kan vi se i exempel 8:41, där pensionären Stine på rad 13 med en positiv värdering av dansk-svenska kontakter lyckas få liv i ett trögt samtal. Stine har där inte fått mer än enstaviga korta svar från både vårdbiträdet Ingrid och mig när hon kommenterat sin medverkan i studien (rad 1–12).

Exempel 8:41. U3k:5 förbrödring.

01 PE: de var derfor jeg gik med, fordi eh
02 eh er glad for d- (0.8) for dit
03 selskab ikke¿=
04 VB: =mm
05 PE: () spurde om de var noet¿ så
06 sa' jeg ja.
07 (0.8)
08 PE: de tycktes jeg bestemt de var,
09 (1.0)
10 PE: å være me i.
11 K: *↑mm*
12 (0.7)
13 PE: forbrödring af danskere å svensker¿
14 den ska fortsætte,=
15 VB: =ja:a. de syns jeg också,
16 PE: ja.
17 VB: ja tycker de e lidt spännande¿ när
18 dom blandar å mixar lidt så,
19 PE: ja nemli.
20 VB: >.hja,<
21 (0.9)
22 VB: å de e godt for oss sve:nskar å
23 arbeta i Danmark ju¿å de ju'nte långt
24 väck heller ju¿
25 (0.6)
26 PE: de ikke¿
27 VB: de icke långt väck å rejse heller¿
28 de tar ju bara tyve minutter,så de e
29 ju inga problemer,
30 PE: jeg tror ikke danskerne vil ikke å ta
31 over å arbejde i Sverige¿ di er for
32 dovne.
33 VB: ja[:
34 PE: ['hahaha' ja=
35 VB: =å de lønar sej væl ente riktit,
36 pengamæssit heller¿fór danskerna¿
37 PE: nej,

Stines positiva och entusiastiska värdering av dansk-svensk förbrödring (på rad 13–14) gör det relevant för Ingrid att svara instämmande, vilket hon också gör. Sitt instämmande uppgraderar hon på rad 17 där hon går vidare med att precisera hur denna förbrödring kan ta sig uttryck, nämligen genom spännande språkblandning. När samtalet på rad 21 sedan avtar igen bryts trögheten av ännu en positiv värdering. Denna gång kommer den från Ingrid och handlar om hur det är att arbeta i Danmark som svensk (rad 22–24), vilket sedan leder till en längre konversation om Danmark och Sverige. I exemplet fyller positiva värderingar av gränsöverskridande samarbete och ett grannland funktionen att inleda ett nytt samtalsämne som man av allt att döma kan vara eniga i.

I de sekvenser som innehåller negativa värderingar av ett grannland, skulle man kunna tänka sig att socialt avstånd och oenighet skulle uppstå eller för-

stärkas mellan de samtalande. Men genom uttryckande av enighet och förståelse eller genom att man betonar det gemensamma i regionen tar man sig tillsammans bort från dessa potentiella problem. I exempel 8:42 har vårdbiträdet Ingrid och pensionären Stine talat om Ingrids dotter och hur hennes pappa ser ut, vilket är vad som omnämns på rad 1–9, när Stine associativt från typiska blonda och blåögda svenskar byter ämne till att kommentera att Malmö är *næsten sydlandsk* på rad 10–11. Vad Stine menar med denna kommentar är oklart men oavsett om man väljer att tolka *sydlandsk* som ett värderande adjektiv kräver Stines yttrande ett svar. I ljuset av det föregående samtalsämnet (en typisk svensk, blond och blåögd etnicitet) och att Stine inte på något sätt markerar att hon bytt samtalsämne (t.ex. med ett *förresten*) är en trolig tolkning att hennes yttrande syftar på den höga invandrartätheten i Malmö – där är det sydländskt och inte svenskt. I så fall rör Stine här vid ett ämne som potentiellt kan vara laddat med oenighet och till och med konflikter (jfr debatten mellan Pia Kjærsgaard och Lars Leijonborg om svensk kontra dansk invandringspolitik som var aktuell vid inspelningstillfället 2002 och där Malmö bland annat beskrivits som ett svenskt Beirut).

Exempel 8:42. U3k:4 for snälle.

01 PE: [ja () en typisk
02 svensk,
03 VB: .pthh ja:a. de syn[s ja, [lång å:,
04 PE: [ja [ja
05 PE: ja.
06 VB: >så där< mitt emellan blond å mörk
07 å,
08 PE: ja
09 VB: blåa ögon,
10 PE: j- ja hører at (.) Malmø er næsten
11 sydlandskε
12 VB: jahahhhε hehe jah de kan väl
13 ↑stämmaε .hhh
14 PE: der har i vær- øhm ↑snälle
15 svenskerne?
16 VB: ja:ε ja:ε=
17 PE: =i er næsten ve å være for
18 snälle,
19 VB: .hhja (.) för snälla där nereε [ja
20 PE: [ja
21 VB: ja de tror ja nog,
22 (0.2)
23 VB: nå vi e ju Sveriges sydlänningar?
24 (0.5) ((P lutar sig framåt))
25 VB: >ja sa< vi i Skåne, dom sa'r ju at
26 vi e Sveriges s- sörlänningarε
27 PE: ja[de er i også, ja. (.) de: (.)=
28 VB: [hahahah
29 PE: =kan man godt sige,
30 VB: .hhh
31 PE: ja. jamenø:h, de: jo dansk skånske
32 ikke, de jo nesten de samme.

33 VB: ja vi har ju ↑tatt många av orden
 34 från Danmark[när vi snackar ju,
 35 PE: [ja:
 36 (0.5)
 37 VB: å oppe i:eh, (0.3) oppåt landet så
 38 betyder de ju inte samma ↑sak ju.=
 39 PE: =nej.
 40 VB: så vi säger ju ↑här i Skåne, när
 41 vi skrattar så e de ju grina ju.
 42 PE: hehehe javel [ja,
 43 VB: [å i Göteborg
 44 betyder de att man gråter ju,
 45 PE: ↑nå:håh jah,=

Ingrids vagt instämmande svar på kommentaren på rad 12–13 visar att hon inte riktigt vet hur hon ska tolka den samtidigt som den också signalerar en viss oenighet. Ytterligare indikationer på att det är invandringen Stine talar om får vi i hennes följande turer där hon värderar svenskarna (*I, svenskerne*) som *snälle* (rad 14–15) och efter att Ingrid tveksamt frågande instämt i det, som *for snälle* (rad 17–18). Snällhet har ju inget direkt med att vara sydländsk att göra. Om den första av dessa två värderingar skulle kunna tolkas som positiv är den andra helt klart negativ, att vara *for snäll* är inte bra. Ingrid svarar på denna negativa värdering av sitt hemland med ett svagt instämmande (*ja de tror ja nog*), utan att på något sätt uppgradera, ge sin syn på saken eller ytterligare argument för att Stines beskrivning skulle stämma. Detta svar signalerar kanske i första hand att Ingrid inte vill hävda sin åsikt, vare sig den stämmer överens med Stines eller ej. Efter ett kort uppehåll gör Ingrid på rad 23 en omtolkning av vad sydländsk skulle kunna innebära (*nä vi e ju Sveriges sydänningar*) och inleder därmed en väg bort från den latent oenigheten och det känsliga ämnet. Stine har först svårt att följa med och initierar icke-verbalt en reparation (rad 24) men efter Ingrids reparation på rad 25–26 arbetar de sig interaktivt tillsammans bort från det potentiellt problematiska ämnet genom att samsas kring hur mycket gemensamt skåningar och danskar har och hur de skiljer sig från svenskar längre norrut. I denna sekvens inleder alltså en negativ värdering av något i grannlandet ett ämne som potentiellt kan leda till oenighet. Denna latent oenighet tillåts dock aldrig komma upp till ytan utan de båda samtalande tar sig i stället bort från den genom att betona hur lika danskar och skåningar är och hur mycket de har gemensamt – inte minst språket.

Liknande processer sker även i andra sekvenser där något i talarens grannland värderats negativt. Genom ett gemensamt interaktivt arbete bygger de samtalande upp samtalet tur för tur från de potentiella oenigheterna och konflikterna så att samhörighetskänslan mellan dem snarare stärks i dessa sekvenser. Här blir då samtalsämnet den gemensamma regionen eller likheter mellan länderna och språken en resurs att tillgå.

8.5 Sammanfattning

I detta kapitel har komplimanger, deras verbala utformning, deras placering i samtalen, hur de tas emot, samt vilka sociala och interaktiva funktioner de fyller i samtalen studerats. Även den roll som ackommodation till grannspråket kan spela i dessa sekvenser har berörts.

En komplimangtur innehåller typiskt ett omnämnande av det som komplimenteras, referenten, och en positiv beskrivning av detta. Det kan vara fråga om en kopulasats men det är inte nödvändigt. I några få fall, där ovanstående beskrivning inte stämmer in, var tolkningen av en tur som komplimang starkt kontextberoende. Komplimanger kunde i samtalen i vissa fall vara kopplade till den föregående kontexten och blev ofta i dessa fall en avrundning på ett samtalsämne. Det förekom också att någon av deltagarna mer eller mindre kunde be om komplimanger genom att peka ut ett föremål. Ett uppvisande av ett föremål tycks göra en kommentar om föremålet eller komplimang till det relevant. Saker i den fysiska kontexten kunde också uppmärksammas ("väckas") genom en komplimang och bli föremål för det efterföljande samtalet. Även när aktiviteterna berörde ett visst föremål kunde detta komma i fokus för samtalet och omtalas i berömmande ordalag, t.ex. i samband med avklädning när ett fint klädesplagg komplimenterades.

När det gäller komplimangernas mottagande i mitt material har det likheter med det system Pomerantz (1978) beskrivit, och som befunnits stämma bra även för tyska samtal (Golato 2002). Den som tar emot en komplimang gör det ofta med en typ av mittemellansvar som både instämmer i värderingen och samtidigt söker förminska det självberöm som ett sådant instämmande kan ge intryck av. Förminskningen av självberöm kunde bland annat göras genom att man kommenterar referenten och på något sätt förminskar sin egen roll i sammanhanget eller sitt eget inflytande över referenten.

I studien av komplimanger framträder samtalens institutionella karaktär tydligt, dock främst när det gäller komplimangernas placering och funktion i interaktionen. De förekom ofta efter pauser och avslutade samtalsämnena. De fick då den fatiska funktionen att hålla samtalet igång och att leda över samtalet på annat än de vårdssysslor som i flera fall utfördes samtidigt. I och med att komplimanger, liksom annat småprat, styr bort uppmärksamheten från det som samtidigt pågår minskar de också den institutionella karaktären hos interaktionen. Vårdbiträdets komplimanger till pensionärens kläder, tillhörigheter eller frisyr fick på detta sätt funktionen att tona ner det institutionella i situationen. Det förefaller komma an på vårdbiträdet som den institutionella representanten att släta över denna del i hennes roll genom småprat. För det mesta understöds hon i detta av pensionären.

Anpassning till grannspråket förekommer både i komplimangturer och i mottagningsturer. Grannspråkskonvergens är dock något som finns genomgående i materialet och det är inte möjligt att säga att det skulle förekomma i större utsträckning i dessa sekvenser än i materialet i stort. Därmed är dock

inte sagt att ackommodationen inte skulle kunna fylla en funktion för den sociala samhörigheten, såsom den aktualiseras i just dessa komplimangsekvenser. När ackommodation uppträder i en komplimangtur kan den i viss mån sägas förstärka den positiva sociala handlingen som komplimangen utgör. Den som komplimenterar uppmärksammar och visar uppskattning av något positivt hos sin samtalspartner men detta sociala närmande speglas samtidigt i det språkliga uttrycket. När ackommodation till grannspråket förekommer i mottagningstureorna kan den utgöra ett slags språkligt återgåldande av det sociala närmande och den uppskattning som komplimangsgivaren uppvisat. Konvergens i mottagningstureorna var, liksom ackommodation i allmänhet, vanligast i vårdbiträdenas tal. Endast en av pensionärerna (Stine) tar mer regelbundet emot komplimanger med ackommodation. Analysen av komplimangsekvenserna har dock inte skärpt bilden av någon systematiskt samhörighets-skapande funktion hos den språkliga konvergensen.

9 Sammanfattande diskussion och slutord

Denna avhandling handlar om specifika, naturligt förekommande samtal inom äldreården i en dansk kommun i Öresundsregionen. Samtalen förs mellan svenska vårdbiträden och danska pensionärer och i någon mån mellan vårdbiträdena och deras kolleger. Det övergripande syftet med avhandlingen har varit att undersöka hur deltagarna i dessa dansk-svenska samtal interaktivt och språkligt skapar och visar gemenskap, förståelse och samförstånd för varandra. Materialet för avhandlingen samlades in sensommaren 2002. Det består av ett antal videoinspelade samtal där jag följer tre olika vårdbiträden under ca en vecka var. Arbetsdagen består för vårdbiträdena huvudsakligen av besök hos olika pensionärer och sammanlagt 13 timmar av tal-i-interaktion mellan vårdbiträde och pensionär har spelats in, såväl på ett vårdhem som hemma hos pensionärer som får hjälp av hemtjänsten. Dessutom ingår i korpusen ca två timmars tal mellan ett av de medverkande vårdbiträdena och hennes kolleger. Samtalen kan på många sätt beskrivas som institutionella, men graden av institutionalitet varierar, liksom hur den på olika sätt kommer till uttryck i materialet. Deltagarna har olika roller; de är av varierande ålder och talar olika språk. Det är dessa skillnader som i samtalen på olika sätt överbryggas, och jag har för studerat några av de språkliga och interaktionella resurser som utnyttjas för att göra det.

Materialet har undersökts med olika metoder, såväl kvantitativa som kvalitativa, men individperspektivet och samtalskontexten har hela tiden varit centrala. Ett delsyfte har varit att närmare beskriva de språkliga anpassningar som de svensktalande vårdbiträdena gör i riktning mot sina dansktalande samtalspartner och karaktärisera det anpassade språk som blir resultatet. Detta behandlades i kapitel 5 och 6. Den teoretiska infallsvinkeln utgörs i dessa delar av avhandlingen främst av ackommodationsteorin men jag har också, i kapitel 7 och 8, knutit an mina analyser av språklig ackommodation till vad som försiggår sekventiellt enligt samtalsanalytisk metod. Med olika metoder har jag sökt belägga om och hur de språkliga anpassningarna har den samhörighetsskapande funktion och effektiviserar kommunikationen på det sätt som ackommodationsteorin anför. Ytterligare ett delsyfte, som behandlades i kapitel 7, har varit att belysa vad som kan vålla problem med att uppfatta och förstå och hur dessa problem löses interaktivt. För detta syfte har jag analyserat sekvenser med annan-initierad reparation. Ett sista delsyfte (kapitel 8) var att belysa hur deltagarna genom att ge komplimanger explicit går till väga för att visa social uppskattning och

skapa samhörighet, samt hur komplimanger konstrueras och tas emot, och vilka samtalsmässiga och sociala funktioner de fyller.

I detta avslutande kapitel kommer jag att sammanfatta resultaten och diskutera dem utifrån de i inledningskapitlet uppställda frågorna. Sist i kapitlet försöker jag sätta in resultaten i ett större sammanhang och diskutera vad de tillför det forskningsfält som gäller internordisk (och ”trans-öresundsk”) kommunikation, språkgemenskap och förståelse.

9.1 Språkliga anpassningar

De språkliga anpassningar som de svenska vårdbiträdena gör i samtalen analyserades och beskrevs utifrån två olika metodiska infallsvinklar: en övergripande analys som tog hänsyn till (nästan)⁴⁰ alla språkliga nivåer samt en kvantitativ analys som fokuserade på fem olika språkdrag där svenskan och danskan markant skiljer sig åt.

I den övergripande analysen kategoriserades ett urval av vårdbiträdenas yttranden, ordsegment för ordsegment, såsom *danskt*, *svenskt*, *gemensamt*, *blandat*, *språklig kompromiss*, *endast skånskt*, *skånskt och danskt men inte standardsvenskt* eller *varken danskt eller svenskt*. Kategoriseringen gjordes på fem olika språkliga nivåer, nämligen: ordföljd, idiomatik, lexikon, morfologi och uttal. Vissa av de språkliga etiketterna är endast relevanta för den lexikala nivån, och i uttalskategoriseringen gjorde jag ingen skillnad på skånsk accent och standardsvenskt uttal eftersom vårdbiträdenas normala svenska uttal är skånskt. Analysen visade först och främst att ordsegmenten till övervägande del var gemensamma för danskan och svenskan på alla nivåer utom på uttalsnivån. På uttalsnivån, som därför blir avgörande för hur ett ordsegment ska uppfattas, var i stället svenska (med skånsk accent) den vanligaste kategorin (i genomsnitt ca 85 % av alla segment). Detta kan jämföras med ordföljdsnivån där andelen gemensamt dansk-svenska segment var ca 97 % i hela materialet. På den idiomatiska nivån var ca 88 % av segmenten gemensamma, på den lexikala ca 79 % och på den morfologiska ca 75 %. Denna stora andel gemensamt dansk-svenskt språkgoods indikerar främst hur lika de två språken är, men kanske också att vårdbiträdena där det är möjligt ofta väljer gemensamt dansk-svenska lösningar i stället för sär-språkliga alternativ. Som det framgår av procenttalen kan ett ord eller en ordsekvens alltså kategoriseras som språkligt olika på olika nivåer (ett lexikalt gemensamt dansk-svenskt segment kan t.ex. utgöra språkblandning på den morfologiska nivån och vara svenskt på uttalsnivån). Det var dock inte möjligt att upptäcka några tydliga genomgående tendenser i hur de olika nivåerna överensstämde med varandra annat än om man ser till hur den lexikala nivån sammanföll med den morfologiska. Där var det ofta (men inte

⁴⁰ Den prosodiska nivån beaktades inte.

uteslutande) så att lexikalt svenska segment också hade svensk morfologi och att danska hade dansk morfologi.

Av den övergripande analysen framkom också att de tre svenska talarna hade individuellt skilda sätt att närma sitt språk till danskan på. Man kunde se olika tendenser i hur mycket danska, svenska etc. som fanns på de olika nivåerna. Vårdbiträdet Ingrid var överlag mer svenskspråkig än de två andra. Där Lisa väljer danska uttrycksätt och danska ord i stället för gemensamt dansk-svenska väljer Ingrid svenska ord och uttryck. Särskilt markant är detta på den idiomatiska nivån. För Anja, vars material är mycket mindre och situationsmässigt mer begränsat än för de två andra, gäller att både idiomatik och lexikon har högre andel gemensamt dansk-svenska inslag än Ingrid och Lisa, ca 90 % i båda fallen.

Även när man ser mer i detalj på hur talarna anpassar sig är tendenserna hos Lisa och Ingrid olika. Lisa som är mer danskspråkig kvantitativt sett, använder också danska småord (*li, nå, aj* sv. 'oj') och uttryck i större utsträckning, medan Ingrids danskinslag på den lexikala nivån huvudsakligen består av tyngre innehållsord. Småord är hos Ingrid svenska eller gemensamt dansk-svenska. Småorden är intressanta av den anledningen att de representerar en, i alla fall på ytan, förståelsemässigt inte särskilt viktig ordkategori, men på ett annat sätt än de mer innehållstunga orden utgör en del av språkets grammatiska och samtalsstrukturella system. Om man t.ex., som Lisa ofta gör, uttrycker förvåning och ny förståelse med svarspartiklar från grannspråket snarare än från modersmålet visar man på god kännedom om och integration i de grannspråkstalandes språkgemenskap. Jag menar att Lisas danska småordsbruk är en av flera markörer som indikerar att hon strävar efter att tala så danskt som möjligt. Det är också ett tecken på att hon är mer integrerad i en dansk språkmiljö än de två andra vårdbiträderna. Ingrids lexikala anpassningar med tonvikten på innehållstunga ord tyder snarare på att hon behärskar danskan så pass väl att hon lätt kan anpassa sig på relevanta ställen men att hon inte strävar efter att låta dansk. Detta märks också på uttalsnivån, där ca 95 % av ordsegmenten i Ingrids tal har bedömts som svenska medan motsvarande siffra hos Lisa och Anja är ca 80 %.

Att Lisa är mest danskspråkig framgår också i analysen som gjordes i kapitel 6 av hur vårdbiträderna varierar mellan danska och svenska på fem språkdrag. Hennes större inslag av danska kan lätt förstås när man jämför hennes boende- och arbetssituation med de två andras. Lisa bor i Danmark tillsammans med sin man, som är invandrare från ett icke-nordiskt land, medan de andra två varje dag pendlar från en svensktalande hemmiljö. Lisa är alltså till vardags i mycket mindre utsträckning omgiven av svenska och har samtidigt en mer danskspråkig omgivning. Nordenstam (1979:178) kunde belägga liknande tendenser i sin mycket större informantgrupp bestående av inflyttade svenska kvinnor i Norge.

Tidigare forskning har visat att långtidsackommodation till en ny dialekt eller ett annat nordiskt språk börjar på den lexikala nivån (Nordenstam

1979:54, Chambers 1992:677, Trudgill 1986:25, Madsen 2008:62) och inte på den morfologiska eller fonetiska. Man syftar då på att det främst är innehållstunga ord som verb, adjektiv och substantiv som kan läras in ett och ett i sänder och som är särskilt framträdande i språket. Även Börestam Uhlmanns (1994:93) studie stöder i viss mån dessa resultat, då hennes informanter i störst utsträckning anpassade sitt ordval till något grannspråk i fråga om substantiven men även verb och adjektiv berördes. Formord och pronomen (småord) utgjorde endast en marginell del av de anpassade orden. Börestam Uhlmann (1994:94) konstaterar att det ”inte [är] den språkliga fogmassan man behöver utan de språkliga byggstenarna”.

Resultaten i föreliggande undersökning pekar dock inte entydigt åt detta håll. De svenska vårdbiträdena har att döma av sin språkliga anpassning och oproblematiske kommunikation emellertid kommit ganska långt i sin integrationsprocess till en danskspråkig miljö. Kanske kan man utgå ifrån att Ingrid, som visat sig vara minst danskspråkig, befinner sig på ett tidigare stadium i denna process än Lisa. Den övergripande analysen av vårdbiträdenas ackommodation visar förvisso att alla tre fortfarande i uttalsmässigt avseende är ganska svenska medan detta märks betydligt mindre på den lexikala nivån. Danskinslaget är däremot ungefär lika stort på den lexikala nivån som i uttalet, i alla fall hos Lisa och Ingrid. Det är andelen gemensamt dansk-svenska respektive svenska fält som skiljer nivåerna åt: på den lexikala nivån är denna andel betydligt större än på uttalsnivån. Det gemensamma innebär ju egentligen inget direkt närmande till danskan utan ett bibehållande av svenskan, vilket alltså indikerar att vårdbiträdena även lexikalt faktiskt till stor del behåller svenskan. Det kan utifrån den övergripande analysen således inte sägas att vårdbiträdena i större utsträckning skulle anpassa sig lexikalt än uttalsmässigt. Av analysen i kapitel 6 av variationen mellan danska och svenska på fem språkdrag framgick det vidare att Ingrid, den minst danskspråkiga, använde danska varianter i större utsträckning på de två fonetiska variablerna än på de lexikala. Hon skiljer sig alltså här från Nordenstams (1979:54) mest svenskspråkiga informanter, vars norskslag huvudsakligen var lexikalt i form av norska substantiv. När det gäller danska och svenska tycks alltså processen för ackommodation över lång tid kunna börja tidigt även på uttalsnivån, i alla fall vad beträffar vissa framträdande variabler. En anledning till detta kan vara att uttalet är en mer markerad skillnad mellan danska och svenska än mellan exempelvis norska och svenska eller mellan amerikansk och brittisk engelska. Dessa resultat är dock något som behöver följas upp med en större studie av fler personers anpassningsbeteenden i liknande situationer.

I analysen av vårdbiträdenas språkliga variation (kapitel 6) studerades fem språkdrag där danska och svenska skiljer sig systematiskt åt: (1) placering av verbalpartikeln före eller efter det direkta objektet i verbfraser som *stille noget frem/ställa fram något*; (2) danska eller svenska substantiv; (3) användning av *ikke* eller *inte* som negation; (4) uttalet [g] eller [j] i ord som

göra och *gjorde*; (5) uttalet [k] eller [ç] i ord som *köra* och *kjole*. De språkliga variablerna relaterades till vårdbiträdenas samtalspartner och samtalstyp (småprat, småprat under arbete, arbetsrelaterat tal eller praktiskt orienterat tal). På grund av materialets begränsade omfattning var det i första hand möjligt att på detta sätt analysera och jämföra Lisas och Ingrids tal. Anjas tal kunde endast studeras i begränsad omfattning. Eftersom det av analysen i kapitel 5 framgått att vårdbiträdena betar sig på individuellt skilda sätt när det gäller anpassningar till danska, valde jag att analysera deras tal var för sig i kapitel 6.

Variationsanalysen tydliggjorde ytterligare att Ingrid är betydligt mer svenskspråkig än de två andra. Hennes medelvärde för alla variablerna var 1,44 (där 2 står för hundra procent danska varianter och 1 står för hundra procent svenska). Lisas och Anjas medelvärden låg båda på 1,79. Inte för någon variabel var Ingrid mer danskspråkig än Lisa.

Substantivvariabeln omfattade endast de substantiv där danskan och svenskan har två klart skilda alternativ (t.ex. *pojke/dreng*). En stor del av substantivförrådet i materialet, gemensamma ord och blandade former, finns alltså inte med i beräkningarna men de excerperades ändå och möjliggjorde en allmän beskrivning av vilka sorters substantiv som används. Av beskrivningen framkom det att i kategorierna *vårdstermer*, *hem* och *mat* förekommer en jämförelsevis stor andel danska ord eller blandformer med en central dansk lexikal komponent (danska ord böjda på svenska eller sammansättningar av led från båda språken, t.ex. *støttestrumpor*). Alla tre kategorierna är starkt knutna till vårdbiträdenas specifika arbetssituation och sysslor. Till arbetsmiljön hör också kategorin *kropp*, i vilken de gemensamma och svenska substantiven är många. Detta beror förmodligen på dessa ords gemensamma arvordsursprung.

Hos talarna tycks inte/ikke-variabeln inte medföra särskilt mycket variation. De som tagit upp den danska varianten (*ikke*), Anja och Lisa, använder nästan uteslutande denna variant, medan Ingrid å andra sidan så gott som hela tiden använder den svenska varianten. Den andra lexikala variabeln, substantiven, visade inte på samma markanta skiljelinje mellan talarna även om Ingrid också här har en lägre andel danska belägg (medelvärde 1,34) än de andra två (1,62 för Anja respektive 1,77 för Lisa). Hos Ingrid är, som nämnts ovan, andelen danska belägg störst för de fonetiska variablerna (1,56 för [g]/[j] och 1,85 för [k]/[ç]) och lägst på de två lexikala variablerna. Lisa däremot anpassar sig i stor utsträckning vad gäller de lexikala variablerna men har också ett hundraprocentigt danskt språkbruk vad gäller den fonetiska [k]/[ç]-variabeln. Att talarna i så mycket större utsträckning använder den danska varianten av [k]/[ç]-variabeln jämfört med [g]/[j]-variabeln tyder på att den förra är mer framträdande för dem. För båda variablerna gäller att de har stöd i skriftbilden, vilket enligt Chambers (1992:697–701) är en viktig aspekt för att en fonologisk variant ska tillägnas vid dialektinläring. När det gäller [k]/[ç]-variabeln är det faktum att [ç]-ljudet inte finns i danskan och

att det för dansktalande ofta är svårt att skilja från [h]-ljudet viktiga anledningar till att vårdbiträdena anpassar sig i så stor utsträckning på just den punkten. Detta indikerar att anpassningarna görs för att underlätta de dansktalandes förståelse och göra kommunikationen mer effektiv. Det betyder dock inte att det är ackommodationens enda funktion.

I den övergripande analysen framkom att ordföljden nästan genomgående var gemensamt dansk-svensk, vilket ju hänger samman med att det på denna nivå finns ytterst få skillnader mellan språken. Den systematiska skillnad som finns och som förekommer tillräckligt ofta för en kvantitativ analys är partikelplaceringen. Här visade sig de svensktalande göra anpassningar till danska i en utsträckning som ligger i närheten av deras allmänna medelvärden. Ackommodation till danska sker alltså på alla de språkliga nivåer som studerats.

Några tydliga mönster i variationen beroende på vem vårdbiträdena talade med kunde inte dokumenteras om man jämförde vårdbiträdenas språkbruk i samtal med olika pensionärer. Däremot kunde jag hos Lisa belägga en för alla analyserbara variabler större andel danska varianter i samtalen med pensionärerna än i samtalen med hennes kolleger. Att denna skillnad endast skulle bero på att det är olika samtalspartner är dock tveksamt. Samtalen mellan kollegerna är av ett annat slag, då dessa sitter i varandras närhet och inte utför några praktiska sysslor under samtalens gång. Faktorer som nedsatt hörsel och stort fysiskt avstånd är också mindre relevanta i personalsamtalen, vilket gör det mindre angeläget att ytterligare reducera den språkliga friktionen med anpassningar till danska. Det kan också vara så att Lisa upplever det som viktigare att av sociala och yrkesmässiga anledningar närma sig språkligt till pensionärerna, då det i kommunikationen med dem finns fler skillnader att överbrygga (t.ex. ålder och yrkesroll). Hon minskar då i alla fall det språkliga avståndet till den hon talar med.

En viktigare aspekt för variationen är i stället taltypen som talaren ägnar sig åt, dvs. om hon småpratar, talar om det hon utför praktiskt just i talögonblicket eller talar om andra ej situationsanknutna arbetsrelaterade teman. Inte heller sett ur denna aspekt är mönstren på alla punkter genomgående och tydliga. Av analysen framkommer att det inte finns någon skillnad vad gäller grannspråksvariation mellan det småprat som uppstår medan praktiska sysslor utförs och det som sker utan några sysslor. Hos Lisa och i viss mån Ingrid sticker taltypen arbetsrelaterat tal ut något jämfört med de andra taltyperna. I det arbetsrelaterade talet har Lisa för alla analyserbara variabler en större andel danska belägg och hos Ingrid har denna taltyp för två av de analyserbara språkliga variablerna större andel danska än småpratstyperna. Den högre andelen danska belägg i arbetsrelaterat tal förklaras med att vårdbiträdena i denna taltyp har större behov av att vara säkra på att de gör sig förstådda än när de småpratar med pensionärerna och sina kolleger. Till skillnad från det praktiskt orienterade talet har det arbetsrelaterade inte heller någon fysisk kontext som kan underlätta förståelsen. Tendenserna är dock inte helt entydiga, särskilt inte för Ingrid och hennes praktiskt orienterade tal

som innehåller en större andel danska varianter för substantivvariabeln och den fonetiska variabeln [k]/[ç]. Hur som helst indikerar även den högre andelen danska varianter i det arbetsrelaterade talet att anpassningarna till danska sker med målet att undvika misskommunikation och att kommunicera effektivt, något som ju är särskilt viktigt i just denna taltyp.

De tre vårdbiträdena har alltså individuellt skilda sätt att anpassa sitt språk till danskan och kanske är deras skäl till anpassningarna i viss mån också olika. Flera aspekter av både när (i samtal med vem och av vilken typ) och på vilka sätt de anpassar sig indikerar att en anledning är strävan efter effektiv kommunikation och förbättrad förståelse. Tecken på det är den generellt höga andelen danska belägg på variabeln [k]/[ç] (vars svenska variant kan vara svår att uppfatta för dansktalande), den större andelen danska belägg i Lisas tal med pensionärerna jämfört med kollegerna och i både Lisas och Ingridis arbetsrelaterade tal. De språkliga analyserna av materialet har också visat på att anpassningarna i dansk riktning kan göras av psykosociala skäl. Detta framgår av att talarna minskar det språkliga avståndet även på sådana punkter där det av förståelseskäl kan tyckas onödigt, t.ex. de många danska småord som Lisa tagit upp i sitt språk. Både att anpassningar över huvud taget görs på den syntaktiska nivån och Lisas och Anjas utbredda bruk av *ikke* istället för *inte* tyder också på detta. Jämför man Lisas och Ingridis sätt att språkligt konvergera till danska framkommer två tendenser som tycks ha något olika grund. Ingridis anpassningar är mer begränsade och görs huvudsakligen på ett sätt som, i alla fall på en yttlig nivå, är motiverade, strategiska och relevanta med hänsyn till förståelsen. Även Lisa gör sådana anpassningar men de är samtidigt fler, mer allmänna och förekommer på fler språkliga nivåer. Detta avspeglar enligt min mening en strävan att låta mer dansk, att inte hela tiden markera sig som annorlunda med ett svenskt språkbruk och att därmed bättre integreras i den danska språkmiljön. Det kan också vara den naturliga följderna av att Lisa i större utsträckning är omgiven av en dansk språkmiljö också privat.

Även i interaktionsanalyserna (kapitel 7 och 8) togs i relevanta fall den språkliga konvergensen till grannspråk upp. Där pekar analyserna på att grannspråkskonvergens endast i undantagsfall, vid några tydligt markerade ordproblem i reparationssekvenserna, används med en specifik sekventiell funktion, dvs. att de fyller en tydlig funktion för hur samtalet utvecklar sig. Språklig ackommodation kunde annars ha en förstärkande funktion särskilt för att göra kommunikationen effektiv genom att den allmänt minskar den språkliga friktionen och det språkliga avståndet. Tidigare ackommodationsforskning har lyft fram att ackommodation inte bara sker på den rent verbala nivån genom t.ex. konvergens (se t.ex. Giles & Coupland 1991 och Shepard, Giles & Le Poire 2001) utan att förståelse, samförstånd och social samhörighet skapas och upprätthålls också genom andra kommunikativa strategier som också kan sägas vara ackommodativa. Detta har jag studerat med samtalsanalytiska

metoder i de två interaktionsanalyskapitlen som fokuserade på sekvenser med annan-initierad reparation (kapitel 7) respektive komplimanger (kapitel 8).

9.2 Förståelse som interaktionell prestation

Genom att studera sekvenser med annan-initierad reparation i materialet ville jag i kapitel 7 ta reda på vad som kan vålla problem med att uppfatta och förstå vad som sägs samt hur deltagarna interaktivt löser dessa problem. Här var inte bara grannspråksproblematiken central utan även aspekter som ned-satt hörsel, fysiskt avstånd och den konkreta miljön samt de praktiska aktiviteter man ägnar sig åt.

Annan-initierad reparation innebär att en talare (B) inte uppfattat, inte förstått, eller har något annat problem med ett yttrande som hans eller hennes samtalspartner (A) fällt. Detta problem signalerar B med en reparations-initiering (t.ex. *va?*, *vad säger du?* eller *hva behar?*). I nästa tur reparerar så A sin första tur med t.ex. en repetition eller en omformulering. En sekvens med annan-initierad reparation består alltså av minst tre drag (problemturen, reparationsinitieringen och reparationsturen) och det var utifrån dessa tre drag som sekvenserna analyserades. Hur förståelse visas av deltagarna efter en reparationssekvens studerades också. Det vanliga i materialet var att problemen inte låg i någon innehållsaspekt hos det sagda, t.ex. att det skulle vara felaktigt eller att man på något sätt signalerade oenighet med en reparationsinitiering. Problemen i de analyserade sekvenserna var oftast att B inte hört, uppfattat och/eller förstått vad som sagts.

I analysen kunde jag urskilja fyra viktiga faktorer för förståelse som deltagarna orienterar sig mot och åtgärddar: kontexten, fysiskt avstånd och orientering, talets tydlighet samt grannspråk och ackommodation. Dessa motsvarar också de fyra huvudanledningarna till att problem uppstår som jag kunnat belägga i materialet. Reparationsinitieringarna kunde också de kategoriseras i fyra grupper: *öppna frågor*, *icke verbala signaler*, *explicita uttryck för att inte ha förstått eller hört* och *frågor med hypotes*. Dessa olika reparationsinitieringar kan följa problemturer av olika karaktär och det gick inte att i materialet se något mönster som skulle indikera att en viss typ av problem följs av en viss typ av reparationsinitiering, annat än att typen *fråga med hypotes* främst användes vid språkliga problem med ett ord eller uttal. Vanligast var öppna frågor som inte specificerar vad problemet kan vara. Det är främst genom reparationsturen som man kan se vilka typer av problem som talarna själva orienterar sig mot genom att studera vilka förändringar de gör i förhållande till förstaturen.

Ett yttrande måste alltid förstås i sin kontext och det är de samtalandes uppfattning av kontexten som är utgångspunkten för hur de ska förstå de yttranden som fällt. Med kontext menas här inte bara det samtalsämnesmässiga sammanhanget utan också den sekventiella kontexten (alltså att

yttrandena följer varandra på ett passande sätt) och den fysiska kontexten, dvs. miljön runt omkring och de praktiska handlingar som utförs. Har man en tydlig kontext att knyta ett yttrande till är det också lättare att fylla i de bitar man inte uppfattat än om man bara hör det utan anknytning till något tidigare yttrande eller till vad som finns och händer i den fysiska miljön. Detta kan också vara en anledning till att grannspråksförståelseproblemen i testsituationer (t.ex. Maurud 1976, Delsing & Lundin Åkesson 2005) och arrangerade samtal (Börestam Uhlmann 1994) är större än i naturligt förekommande samtal där man också har en aktivitetskontext att anknyta till (t.ex. även Zeevaert 2005 och Madsen 2008). Trots den tydliga aktivitetskontexten i materialet visade analysen att det i flera problemtyper var rimligt att anta att bristande kontextanknytning (av olika slag) kunde vara en delförklaring till att problem uppstod. De sannolika anledningarna till att ett problem uppstått var i varje sekvens flera och deltagarna orienterade sig också ofta mot flera potentiella problem samtidigt när de initierade reparation av förstaturen eller reparerade den. I reparationsturererna kan man se hur talare A orienterar sig mot bristande kontextanknytning som en del av problemet när han eller hon genom ytterligare tillägg anknyter yttrandet till exempelvis vad som tidigare sagts eller vad man sysslar med. Ofta kunde det dock räcka med en repetition av problemturen, ibland långsammare och tydligare, även när det var rimligt att anta att bristande kontextanknytning, t.ex. efter en lång tystnad eller vid ett plötsligt ämnesbyte, utgjorde huvudproblemet. Repetitionen gav talare B ytterligare lite betänketid att förstå yttrandet och sätta det i ett sammanhang.

Eftersom praktiska sysslor utförs på olika håll i pensionärernas lägenheter, befinner sig deltagarna inte alltid i varandras omedelbara fysiska närhet. Detta kan givetvis ställa till problem när det gäller möjligheten att uppfatta vad samtalspartnern säger. Även den fysiska orienteringen mot samtalspartnern, att man kan se varandras ansikten och har ögonkontakt, visar sig i sekvenser där deltagarna är nära varandra vara en viktig faktor för att man ska uppfatta och förstå vad som sägs. Det fysiska avståndet och bristande fysisk orientering mot varandra är något som man tydligt kan se att båda deltagarna uppfattar som något som ska åtgärdas. Man närmar sig varandra, återupprättar ögonkontakt, lutar sig framåt etc.

Med att tala tydligt har jag här inte bara syftat på själva artikulationen utan också på taltempo och hur man syntaktiskt konstruerar sina turer. I materialet var det inte möjligt att som utomstående bedömare belägga särskilt många sekvenser där det var rimligt att anta att talets otydlighet bidragit till att ett problem skulle ha uppstått. Deltagarna talar genomgående tydligt och långsamt, i alla fall i samtalen mellan pensionär och vårdbiträde. De kunde dock i reparationsturererna orientera sig mot talets tydlighet och tempo som en anledning till att problem uppstått genom att då tala ännu långsammare och artikulera ännu tydligare. I några sekvenser har talarna bytt från ett dialektalt uttal till ett mer standardspråkligt och även denna strategi tror jag handlar om att välja vad som uppfattas som ett tydligare uttryckssätt. För vad som betraktas som tydligt kan

man anta att skriften står modell. De danska och svenska skriftspråken står ju varandra också närmare än talspråken (se t.ex. Grønnum 2003).

De tre ovan nämnda faktorerna (kontext, fysiskt avstånd och orientering, samt talets tydlighet) är givetvis viktiga för att förståelsen ska fungera och att man ska uppfatta vad som sägs i alla typer av samtal, även sådana som förs mellan deltagare som talar samma språkliga varietet eller inte har direkta hörselproblem. Jag tror dock att dessa faktorer kan vålla större problem i grannspråkssamtal än i enspråkiga samtal. Det torde alltså vara extra viktigt att explicit anknyta till kontexten, att inte byta ämne alltför plötsligt, att upprätthålla ögonkontakt och att tala tydligt och kanske något långsammare, om man i den här sortens samtal vill undvika att problem uppstår och reparationer initieras.

Av den övergripande språkliga analysen och av variationsanalysen i kapitel 5 och 6 framgick det att syftet med språkliga anpassningar från talarens sida förefaller vara att göra sig bättre förstådd och att få kommunikationen att flyta effektivt. Det i materialet genomgående beteendet att i viss utsträckning anpassa sitt språk till grannspråket visar sig dock enligt min bedömning inte vara vanligare i problemlösningsssekvenserna och för den delen inte heller vara ovanligare i problemturererna. Att två språk används samtidigt i samtalen och att deltagarna har olika förstaspråk utgör givetvis en potentiell grund för att problem med att förstå eller uppfatta ska uppstå. I de flesta sekvenser är dock detta inte något som tydligt framgår av den efterföljande reparationssekvensen. Endast när talare B kommer med en fråga som innehåller en hypotes om vad som sagts kan det beläggas att t.ex. ett grannspråkligt ord eller uttal vållat problem. I dessa sekvenser kunde sådana problem ganska enkelt lösas med hjälp av konvergens till grannspråket i reparations-turen tack vare goda grannspråkskunskaper hos talare A. Även om talare B på detta sätt inte signalerar ett språkproblem kunde talare A i reparations-turen ibland ändå göra en konvergerande förändring av sitt uttryckssätt eller uttal. Att detta skulle ske systematiskt och strategiskt främst avseende de innehållsmässigt centrala delarna av yttrandet eller specifikt grannspråkliga problemfenomen (som [ç]/[k]) har dock inte kunnat beläggas i sekvenserna. Snarare är det så att grannspråkliga anpassningar i reparationsturererna görs på ett allmänt plan och i stort sett fyller samma funktion som att tala tydligare och långsammare, nämligen att minska den språkliga friktionen och på så vis underlätta för samtalspartnerna att uppfatta och förstå. Det är troligt att deltagarna förekommer problem som annars skulle ha kunnat uppstå genom de många språkliga anpassningarna, som minskar språklig friktion och avstånd, och genom att de talar tydligt och långsamt.

9.3 Samhörighet och komplimanger

Komplimanger är en typ av sekvenser där social uppskattning och även strävan efter social samhörighet demonstreras explicit för samtalspartnern. Det var för mig därför intressant att (i kapitel 8) studera hur de ges och tas emot i samtalen, både rent verbalt och vilka sociala och samtalsmässiga funktioner dessa sociala handlingar fyller. Komplimangsekvenser visade sig vara ganska vanligt förekommande i materialet, i alla fall jämfört med en tidigare studie av naturligt förekommande tyska icke-institutionella samtal (Golato 2002). Det vill jag tolka som att det i samtal av denna institutionella men samtidigt privata karaktär finns ett stort behov av att explicit uppmärksamma varandra positivt och visa uppskattning.

En komplimang består av ett positivt värderande, berömmande omdöme av samtalspartnern eller något som är nära knutet till honom eller henne (t.ex. kläder, bostad, tillhörigheter och familj). Själva komplimangturen innehåller i de flesta fall en referens till det som komplimenteras och en positiv beskrivning av detta. Det kan vara i form av en kopulasats, t.ex. *hon e mycke söt* (samtal U3k4) eller på något annat sätt. Ofta betonade komplimanggivaren ett ägandeförhållande mellan samtalspartnern och komplimangreferenten, t.ex. *de va en söt bluse du har* (samtal I2e1). I några få fall framgår det endast av den sekventiella kontexten att yttrandet är en komplimang, t.ex. *nå: de var en skam* (samtal I2e4) efter att vårdbiträdet berättat att hon inte kommer nästa dag.

Komplimangerna förekommer i interaktionen i flera olika positioner, som del i eller som följd av ett samtalsämne som pågått under en tid. De påbörjar då ofta en avrundning av ämnet. En samtalsdeltagare kan också på olika sätt utverka komplimanger av sin samtalspartner. Detta kan göras genom en självnedvärdering, som får en komplimang till svar, eller till och med genom att man ber om en komplimang, antingen uttryckligen (*vad tycker du om X?*) eller genom att man visar upp föremål. I flera fall ges också komplimanger till föremål som på andra sätt är relevanta för aktiviteten man ägnar sig åt, t.ex. kläder som ska tas av inför sänggående. "Sovande" objekt i den fysiska omgivningen, dvs. föremål som man hittills inte talat om men som finns synliga, blev i flera fall föremål för komplimanger och "väcktes" då på detta sätt (jfr Bergmann 1990:209). Dessa komplimanger kommer ofta att inleda ett nytt samtalsämne och kan placeras både när det varit ett avbrott i konversationen och mitt i ett annat samtalsämne.

Att ta emot en komplimang är problematiskt då det innebär att hantera motstridiga preferensstrukturer. Dels bör man undvika självberöm (dvs. man kan inte instämma i värderingen som gjorts trots att det är prefererat), dels bör man acceptera den sociala gåva som en komplimang kan sägas vara (vilket innebär att man då måste godkänna den värdering som gjorts). I materialet görs detta på olika sätt som har många likheter med hur man tar emot komplimanger i amerikansk engelska (Pomerantz 1978 och Herbert & Straight

1989) och tyska (Golato 2002). Komplimangresponserna är i de flesta fall någon sorts mittemellansvar som varken instämmer helt i värderingen eller säger emot den. Dessa mittemellansvar kan exempelvis innehålla en förminskning av talarens egna inblandning i referenten; de kan också tillföra något förbehåll eller byta referent. I de fall man instämmer i komplimangen visar man hellre sin uppskattning av komplimangen genom att göra en värdering av komplimangen (t.ex. *det var roligt att höra*) än att tacka för den. Ett sätt att i mitt material återgälda en komplimang kunde vara att också konvergera språkligt i svarsturen. Språklig konvergens i mottagningsturen var liksom språklig konvergens i allmänhet vanligast hos vårdbiträdena. Endast en av pensionärerna (Stine) tog emot komplimanger med konvergens till svenska. Språklig konvergens återfinns ofta också i själva komplimangturen och den kan då få en förstärkande samhörighetsskapande funktion.

När en komplimang, vilket ofta var fallet, bröt en längre tystnad och blev inledningen till ett nytt samtalsämne, fyller komplimenterandet en vidare social funktion än den positiva handling den i sig innebär. Den fullgör den för fatisk kommunikation centrala funktionen att hålla kanalerna öppna för välfungerande interaktion. I flera fall gavs dessa komplimanger när vårdssysslor utfördes eller när vårdbiträdet hjälpte pensionären på något annat sätt. De kunde då minska den institutionella karaktären i samtalen genom att en småpratssekvens om något annat än själva sysslan inleddes. I de flesta sekvenser hjälps de samtalande åt för att hålla detta småprat vid liv. Genom att förminska de institutionella dragen i samtalet skapar man också social samhörighet mellan deltagarna, något som en pensionär vid ett tillfälle lätt- samt motsatte sig och förde tillbaka fokus på sysslorna de hade att utföra.

9.4 Ackommodation och interaktion – en avrundning

De språkliga analyserna visade på att de svenska deltagarna i samtalen närmar sig sina danskspråkiga samtalspartner språkligt i olika utsträckning. Utifrån den språkliga variationsanalysen, som bland annat tog hänsyn till olika samtals typer och samtalspartner, kunde man dra slutsatsen att denna språkliga konvergens, mer eller mindre medvetet, görs med syftet att öka den kommunikativa effektiviteten och att förbättra förståelsen. Resultaten av de båda språkliga analyserna tyder på att det även kan finnas psykosociala anledningar till den språkliga konvergensen, t.ex. en önskan om att smälta in. Det tycks vara så att vårdbiträdenas till danskan anpassade språk är deras arbetsplatsjargong, som varierar utifrån situation och person, med olika stor mängd danska element. Denna jargong fyller till stor del funktionen att förekomma problem och även att underlätta för talarna att smälta in bland kollegor och pensionärer. Av de språkliga analyserna framgick också tydligt att de olika svenska vårdbiträdena hade skilda individuella strategier för att anpassa sitt språk till danska. Lisa var överlag mer danskspråkig och tyckte

i högre utsträckning göra anpassningar av förståelsemässigt mindre motive-rad typ än Ingrid, som huvudsakligen gjorde mer strategiska anpassningar för att undanröja begriplighetsproblem. Av interaktionsanalyserna framgår det dock att det ena anpassningsmönstret inte fungerar bättre eller sämre än det andra. Det är tydligt att båda vårdbiträdena är uppskattade av de pensionärer de tar hand om och att de gör sig förstådda och kommunicerar effektivt. I interaktionsanalyserna dokumenterades även andra interaktiva/kommunikativa resurser för att underlätta förståelse och främja social samhörighet – förmodligen är dessa minst lika viktiga som (eller viktigare än) förmågan till språklig ackommodation för att uppnå dessa mål.

9.5 Slutord

Jag har i denna avhandling ur olika synvinklar analyserat språkliga och interaktiva praktiker i samtal mellan svenskar och danskar på en arbetsplats i den danska äldrevården i en kommun vid Öresundskusten. Det har rört sig om en fallstudie och läsaren ställer sig kanske frågande till vad detta kan säga oss om den mer allmänna språkliga och kommunikativa situationen över språk- och nationsgränserna runt Öresund och i Norden. Mitt svar på den frågan är att jag tror att en utförlig fallstudie av enstaka individer i en viss miljö även kan säga oss något om det allmängiltiga. Det som fungerar på ett sätt mellan vissa människor kan troligen fungera på liknande sätt mellan andra som delar sociala och språkliga konventioner och praktiker.

Mycket av den forskning som gjorts kring hur danskar, svenskar och nordbor i allmänhet förstår och kommunicerar med varandra, se kapitel 2, visar på en ganska dyster bild av den nordiska språkförståelsen. Detta gäller särskilt mellan danskar och svenskar, även om förståelsen är bättre i gränstrakter som Öresundsregionen. Det mesta av denna forskning har dock gällt testad förståelse och arrangerade samtal mellan människor som inte känner varandra särskilt väl. Man kan fråga sig om sådana experiment egentligen är så relevanta när det kommer till verkliga möten mellan nordbor. Givetvis säger det en del om hur bra (eller dålig) en otränad nordbo i allmänhet är på att förstå sina grannar och många svenskar kan säkert känna igen sig i att uppfatta 20–30 % av talad danska. Men alla är inte otränade när det gäller grannspråkskommunikation och de som är otränade kommer inte nödvändigtvis att förbli det. Jag vill återigen som Lundin & Christensen (2001:100) påpeka att Norden är ett språkområde där man förväntar sig att man kan göra sig förstådd och förstå när man talar med grannspråkstalande. Detta brukar faktiskt ofta också gå bra när man väl hamnar i den situationen, även om det till en början kanske inte tar sig så smidiga uttryck som samtalen i denna studie. I verkliga situationer, som de jag här studerat och även i Madsens (2008) och Zeevaerts (2005) studier, använder man all kapacitet man har för att förstå och göra sig förstådd. Det visar sig också att det fungerar, på indi-

viduellt och situationellt väldigt skilda sätt. Den delen i nordbors nedärvda lingvistiska kompetens som den nordiska grannspråkförståelsen utgör, för att använda Hansens (1987:19) termer, aktiveras och man lär sig snabbt (jämfört med inlärandet av främmande språk) att hantera de problem som kan uppstå. Hur denna process går till är en intressant fråga för framtida forskning. Exempelvis skulle man kunna följa nyanlända i ett annat nordiskt land under olika kommunikativa situationer i den dagliga verksamheten. Zeevaert (2005:341) har påpekat att man just i själva den kommunikativa situation som ett internordiskt möte innebär lär sig både förstå och att kommunicera för att göra sig förstådd. I analysen av problemsekvenser i samtalen kunde vi i några exempel explicit se hur ett sådant inlärande går till, men det troliga är att inlärandet i huvudsak sker implicit genom allmän erfarenhet. Jag vill påstå att den nordiska språkgemenskapen fortfarande lever, trots negativa resultat på språkförståelsetest. Den finns när nordbor som de i denna studie behöver den i olika kontaktsituationer, och aktiverar den genom att kommunicera med varandra på sina respektive språk.

Språksituationen runt Öresund är i skrivande stund stadd i förändring när det gäller kontakten mellan danska och svenska, framför allt på grund av den ökade mobiliteten över gränsen. Svenskar söker sig till den mer dynamiska arbetsmarknaden i Danmark och danskar söker sig till den svenska bostadsmarknaden. Lundin & Christensens (2001:65) undersökning visade att intresset bland gymnasieungdomar i regionen för grannlandet och för att arbeta där eller flytta dit var betydligt större hos svenskarna än hos danskarna. Dessa positiva attityder ser man nuförtiden spåren av bland de många unga svenskar som arbetar i den danska serviceindustrin, särskilt inom handeln och restaurangnäringen, en yrkessektor som ställer krav på grannspråklig kompetens. Madsen (2008) har undersökt några av dessa serviceanställdas (expediters) kommunikativa beteende och funnit en stark tendens till att konvergera till danska, eller i flera fall att sträva efter ett språkbyte till danska. I föreliggande undersökning studerades serviceanställdas kommunikativa beteende i en annan sektor, vården, och även här fanns starka tendenser till att konvergera till danska, om än i mindre utsträckning. Jag kunde även belägga andra interaktiva resurser som talarna använder sig av för att förbättra förståelsen och visa samhörighet med varandra. Talarna i dessa samtal utgör en del av de medborgare i Öresundsregionen som nu får en utökad vana av att tala över den dansk-svenska språkgränsen och därmed lär sig strategier, språkliga och interaktiva, för att på bästa sätt hantera denna situation. Liksom Teleman (2001:29) menar jag att det troligaste sättet på vilket den dansk-svenska språkgemenskapen runt Öresund kommer att stärkas är just genom att fler och fler människor oftare kommer att befinna sig i sådana situationer, både som anställda, kunder och privatpersoner. En senare fråga för forskningen blir att undersöka om några av de språkligt konvergerande dragen som används när man talar över språkgränsen också kommer att få en så fast plats i språkbruket att de, som

Teleman nämner som en möjlig utveckling (2001:29), även kommer att sprida sig till samtal mellan talare med samma språk i regionen. I min undersökning liksom i Madsens (2008) har huvudsakligen samtal mellan servicepersonal och personer som tar emot deras service studerats. Men för att få en mer fullständig bild av hur språkligt och kommunikativt beteende mellan danskar och svenskar i Öresundsregionen ser ut och utvecklas skulle det vara av stort värde att även kunna undersöka andra typer av naturligt förekommande samtal i arbetslivet, t.ex. mellan kolleger på olika arbetsplatser, och i privatlivet, när exempelvis danska flyttare till den svenska sidan av Öresund talar med bland andra grannar, skolpersonal och vänner i sin nya miljö.

Summary

The three Scandinavian languages Danish, Norwegian and Swedish are generally considered to be mutually intelligible. This means that Danes, Norwegians and Swedes do not need to switch to a foreign language like English when they meet, nor do they need to choose Danish, Norwegian or Swedish as a common language. The situation is somewhat like the situation that would occur when people who speak markedly different dialects or varieties of the same language meet. This thesis deals with what happens linguistically and interactionally in naturally occurring talk-in-interaction between Danes and Swedes in such a situation.

The situation in question is the elderly care (the home help service as well as a nursing home) in a Danish municipality on the Öresund coast, along the border with Sweden where Swedish caregivers work. They interact with the Danish retirement pensioners receiving their care and to a lesser extent with their Danish colleagues. One of the reasons this type of talk-in-interaction was particularly interesting to me is that much of the inter-Scandinavian interaction that people come across takes place in the care sector. It is not uncommon to find Swedish nurses in a Norwegian hospital, Danish doctors working in Sweden, or as in the case in this study, Swedish caregivers working with the Danish elderly. I wanted to find out what happens in talk-in-interaction between Scandinavians, in this case between Danes and Swedes, when practical work tasks need to be performed, and efficiency, understanding and empathy are of great importance. Previous research on inter-Scandinavian interaction has mostly been concerned with conversations in arranged situations (e.g. Börestam Uhlmann 1994) and/or situations where the participants do not interact with other Scandinavians on a day-to-day basis (e.g. Zeevaert 2005). The talk-in-interaction in the data takes place in a clear activity context, and the participants are used to talking to people speaking the neighbour language (thanks to their work environment and the fact that they live in the border region). These aspects of the data converge to give new insight both to the field of inter-Scandinavian interaction and to long-term dialect contact studies.

The overarching aim of the study, presented in Chapter 1, was to examine how comprehension, understanding and social affiliation were created and demonstrated across the differences in language, age, nationality and institutional roles that exist between the participants. The aim was to investigate

some of the linguistic and interactional practices that are used in the data for these purposes.

It was clear from the beginning of data analysis that the participants, particularly the Swedish caregivers, did not stick entirely to the norms for inter-Scandinavian conversation, i.e. to only speak their mother tongue, though perhaps a bit slower, more clearly and avoiding particularly difficult words and expressions. Instead, they used a fair amount of linguistic elements (words, expressions and phonemes) from the other language. In other words, they accommodate or converge linguistically to the other participant. Accommodation theory (see e.g. Shepard, Giles & Le Poire 2001) states that linguistic convergence can be both a way of expressing social affiliation with the conversation partner (and the absence of it a way of expressing social distance), and a way of making yourself better understood and communication flow more efficiently. Part of the aim became then to describe and analyse the linguistic accommodation in the data: What linguistic features do the Swedish speakers accommodate to Danish, and to what extent do they do it? In what types of talk-in-interaction does it occur? Are there differences in the patterns of accommodation depending on whom they are talking to? These questions were addressed in Chapters 5 and 6, where focus lay on the linguistic behaviour of the Swedish participants. Their linguistic accommodation was studied both with an overarching descriptive linguistic analysis at different levels (word order, idiomaticity, lexicon, morphology and pronunciation) (Chapter 5), and with a quantitative study of accommodation on five linguistic variables where Danish and Swedish clearly differ (Chapter 6). This analysis of variation between Danish and Swedish was done taking into account varying types of talk and different addressees. Throughout the thesis, also from a more interactional point of view (in chapters 7 and 8), I have tried to establish to what extent linguistic accommodation in the data had the effects of making communication flow more efficiently, and/or of expressing social affiliation, as accommodation theory claims.

Comprehension, understanding, and social affiliation can be achieved and expressed in many other ways than through linguistic convergence in talk-in-interaction. Part of the aim of the study was also to explore other interactional resources for these purposes. This was done in two conversation analytical (CA) studies of other-initiated repair and compliment sequences. The other-initiated repair study focussed mainly on the comprehension and understanding aspect of conversation and the compliment study on the social affiliation aspect. The aim of the other-initiated repair study (chapter 7) was to find out what linguistic, interactional, and other phenomena that can cause problems with catching and/or understanding what the other participant has said. I also wanted to find out what linguistic and interactional resources the participants use in order to solve these problems and demonstrate their understanding.

In compliment sequences, both when compliments are given and received, social affiliation and distance are treated explicitly on the conversation surface. The compliment sequence study (Chapter 8) aimed not only at describing the sequences as a phenomenon of their own, but also at finding out their function for creating, maintaining and demonstrating social affiliation between the participants. How are compliment turns formulated and received? Where are they placed sequentially in the interaction, and what are their interactional and social functions? The aforementioned aims of the thesis were presented in Chapter 1, which begins with a brief presentation of the data and certain important aspects therein.

Chapter 2 provides a background for the study presenting previous research about the Scandinavian linguistic community, the linguistic differences between Danish and Swedish, language comprehension tests in the Scandinavian language area, inter-Scandinavian talk-in-interaction in both arranged and naturally occurring settings, linguistic consequences of long term contact between Scandinavians (e.g. the language of Swedes who have moved to Norway) and the linguistic situation in the Öresund border region. These previous studies have shown that it is between Danes and Swedes that comprehension problems are the greatest in inter-Scandinavian interaction in general, although comprehension problems across the Danish-Swedish linguistic border in the Öresund region are less significant. The linguistic differences between Danish and Swedish are the most noticeable on the phonological level. It is mostly the Danish lenition processes that cause problems for the Swedes (Grønnum 2003). A comparison of comprehension problems in arranged situations and naturally-occurring data showed that they are less frequent in naturally-occurring data. This is among other things probably due to a clear activity context. In all kinds of inter-Scandinavian talk-in-interaction linguistic convergence occurs to a higher or lesser degree.

In chapter 3 the data corpus is described and discussed: how it was collected, as well as the setting, the participants and the institutionality of the setting. Ethical aspects of the data treatment were also brought up, and I make it clear how I strive to follow the Swedish Research Council's recommendations for ethical practice for research in the humanities and the social sciences (Vetenskapsrådet 2002). I made the recordings using a digital video camera. My overall impression is that my presence did not have an important influence on the talk-in-interaction in general. The setting for the data was both a nursing home and the home help service, where I followed the three Swedish caregivers (called Anja, Lisa and Ingrid in the thesis) during a few days at work. I only followed the caregivers into the homes of the pensioners that had agreed to take part in the study (they were 11 in total, 6 in the nursing home and 5 who received help at home). Altogether the data consist of about 15 hours of talk-in-interaction. About 2 hours are conversations between one of the caregivers (Lisa) and her colleagues during coffee breaks and an informal meeting. The rest is talk-in-interaction between caregivers

and pensioners. Unfortunately, various practical circumstances made the data with one of the caregivers (Anja) very limited.

In the talk-in-interaction between caregivers and pensioners, practical tasks are performed, such as helping with getting dressed or undressed, serving meals (in the nursing home), cleaning, washing up, heating lunch, preparing breakfast (in the home help service), helping with personal hygiene and administering medicine (in both). There is sometimes also time for just sitting down and having a chat, especially in the home help service. The institutionality of the data varies from situation to situation. The setting is, in both the home help and the nursing home data, the home of the pensioners, even though an institution has become the home in the case of the nursing home. The fair amount of small talk that takes place is something that makes the data less institutional, even though this small talk, in most cases, seems to be conducted with a clear distribution of institutional roles. Whatever the level of institutionality, the talk-in-interaction in question is part of the everyday interaction that both the caregiver and the pensioner participate in.

The theoretical and methodological framework was presented and discussed in Chapter 4. Communication accommodation theory (see e.g. Shepard, Giles & Le Poire 2001) provides a theoretical framework for the analyses, especially its view on linguistic convergence. In the presentation of the theory, some aspects of its methods and view of language are discussed. I particularly point out the importance of also looking at the sequential aspects of conversation and the interpretations of the participants in trying to understand the meaning or social functions of linguistic accommodation. The other theoretical framework in the thesis is conversation analysis (CA) (see e.g. Heritage 1984a for a presentation). CA also provides the methodological basis for the sequential analysis of other-initiated repair and compliments. For the linguistic analysis of accommodation, the methodological basis is mostly quantitative linguistic studies of long-term dialect contact (see e.g. Trudgill 1986).

Chapters 5–8 contain the empirical part of the thesis. I will present the main results below, focussing first on the linguistic and micro-sociolinguistic aspects of accommodation (mainly Chapters 5 and 6), then on understanding and comprehension (Chapter 7), and finally on compliment sequences and their function for creating social affiliation (chapter 8).

In the descriptive linguistic analysis of the accommodation that was made in Chapter 5, a large selection of utterances from the Swedish speakers were categorised schematically word segment by word segment as *Danish*, *Swedish*, *common for Danish and Swedish*, *mix of Danish and Swedish*, *linguistic compromise* (i.e. a word that exists in the two languages but is in some way stylistically marked in Swedish), *only Scanian*⁴¹, *Scanian and Danish but not standard Swedish* and *neither Danish nor Swedish*. The segments were

⁴¹ The regional Swedish variety.

categorised on five different linguistic levels: word order, idiomaticity, lexicon, morphology and pronunciation. This analysis gave an overview of how and to what extent the different varieties were used, and interact with each other on different linguistic levels. Some quantitative tendencies can be seen and qualitative observations were also made. On all levels except pronunciation the majority of the segments were common Danish and Swedish. On the pronunciation level, Swedish (with Scanian accent) was by far the most common category (about 85 % of the segments). These global tendencies indicate above all how much the two languages actually have in common, and suggest perhaps also that the Swedish speakers choose, where it is possible, a common solution instead of something that is exclusive for one language, be it Swedish or Danish.

It was also clear that the choice of one language on one level – Danish on the lexical level, for instance – did not necessarily mean that the same word segment would be categorised in the same way on the other levels. It could, for example, have Swedish morphology and pronunciation, and be, as in most cases, common idiomatically and with regards to word order. The overarching descriptive analysis also showed that the three Swedish speakers accommodate to Danish in individually different ways. First of all, these individual tendencies can be seen in the degree to which they accommodate to Danish. Ingrid used by far the most Swedish of the three and Lisa uses the most Danish elements. Both with regards to idiomaticity and lexicon, Anja has a higher rate of common Danish-Swedish segments than Ingrid and Lisa – around 90 % on both levels. The tendencies for Lisa and Ingrid were clear both quantitatively and qualitatively, as Lisa used not only Danish nouns, verbs and adjectives, but also Danish idiomatic expressions and discourse and response particles. Ingrid's Danish accommodation on the lexical level is, on the other hand, almost exclusively in the form of well-chosen content words. I would say that this difference indicates that Lisa, more so than Ingrid, tries to sound as Danish as possible. Maybe this is due to socio-psychological reasons, but it is at any rate a sign that she is more integrated into the Danish linguistic community than Ingrid. If one compares the living situation of the three Swedes, Lisa's behaviour does not seem so surprising. She lives in Denmark with a non-Scandinavian husband and their young son, while both Ingrid and Anja commute every day from Sweden, where they lead their private lives in a Swedish-speaking environment.

In Chapter 6 the linguistic variation between Danish and Swedish on five linguistic variables was studied. The variables were: (1) placement of verbal particle after or before the object in verb phrases like *stille noget tilbage* (da.)/*ställa tillbaka något* (sw.) ('put something back'); (2) Danish or Swedish nouns; (3) negation: use of *ikke* (da.) or *inte* (sw.) for 'not'; (4) pronunciation [g] (da.) or [j] (sw.) before front vowels in words like *göra/gøre* 'do' and *gjorde* 'did'; (5) pronunciation [k] (da.) or [ç] (sw.) before front vowels in words like *köra/køre* 'drive' and *kjoll/kjole*

‘skirt’/‘dress’. The variables were analysed with regards to the extralinguistic aspects “addressee” and “type of talk” (i.e. small talk, small talk during practical chores, work-related talk and practically-oriented talk). Some relevant linguistic aspects were also taken into account. Since it had been found out in the previous study that the accommodative behaviour varied strongly individually, the caregivers’ talk was analysed one by one. As the data for Anja is strongly limited it was mostly possible to analyse and compare only the accommodation of Lisa and Ingrid. Also in the variation study, it was made clear that Lisa used far more Danish variants than Ingrid. If the value 1 corresponds to a 100 % Swedish usage for a variable, and 2 stands for 100 % Danish, Lisa had a mean value of 1.79 where Ingrid had 1.44 on all variables together. For all linguistic variables, there was at least some accommodation to Danish by all speakers.

For the lexical variable negation, Ingrid has hardly any Danish variants, while Lisa, on the other hand, has along with Anja a very high level of Danish. As in Nordenstam’s (1979) study of Swedish immigrants’ language in Norway, there is a clear division between the ones who have taken up the neighbour variant of this variable in their language and those who have not. Either one uses the neighbour language variant almost all the time or not at all. The other lexical variable, Danish/Swedish nouns, does not have a similar clear division between the speakers, even if Ingrid does have a considerably lower rate of Danish (1.34) than the other two (Lisa: 1.77 and Anja: 1.64) for this variable. For Ingrid it is actually the two phonetic variables where her rate of Danish is the highest, 1.56 for [g]/[j] and 1.85 for [k]/[ç]. Lisa, on the other hand, accommodates to a high extent on the lexical variables, but also has 100 % Danish for the [k]/[ç] variable. The over all high level of Danish for this variable compared to the other phonetic variable is a sign that it is highly salient to the speakers. The main reasons for this salience are probably that the sound [ç] does not exist in Danish, and that this sound also is hard to separate from the Swedish [f] sound for Danish speakers. There are thus good comprehension reasons for the Swedish speakers to make this adaptation, possibly enabling communication to flow a bit more easily. The Danish variants of both phonetic variables are supported by the written languages, which probably makes them easier to transfer to the spoken language.

The analysis of the data did not show that there were any important differences with regards to the addressee when the caregivers speak to the pensioners. However, a comparison of Lisa’s talk to her colleagues with her talk to the pensioners showed that she used Danish variants to a higher extent when talking to the pensioners. This difference is probably not simply due to the addressees or Lisa’s attitudes and relationships to them, but to the fact that the type of talk-in-interaction with the different addressee groups differ quite markedly on several points. In the conversations between colleagues, the participants were sitting down facing each other without performing any practical tasks. In addition, factors such as impaired hearing

and large physical distance were less relevant in those conversations, making it less important for the participants to reduce the linguistic friction by accommodating to each other. More important than the addressee for the level of accommodation was the type of talk, i.e. if the speaker is small talking, talking about work related things or talking about what she was doing practically at the moment. For Lisa, there was a higher degree of Danish variants of all variables that were possible to analyse in the work-related talk. Similar patterns could also be seen in Ingrid's data, where work-related talk had a higher rate of Danish than small talk for two of the variables. Especially Lisa's data indicate that one reason for the accommodation is to avoid miscommunication and achieve efficient communication, something that is particularly important in the work-related talk, so that the caregiver can do her work well and the pensioner receives the care s/he is entitled to.

The conversation analysis (in Chapters 7 and 8) showed only exceptionally that linguistic accommodation was used with a particular sequential function – in a few instances of other-initiated repair where linguistic convergence was used as a solution to a particular word problem. Apart from that, linguistic accommodation only seemed to play a reinforcing role for improving understanding and comprehension (in the repair sequences) and, to some extent, for strengthening the social affiliation by reducing the linguistic distance in a general way.

In Chapter 7 the aim was to find out what in the interactive situation could potentially cause problems with catching and/or understanding what the other participant has said and how these problems were solved. This was done by an analysis of other-initiated repair sequences. Other-initiated repair is when a participant (B) in a conversation has not been able to catch or understand or has some other problem with an utterance that someone else (A) has produced, and signals this with a repair-initiator such as *pardon?*, *sorry?*, *what?*. Speaker A then repairs the first utterance by, for example, repeating it or reformulating it. Not only was the neighbour language aspect of interest in this study, but so were factors such as impaired hearing, physical distance, the local environment and the practical chores that were performed. Four factors that influence understanding were found in the data: *context*, *physical distance and orientation*, *clearness of speech*, and *neighbour language and accommodation*. These factors also correspond to the main causes it is reasonable to assume were the sources of trouble in the conversations. It turns out that there were also four main ways of initiating repairs in the data: *open questions*, *non-verbal signals*, *explicit expressions of not having heard or understood* and *questions with hypothesis*. These four types do not, however, correspond to the four types of trouble in any other way than that the type question with hypothesis was only used when the source for the problem was linguistic, e.g. with a word or pronunciation. Most common were the open questions, where the source for the problem

remains unspecified in the repair-initiation turn. It is thus in most cases mainly in the repair turn that one can find out what the participants orient to as the source of the problem by noting what changes are made to the utterance compared to the first turn. In most sequences, the participants orient to and repair several different possible trouble sources in the same turn.

By the factor context I mean context in a wide sense, i.e. the topic context, the sequential context (that the turns follow one another in an appropriate way) and the physical context (the local environment and the actions that take place there). In spite of the clear activity context of the home help visit or nursing home care, deficient context attachment could, in many sequences, reasonably be assumed as part of what causes the problem to occur. Only in a few sequences, however, does Speaker A orient to this by, for example, adding some information in the repair turn, that would more explicitly tie the utterance to the context. A simple repeat turns out, in many cases, to be sufficient in repairing the problems due to deficient context attachment, as it gives Speaker B a bit more time to think and connect what s/he has caught of the utterance to the context and to understand it. Physical distance and orientation are very often identified as part of a problem by both participants. This can be seen by the fact that they approach each other if the distance is too great, or that they re-establish eye contact if it has been broken. This usually started already in the repair-initiation turn. The clearness of speech (and in that, I also include speech rate and how the turns are syntactically constructed) is oriented to by the participants in the repair turns when the speech there is slower and more clearly articulated, sometimes with short pauses between the words. However, the speech is in most cases fairly slow and clear already in the turn that contains the trouble source. In a few instances, pronunciation with a Scanian accent in the trouble source turn was changed to a more standard pronunciation. That type of change in the repair turn was also described as orienting to the clearness of speech.

Even though the linguistic analyses in previous chapters indicated that linguistic convergence is used to increase communication efficiency and understanding, linguistic convergence was, according to my judgement, not more frequent in the repair sequences than in the data in general. Nor did it seem to be less frequent in the utterances that lead to a repair initiation. The fact that two neighbour languages are used is nonetheless an obvious potential source of trouble in all the analysed sequences. In most sequences, however, this does not seem to be something that Speaker A orients to in the repair turn, except in cases where Speaker B indicates with a question that contains a hypothesis that the problem lies with a particular word or pronunciation. These problems are usually easily solved by convergence to the neighbour language on the word in question. Even if Speaker B does not indicate a problem of this sort, lexical or pronunciation convergence can occur in the repair turn, but it could not be established that it was done

systematically and strategically at the most relevant sites for linguistic comprehension, i.e. particularly on important content words or specific neighbour language difficulties, such as the difference [k]/[ç] described above. It seems rather that most of the neighbour language convergence that takes place in the repair turns is of a general kind and seems to play the same part as speaking more clearly and more slowly, i.e. reducing the linguistic friction, thereby making the speech easier to catch and understand.

Giving compliments is an explicit way of showing social affiliation and appreciation for a conversation partner. In Chapter 8 compliment sequences in the data were analysed with regards to how they are given and received, both verbally and from an interactional point of view. Compliments are quite frequent in the data, at least compared to a German study of compliments in ordinary everyday conversation (Golato 2002). This indicates that there is a great need to show appreciation and social affiliation for each other in this kind of both institutional and private talk-in-interaction. The compliments occur in many different interactional situations. They could function as an assessing closing of a topic, or a participant could ask for a compliment either verbally or simply by showing a personal object. In some cases, compliments were given about objects that were central in some practical activity, e.g. clothes when getting undressed. “Sleeping objects” (Bergmann 1990:209) in the physical context could also be woken up with a compliment and the compliment would thereby start a new topic. This often happened when there had been a pause in the conversation.

Receiving a compliment means dealing with conflicting preference structures: one should both agree with the assessment the compliment contains and avoid self-praise. In the data, these structures are dealt with, like in Pomerantz’ (1978) and Golato’s (2002) studies, with some kind of in-between response that neither completely agrees nor disagrees with the assessment. These responses could, for example, include a diminution of one’s own influence over the referent or a change of referent. The participants would also show appreciation for the compliments with an assessment of the compliment (“that was nice to hear”) rather than thanking for them. One way of reciprocating a compliment could also be to converge linguistically to a high extent in the response turn. This was the most common, as for linguistic convergence in general, among the Swedish speakers. When linguistic convergence existed in the compliment itself, it could be said to have a reinforcing role for the social affiliating function of the compliment. When a compliment, which was often the case, broke a longer silence and started a new topic, it filled a larger interactive function than the positive action it was in itself. It then filled the phatic function of keeping the channels for communication open. In many cases, this happened when the caregiver was performing her chores. The compliments then also contributed to reduce the institutional character of the interaction by the small talk sequence that was often opened this way. By reducing the

institutionality of the situation the compliment sequences also help to create and reinforce social affiliation between the participants.

In Chapter 9, the results were finally summarised and discussed. The linguistic analysis showed that Ingrid and Lisa had different ways of accommodating linguistically. The conversation analyses revealed, however, that both ways worked just as well. The two speakers come across as equally appreciated by the senior citizens, and they both made themselves understood and communicated efficiently to about the same extent. In the conversation analytic part of the thesis, we could see that several interactional ways other than linguistic convergence were used for creating comprehension, understanding and social affiliation. These interactional ways are likely to be as important as linguistic convergence, if not more important, in achieving these goals.

Litteratur

- Anderson, Benedict, 1991: *Imagined communities. Reflections on the origins and spread of nationalism.* [Revised and extended edition, first edition 1983.] London & New York.
- Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John, 1984: Preference organization. I: Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John (eds.), *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis.* Cambridge. S. 53–56.
- Att förstå varandra i Norden – språkråd till nordbor i nordiskt samarbete, 1993: En handledning utgiven av Nordiska rådet, Nordiska språksekretariatet och Nordiska språk- och informationscentret. (Nordisk språksekretariats skrifter 6.) 3 uppl. Oslo.
- Bergmann, Jörg R., 1990: On the local sensitivity of conversation. I: Marková, Ivana & Foppa, Klaus (eds.), *The dynamics of dialogue.* New York m.fl. S. 201–226.
- Braunmüller, Kurt, 2002: Semicommunication and accommodation: observations from the linguistic situation in Scandinavia. I: *International journal of applied linguistics* 12:1. S. 1–23.
- Bø, Inge, 1978: Ungdom og naboland. En undersøkelse av skolens og fjernsynets betydning for nabospråksforståelsen. (Rogalandsforskning 4.) Stavanger.
- Börestam, Ulla, u.u.: Samma skjorta – olika knappar. Icke-nordiska andraspråkstalares erfarenheter av dansk-svensk språkgemenskap i Öresundsregionen. (TemaNord 2008:535.) Köpenhamn.
- Börestam Uhlmann, Ulla, 1991: Språkmöten och mötesspråk i Norden. (Nordisk språksekretariats rapporter 16.) Oslo.
- Börestam Uhlmann, Ulla, 1994: Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 38.) Uppsala.
- Börestam Uhlmann, Ulla, 1997: Utblick för inblick – några aspekter på grannspråkskommunikation i teori och praktik. I: *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* 73. S. 239–254.
- Börestam Uhlmann, Ulla, 1999: *Om jag då helt enkelt spør...* Interskandinaviska samtal i etermedia. I: *Svenskans beskrivning* 23. Lund. S. 38–47.
- Chambers, Jack K., 1992: Dialect acquisition. I: *Language* 68 (4). S. 673–705.
- Christensen, Robert Zola, 1999: *Dansk grammatik for svenskere med øvelser og facitliste.* Lund.
- Coupland, Justine, 2000: Introduction: sociolinguistic perspectives on small talk. I: Coupland, Justine (ed.), *Small talk.* Harlow m.fl. S. 1–25.
- Coupland, Justine, Nussbaum, Jon F. & Coupland, Nikolas, 1991: The reproduction of aging and agism in intergenerational talk. I: Coupland, Nikolas, Giles, Howard & Wiemann, John M. (eds.), “Miscommunication” and problematic talk. Newbury Park Ca. m.fl. S. 85–102.
- Coupland, Nikolas, 1984: Accommodation at work: some phonological data and their implications. I: *International journal of the sociology of language* 46:49–70.

- Coupland, Nikolas, Giles, Howard & Wiemann, John M. (eds.), 1991: "Miscommunication" and problematic talk. Newbury Park. Ca. m.fl.
- Dahlstedt, Karl-Hampus, 1980: Den språkliga situationen i Norden. I: Språken i vårt språk. Språkstudier samlade av Inge Jonsson och utgivna av Svenska Akademien 1980. Stockholm. S. 102–118.
- Delsing, Lars-Olof & Lundin Åkesson, Katarina 2005: Håller språket ihop Norden? En forskningsrapport om ungdomars förståelse av danska, svenska och norska. (TemaNord 2005:573.) Köpenhamn.
- Drew, Paul, 1997: 'Open' class repair initiators in response to sequential sources of troubles in conversation. I: Journal of Pragmatics 28. S. 69–101.
- Drew, Paul & Heritage, John, 1992: Analyzing talk at work: an introduction. I: Drew, Paul & Heritage, John (eds.), Talk at work. Interaction in Institutional settings. Cambridge. S. 3–65.
- Egbert, Maria, 1996: Context-sensitivity in conversation: Eye gaze and the German repair initiator *bitte*? I: Language in Society 25:4. S. 587–612.
- Egbert, Maria, 2004: Other-initiated repair and membership categorization – some conversational events that trigger linguistic and regional membership categorization. I: Journal of Pragmatics 36. S. 1467–1498.
- Engstrand, Olle, 2004: Fonetikens grunder. Lund.
- Eriksson, Mats, 1997: Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk 43.) Uppsala.
- Fishman, Joshua, 1976: The sociology of language: An interdisciplinary social science approach to language in society. I: Joshua Fishman (ed.), Advances in the sociology of language. Vol. I. Haag & Paris. S. 217–404.
- Forsblom-Nyberg, Ylva, 1993: *de här e ju gott för fan*. Om komplimanger i vardagliga gruppsamtal. I: Muittari, Veikko & Rahkonen, Matti (red.), Svenskan i Finland 2. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet 9.) Jyväskylä. S. 19–39.
- Gallois, Cindy m.fl., 1995: Accommodating intercultural encounters: elaborations and extensions. I: Wiseman, Richard L. (ed.), Intercultural communication theory. Thousand Oaks Ca. S. 115–147.
- Giles, Howard & Coupland, Nikolas, 1991: Language: contexts and consequences. Milton Keynes.
- Giles, Howard & Powesland, Peter F., 1975: Speech style and social evaluation. London.
- Golato, Andrea, 2002: German compliment responses. I: Journal of pragmatics 34. S. 547–571.
- Goodwin, Charles & Goodwin, Marjorie Harness, 1992: Assessments and the construction of context. I: Duranti, Alessandro & Goodwin, Charles (eds.), Rethinking context. Language as an interactive phenomenon. (Studies in the social and cultural foundations of language 11.) Cambridge. S. 147–189.
- Gregersen, Frans, 2003: Factors influencing the linguistic development in the Øresund region. I: International Journal of the Sociology of Language 159. S. 139–152.
- Grønnum, Nina, 2003: Why are the Danes so hard to understand? I: Henrik Galberg Jacobsen m.fl. (eds.), Take Danish for instance. Linguistic studies in honour of Hans Basbøll. Odense. S. 119–130.
- Guy, Gregory, 1980: Variation in the group and in the individual: the case of final stop deletion. I: Labov, William (ed.), Locating language in time and space. New York. S. 1–36.

- Haastруп, Niels & Teleman, Ulf, 1978: Svensk, dansk eller skandinavisk? En interviewundersøgelse af svenske læreres sproglige situation ved et dansk universitet. (Rolig papir 14.) Roskilde.
- Hansen, Erik, 1987: Det nordiske sprogfællesskab. I: *The Nordic Languages and Modern Linguistics 6. Proceedings of the Sixth International Conference of Nordic and General Linguistics in Helsinki, August 18–22, 1986.* Helsingfors. S. 7–20.
- Haugen, Einar, 1953: Nordiske språkproblemer – en opinionsundersøkelse. I: *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri.* S. 225–249.
- Haugen, Einar, 1972: Semicommunication: The language gap in Scandinavia. I: *The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen. Selected and introduced by Anwar S. Dil.* Stanford. S. 215–236. [Först tryckt 1966 i *Sociological Inquiry* 36:280–97.]
- Haugen, Einar, 1981: Skandinavisk som mellomspråk. *Forskning og fremtid.* I: Elert, Claes-Christian (red.), *Internordisk språkförståelse.* (Acta Universitatis Umensis 33.) Umeå. S. 121–143.
- Heinemann, Trine, 2007: Professional self-disclosure: When the home help talks about herself. I: Kerbrat-Orecchioni, Catherine & Traverso, Véronique (eds.), *Confidence/Confiding. Dévoilement de soi dans l'interaction/Self-disclosure in Interaction.* Tübingen. S. 325–343.
- Herbert, Robert K. & Straight, H. Stephen, 1989: Compliment-rejection versus compliment-avoidance: listener based versus speaker-based pragmatic strategies. I: *Language and communication* 9. S. 35–47.
- Heritage, John, 1984a: *Garfinkel and Ethnomethodology.* Cambridge.
- Heritage, John, 1984b: A change-of-state token and aspects of its sequential placement. I: Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John, *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis.* Cambridge. S. 299–345.
- Hockett, Charles F., 1958: *A course in modern linguistics.* New York.
- Jørgensen, Nils & Kärrlander, Eva, 2001: *Grannspråksförståelse i Öresundsregionen år 2000. Gymnasisters hörförståelse.* (Nordlund 22:2.) Institutionen för nordiska språk, Lund.
- Kristensen, Kjeld, 1986: *Dansk for svenskere. Under medverkan av Lars Brink.* Malmö.
- Kristiansen, Tore, 2005: *Nabosprog i Öresundsregionen. Et studie af reaktioner på sproglig tilpasning.* I: Cramer, Jens, Kunøe, Mette & Tøgeby, Ole (red): *Teorien om alt.* Århus. S. 173–185.
- Labov, William, 1966: *The social stratification of English in New York City.* Washington.
- Landqvist, Håkan, 2001: *Råd och ruelle. Moral och samtalsstrategier i Giftinformationscentralens telefonrådgivning.* (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 55.) Uppsala.
- Levelt, Willem J.M., 1989: *Speaking: from intention to articulation.* Cambridge Mass.
- Levinson, Stephen C., 1983: *Pragmatics.* Cambridge.
- Lindström, Anna, 1999: *Language as social action. Grammar, prosody, and interaction in Swedish conversation.* (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 46.) Uppsala.
- Lindström, Anna, 2000: *Om konsten att spela in naturligt förekommande social interaktion. Erfarenheter från inspelningar i hemtjänsten.* I: Byrman, Gunilla, Lindquist, Hans & Levin, Magnus (red.), *Korpusar i forskning och undervisning.* (ASLA:s skriftserie 13.) Uppsala. S. 182–191.

- Lindström, Anna & Ridell, Karin 2005: Att inte vara till besvär. En studie av hur pensionärer efterfrågar praktisk hjälp under hemtjänstbesök. I: Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.), *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalspråk*. Lund. S. 109–118.
- Londen, Anne-Marie, 1993: *Monika har en så vacker azalea*. Om situationsrelaterade yttranden i vardagliga samtal. I: Ivars, Anne-Marie m.fl. (red.), *Språk och social kontext. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B:15.)* Helsingfors. S. 69–86.
- Lundin, Katarina & Christensen, Robert Zola, 2001: Grannspråksförståelse i Öresundsregionen år 2000. *Gymnasisters läsförståelse. (Nordlund 22:1.)* Institutionen för nordiska språk, Lund.
- Madsen, Cæcilie Helmer, 2008: *Svensk over Sundet. En undersøgelse af sproglig tilpasning hos svenske ekspedienter i et dansk butikscener i Ørestad*. Opublicerad Kandidatspeciale vid Det Humanistiske Fakultet. Københavns universitet. Köpenhamn.
- Maurud, Øivind, 1976: *Nabospråksförståelse i Skandinavien. En undersøkelse om gjensidig forståelse av tale- og skriftspråk i Danmark, Norge og Sverige. (Nordisk utredningsserie 1976:13.)* Stockholm.
- Melander Marttala, Ulla, 1995: *Innehåll och perspektiv i samtal mellan läkare och patient. En språklig och samtalsanalytisk undersökning. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 39.)* Uppsala.
- Milroy, Lesley, 1987: *Observing and analysing natural language. (Language in Society 12.)* Oxford.
- Nationalencyklopedins ordbok, 2003. Malmö.
- Nordberg, Bengt, 1972: *Bøjningen av neutrala substantiv i Eskilstunaspråket. Utomspråkligt och inomspråkligt betingad variation. I: Nysvenska studier 51.* S. 117–227.
- Nordenstam, Kerstin, 1979: *Svenskan i Norge. Språklig variation hos svenska invandrare i Bergen. (Nordistica Gothoburgensia 11.)* Göteborg.
- Norrby, Catrin, 1996: *Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra*. Lund.
- Ochs, Elinor, Schegloff, Emmanuel A. & Thompson, Sandra A. (eds.), 1996: *Interaction and grammar*. Cambridge.
- Ohlsson, Stig Örjan, 1978: *Skånes språkliga försvenskning, vol 1–2. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A:30–31.)* Lund.
- Ohlsson, Stig Örjan, 1979: *Nordisk språkförståelse – igår, i dag, imorgon. Nordisk radio och television via satellit. Kultur- och programpolitisk delrapport. Bilaga 6. Nordiska ministerrådet. Sekretariatet för nordiskt kulturellt samarbete. (Nordisk utredningsserie A 1979:6, band 3.)* Köpenhamn.
- Politikens Nudansk Ordbog, 1999. 17 utg. Köpenhamn.
- Pomerantz, Anita, 1978: *Compliment responses. Notes on the co-operation of multiple constraints. I: Schenkein, Jim (ed.), Studies in the organization of conversational interaction. New York.* S. 79–112.
- Pomerantz, Anita, 1984: *Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn shapes. I: Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John, Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis. Cambridge.* S. 57–101.
- Rasmussen, Ulla A., 2002: *Akkomodation i Øresundsregionen. En sproglig analyse af tilpasningsstrategier i ti dansk-svenske samtaler. Speciale i dansk. Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet. Köpenhamn.*
- Ridell, Karin, 2000: *Språkbroar. En studie av dansk-svenska radiosamtal i Öresundsregionen. D-uppsats i nordiska språk. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. Uppsala.*

- Ridell, Karin, 2005: "Det är så hyggligt här i Danmark". Positiva och negativa värderingar i samtal mellan danskar och svenskar i Öresundsregionen. I: *Svenskans beskrivning* 27. Växjö. S. 296–306.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emmanuel A. & Jefferson, Gail, 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. I: *Language* 50. S. 696–735.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Anderson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik. Del 1–4*. Stockholm.
- Schegloff, Emmanuel A., 1987: Analyzing Single Episodes of Interaction: An exercise in Conversation Analysis. I: *Social Psychology Quarterly* 50:2. S. 101–114.
- Schegloff, Emmanuel A., 1988: On an actual virtual servo-mechanism for guessing bad news: A single case conjecture. I: *Social Problems* 35:4. S. 442–457.
- Schegloff, Emmanuel A., 1992: Repair after next turn: The last structurally provided defense of intersubjectivity in conversation. I: *American Journal of Sociology* 97:5. S. 1295–1345.
- Schegloff, Emmanuel A., Jefferson, Gail & Sacks, Harvey, 1977: The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. I: *Language* 53. S. 361–382.
- Shepard, Carolyn A., Giles, Howard & Le Poire, Beth, 2001: Communication accommodation theory. I: Robinson, W. Peter & Giles, Howard, *The new handbook of language and social psychology*. Chichester. S. 33–56.
- Shockey, Linda, 1984: All in a flap: long-term accommodation in phonology. I: *International Journal of the Sociology of Language* 46. S. 87–95.
- Steensig, Jacob, 2001: *Sprog i virkeligheden. Bidrag til en interaktionel lingvistik*. Århus.
- Stora svenska ordboken, 1996. Stockholm. [Tidigare publicerad som Norstedts stora svenska ordbok, 1986.]
- Svennevig, Jan, 2008: Trying the easiest solution first in other-initiation of repair. I: *Journal of pragmatics* 40. S. 333–348.
- Teleman, Ulf, 1980: Om den dansk-svenska hörförståelsens betingelser. I: Jansson, Valter, Nordberg, Bengt & Thelander, Mats (red.), *Språk och struktur – studier i nyare svenska tillägnade Gun Widmark den 31 juli 1980*. Uppsala. S. 268–279.
- Teleman, Ulf, 1987: Om grannspråksförståelse. Hinder och möjligheter I: *Språk i Norden 1987*. (Nordisk språksekretariats skrifter 8.) Oslo m.fl. S. 70–82.
- Teleman, Ulf, 2001: Öresundsspråk? I: Javad, Pia m.fl. (red.), *Sproglige åbninger. E som i Erik, H som i 70*. Festskrift til Erik Hansen 18. september 2001. Köpenhamn. S. 23–33.
- Trudgill, Peter, 1974: *The social differentiation of English in Norwich*. London.
- Trudgill, Peter, 1986: *Dialects in Contact*. (Language in Society 10.) Oxford & New York.
- Vetenskapsrådet, 2002: *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm.
- Vikør, Lars S., 1993: *The Nordic languages. Their status and interrelations*. (Nordic Language Secretariat. Publication no 14.) Oslo.
- Wolfson, Nessa, 1983: An empirically based analysis of complimenting in American English. I: Wolfson, Nessa & Judd, Elliot (eds.), *Sociolinguistics and Language Acquisition*. Rowley Mass. S. 82–95.
- Zeevaert, Ludger, 2005: *Interskandinavische Kommunikation. Strategien zur Etablierung von Verständigung zwischen Skandinavien im Diskurs*. Hamburg.

Bilaga 1. Transkriptionskonventioner

Transkriptionerna av samtalsexcerpterna har gjorts enligt ett transkriptionssystem som grundar sig på det som utarbetats av Gail Jefferson (se Ochs, Schegloff & Thompson 1996:461–465).

ORD	Uttalat med hög volym
°ord°	Uttalat med låg volym
°°ord°°	Uttalat med mycket låg volym
hh	Utandning, ju fler h desto längre utandning
.hh	Inandning, ju fler h desto längre inandning
.ord	Uttalat under inandning
:	Förlängning av ljud
[Två hakparenteser placerade ovanför varandra
[markerar början på överlappande tal.
((kommentar))	Dubbla parenteser innehåller en kommentar till vad som sker i den fysiska omgivningen eller t.ex. om hur deltagarna vänder sig mot eller från varandra.
*/**	En asterisk, eller i vissa fall två, markerar den plats i ett yttrande som en efterföljande kommentar inom dubbla parenteser hänvisar till.
(.)	Paus kortare än 0,2 sekunder
(0.5)	Pauslängd uttryckt i sekunder
()	Ohörbart avsnitt med tal
(ord)	Osäker tolkning
>ord<	Markerat snabbare taltempo än omgivande tal
<ord>	Markerat långsammare taltempo än omgivande tal
ohrdh	Inskjutna <i>h</i> i transkriptionen av tal innebär att det uttalats skrattande.
haha/hihi/hehe/huhu	Skratt (antalet ha/he/hi/hu varierar efter hur länge skrattet pågår)
.	Fallande intonation
,	Jämn intonation
¿	Något stigande intonation
?	Stigande intonation
↑	Höjd ton
↓	Sänkt ton
=	1) I slutet och början på två yttranden innebär att de yttras utan hörbar paus (<i>latching</i>). 2) I slutet och början på två rader som har samma talarbeteckning anger att de utgör samma tur även om de grafiskt separerats av överlappande tal.

Bilaga 2. Antal fält i den övergripande analysen

Nedan presenteras, vårdbiträde för vårdbiträde, antalet fält (se avsnitt 5.2) och hur de kategoriserats i den övergripande analysen, kapitel 5.

GE = gemensam; DA = danska, SV = svenska, KOMPR = språklig kompromiss, DA/SK = danska och skånska men inte standardsvenska, VA/EL = varken danska eller svenska i någon form, SK = skånska, BLAND = blandning.

Vårdbiträde 1: Anja

	GE	DA	SV	KOMPR	DA/SK	VA/EL	SK	BLAND	TOTALT
ordföljd	190	0	0	–	0	0	0	0	190
idiomatik	177	3	6	–	0	4	0	0	190
lexikon	172	4	8	5	0	1	0	0	190
morfologi	165	4	15	5	0	1	0	0	190
uttal	22	9	153	–	–	1	–	5	190

Vårdbiträde 2: Lisa

	GE	DA	SV	KOMPR	DA/SK	VA/EL	SK	BLAND	TOTALT
ordföljd	1597	5	13	–	0	4	0	0	1619
idiomatik	1427	110	59	–	11	4	5	3	1619
lexikon	1238	188	141	36	12	2	1	2	1620
morfologi	1168	200	215	21	10	2	1	5	1622
uttal	126	169	1288	–	–	0	–	36	1619

Vårdbiträde 3: Ingrid

	GE	DA	SV	KOMPR	DA/SK	VA/EL	SK	BLAND	TOTALT
ordföljd	1358	6	48	–	0	2	0	0	1414
idiomatik	1207	14	185	–	1	0	0	7	1414
lexikon	1123	47	232	11	3	0	0	0	1416
morfologi	1088	44	278	4	3	0	0	0	1417
uttal	29	35	1334	–	–	1	–	15	1414

Bilaga 3. Beläggantal för de språkliga variablerna

Nedan presenteras, vårdbitråde för vårdbitråde, antalet belägg för varje språklig variabel och hur de kategoriserats i analyserna av variation efter adressat och taltyp i kapitel 6.

Vårdbitråde 1: Anja

Beläggantal efter adressat

Talare	partikelplac.		da/sv subst.		ikke/inte		[g]/[j]		[k]/[ç]	
	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv
Sonja (b)	0	1	21	13	21	1	9	0	0	0
TOTALT	0	1	21	13	21	1	9	0	0	0

Beläggantal efter taltyp

Taltp	partikelplac.		da/sv subst.		ikke/inte		[g]/[j]		[k]/[ç]	
	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv
SA	0	0	5	0	2	0	0	0	0	0
SP	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
AT	0	0	3	7	11	1	7	0	0	0
TP	0	1	11	6	8	0	2	0	0	0
TOTALT	0	1	21	13	21	1	9	0	0	0

Vårdbitråde 2: Lisa

Beläggantal efter adressat 1

Talare	partikelplac.		da/sv subst.		ikke/inte		[g]/[j]		[k]/[ç]	
	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv
Anne-Marie (c)	19	4	31	5	18	2	9	2	2	0
Åse (d)	0	0	6	1	3	0	0	1	1	0
Margrethe (e)	5	2	27	6	6	0	3	2	2	0
Søren (f)	2	5	14	7	5	0	3	3	3	0
Grethe (g)	8	2	20	8	11	1	4	1	2	0
TOTALT	34	13	98	27	43	3	19	9	10	0

Beläggantal efter adressat 2

Talarkategori	partikelplac.		da/sv subst.		ikke/inte		[g]/[j]		[k]/[ç]	
	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv
pensionär	34	13	98	27	43	3	19	9	10	0
personal	1	2	45	15	55	10	12	13	30	0
TOTALT	35	15	143	42	98	13	31	22	40	0

Beläggantal efter taltyp

Taltyp	partikelplac.		da/sv subst.		ikke/inte		[g]/[j]		[k]/[ç]	
	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv
SA	0	1	17	2	7	0	0	1	2	0
SP	1	2	25	12	38	8	14	12	28	0
AT	4	1	73	10	35	2	10	4	6	0
TP	30	11	28	18	18	3	7	5	4	0
TOTALT	35	15	143	42	98	13	31	22	40	0

Vårdbiträde 3: Ingrid

Beläggantal efter adressat

Talare	partikelplac.		da/sv subst.		ikke/inte		[g]/[j]		[k]/[ç]	
	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv
Eva (h)	8	3	8	16	0	31	13	9	12	2
Anne-Sophie (i)	7	10	9	11	0	18	10	9	8	1
Lise (j)	6	12	12	16	0	9	11	7	14	0
Stine (k)	6	8	10	17	0	30	15	13	9	2
Lars (l)	3	4	9	33	1	23	13	9	4	3
TOTALT	30	37	48	93	1	111	62	47	47	8

Beläggantal efter taltyp

Taltyp	partikelplac.		da/sv subst.		ikke/inte		[g]/[j]		[k]/[ç]	
	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv	da	sv
SA	0	1	5	9	0	18	10	6	4	2
SP	6	7	9	26	1	47	27	21	13	5
AT	13	7	16	36	0	26	17	13	22	1
TP	11	23	18	22	0	20	8	7	8	0
TOTALT	30	38	48	93	1	111	62	47	47	8

SKRIFTER UTGIVNA AV

INSTITUTIONEN FÖR NORDISKA SPRÅK
VID UPPSALA UNIVERSITET

1. Ivar Modéer: Norska ordstudier. Två bidrag till fiskets ordgeografi. (Norwegian Word Studies. Two Contributions to the Topographical Prevalence of Fishing Terms.) 1953.
2. Herbert Markström: Om utvecklingen av gammalt å framför u i nordiska språk. Tilljämning och omljud. Med kartbilaga i särskilt häfte. 1954.
3. Hans H. Ronge: Konung Alexander. Filologiska studier i en fornsvensk text. (Konung Alexander. Philologische Studien zu einem altschwedischen Text.) 1957.
4. Gösta Holm: Syntaxgeografiska studier över två nordiska verb. (Syntactic Geographical Studies of Two Scandinavian Verbs.) 1958.
5. Bengt Kinnander: Sammanhangsanalys. Studier i språkets struktur och rytm. (Analyse sprachlicher Zusammenhänge. Studien über Struktur und Rhythmus der Rede.) 1959.
6. Gun Widmark: Det nordiska *u*-omljudet. En dialektgeografisk undersökning. 1. A–B. (L'inflexion par *u* dans le nordique. Etude de géographie dialectale.) 1959.
7. Bengt Heuman: Tendenser till fastare meningsbyggnad i prosatexter från svensk stormaktstid. En stilhistorisk studie. (Tendenzen zum festeren Satzbau in der schwedischen Prosa der Grossmachtszeit.) 1960.
8. Tryggve Sköld: Die Kriterien der urnordischen Lehnwörter im Lappischen. 1. Einleitende Kapitel. Anlautender Konsonantismus. Vokalismus der ersten Silbe. 1961.
9. Börje Tjäder: Behandlingen av palatalt *r* i substantivens pluralformer under fornsvensk och nysvensk tid. (Le traitement de *r* palatalt dans les formes du pluriel des substantifs en ancien suédois et en suédois moderne.) 1961.
10. Erik Olof Bergfors: Tilljämning *a > å* i dalmål. (Metaphony *a > å* in Dalecarlian Dialects.) 1961.
11. Sven Engdahl: Studier i nusvensk sakprosa. Några utvecklingslinjer. (Studies in Non-Fictional Swedish Prose. Some Modern Trends.) 1962.
12. Aage Kabell: Indledning til svensk metrik. 1962.
13. Bo Magnusson: Om pluraländelserna *-ar ~ -er* hos feminina vokalistammar. (Über die Pluralendungen *-ar ~ -er* der femininen vokalischen Stämme.) 1965.
14. Rolf Dunås: Lig-avledningar till substantiv i nusvenskan. (Ableitungen auf *-lig* zu Substantiven im heutigen Schwedisch.) 1966.
15. Lennart Elmvik: Nordiska ord på äldre *käk-* och *kā(k)s-*. En etymologisk och ljudhistorisk undersökning. (Words in Old Scandinavian *käk-* and *kā(k)s-*. An Etymological and Phonological Study.) 1967.
16. Mats Thelander: Sven Hof's Swänska språkets rätta skrifsätt (1753). Med ordstatistik och flera register i ny utgåva. (Sven Hof's Swänska språkets rätta skrifsätt (1753). Re-issue with Word Statistics and Several Indexes.) 1985.
17. Gunvor Flodell: Misiones-svenska. Språkbevarande och språkpåverkan i en sydamerikansk talgemenskap. (Misiones Swedish. A Study of Immigrant Swedish in a South American Speech Community: Language Maintenance and the Results of Language Contact.) 1986.
18. Stina Hellichius: Yrkesbeteckningar inom hud-, skinn- och läderhantverken i Sverige. En ordhistorisk undersökning. (Occupational Terms in the Hide, Fur and Leather Crafts in Sweden. A Study in Word-History.) 1986.
19. Taina Pitkänen-Koli: Hedenvind i tiden. En kvantitativ studie av Gustav Hedenvind-Erikssons litterära språk. (Hedenvind in His Time. A Quantitative Study of Gustav Hedenvind-Eriksson's Literary Language.) 1987.
20. Bertil Westberg: Verben *pläga* och *bruka*. Två medellågtyska lånord i svenskan. (Die Verben *pläga* und *bruka*. Zwei mittelniederdeutsche Lehnwörter im Schwedischen.) 1987.
21. Lars Bleckert: Centralsvensk diftongering som satsfonetiskt problem. (Diphthongization in Central Sweden as a Problem of Sentence Phonetics.) 1987.
22. Kent Larsson: Den plurala verböjningen i äldre svenska. Studier i en språklig förändringsprocess. (The Inflection in the Plural Persons of Verbs in Older Swedish. Studies in a Linguistic Process of Change.) 1988.
23. Inga-Liese Sjödoft: Med svenska som mål. Effekter av två undervisningsprogram på invandrarelevens svenska i skrift. (Aiming at Swedish. Effects of Two Programmes of Teaching on Immigrant Pupils' Written Swedish.) 1989.
24. Olle Hammermo: Språklig variation hos barn i grundskoleåldern. (Linguistic Variation in the Speech of Compulsory-School Children.) 1989.

25. Paavo Kettunen: De appellativa substantivens böjning i Överkalixmålet. (Flexion der appellativen Substantive der Mundart von Överkalix.) 1990.
26. Inger Döhl: *Täkt, vall* och *kya*. Ord för inhägnade områden vid fåbodar i Övre Dalarna. (*Täkt, vall* und *kya*. Bezeichnungen für eingezäunte Flächen bei Sennereien im oberen Dalarna.) 1990.
27. Elsie Wijk-Andersson: *Bara* i fokus. En semantisk-syntaktisk studie av *bara* och dess ekvivalenter i nysvenskt skriftspråk. (*Bara* in Focus. A Semantic and Syntactical Study of *bara* and its Equivalents in Written Modern Swedish.) 1991.
28. Björn Melander: Innehållsmönster i svenska facktexter. (Content Patterns in Swedish LSP Texts.) 1991.
29. Harry Näslund: Referens och koherens i svenska facktexter. (Reference and Coherence in Swedish LSP Texts.) 1991.
30. Carin Östman: Den korta svenskan. Om reducerade ordformers inbrytning i skriftspråket under nysvensk tid. (The Swedish Short Form. On the Entry of Abbreviated Word Forms into Writing in the Modern Swedish Period.) 1992.
31. Gunvor Nilsson: *Aktig*-ord förr och nu. En historisk-semantisk studie av *aktig*-avledningar i svenskan. (Words in *-aktig*: Past and Present. A Diachronic Semantic Study of *-aktig* Derivations in Swedish.) 1993.
32. John Svenske: Skrivandets villkor. En studie av dagboksskrivandets funktioner och situationella kontexter utgående från Backåkers Eriks dagbok 1861–1914. (Conditions for Writing. A Study of the Functions and Situational Contexts of Diary Writing with its Starting Point in Backåkers Erik's Diary 1861–1914.) 1993.
33. Ann Cederberg: Stil och strategi i riksdagsretoriken. En undersökning av debattspråkets utveckling i den svenska tvåkammarriksdagen (1867–1970). (Style and Strategy in Parliamentary Rhetoric. A Study of the Development of the Language Used in Debates in the Swedish Bicameral Parliament, 1867–1970.) 1993.
34. Studier i svensk språkhistoria 3. Förhandlingar vid Tredje sammankomsten för svenska språkets historia. Uppsala 15–17 oktober 1992. Utg. av Lars Wollin. (Studies in the History of the Swedish Language 3. Proceedings of the Third Symposium on the History of Swedish. Uppsala, October 15–17, 1992. Ed. by Lars Wollin.) 1993.
35. Helge Omdal: Med språket på flyttfot. Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand. (Language on the Move. Language Variation and Language Strategies among Migrants from Setesdal in Kristiansand.) 1994.
36. Görel Bergman-Claeson: Vi svenskar, vi människor och bomben. En semantisk analys av identifikationsramar och fiendebilder i pressdebatten om svenskt atomvapen 1952–1959. (We Swedes, We Human Beings, and the Bomb. A Semantic Analysis of the Frameworks of Identity and Conceptions of the Enemy in the Debate about Atomic Weapons in the Swedish Press 1952–1959.) 1994.
37. Gerd Nordlander: Veva jämnt, din fan! Om rytm och klang i Nils Ferlins lyrik. (Crank Steady, You Fool! On Rhythm and Sonority in the Lyrical Poetry of Nils Ferlin.) 1994.
38. Ulla Børestam Uhlmann: Skandinaviskt samtal. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar. (Scandinavians in Conversation. Linguistic and Interactional Strategies in Conversations between Danish, Norwegian and Swedish Speakers.) 1994.
39. Ulla Melander Marttala: Innehåll och perspektiv i samtal mellan läkare och patient. En språklig och samtalsanalytisk undersökning. (Content and Perspective in Doctor–Patient Conversations. A Linguistic and Conversation Analytic Investigation.) 1995.
40. Eva Aniansson: Språklig och social identifikation hos barn i grundskoleåldern. (Linguistic and Social Identification among Compulsory-School Children.) 1996.
41. Christina Melin-Köpilä: Om normer och normkonflikter i finlandssvenskan. Språkliga studier med utgångspunkt i nutida elevtexter. (On Norms and Conflicts of Norms in Finland Swedish. Linguistic Studies Based on Present-Day Student Texts.) 1996.
42. Gunilla Söderberg: Taga, bagare, Bragby. Om *g* för äldre *k* i svenskan. (Taga, bagare, Bragby. A Study of *g* for Older *k* in Swedish.) 1997.
43. Mats Eriksson: Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion. (Storytelling in Adolescence. A Study of Structure and Interaction.) 1997.
44. Ellen Bijvoet: Sverigefinnar tycker och talar. Om språkattityder och stilistisk känslighet hos två generationer sverigefinnar. (Sweden Finns Speak Out. On Language Attitudes and Stylistic Perception among Two Generations of Sweden Finns.) 1998.
45. Ulla Moberg: Språkbruk och interaktion i en svensk pingstförsamling. En kommunikations-etnografisk studie. (Language Use and Interaction among Members of a Swedish Pentecostal Church. A Study in the Ethnography of Communication.) 1998.
46. Anna Lindström: Language as Social Action. Grammar, Prosody, and Interaction in Swedish Conversation. (Språk som social handling. Grammatik, prosodi och interaktion i svenska samtal.) 1999.

47. Asta Helena Jarl Kerzar: Gammalt och nytt i predikospråket. Språklig-stilistisk analys av predikan i Svenska kyrkans radio- och TV-sända högmässor 1938–1984. (The Old and the New in the Language of Sermons. Linguistic-Stylistic Analysis of the Church of Sweden's Sunday Service Sermons on Radio and Television from 1938 to 1984.) 1999.
48. Hyeon-Sook Park: Korean–Swedish Code-Switching. Theoretical Models and Linguistic Reality. (Koreansk–svensk kodväxling. Teoretiska modeller och den språkliga verkligheten.) 2000.
49. Gunilla Jansson: Tvärkulturella skrivstrategier. Kohesion, koherens och argumentationsmönster i iranska skribenters texter på svenska. (Cross-Cultural Writing Strategies. A Study of Cohesion, Coherence and Argumentative Patterns in Essays Written in Swedish by Iranian Students.) 2000.
50. Gun Widmark: Boksvenska och talsvenska. Ett urval uppsatser samlade till författarens 80-årsdag 31 juli 2000. (Bookish Swedish and Spoken Swedish. A Selection of Essays Collected to Celebrate the Author's 80th Birthday July 31, 2000.) 2000.
51. Catharina Nyström: Gymnasisters skrivande. En studie av genre, textstruktur och sammanhang. (Writing in Upper Secondary School. Genre, Text Structure, and Cohesion.) 2000.
52. Amelie Oestreicher: Bearbetning av nyhetstext. En studie av texthantering vid sex svenska dagstidningar. (Editing News Texts. A Study of How Texts Are Processed at Six Swedish Dailies.) 2000.
53. Björn Bihl: Möten i dialektalt gränsland. Dialektala övergångar genom Närke. (Encounters in a Dialectal Borderland. Dialectal Transitions in Närke.) 2001.
54. Lise Horneman Hansen: Jysk -de-bøjning. En undersøgelse af svag præteritumbøjning. (-de-Conjugation in Jutland Dialects. An Investigation of Weak Preterite Forms.) 2001.
55. Håkan Landqvist: Råd och ruelse. Moral och samtalsstrategier i Giftinformationscentralens telefonrådgivning. (Advice and Remorse. Morality and Conversational Strategies in Calls to the Swedish Poison Information Centre.) 2001.
56. Eva Sundgren: Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk. (Eskilstuna Revisited. An Investigation of Morphological Variation and Change in Present-Day Spoken Swedish.) 2002.
57. Eva Östlund-Stjärnegårdh: Godkänd i svenska? Bedömning och analys av gymnasieelevers texter. (Passing Swedish? Assessment and Analysis of Upper-Secondary Student Texts.) 2002.
58. Ulla Stroh-Wollin: Som-satser med och utan *som*. (Som-Clauses with and without *som*.) 2002.
59. Helen Andersson: TV:s nyhetsprogram som interaktion. (Television News as Interaction.) 2002.
60. Ylva Carlsson: Kulturmöten, textmönster och förhållningssätt. Första- och andraspråksskrivande i några svenska brevgenrer. (Cultural Encounters, Rhetorical Patterns and Social Strategies. First- and Second-Language Writers of Certain Genres of Letters in Swedish.) 2002.
61. Maria Ohlsson: Språkbruk, skämt och kön. Teoretiska modeller och sociolingvistiska tillämpningar. (Language Use, Jokes, and Gender. Theoretical and Sociolinguistic Applications.) 2003.
62. Elżbieta Strzelecka: Svenska partikelverb med *in*, *ut*, *upp* och *ner*. En semantisk studie ur kognitivt perspektiv. (Swedish Phrasal Verbs with *in*, *ut*, *upp* and *ner*. A Semantic Study from a Cognitive Perspective.) 2003.
63. Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson. Red. av Bengt Nordberg, Leelo Keevallik Eriksson, Kerstin Thelander, Mats Thelander. (Grammar and Conversation. Studies in Memory of Mats Eriksson. Ed. by Bengt Nordberg, Leelo Keevallik Eriksson, Kerstin Thelander, Mats Thelander.) 2003.
64. Gustav Bockgård: Syntax som social resurs. En studie av samkonstruktionssekvensers form och funktion i svenska samtal. (Syntax as a Social Resource. A Study of Form and Function of Co-Construction Sequences in Swedish Conversation.) 2004.
65. Renate Walder: Fokus på *föra*. Om svenska funktionsverbsfrasers semantik och valens, med särskild utgångspunkt i verbet *föra*. (*Föra* im Fokus. Semantik und Valenz schwedischer Funktionsverbgefüge, mit Ausgangspunkt im Verb *föra*.) 2004.
66. Orla Vigso: Valretorik i text och bild. En studie i 2002 års svenska valaffischer. (Electoral Rhetoric. A Study of Text and Image in the Posters of the 2002 General Election in Sweden.) 2004.
67. Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen. (Language in Time. Essays in Honour of Mats Thelander 16 September 2005.) 2005.
68. Kristina Persson: Svensk brevkultur på 1800-talet. Språklig och kommunikationsetnografisk analys av en familjebrevväxling. (The Culture of Swedish Letter-Writing in the 19th Century. An Analysis of a Family Correspondence from the Perspective of Linguistics and Ethnography of Communication.) 2005.
69. Tage Palm: En ändelses uppgång och fall. Svensk pluralbildning med *-er* hos neutrala substantiv med final konsonant. (The Rise and Fall of an Ending. The *-er* Plural of Swedish Neuter Nouns with a Final Consonant.) 2006.
70. Barbro Hagberg-Persson: Barns mångfaldiga språkresurser i mötet med skolan. (Linguistic Diversity and Children's Language Resources in Contact with the School.) 2006.

71. Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön, Uppsala 6–7 oktober 2006. (Language and Gender in Contemporary and Historical Perspective. Studies Presented at the Sixth Nordic Conference on Language and Gender, Uppsala, Sweden, October 6–7 2006.) Redigerade av Britt-Louise Gunnarsson, Sonja Entzenberg, Maria Ohlsson. 2007.
72. Anna Malmbjer: Skilda världar. En språkvetenskaplig undersökning av gruppsamtal som undervisnings- och lärandeform inom högre utbildning. (Different Worlds – a Linguistic Investigation of Group Discussion as a Form of Instruction and Learning in Higher Education.) 2007.
73. Marie Sörlin: Att ställa till en scen. Verbala konflikter i svensk dramadiolog 1725–2000. (Making a Scene. Verbal Conflicts in Swedish Drama Dialogue 1725–2000.) 2008.
74. Anne Palmér: Samspel och solostämmor. Om muntlig kommunikation i gymnasieskolan. (Interacting and Going Solo. On Oral Communication in Upper Secondary Schools.) 2008.
75. Kristina Hagren: Hur märks infinitiven? Infinitivkonstruktioner i svenska dialekter med fokus på infinitivmärket. (How is the Infinitive Marked? Infinitive Constructions in Swedish Dialects with a Focus on the Infinitive Marker.) 2008.
76. Karin Ridell: Dansk-svenska samtal i praktiken. Språklig interaktion och ackommodation mellan äldre och vårdpersonal i Öresundsregionen. (Danish-Swedish Conversation in Practice. Linguistic Interaction and Accommodation between the Elderly and their Caregivers in the Öresund Region.) 2008.